

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

СТРАТЕГІЇ НАУКОВОГО ПОШУКУ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ, СОЦІАЛЬНІЙ ПЕДАГОГІЦІ ТА СОЦІАЛЬНІЙ ОСВІТІ: ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ІДЕЙ

**ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
ІІІ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА МОЛОДИХ УЧЕНИХ**

(Тернопіль, 7 листопада 2025 року)

Тернопіль 2025

ТНПУ

*Стратегії наукового пошуку в соціальній роботі, соціальній педагогіці та соціальній освіті:
поліфункціональність ідей*

УДК 001:[364+37.013.42]:005.745](477)

С 83

РЕЦЕНЗЕНТИ:

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін,
Тернопільського національного медичного університету
імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України*
Кульчицький Віталій Йосипович;

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології та соціальної роботи
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії
імені Тараса Шевченка*
Фіголь Наталія Анатоліївна;

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти
Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти*
Кавецький Віктор Євгенович.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

*д-р пед. наук, проф. Л.Й. Петришин; д-р
пед. наук, проф. Н.С. Олексюк; к. пед.
наук, доц. Г.М. Олійник.*

*Розглянуто та схвалено кафедрою соціальної роботи та соціальної педагогіки
(протокол № 5 від «21» листопада 2025 року)*

*Розглянуто та схвалено науково-методичною комісією факультету педагогіки та психології
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(протокол № 4 від «5» грудня 2025 року)*

*Рекомендовано до друку вченою радою Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(протокол № 8 від «23» грудня 2024 року)*

С 83

Стратегії наукового пошуку в соціальній роботі, соціальній педагогіці та соціальній освіті:
поліфункціональність ідей [Електронне видання] : Збірник тез. доповідей III Всеукраїнської
наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених (Тернопіль, 7 листопада 2025 р.)
/ за заг. ред. Л. Й. Петришин, Н.С. Олексюк, Г.М. Олійник. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка,
2025. 254 с.

Матеріали конференції можуть становити науковий інтерес у наукових працівників, викладачів,
здобувачів вищої освіти та молодих вчених.

УДК 001:[364+37.013.42]:005.745](477)

*Матеріали представлені в авторській редакції. Відповідальність за зміст матеріалів,
достовірність фактів та статистичних даних,
відповідність вимогам чинного правопису несуть автори.*

Видається в авторській редакції.

© Колектив авторів, 2025
© ТНПУ, Тернопіль 2025

ЗМІСТ**СЕКЦІЯ 1.****Місце соціальної педагогіки та соціальної роботи
в сучасному освітньому просторі.**

1.	Рудик Юлія	СОЦІАЛЬНА РОБОТА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ І ТРАНСФОРМАЦІЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	9
2.	Славська Марія	ПОПЕРЕДЖЕННЯ РИЗИКУ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ	11
3.	Ставицька Анастасія	СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТІВ ІЗ ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	14
4.	Олійник Галина, Уманців Анастасія	БУЛІНГ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПРОФІЛАКТИЧНИЙ АСПЕКТ	16
5.	Хмурич Лілія	ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ	18

СЕКЦІЯ 2.**Соціальна робота:
концептуальні засади і трансформація в сучасних умовах.**

1.	Адам'як Галина	ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ НАЛАГОДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З БАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ З НЕПОВНИХ РОДИН	21
2.	Болда Ірина	ОСОБЛИВОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	23
3.	Бугера Дмитро	КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ОСОБИСТІСНИЙ РЕСУРС ФАХІВЦЯ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	25
4.	Варваринець Юлія	ПОСТІНТЕРНАТНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ- СИРИТ: ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	29
5.	Галіщева Єлизавета	ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ	32
6.	Герасимчук Софія	ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ- СИРИТ В УМОВАХ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ	34
7.	Глядик Богдан	ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	37
8.	Гоч Андрій	СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ТА СОЦІАЛЬНА РОЛЬ ВЕТЕРАНІВ І ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ У СУСПІЛЬСТВІ	40
9.	Гуменюк Марія	СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЯК РЕСУРС ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ЖІНОК У ПЕРІОД КРИЗИ	43

10.	Дзвонко Олена	ФОРМИ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	45
11.	Кінчій Наталія	СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ОПАНУВАННЯ ОСОБОЮ ВЛАСНИМ ТРАВМАТИЧНИМ ДОСВІДОМ	48
12.	Кокоцький Юрій	ВІД ЗАКОНУ ДО ГРОМАДИ: ЯК НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУЮТЬ ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	51
13.	Костюк Віталій, Сорока Ольга	НОМОФОБИЯ ЯК ЗАЛЕЖНА ПОВЕДІНКА У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ	55
14.	Кравченко Інна	СОЦІАЛЬНІ БАР'ЄРИ В ДОСТУПІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ДО СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ	57
15.	Кричківська Мар'яна	ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	60
16.	Лехман Іванна	СОЦІАЛЬНА ДІАГНОСТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ	62
17.	Літвінова Альона	АНАЛІЗ ДОСТУПУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ДО СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ	65
18.	Лугова Марія	ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	68
19.	Максимова Ганна	ДИТЯЧИЙ БУДИНОК СІМЕЙНОГО ТИПУ ЯК СУЧАСНИЙ ФОРМАТ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ	71
20.	Мастина Каріна	ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З БАГАТОДІТНИМИ СІМ'ЯМИ	74
21.	Матвєєва Вікторія	АДАПТАЦІЯ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА	78
22.	Мельник Катерина	ОСОБЛИВОСТІ КОНСУЛЬТУВАННЯ СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ УНАСЛІДОК ВІЙНИ	81
23.	Петришин Людмила, Мороз Олег	АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ	84
24.	Ніколайчук Юлія	ШЛЯХИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ З ДІТЬМИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	88
25.	Ординович Віктор	ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ТА НЕДОЛІКИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ/ВЕТЕРАНОК В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД Й РЕКОМЕНДАЦІЇ	91
26.	Павленко Олександра	КРЕАТИВАНІСТЬ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА	94

27.	Плітін Дмитро	СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ОСНОВИ ПОБУДОВИ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ	97
28.	Погоржельський Ігор	ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ІДЕАЛІВ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	99
29.	Половинко Орест, Сорока Ольга	ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	102
30.	Прокопів Роман, Сорока Ольга	УПРАВЛІННЯ ЯК МАНІПУЛЯЦІЯ В СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ	105
31.	Савка Володимир	ЦІЛЬОВІ ПРОГРАМИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНІ	108
32.	Садова Ірина	РЕАДАПТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПІСЛЯ ПЕРЕБУВАННЯ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	111
33.	Садловський Адам	ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄНОГО ЧАСУ	114
34.	Старчевська Юлія	СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ	117
35.	Супрунюк Анастасія	ПСИХОАКТИВНІ РЕЧОВИНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РЕПРОДУКТИВНЕ ЗДОРОВ'Я	119
36.	Танцюра Валерій	ЦЕНТРИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ЯК ІНСТИТУТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ	121
37.	Узун Віталій	АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНІВ	124
38.	Ушаков Андрій	КОНФЛІКТ ЯК ОБ'ЄКТ І ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	126

СЕКЦІЯ 3.**Соціальна педагогіка:
пріоритетні напрями та стратегії розвитку.**

1.	Балабан Лілія	БУЛІНГ У НАВЧАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА	129
2.	Безруков Олександр	ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА ОСОБИСТІСНА ЯКІСТЬ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ФАХІВЦЯ	132
3.	Блащак Ольга, Петришин Людмила	РОЛЬ КРЕАТИВНОСТІ В РОЗВ'ЯЗАННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ	135
4.	Бляшин Маріанна	ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	137
5.	Гец Мар'яна	СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ	140

6.	Hradyska Yuliia	ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ PROBLEMS OF SOCIAL PEDAGOGY IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY CHALLENGES	143
7.	Каліцинський Валентин	СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСІБ, СХИЛЬНИХ ДО ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ	146
8.	Ліннік Юрій	ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНО – ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	149
9.	Мироненко Назар	ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	151
10.	Невмивака Микита	ЗМІСТ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З ДІТЬМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ	154
11.	Пономарьова Вікторія	ПІДТРИМКА СІМЕЙ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	156
12.	Процик Ольга	СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК НОВИЙ ПРОСТІР СОЦІАЛІЗАЦІЇ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ	162
13.	Юлія Рубльовська	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ ТА ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ	165

СЕКЦІЯ 4.**Вплив соціальної освіти на забезпечення ментального здоров'я нації.**

1.	Oliinyk Daryna	SOCIAL PLATFORMS AND MOBILE APPLICATIONS AS TOOLS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF SOCIAL ASSISTANCE	169
2.	Лещук Галина, Гринчишин Ігор	ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ	171
3.	Дзиціна Людмила	ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПІДЛІТКІВ	174
4.	Жизномірська Оксана, Корман Марія	ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА – ЗАПОРУКА УСПІХУ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ	177
5.	Ключкович Наталія	ОСОБИСТА ГІГІЄНА ЛЮДИНИ: ВІД ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДО ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ	180
6.	Овод Олександр	МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ: ОСВІТНІЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ	184
7.	Пономарьова Віра	РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ЗБЕРЕЖЕННІ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я	186

	НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	
8.	Рижкова Олександра РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПІДЛІТКІВ	189
9.	Чопик Тетяна ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПСИХІЧНОГО ТА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ-СИРИТ	192

СЕКЦІЯ 5.**Інноваційні технології в соціальній сфері.**

1.	Богомол Аліна, Ключко Ілля МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ	196
2.	Гарбіч Ярослав ТЮТОРСТВО І МЕНТОРСТВО ЯК ЕЛЕМЕНТИ ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	199
3.	Гуменюк Володимир МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЧЛЕНІВ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ- УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ	202
4.	Лігтїх Маргарита ІННОВАЦІЙНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ	204
5.	Ситник Ангеліна КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСІБ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ДОГЛЯД ВДОМА НА НЕПРОФЕСІЙНІЙ ОСНОВІ	207
6.	Нестерук Андріана ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ	209

СЕКЦІЯ 6.**Професійна підготовка фахівців соціальної сфери:
досвід, проблеми, перспективи.**

1.	Васильєва-Халатнікова Марина ІНКЛЮЗИВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	212
2.	Ding Ming TYPOLOGICAL FEATURES OF STRESS MANAGEMENT STRATEGIES BY STUDENTS OF VOCATIONAL PRE-HIGHER EDUCATION	214
3.	Hnatyshyn Yurii SOCIAL WORKER'S SKILLS IN FINDING MUTUALLY ACCEPTABLE SOLUTIONS WITHOUT IMPOSING THEIR OWN POSITION	217
4.	Бойко Ольга ВИКОРИСТАННЯ ЗНАНЬ З ПРИКЛАДНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ФАХІВЦЯМИ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ	219
5.	Буяр Вадим ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	223
6.	Войцещук Вікторія ВПЛИВ СУБ'ЄКТИВНИХ І ОБ'ЄКТИВНИХ ФАКТОРІВ НА ПЛАНУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	226
7.	Лазарук Андрій ВЧИНКОВИЙ ПІДХІД У КОНТЕКСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬО-	228

8.	Лешук Галина, Задоріжна Наталія	ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ РОЛЬ КОУЧИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	234
9.	Наконечна Софія	ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА	236
10.	Кульчицький Віталій Попович Ольга	ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО- ЕМПАТІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МЕДИЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	238
11.	Стечишин Ігор	ІНТЕГРАЦІЯ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ У ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	241
12.	Щербина Костянтин	ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ДО КОМАНДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	244
13.	Янчишин Володимир	ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЮРИДИЧНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	247
14.	Ганджа Степан	ПРИНЦИПИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ (ВПО)	251

СЕКЦІЯ 1. Місце соціальної педагогіки та соціальної роботи в сучасному освітньому просторі.

Юлія Рудик

викладач соціальних дисциплін ВСП

Бережанський фаховий коледж НУБІП України

СОЦІАЛЬНА РОБОТА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ І ТРАНСФОРМАЦІЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Соціальна робота є однією з ключових соціальних професій, яка спрямована на підтримку та допомогу людям у різних життєвих обставинах, забезпечення їх соціального захисту та сприяння інтеграції в суспільство. У сучасному світі, що характеризується швидкими соціально-економічними та культурними трансформаціями, роль соціальної роботи набуває особливого значення. Концептуальні засади професії визначають ціннісну основу діяльності соціального працівника, яка ґрунтується на гуманістичних принципах, етичних нормах та повазі до прав людини.

Основа соціальної роботи складають гуманістичні цінності, що підкреслюють значення гідності кожної людини, права на соціальну підтримку та забезпечення базових потреб. Важливими є також принципи етичності, професійної відповідальності та конфіденційності. Ці засади формують методологічну та практичну основу для ефективної взаємодії з клієнтами та громадами.

Соціальна робота зазнає значних трансформацій через нові виклики: соціальні кризи, пандемії, війни, економічні труднощі, цифровізація та розвиток технологій. Адаптація професії передбачає використання нових методів роботи: медіація, соціальне консультування, робота з вразливими групами, профілактика соціальних проблем та впровадження інноваційних практик.

Сучасний соціальний працівник стикається з багатьма викликами: робота з постраждалими від війни та насильства, підтримка осіб з інвалідністю, робота з сім'ями у кризових ситуаціях. Методи, що довели свою ефективність: медіація для вирішення конфліктів, групові консультації та тренінги для сімей та молоді, психосоціальна підтримка (індивідуальні сеанси, кризові інтервенції), дистанційні сервіси та онлайн-консультування.

Медіація як соціальна технологія, є психологічною технікою, видом альтернативного врегулювання суперечок, а за своїм практичним потенціалом охоплює все більший спектр сфер застосування, в тому числі створення умов для соціальної адаптації як процесу адаптації особистості- «механізму урівноважування» особистості та соціуму. Роль медіації у соціальній роботі є багатогранною і виходить далеко за межі простої техніки врегулювання конфліктів.

По-перше, медіація є способом професійної взаємодії. Соціальний працівник часто стає посередником між клієнтом та іншими учасниками соціального процесу — сім'єю, навчальним закладом, роботодавцем, медичними чи державними структурами.

Уміння вести переговори, вислуховувати й підтримувати нейтралітет дає можливість уникнути ескалації конфлікту.

По-друге, медіація сприяє соціальній реінтеграції клієнта. Люди, які опинилися у складних життєвих обставинах, часто втрачають довіру до оточення. Медіаційні практики дозволяють поступово відновити комунікацію, навчити клієнта конструктивно висловлювати свої потреби, чути інших і брати відповідальність за власні рішення.

По-третє, медіація виступає профілактичним засобом. Запровадження медіаційних підходів у соціальних службах, навчальних закладах та громадах допомагає запобігти виникненню конфліктів ще на ранніх етапах. Регулярні тренінги з ненасильницького спілкування, групи підтримки та шкільні служби порозуміння формують нову культуру взаємодії, де головне — не покарання, а відновлення стосунків.

По-четверте, медіація формує у соціальних працівників професійні компетентності, такі як:

- емоційна стійкість і саморегуляція;
- розвиток емпатії та активного слухання;
- навички фасилітації групових процесів;
- здатність нейтралізувати конфліктні ситуації без агресії.

Таким чином, медіація стає невід'ємною складовою сучасної соціальної практики, орієнтованої на гуманізм, партнерство та взаємоповагу. Трансформаційні процеси сприяють підвищенню ефективності взаємодії з клієнтами, розвитку професійних компетентностей працівників та зміцненню довіри між соціальними службами і громадами. Володіння сучасними методами дозволяє соціальному працівнику швидко реагувати на зміни у потребах клієнтів, запобігати конфліктам та ескалації кризових ситуацій, надавати якісну підтримку вразливим категоріям населення, формувати ефективні комунікаційні та соціальні програми у громадах.

Висновки. Концептуальні засади соціальної роботи залишаються фундаментальними для ефективної професійної діяльності. Трансформація професії є необхідною умовою адаптації до сучасних соціальних викликів. Інтеграція нових методів та технологій підвищує ефективність роботи соціальних працівників і сприяє формуванню професійної культури співпраці та довіри. Подальший розвиток професійних компетентностей та впровадження інноваційних практик є ключовим фактором успішної діяльності соціальної роботи у сучасних умовах.

На основі концептуального аналізу результатів досліджень, можливо зазначити недостатню кількість праць із проблематики соціальної роботи та її принципів в сучасних умовах, одним із яких є медіація, моделі якої за своїм практичним потенціалом охоплюють все більший спектр застосування за сучасними, а тому їх

теоретичний аналіз та встановлення механізмів практичної реалізації залишається актуальним для подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Семигіна Т. В. Розвиток власних теорій соціальної роботи: глобальні тенденції // Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 березня 2018 року, Київ) / За ред. Ю.М. Швалба. Київ: КНУ імені Т.Шевченка, 2018. С. 90-94
2. Тюптя Л.Т, Іванова І.Б, Соціальна робота: теорія і практика – Київ: Знання 2008.
3. В.Ворніков, Я.Добрянський Концептуальні технології соціальної роботи в сучасних умовах: «трансферна модель» медіації - ISSN 2353-8406 Knowledge, Education, Law, Management 2025 № 2 (70)
4. Концепція розвитку соціальної роботи в Україні до 2030 року, Міністерство соціальної політики України, 2022.

*Марія Славська,
здобувач першого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Галина Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та
соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ПОПЕРЕДЖЕННЯ РИЗИКУ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Постановка проблеми. В українській державі основним пріоритетом, найважливішою соціальною цінністю визнається людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність, а також безпека. Зараз наша країна переживає досить складні періоди і тому зросли соціальні негаразди в суспільстві. А це, на жаль, збільшення рівня смертності внаслідок здійснення самогубств, тому актуальною і доцільною є розробка нових, та вдосконалення вже існуючих профілактичних методів попередження суїцидальної поведінки.

Самогубство – це соціальне явище, яке потребує великої уваги суспільства. Як певний елемент культури багатьох народів він був притаманний різним суспільствам. Існує чимало різних засобів добровільного позбавлення себе життя. Погане ставлення до самознищення спостерігається від стародавніх часів до теперішнього часу. Здорове суспільство, церква завжди заперечували добровільний відхід людини від життя. Дослідниками простежується циклічність і здоровий глузд говорить про те, що не потрібно йти з життя добровільно, яке, незважаючи багато різноманітних проблем, є прекрасним.

Профілактика відхилень у поведінці підлітка аналізували такі українські дослідники: Г. Швець, Н. Максимова, А. Самойлов, Н. Апетик, Н. Сушик, Є. Кдопота та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Великою проблемою в Україні є самогубство підлітків. Вітчизняні та зарубіжні фахівці відзначають, що у віці приблизно 13 років суїцидальні спроби рідкість, а розпочинаючи з 14-15 років, на жаль, суїцидальна активність досить зростає і досягає максимуму від 16 до 19 років. Відсутність в Україні програм попередження самогубства на рівні навчальних закладів та необхідність розробки ефективних способів ранньої діагностики та превенції суїцидальної поведінки зумовлюють необхідність створення програм попередження суїцидальної поведінки серед учнівської молоді [1, с. 64-66].

Ризик суїцидальної поведінки завжди передбачає потенційну загрозу здійснення суїциду. Підлітковий вік є особливо вразливим до такого ризику, оскільки суїцидальні наміри часто формуються на тлі гострих емоційних реакцій на конфліктні ситуації й виступають своєрідним «сигналом про потребу допомоги» у нестерпних життєвих обставинах. Інколи навіть незначний, на перший погляд, привід може стати «останньою краплею» та спровокувати небезпечні дії. Попри те, що певні суїцидальні спроби можуть мати демонстративно-шантажний характер, вони все одно становлять серйозну загрозу життю підлітка і потребують максимально відповідальної оцінки.

Майже усіма науковцями самогубство обґрунтовується як наслідок соціально-психологічної дезадаптації особистості в умовах пережитих нею конфліктів. І суїцид – це один з варіантів поведінки людини в непередбачуваній ситуації, проте, суїцидогенність ситуації не укладена в ній самій, а характеризується особистісними особливостями суб'єкта, його життєвим досвідом, інтелектом, характером і стійкістю інтерперсональних зв'язків [2]. Так, самогубство трактується як феномен соціально-психологічної дезадаптації особистості в умовах мікросоціальних конфліктів.

Дослідник Е. Дюркгейм пропонує певні види суїциду: демонстративна поведінка; афективна суїцидальна поведінка; справжня суїцидальна поведінка.

У даний час існує кілька сучасних теоретичних підходів, які трактують причини і сутність ризику суїцидальної поведінки. Можна розділити їх на такі напрями:

1. Психотерапевтичний (або медичний). Представники цього напрямку вважають, що 95% суїцидів роблять психічно хворі люди. За деякими даними депресивні розлади складають 80% від цієї цифри, шизофренія – 10%, деменція – 5%. За даними вітчизняних авторів, серед суїцидентів виявлено тільки 25% душевно хворих, а 75% склали особи з гострими психічними розладами і психічно здорові [3]. У підлітковому віці рівень ризику суїцидальної поведінки значною мірою визначається типом акцентуацій характеру.

2. Соціальний аспект. Представники соціологічного підходу (Я. Гілінський, Г. Румянцева, І. Орлова, П. Сорокін, О. Бойко та ін.) трактують ризик суїцидальної

поведінки як явище соціальної природи. У межах цього напрямку для його вивчення аналізують ступінь соціальної регуляції поведінки особистості — як вплив суспільних норм, так і здатність людини самостійно контролювати власні дії. На думку К. Жірара, зростання ризику серед молоді пов'язане з різким посиленням потреби в досягненнях, яка культивується сучасним високорозвиненим суспільством.

3. Психологічний аспект. У рамках психології профілактика суїцидальної поведінки є одним із ключових напрямів дослідження. Найбільш опрацьованими підходами є характерологічний, самооцінний, інтерактивний і соціально-перцептивний.

4. Соціально-психологічний аспект. До основних груп людей із суїцидальним ризиком відносять осіб з ендогенними психічними розладами, людей із гострими психічними станами, а також практично здорових, у співвідношенні приблизно 1,5 : 5 : 1. Прийняття суїцидального рішення зазвичай відбувається лише після внутрішньої психологічної обробки конфлікту, що провокує таку поведінку.

5. Досвід роботи окремих соціальних служб в Україні засвідчує необхідність створення комплексної системи суїцидологічних підрозділів. Її основу мають складати: служба «Телефон довіри», кабінети соціально-психологічної підтримки та відділення кризової допомоги. Їхнє завдання – стабілізація емоційного стану людини шляхом консультативної роботи та, за потреби, оперативних заходів із запобігання небезпечним намірам.

Висновок. У сучасній практиці фахівці здебільшого починають допомогу лише після виникнення реального випадку суїцидальної поведінки або коли людина сама звертається по підтримку. Водночас ризик формується значно раніше, і важливо, щоб спеціалісти вміли своєчасно розпізнати зовнішні ознаки небезпеки у підлітків та запобігти переходу до критичної фази. Отже, суїцидальна поведінка – складний соціальний феномен, що потребує глибокого аналізу, системного підходу та обґрунтованих заходів профілактики, оскільки її вивчення дає змогу зрозуміти закономірності виникнення потреби в запобіганні такому ризику.

Список використаних джерел:

1. Вашека Т. В. *Рання діагностика та профілактика суїцидальної поведінки у підлітковому віці. Практична психологія та соціальна робота.* 2016. № 6 (87). С. 64–66.
2. Мінц М. О. *Соціологія девіантної поведінки.* Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. 2009. 244 с.
3. *Попередження суїцидальної поведінки дітей та підлітків: методичні рекомендації для педагогів, практичних психологів, соціальних педагогів, батьків* 2003 № 30. С. 53-64.

*Анастасія Ставицька,
здобувач першого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 «Соціальна робота»,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»*

*Науковий керівник: Ярослава Юрків,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»*

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТІВ ІЗ ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Через повномасштабну агресію російської федерації, мільйони людей вимушені були переїхати, і серед них близько 1 мільйона це студенти та школярі [3]. Ця молодь стискається із складними життєвими обставинами, які є набагато серйозніші за просто проблеми з навчанням.

Аналіз показує, що вимушений переїзд є глибокою психологічною травмою, яка викликає кризу ідентичності, що видно по високому рівню тривожності, частим депресивним станам, та великим проблемам із нормальною соціальною адаптацією [2]. Емпіричні дослідження підтверджують, що під час війни освіта, як би це дивно не звучало, перестає бути найголовнішим пріоритетом. За даними проведеного опитування серед студентів ВПО у великих містах, найгостріші, потреби пов'язані з грошима, життям, та психологією. Їм потрібні: працевлаштування, бо треба себе фінансово забезпечити; соціально-економічні послуги (це матеріальна допомога, щоб вижити, і субсидії); і, звісно, психологічна допомога [3]. Тому, заклади вищої освіти (ЗВО) повинні перетворитися на такі собі інститути підтримки, які працюють комплексно, аби допомогти подолати саме ці, найважчі виклики.

У дослідженнях, присвячених проблемам внутрішньо переміщених осіб, значний внесок зробили українські науковці, зокрема О. Бондаренко розглядає проблеми соціалізації та адаптації ВПО, зокрема молоді, включаючи розробку та впровадження педагогічних технологій підтримки в освітньому середовищі; М. Галицька займається дослідженнями соціальної адаптації ВПО та оцінкою впливу соціально-педагогічної підтримки на їхнє включення в нове соціальне середовище; Л. Гридковець вивчає соціальну адаптацію та механізми психологічної підтримки ВПО, включаючи студентів; І. Пеша досліджує соціально-педагогічні аспекти підтримки студентів ВПО у закладах вищої освіти, зокрема їхню адаптацію до навчання в новому середовищі та роль педагогів. Соціальна підтримка постає як важливий предмет наукового аналізу, оскільки її функціонал охоплює інтегрований комплекс дій, спрямованих на сприяння успішній соціалізації, адаптації та особистісному розвитку індивіда у різноманітних соціальних контекстах. Актуальність цього концепту зростає до рівня пріоритетного

через посилення сучасних соціальних детермінантів: інтенсивні міграційні процеси, збільшення контингенту внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та динамічні трансформації в освітній сфері.

Соціальна підтримка для студентів ВПО має свої особливості, і її можна умовно поділити на два основних напрямки. Перший напрямок – це *формальна підтримка*, яка фокусується на головних матеріальних і освітніх проблемах. Вона включає забезпечення доступу до освіти: незважаючи на руйнування інфраструктури (зокрема, значні пошкодження ЗВО у прифронтових регіонах) та проблеми з доступом до інтернету у студентів [3], університети активно використовують цифровізацію, щоб пропонувати гнучкі індивідуальні траєкторії, і це допомагає не втрачати зв'язок із навчанням та рідним університетом, незалежно від того, де студент зараз перебуває [1]. Також це грошова допомога: ЗВО надають пільгові умови (наприклад, переведення на бюджет) та стипендії. Допомога з працевлаштуванням це взагалі ключове, тому що висока ціна оренди або необхідність платити за контракт роблять фінансову скруту основним чинником складних життєвих обставин [3].

Другий напрямок – це *адаптація та громадська місія*, який є менш традиційним, але дуже важливий для соціальної та психологічної безпеки. Тут ідеться про роль ЗВО як платформи ідентичності: ЗВО стають ключовими центрами соціальної безпеки та допомагають відтворити рідну громаду [1]. Університет виступає як знайоме середовище, що дуже допомагає подолати соціальну ізоляцію, зменшує стрес, та допомагає відновити втрачені зв'язки. Важлива і обов'язкова психологічна допомога: забезпечення психологічної підтримки має бути частиною соціальної роботи, бо тільки так можна допомогти студентам справитись із наслідками травм та складних життєвих обставин, наприклад, безсоння, тривожність, постійна нервозність [2; 3]. Крім того, університети розвивають прогромадську місію, створюючи, наприклад, на базі ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка Центр психологічного відновлення та адаптації, Центр розвитку кар'єри, Центр ветеранського розвитку, Центр культури та дозвілля, Волонтерський загін Тризуб, і це не тільки допомога від ЗВО, але і можливість для самореалізації студентів-ВПО, адже вони, незважаючи на проблеми, хочуть долучатися до громадської діяльності та допомагати іншим.

Соціальна підтримка, яку отримують студенти ВПО в університетах, це багатофункціональна система, яка поєднує офіційну допомогу (гроші, пільги, навчання) з дуже важливою адаптаційною роботою (психологія, створення спільнот, ідентичність). Така комплексна підтримка, є необхідною, для того щоб молодь змогла подолати складні життєві обставини, відновити психосоціальну безпеку та успішно інтегруватися, а також, щоб наша країна не втратила свій інтелектуальний потенціал.

Список використаних джерел:

1. Іванець, Т. М., Фролкіна, С. О. Роль переміщених закладів вищої освіти у забезпеченні соціальної безпеки ВПО. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. Вип. 45. С. 129–132.
2. Кудінова, М., Кожанова, Д. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб: теоретичний аналіз проблеми. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*. 2024. Вип. 2 (63). С. 18–24.
3. Сичова, В. В., Левченко, С. С. Потреби студентів-ВПО закладів вищої освіти м. Харкова в соціальних послугах в умовах російсько-української війни. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2022. № 12. С. 40–51.

Галина Олійник,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та
соціальної педагогіки,*

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Анастасія Уманців,

*здобувач першого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,*

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

БУЛІНГ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПРОФІЛАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства серед молоді надзвичайно загострилася проблема насильства, здійснюваного самими дітьми один щодо одного. Хоча статистичні дані свідчать про зниження темпів зростання насильства в середовищі юнацтва, це швидше зумовлено демографічними чинниками, в той час як рівень криміналізації в дитячо-юнацькому середовищі лишається високим.

На думку фахівців, у суспільстві з низьким рівнем поведінкової культури роль усіх соціальних інститутів спотворюється. Поряд з іншими факторами, що породжують насильницьку злочинну поведінку юнаків (криза моралі, економічна нестабільність, негативне мікросередовище), особливої актуальності набуває вплив засобів масової інформації, соціальних мереж та ін. Саме це створює інформаційний фон, на якому молодь формує хибний світогляд щодо способу та стилю життя, моделей поведінки, шляхів досягнення своїх цілей. Через масмедіа відбувається поширення на все суспільство кримінальної субкультури. Нав'язування негативних образів сучасних героїв зрештою виправдовує насильство й ідеалізує культ жорстокості. Уже на підсвідомому рівні спотворюється уявлення молоді про добро і зло. Дуже швидко

молода людина стає соціально дезорієнтованою, а відсутність системної профілактики в навчальних закладах й недостатня увага щодо виховання в сім'ї штовхають особистість на асоціальний шлях розвитку.

Зважаючи на це, проблема насильства в студентському середовищі є недостатньо розробленою вітчизняними науковцями. Частково вона висвітлювалася Г. Беженаром, О. Дроздовим, Л. Лушпай, В. Оржеховською, В. Ролінським та іншими. Проблемою булінгу займалися також зарубіжні науковці І. Бердишев, М. Нечаєва, К. Кампулаен, І. Кон, Д. Корнелл, Н. Крауфорд, Д. Олвеус, К. Паура, І.Ресанен та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Британські вчені Д. Лейн та Е. Міллер [1] визначають булінг як довготривалий процес усвідомленого жорстокого поводження, фізичного чи психічного, з боку індивіда або групи щодо іншого індивіда, який не здатен себе захистити в даній ситуації.

Дослідники виділяють таку класифікацію всіх видів булінгу:

I група – це певні прояви, які пов'язані із активними формами приниження;

II група – це прояви, що пов'язані зі свідомою ізоляцією.

Крім того, в залежності від походження, **булінг поділяють** на вертикальний – від керівництва, або відповідно від підлеглих, і горизонтальний – від колег або студентів.

Зважаючи на способи агресії та цькування булінг може бути: фізичним; словесним; соціальним.

Можна виокремити зовнішні і внутрішні причини появи булінгу.

Зовнішні причини на рівні соціуму загалом і групи зокрема Внутрішні причини на рівні особистості. А ще наслідком в багатьох випадках є різноманітні психічні захворювання. В сфері діяльності булінг має як негативні наслідки: зменшення активності діяльності і зниження її ефективності так і позитивні: підвищення мотивації до успіху [2].

Більшість педагогів-практиків, соціальних педагогів, психотерапевтів та консультантів вважають, що проблема профілактики булінгу може бути вирішена в три етапи:

I етап (крок), найвідповідальніший, полягає в тому, щоб визнати, що така проблема існує. Визнання проблеми в рамках освітнього закладу вимагає, щоб хтось узяв на себе ініціативу сказати про її існування і про роботу з нею.

II етап (крок) – визначення проблеми. Не може існувати в кожній ЗВО уніфікованих ознак визначення проблеми.

III етап (крок) – виконання програми.

Профілактична робота соціального педагога чи психолога загалом націлена на попередження виникнення булінгу, створення сприятливого психологічного клімату у ЗВО взагалі і в кожній групі зокрема. Психолог (соціальний педагог) повинен уважно ставитися до проблеми взаємостосунків у ЗВО, оптимізуючи форми спілкування у

педагогічному і студентському середовищі. Він повинен допомагати розв'язувати конфлікти і суперечки, сприяти адаптації студентів. Паралельно з профілактикою явища проводиться діагностика наявності булінгу та виявлення його жертв.

Висновок. Загалом, соціальна профілактика, спрямована на попередження і ліквідацію булінгу в студентських колективах, має на меті насамперед мінімізацію його впливу на соціалізацію особистості. Основними формами просвітницької роботи з даного питання є виступи на батьківських зборах; лекції в яких розповідається про причини зародження булінгу, його наслідки для формування особистості; круглі столи і семінари, націлені на обговорення проблеми булінгу в колективах; індивідуальні та групові консультації.

Список використаних джерел:

1. Вальчишена С. Б. Насильство як соціальна проблема: виступ на батьківських зборах. *Шкільному психологу. Усе для роботи.* 2012. № 9. С. 35-38.
2. Лушпай Л. І. *Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії).* К., 2010. С. 126–131.

*Лілія Хмурич,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Світлана Калаур,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Нині волонтерський рух займає надзвичайно вагомий роль в нашій країні, особливо вагомість волонтерства суттєво підвищився з початком повномасштабної російсько-української війни. Так, у законі України [4] зазначено, що «волонтером» може бути така «фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги» (ЗУ «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 за №3236-VI). Іншими словами волонтер – це особа, яка діє добровільно, а його діяльність є неприбутковою. Тому можемо констатувати, що студенти-волонтери як суб'єкти волонтерської діяльності мають змогу суттєво вдосконалити свої професійні уміння налагоджувати ефективну комунікацію та підвищити рівень професійної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Насамперед коротко розглянемо підходи науковців до трактування сутності наукової дефініції «волонтер» у психолого-педагогічному та соціальному контексті. Зокрема, нам імponує бачення М. Дейчаківського, який ще у кінці 90-х років минулого століття наголосив на тому, волонтери є «найактивнішими представниками різних груп населення, які бажають своєю працею та участю надати дійову підтримку у становленні демократії в Україні, зробити конкретний внесок у поліпшення становища маргінальних груп чи в розвиток соціальної та культурної сфери» [2, с. 10].

Відзначимо, що з соціально-економічної точки зору волонтерську діяльність доцільно розглядати як цілісну систему добровільної та усвідомленої суспільно корисної діяльності, яка безпосередньо базується на цілеспрямованому застосуванні ресурсів, знань та умінь особистості, що здійснюється у вільний час на безоплатній умові. Саме таку позицію відстоює у своїй публікації В. Голуб [1, с. 28-29]. Тоді як, з психолого-педагогічної точки зору волонтерська діяльність базується на взаємодопомозі на основі надання конкретного спектру послуг, а також може базуватися та різноманітних формах громадянської участі. Головною особливістю волонтерства є те, що ця діяльність відбувається на безоплатній основі – тобто добровільно та здійснюється на благо широкої громадськості.

У наведеному контексті ми повністю поділяємо позицію Р. Короткової та Ж. Петрочко [6], які зуміли аргументовано довести що на основі волонтерської діяльності можна домогтися розв'язання проблем різних вразливих категорій населення. Провідну роль відводимо дослідженню О. Кін [5, с. 207], яка наголошує українська студентська молодь у період з 2015 до 2022 р.р. активно брала участь у волонтерській діяльності за такими чотирма основними напрямками, як-от: реалізація соціальних програм, поширення знань, проведення конференцій, фестивалів й акцій (SOC, HIST); допомога незахищеним категоріям населення, людям похилого віку, організація роботи для людей з особливими потребами (MENT); викладацько-просвітницька та організаційно-виховна діяльність, організація роботи дитячих таборів (KIDS); еколого-природоохоронна діяльність (ENVI);

Однак, варто констатувати, що у час російсько-української війни на перше місце вийшли волонтерські акції, які стосуються, насамперед, допомоги (збір коштів) для ЗСУ, організації роботи з ВПО, військовим ветеранами. Як засвідчує наш власний досвід, студентів, які активно займаються волонтерською роботою можна охарактеризувати як осіб, що володіють соціальною мотивацією, мають стійкі потреби до активної участі в благодійних акціях та громадському житті своїх громад, а також уміють налагоджувати ефективне міжособистісне спілкування й готові прийти на допомогу. Якщо розглядати особистісні риси та якості студентів-волонтерів, то можемо констатувати, що вони є незалежними й самостійними, мають власну думку, активно проявляють ініціативу під час

розв'язання поставленого завдання у волонтерській діяльності.

Науковці О. Демченко та Я. Пилипенко [3], досліджуючи соціально обдарованих студентів, які виступали у якості активних суб'єктів волонтерської діяльності, зуміли виокремити найбільш значущі мотиви, якими послуговуються студенти-волонтери під час реалізації волонтерської діяльності. Так, науковці до найбільш значимих мотивів віднесли такі:

- по-перше, розвинуте почуття громадянського і морального обов'язку;
- по-друге, емпатія та бажання допомогти іншим людям;
- по-третє, сформована потреба у відчутті власної потрібності (вагомості);
- по-четверте, можливість отримати визнання в соціумі чи повагу в конкретній соціальній групі (громаді);
- по-п'яте, зреалізувати бажання розширити власне коло спілкування та при цьому знайти нових друзів-однодумців та колег;
- по-шосте, задоволення потреби у підвищенні соціального статусу;
- по-сьоме, реальна можливість отримати новий практичний досвід;
- по-восьме, вдосконалення комунікативної компетентності та розвиток організаторських здібностей.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у обраному напрямі. Таким чином, волонтерська діяльність виступає вагомим чинником самореалізації активної студентської молоді, в основі якої лежить налагодження ефективного міжособистісного спілкування, надання допомоги на безоплатній умові тим категоріям населення, які не можуть самотужки розв'язати свої проблеми. Участь у волонтерській діяльності має позитивний вплив на емоційну сферу та мотивує до самовдосконалення, а також дає змогу ініціювати та позитивні суспільні перетворення в нашій державі. У нашому розумінні активна участь майбутніх соціальних працівників у волонтерській діяльності матиме вагомий позитивний вплив на формування мотиваційного компоненту професійної компетентності, а також суттєво підвищить їхню соціальну активність в освітній та виховній роботі. Наші майбутні публікації будуть стосуватися висвітлення практичних механізмів активізації волонтерського руху.

Список використаних джерел:

1. Голуб В. Л. Ключові поняття та категорії державного управління у сфері волонтерської діяльності. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. 2014. С. 25–30.
2. Дейчаківський М. Роль громадських організацій в Україні. *Громада*. 1995. С. 10–24.
3. Демченко О. П., Пилипенко Я. Р. Соціально обдарований студент як суб'єкт волонтерської діяльності. *Зимові наукові підсумки 2017 року : тези доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції : Ч. 2. Дніпро : НБК, 2017. С. 39–45.*

4. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 за №3236-VI зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>

5. Кін О. М. Розвиток волонтерської діяльності студентської молоді України наприкінці ХХ століття. *Педагогіка та психологія: Збірник наукових праць*. Харків. 2015. Вип. №50. С. 201–212.

6. Короткова Р. І., Петрочко Ж. В. Підготовка соціальних працівників до роботи з волонтерами : [методичні розробки до програм «Діди Морози-волонтери» та «Інтерактивний театр»]. К. : Вид-во Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, 2001. 60 с.

СЕКЦІЯ 2. Соціальна робота: концептуальні засади і трансформація в сучасних умовах.

Галина Адам'як

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Світлана Калаур,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи
та соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ НАЛАГОДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З БАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ З НЕПОВНИХ РОДИН

Постановка проблеми у загальному вигляді. Різкі соціальні зміни, що виникли в Україні в останні роки надзвичайно ускладнили соціальну допомогу та соціальний захист українських родин. Відзначимо, що повномасштабна російсько-українська війна також внесла суттєві зміни як в соціальну роботу в цілому, так і в структуру соціальної роботи з різними категоріями сімей.

Поділяємо позицію науковців (І. Звереві, С. Калаур, А. Капської, І. Козубовської, Н. Олексюк та ін.) у тому, що сім'я як соціальний інститут і мала соціальна група виступає посередником між особистістю і суспільством в різних сферах його життєдіяльності, а також є одним із найбільш впливових факторів соціалізації. Саме сім'я «виступає як перший виховний інститут, у ній закладаються основи моральності, формуються норми поведінки, розкриваються внутрішній світ та індивідуальні якості особистості» [1, с. 7]. Саме сім'я створює обстановку, яка є найбільш сприятливою для фізичного та духовного розвитку дітей, а також для самопочуття всіх дорослих її

членів. Сім'я є фактором стабільності та соціального прогресу українського суспільства. У даний час українська родина стикається з цілим рядом соціальних проблем, що негативно впливають на виконання основних функцій родини. У практичній роботі соціального працівника спостерігаємо потребу якісного удосконалення ефективності роботи з проблемними категоріями родин. Наголосимо, що нині серед значної кількості проблемних родин спостерігається суттєве збільшення кількості неповних родин, які потребують особливої уваги професіоналів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Насамперед відзначимо, що варто чітко з'ясувати головну дефініцію нашої публікації – сутність терміну неповна родина. Так, у законодавчому контексті можна стверджувати, що це «сім'я, яка складається з матері або батька і дитини (дітей)» [2]. Ми повністю підтримуємо А. Капську, Н. Олексюк, С. Калаур та З. Фалинську у тому, що з психолого-педагогічної точки зору, неповні родини «потребують соціального захисту з боку держави, оскільки в них виникає чимало соціальних проблем (матеріальних, соціально-психологічних, виховних) і простежуються певні негативні явища, пов'язані з малозабезпеченістю, порушенням традицій розподілу сімейних ролей, вихованням дітей, функціонуванням» [1, с. 69]. Серед значного спектру проблем, які переживає неповна родина, у нашому баченні, доволі значимою є проблема налагодження ефективної взаємодії між дітьми та матір'ю (у материнській) чи батьком (у батьківській) неповній родині. Відзначимо, що соціальний працівник, який володіє ґрунтовною психолого-педагогічною підготовкою має змогу надати допомогу матері чи батьку та ліквідувати функціональну неграмотність щодо питань виховання дітей, допомогти в організації відпочинку та підвищити ефективність виховної та психолого-педагогічної функції.

Як показують наші власні спостереження, діти із неповних родин тяжко пережили втрату одного із батьків, і як результат – їм складно налагодити неконфліктне спілкування з матір'ю (у материнській) чи батьком (у батьківській) неповній родині. Необхідною основою спілкування фахівця соціальної роботи з неповною сім'єю є його педагогічна культура, змістом якої виступає налагодження ефективних міжособистісних відносин. Виділяють інформаційний, когнітивний, регулятивний, ефективний та інтерактивний аспекти процесу спілкування, що передбачає обмін продуктами духовної діяльності (думками, ідеями, почуттями, переживаннями), взаєморозуміння та взаємовплив. Педагогічний аспект спілкування проявляється в особистій культурі. Соціальний працівник має допомогти членам неповної родини зрозуміти один одного. Існує певна етика службових відносин, яка висуває чотири вимоги до методів роботи з соціального працівника з неповними родинами. Так, фахівець зобов'язаний стежити за такими «деталлями», як тон у розмові, вміння володіти собою в напружених ситуаціях, повага співбесідника.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у обраному напрямі. Отже, констатуємо, що нині виваженої роботи потребують неповні сім'ї у контексті підсилення їх виховних та соціально-адаптивних можливостей. Кваліфіковані соціальні працівники, які працюють в громадах, мають цілеспрямовано працювати над створенням ефективних «механізмів» соціальної допомоги неповним родинам на основі системного використання засобів андрагогічного та психолого-педагогічного просвіщення батьків, а також оптимізації соціальної підтримки неповної сім'ї шляхом встановлення соціального партнерства всіх суб'єктів, що надають соціальну допомогу батькам і дітям з неповної сім'ї. Подальші наші напрацювання будуть спрямовані на розробку цілісної соціально-педагогічної тренінгової програми, яка буде спрямована на налагодження ефективної взаємодії соціального працівника з батьками та дітьми з неповних родин.

Список використаних джерел:

1. Капська А.Й., Олексюк Н.С., Калаур С.М., Фалинська З.З. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями: посібник. Тернопіль: Астон, 2010. 304 с.
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року №2402-III. *Відомості Верховної ради України*. 2001. № 30. С. 142

Ірина Болда,
*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності 321 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Галина Лещук,
доктор педагогічних наук, професор кафедри
соціальної роботи та соціальної педагогіки
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ОСОБЛИВОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Постановка проблеми. У сучасних умовах децентралізації та формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ) значно зростає роль соціальної підтримки населення на місцевому рівні. Особливої уваги потребують вразливі категорії громадян: люди похилого віку, особи з інвалідністю, малозабезпечені сім'ї, внутрішньо переміщені особи, діти, що опинилися у складних життєвих обставинах. У багатьох громадах спостерігається нестача штатних працівників, як ресурсу соціальних служб, що актуалізує необхідність залучення волонтерів до виконання соціально важливих завдань.

Виклад основного матеріалу. Соціальний працівник у ролі волонтера або

координатора волонтерського руху стає ключовою фігурою у формуванні системи взаємодопомоги на рівні громади. Саме він забезпечує організацію, координацію та підтримку волонтерської діяльності, в середині ОТГ, сприяє розвитку громадської активності та підвищенню рівня соціальної згуртованості. У контексті нинішніх викликів – воєнного стану, економічної нестабільності та міграційних процесів – волонтерська діяльність у сфері соціальної роботи набуває стратегічного значення [3].

Процес децентралізації в Україні створив нові умови для розвитку системи соціального захисту, у якій провідну роль почали відігравати не лише державні структури, а й місцеві ініціативи, зокрема волонтерські. В об'єднаних територіальних громадах (ОТГ) соціальний працівник виступає не лише як виконавець державних соціальних програм, але й як організатор громадської активності, координатор добровільних ініціатив та посередник між владою і населенням [5].

Однією з ключових особливостей волонтерської діяльності в умовах ОТГ є ресурсна обмеженість. У малих громадах часто відсутні розвинені соціальні інституції, тому виконання значної частини соціально важливих завдань покладається саме на волонтерів. У таких випадках соціальний працівник організовує пошук, мотивацію та навчання волонтерів, формує команди взаємодопомоги та визначає пріоритетні напрями їх діяльності.

Серед основних сфер волонтерської підтримки – догляд за людьми похилого віку, доставка гуманітарної допомоги, психологічна підтримка внутрішньо переміщених осіб, допомога сім'ям у складних життєвих обставинах, участь у благодійних ярмарках, освітніх та культурних заходах [2].

Наступною важливою особливістю є неформальність волонтерської взаємодії, що дозволяє діяти швидко та гнучко. Соціальний працівник повинен компетентно використовувати соціальні мережі, месенджери, місцеві групи взаємодопомоги для мобілізації населення у кризових ситуаціях. Особливо ефективними виявились локальні ініціативи на рівні старостинських округів, вуличні комітети, шкільні волонтерські загони. Для більшості громадян участь у таких ініціативах є формою соціальної самореалізації та прояву локального патріотизму.

Як бачимо, що мотивація волонтерів у громадах має свою специфіку. Якщо у великих містах волонтерство часто пов'язане з кар'єрним розвитком чи соціальним статусом, то в ОТГ домінує особистісний, родинний або сусідський характер взаємодопомоги. Саме тому, соціальний працівник повинен використовувати індивідуальний підхід у мотивації до волонтерської діяльності та визнавати внесок кожного члена ОТГ, забезпечувати емоційну підтримку та профілактику вигорання серед активістів [1].

Окремої уваги заслуговує питання правового та організаційного супроводу волонтерства. В умовах ОТГ соціальний працівник може виконувати функції координатора офіційно зареєстрованого волонтерського підрозділу при центрі

соціальних послуг або працювати у співпраці з благодійними фондами та громадськими організаціями [2; 5]. Важливою є наявність локальних програм підтримки волонтерів, що включають страхування, навчання, сертифікацію та публічне визнання внеску.

Висновки. Загалом можна зауважити, що волонтерська діяльність в умовах ведення військових дій реалізує безпековий компонент у життєдіяльності ОТГ. Соціальні працівники та волонтери активно залучаються до підтримки військових, забезпечення тилових потреб, евакуації населення, облаштування пунктів прихистку. Це вимагає стресостійкості, комунікативної компетентності та здатності працювати в умовах невизначеності, разом з тим волонтерська діяльність соціального працівника в умовах ОТГ базується на інтеграції професійних соціальних функцій та громадської ініціативності.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко А., Вдовцов Ю. Посібник по роботі з волонтерами. Київ: Карітас України, 2021. 164 с. URL: https://caritas.ua/wp-content/uploads/2022/02/5_ukr_digital_whole.pdf (дата звернення: 01.10.2025).
2. Котелевець А.М. Розвиток соціальної активності студентів у волонтерській діяльності: дис. ... канд. пед. наук. Київ: КСУ, 2024. 118 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/50028/1/Котелевець_А_дисертація_кеп.pdf (дата звернення: 01.10.2025).
3. Курило М. М. Організація волонтерської діяльності в умовах військового стану в Баштанській міській територіальній громаді 2022–2024 рр. Миколаїв, 2025. 70 с. URL: <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/4025>
4. Цебенко О. Формування соціальної згуртованості територіальної громади через волонтерство: магістерська робота / Львів, 2023. 92 с.
5. Шелкошвеев І.В. Волонтерська діяльність у соціальній роботі: соціальні функції // Соц. робота і практика. 2016. №3. С. 45–52.

Дмитро Бугера,
*провідний фахівець із соціальної роботи
відділу інформаційно-аналітичної роботи
Тернопільського обласного центру
соціальних служб*

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ОСОБИСТІСНИЙ РЕСУРС ФАХІВЦЯ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Сучасні соціальні кризи та ризики визначають необхідність формування нових вимог та якостей до професіоналізму фахівців із соціальної роботи. Їх діяльність в умовах невизначеності характеризується суттєвим зростанням складності, нестандартності і появи нових завдань, необхідністю негайного прийняття ефективних рішень у нестандартних ситуаціях, розробкою і впровадженням інновацій, застосуванням новітніх підходів, оскільки традиційний алгоритм соціальної роботи є недостатнім для розв'язання сучасних соціальних проблем. Професійна діяльність фахівців із соціальної роботи вимагає не лише розвитку гнучкості,

толерантності до невизначеності, відповідальності, інноваційності, міждисциплінарності, а й креативності як однієї з ключових компетентностей працівника, яка забезпечує оптимізацію надання соціальних послуг та соціальної роботи в цілому.

Виклад основного матеріалу. Багатоманітність обов'язків, завдань і функцій фахівців із соціальної роботи висуває низку важливих вимог. Наприклад, більшість країн, що входять до Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи, стверджують, що не кожний може впоратися з роботою соціального працівника, а тому висувають систему специфічних вимог до освіти, досвіду, особистісних якостей, професійного мислення, де чільне місце посідає комунікативність, фізичне здоров'я, висока мораль і культурність, інноваційність та міждисциплінарний підхід [3; 4; 7].

Є. Холостова виділяє такі три групи найбільш важливих якостей соціального працівника: психологічні (визначальні вимоги професійної діяльності до психічних процесів); психоаналітичні (орієнтовані на вдосконалення особистості працівника); психолого-педагогічні (з метою створення ефекту особистої привабливості) [за 3]. А. Ляшенко виділяє такі ключові компетентності фахівців із соціальної роботи: когнітивні якості, культура взаємодії, ефективне спілкування, конструктивні та організаторські вміння [за 3]. В. Жмир, І. Мигович, О. Парфенюк особливого значення у роботі соціальних працівників надають ефективній комунікації, яка не просто потребує ввічливого спілкування, а й передбачає володіння імпровізацією, діалогізацію та експресивністю [за 3; 4]. І. П. Шинкар вважає, що «професійне мислення – це важлива складова професійної майстерності фахівця, яка забезпечує успішне виконання професійних задач, прийняття оригінальних управлінських рішень у певній сфері діяльності, є втіленням професійних компетенцій особистості та умовою її професійного розвитку», а до психологічних особливостей професійного мислення фахівців із соціальної роботи відносить не лише аналітичність і стратегічність, інтегративність і системність та ергономічність, а ще й такі якості, як винахідливість, творчу інтуїцію, креативність. [7]

Зосередимо увагу на імпровізаційності, винахідливості, рефлексія, творчій інтуїції та креативності як взаємопов'язаних якостей особистості у її професійній діяльності. У процесі професійної діяльності фахівців з соціальної роботи важливу роль відіграє креативність як професійна компетентність, що передбачає здатність продукувати нові ідеї та рішення залежно від умов ситуації та характеру роботи [2]. Однак, креативність полягає не лиш у вмінні виробляти оригінальні ідеї, а й у нестандартному мисленні, у застосовуванні інновацій у широких межах, зокрема для особистісного самовираження та професійної реалізації, та охоплює великий спектр психічних властивостей (гнучкість, спонтанність, допитливість, дивергентність мислення), які виникають у результаті взаємодії з соціокультурним середовищем. Це своєю чергою робить її однією з невіддільних складових ефективного професійного функціонування в умовах високої

конкуренції, цифровізації та невизначеності [6]. Креативність має великий потенціал для виробництва та використанні нових копінг-стратегій у нетипових кризових ситуаціях, підвищення стресо- і життєстійкості, оскільки особистість, здатна до творчого мислення та рефлексії, здатна швидше адаптуватися до навколишніх умов та діяти залежно від них і в команді, і самотійно.

Актуалізація творчого потенціалу особистості полягає непросту у набутті досвіду, а й полягає у багатогранному розвитку культури особистості, що передбачає культурно-освітню та професійну підготовку фахівців, а це відповідно зумовлює формопрояви індивідуальної та колективної творчої діяльності в усіх сферах життєдіяльності, що є ключовим фактором досягнення успіху в них. Креативність пов'язана як з інтелектом та іншими пізнавальними процесам, так і з емоційно-вольовою та мотиваційною сферами особистостями, особистісними та психічними якостями (характером, темпераментом, здібностями і т.ін.), що стимулює і формує уміння бачити проблему там, де її не помічають, і розв'язувати її новими асоціативними ідеями та новими гнучкими і нестандартними методами [1; 5]. Звідси випливає, що індикаторами креативності є специфічні здібності, що проявляються у ситуаціях обмеженого часу, а креативна особистість вирізається підвищеною чутливістю до проблем, прагненням ризикувати, самотійністю та незалежністю мислення, високим рівнем інтелекту та уяви, гострою потребою у самовираженні та самореалізації [8].

Здатність до рефлексії є ключовим елементом для творчого мислення як необхідна умова розвитку особистості, її професійного та морально-духовного зростання, оскільки вони сприяють виробленню активної життєвої позиції, відповідальності, здатності до самовираження і самореалізації. Творча інтуїцією як компонент креативного мислення допомагає на основі накопиченого досвіду передбачити нові зв'язки та закономірності, прогнозувати тенденції розвитку та змін у ситуаціях та у суспільстві, а винахідливість дозволяє впроваджувати інновації в усі сфери життєдіяльності та для взаємодії. А імпровізаційність у всіх її формах є не лише характеристикою креативності, а й невід'ємною складовою комунікації фахівця із соціальної роботи, сила якої полягає як у раптовості певних реакцій, так і в їх оптимальності та результативності. Ця ознака креативної особистості у проявляється у спілкуванні та взаємодії як здатність соціального працівника швидко й адекватно оцінити ситуацію та вчинки усіх сторін, негайному прийнятті рішення на основі наявних міждисциплінарних знань і досвіду без їхнього ґрунтового осмислення та у поєднанні ерудиції та інтуїції [3].

Висновки. Отже, креативність у соціальній роботі забезпечує здатність ефективно діяти в умовах змін, невизначеності та криз, а творчий інноваційний підхід дозволяє миттєво реагувати на нові виклики та генерувати рішення у професійній діяльності, впроваджувати інновації у процес надання соціальних допомоги та послуг, підвищувати його якість та життєстійкість. Таким чином, креативність як ресурс

фахівця із соціальної роботи — не просто психологічна властивість особистості, а й багатогранна і ключова компетентність, що полягає у забезпеченні ефективності діяльності завдяки новітнім ідеям, миттєвим рішенням в нестандартних ситуаціях, та нововведеннями, що до дозволяє швидко адаптуватися до нових соціокультурних умов, оскільки характеризують гнучкістю, винахідливістю й імпровізаційністю мислення, рефлексією, уявою, творчою інтуїцією.

Список використаних джерел:

1. Вандерер О., Орнавка Г. Креативність і творчість як основа розвитку особистості. *Соціально-психологічні виміри професійної майстерності особистості в умовах глобалізованого світу : матеріали Міжнар. Наук.-практ. Конф. (м. Тернопіль, 16-17 трав. 2013 р.)*. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. С. 124–125.

2. Гринчук Г. Креативність у реалізації професійної компетентності соціального працівника та педагога. *Стратегії наукового пошуку в соціальній роботі, соціальній педагогіці та соціальній освіті: поліфункціональність ідей : збірник тез. доповідей II Всеукраїнської наук.- практи. конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених (Тернопіль, Україна, 22–23 листоп. 2024)*. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2024. С. 11–14.

3. Олійник А. Професійні вимоги до майбутніх соціальних працівників. *Соціальна робота: виклики сьогодення : Збірник наукових праць за матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 13–14 трав. 2021)*. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2021. С. 242–248.

4. Парфенюк О. М. Вплив війни в Україні на особливості роботи фахівців допомагаючих професій. *Всеукраїнська наукова конференція «Костюківські читання», присвячена 125-річчю від дня народження Григорія Силевича Костюка : збірник матеріалів наукових доповідей (м. Київ, 23 квіт. 2025)*. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. С. 568–571.

5. Петришин Л. Й. Web-quest як інноваційна технологія підготовки креативних фахівців соціальної сфери. *Інновації педагогічної освіти в умовах викликів сьогодення : колективна монографія*. Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2019. С. 178–203.

6. Чиж О. Ф. Креативність як ресурсний потенціал особистості в дорослому віці. *Всеукраїнська наукова конференція «Костюківські читання», присвячена 125-річчю від дня народження Григорія Силевича Костюка : збірник матеріалів наукових доповідей (м. Київ, 23 квіт. 2025)*. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. С. 614–617.

7. Шинкар І. П. Особливості професійного мислення фахівців соціальної сфери. *The 6 th International scientific and practical conference “Scientific research: modern challenges and future prospects” (January 20-22, 2025)*. Німеччина, Мюнхен : MDPC Publishing, 2025. С. 437–442.

8. Яськів П. Креативність як чинник розвитку професійної компетентності майбутнього фахівця. *Соціально-психологічні виміри професійної майстерності особистості в умовах глобалізованого світу : матеріали Міжнар. Наук.-практ. Конф. (м. Тернопіль, 16-17 трав. 2013 р.)*. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. С. 127.

Юлія Варваринець,*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність П10 Соціальна робота та консультування,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка**Науковий керівник: **Наталія Олексюк,**
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної
роботи та соціальної педагогіки
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ПОСТІНТЕРНАТНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ-СИРИТ: ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглядаються актуальні проблеми постінтернатного супроводу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сучасних соціально-економічних умовах України. Проаналізовано основні напрями діяльності соціальних служб та закладів соціального захисту, визначено труднощі процесу адаптації випускників інтернатних закладів до самостійного життя. Окреслено ефективні стратегії вдосконалення системи супроводу та перспективи розвитку соціальної підтримки даної категорії молоді.

Ключові слова: *постінтернатний супровід, діти-сироти, соціальна адаптація, соціальний працівник, соціальний супровід, самостійне життя.*

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні реалії України, включаючи наслідки військових дій на території України, посилення соціальної нерівності та реформування системи інституційного догляду, ставлять на порядок денний питання ефективності постінтернатного супроводу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Більшість випускників інтернатних закладів стикаються з численними труднощами соціальної адаптації, визначення професійного шляху, працевлаштування, а також з проблемами психологічного та емоційного характеру. Відсутність узгодженої системи координації між державними органами, освітніми установами, громадами та громадськими організаціями значно ускладнює забезпечення своєчасної та всебічної підтримки цієї молоді.

Непідготовленість до самостійного життя, обмежений доступ до житла, недостатній рівень фінансової і правової грамотності спонукають до соціальної дезадаптації випускників інтернатних закладів. У такій ситуації виникає нагальна потреба переосмислити підходи до постінтернатного супроводу, розробити дієві моделі соціально-педагогічної підтримки та створити інноваційні стратегії для вдосконалення системи допомоги дітям-сиротам у перехідний період їх інтеграції в доросле життя.

Виклад основного матеріалу. Постінтернатний супровід являє собою комплексну систему заходів соціального, педагогічного, психологічного, правового та побутового характеру, спрямованих на підтримку дітей-сиріт після їх виходу з інтернатів. Головною метою соціального супроводу постає забезпечення сприятливих умов для поступового переходу індивіда із інституційного середовища до самостійного життя, а також сприяння його ефективній інтеграції в суспільство. Ключову роль у цьому процесі відіграють соціальні педагоги та соціальні працівники. Їхнє завдання полягає у наданні персоналізованої підтримки, консультуванні щодо працевлаштування, організації житлових питань, а також розвитку важливих життєвих і комунікативних навичок, необхідних для самостійного існування у соціумі. Соціальний супровід дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування з інтернатних закладів, є однією з форм індивідуальної соціальної підтримки. Він надається у випадках, коли виникає потреба вирішення комплексу проблем, з якими стикається вихованець. Відповідно до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», соціальний супровід передбачає заходи соціального патронажу, надання допомоги та опіки цій категорії осіб. Основна мета такого супроводу полягає у подоланні чи зменшенні життєвих труднощів, збереженні або підвищенні їх соціального статусу. Соціальний супровід здійснюється як для дітей, які проживають у сім'ях, так і для осіб з числа цієї категорії, і надається виключно на основі письмової заяви дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування [1].

Проблема соціального супроводу дітей-сиріт після їх виходу з інтернатних закладів залишається однією з ключових викликів сучасної соціальної політики. Незважаючи на наявність державних програм, процес адаптації випускників до самостійного життя часто характеризується недостатньою ефективністю. Це пов'язано, зокрема, з відсутністю системного підходу і узгодженої взаємодії між соціальними, освітніми та медичними структурами. Значна кількість вихованців стикається з такими проблемами, як відсутність житла, нестабільний фінансовий стан та обмежений доступ до якісної освіти, що сприяє зростанню ризиків соціальної ізоляції та безробіття. Окрім того, ситуація ускладнюється нерозвиненістю життєвих і побутових навичок, психологічною неготовністю до самостійного життя та емоційними травмами, спричиненими дефіцитом підтримуючого середовища у процесі розвитку [2]. Таким чином, основними перешкодами для забезпечення ефективного постінтернатного супроводу залишаються слабка міжвідомча координація, недостатній обсяг матеріальної допомоги, низький рівень підготовки до самостійного життя та психологічна вразливість вихованців. Подолання цих проблем потребує комплексного і багаторівневого підходу, заснованого на ефективній співпраці між державними структурами, громадськими організаціями та фахівцями соціальної сфери.

Ефективність постінтернатного супроводу дітей-сиріт визначається цілісним підходом і активною співпрацею всіх учасників соціальної роботи.

Основними напрямами його вдосконалення є: розвиток наставництва як індивідуальної форми підтримки випускників; створення центрів соціальної адаптації для молоді, що має досвід інтернатного виховання; розширення співпраці між державними структурами та громадськими організаціями; упровадження тренінгових програм соціально-психологічного розвитку, спрямованих на формування самостійності, відповідальності та фінансової грамотності; підвищення професійної компетентності фахівців, які працюють із дітьми-сиротами.

Перспективним напрямком у розвитку системи постінтернатного супроводу є активна деінституціалізація та формування ефективної мережі підтримки на рівні громади. Це передбачає створення центрів соціальної підтримки для молоді, стимулювання розвитку прийомних і патронатних сімей, а також впровадження цифрових технологій для моніторингу потреб випускників та забезпечення індивідуального підходу до їх супроводу. Подібні ініціативи сприятимуть переходу від традиційної реактивної моделі допомоги до сучасної профілактично-підтримувальної системи, що спрямована на досягнення сталого розвитку та розкриття особистісного потенціалу [3].

Висновки. Постінтернатний супровід дітей-сиріт є важливою складовою соціальної політики, спрямованої на забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства. Сьогодні головним завданням держави та соціальних інститутів є створення ефективного механізму підтримки випускників інтернатів, який поєднує соціально-педагогічні, психологічні та економічні інструменти допомоги. Для підвищення ефективності постінтернатного супроводу необхідно перейти до системи комплексної, цілісної та орієнтованої на особистість підтримки. Це можливо лише за умови співпраці державних інституцій, місцевих громад, неурядових організацій та соціальних працівників. Серед пріоритетів вдосконалення слід виділити розвиток програм наставництва, створення центрів соціальної адаптації, впровадження сучасних методів соціально-психологічної допомоги, покращення професійної підготовки працівників цієї сфери та розширення партнерських зв'язків на рівні громад.

Отже, постінтернатний супровід дітей-сиріт повинен трансформуватися із суто формальної системи заходів у багаторівневий соціальний механізм, орієнтований на формування самостійної, відповідальної та психологічно стійкої особистості, готової до активного життя в суспільстві. Тільки через таку трансформацію можна забезпечити успішну інтеграцію випускників інтернатів у соціум і втілити гуманістичні цінності державної соціальної політики.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>
2. Зубченко С. В., Тимошенко Н. Є. Проблеми дітей, які виходять з-під опіки до самостійного життя. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2017. №. 1 (1). С. 209-217.
3. Сокоринська М.Ю. Особливості соціалізації дітей-сиріт в постінтернатний період. Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. Ніжин. 2019. с. 97.

*Елизавета Галіщева,
здобувач першого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Галина Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та
соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Постановка проблеми: Домашнє насильство є однією з найгостріших соціальних проблем сучасного суспільства, яка порушує основоположні права людини - право на життя, безпеку, повагу та гідність. В умовах соціально-економічних труднощів, воєнного стану та психологічної нестабільності в Україні спостерігається зростання випадків насильства в сім'ї. Особливо вразливими залишаються жінки, діти та люди похилого віку.

Попри наявність правових механізмів захисту, проблема залишається масштабною через стереотипи, замовчування, низький рівень довіри до соціальних служб і відсутність належної підтримки постраждалих. Тому питання подолання домашнього насильства та вдосконалення системи соціальної допомоги є надзвичайно актуальним.

Виклад основного матеріалу дослідження. Домашнє насильство визначається як будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру, які завдають шкоди фізичному чи психічному здоров'ю члена сім'ї. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.) визначає основні форми насильства:

- фізичне (побиття, мордування, обмеження у пересуванні, позбавлення сну чи їжі);
- психологічне (погрози, приниження, контроль, ізоляція, маніпуляції);
- сексуальне (примус до статевих контактів чи дій сексуального характеру);
- економічне (контроль коштів, заборона працювати, привласнення доходів) [1].

Проблема домашнього насильства має комплексний соціальний характер. Вона пов'язана з економічною нестабільністю, втратою роботи, алкоголізмом, війною, а також з патріархальними уявленнями про «вищість» однієї статі над іншою.

За даними Національної соціальної сервісної служби України, щороку фіксуються сотні тисяч звернень щодо насильства в сім'ї. Але значна частина випадків залишається нерозкритою – жертви часто бояться осуду або не знають, куди звертатися.

Роль соціального працівника у подоланні цієї проблеми є ключовою. Основні напрями його діяльності включають:

- виявлення постраждалих осіб (через співпрацю з поліцією, медиками, освітянами);
- надання кризової допомоги - психологічної, соціальної, правової;
- інформування населення про права, притулки, «гарячі лінії»;
- ведення профілактичної роботи з кривдниками (участь у програмах корекційної поведінки);
- організація міжвідомчої взаємодії між службами для ефективного захисту потерпілих.

Важливо, що соціальний працівник не лише допомагає подолати наслідки насильства, а й формує у громаді культуру ненасильницької поведінки, поваги до гідності кожної людини.

До ефективних шляхів подолання домашнього насильства належать:

Підвищення рівня поінформованості населення – проведення освітніх кампаній, тренінгів, семінарів у школах та громадах.

Розвиток мережі кризових центрів і притулків - безпечні місця для жертв, де вони можуть отримати тимчасовий захист і допомогу.

Посилення відповідальності кривдників – через систему адміністративних і кримінальних покарань, а також програм ресоціалізації.

Підтримка соціальних служб – забезпечення кваліфікованих кадрів і належного фінансування для оперативного реагування на звернення.

Психологічна робота з сім'ями – відновлення здорових комунікацій, попередження повторного насильства.

Сучасні дослідники (І. Зверєва, Т. Семигіна, Л. Коваль) підкреслюють, що найефективніша боротьба з домашнім насильством можлива лише за умови комплексного підходу, який об'єднує державу, громаду, освітні заклади, поліцію, медиків і громадські організації [2;3].

Висновки. Домашнє насильство – це не приватна справа сім'ї, а суспільна проблема, яка вимагає уваги та активних дій від усіх соціальних інститутів. Соціальний працівник відіграє провідну роль у системі допомоги постраждалим, адже саме він здатен виявити проблему, підтримати людину, направити її до відповідних служб і запобігти повторним випадкам насильства.

Для зменшення масштабів цієї проблеми необхідно розвивати профілактичні програми, підвищувати обізнаність громадян, формувати нетерпимість до будь-яких проявів насильства і розбудовувати систему підтримки на всіх рівнях – від громади до держави.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII.
2. Зверева І. Д. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 312 с.
3. Семигіна Т. В., Коваль Л. Г. Домашнє насильство: соціально-педагогічний аспект. Київ: Академвидав, 2019. 248 с.
4. Національна соціальна сервісна служба України. Звіт про випадки домашнього насильства за 2024 рік. Київ, 2025.

Софія Герасимчук,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
Університет імені Володимира Гнатюка*

Науковий керівник: **Людмила Петришин,**
*доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Тернопільський національний педагогічний
Університет імені Володимира Гнатюка*

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ В УМОВАХ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ

Постановка проблеми. Проблеми соціальної адаптації дітей-сирит у сучасних умовах є надзвичайно гострими, адже втрата батьків – як унаслідок воєнних дій, так і через інші життєві обставини – зумовлює дитину раптово отримати новий соціальний статус. Цей соціальний статус супроводжується низкою психологічних, емоційних та соціальних труднощів, оскільки дитина позбавляється основної опори – сім'ї.

Станом на початок війни, 24 лютого 2022 року, в Україні налічувалось 722 заклади інституційного догляду і виховання дітей комунальної та приватної форми власності, в яких виховувалось 104729 дітей, з них 7169 (6,8%) дітей мали статус

дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування [1, с.17-18,21]. Дитячий будинок не замінює батьківських відносин, тому сироти часто відчують ізоляцію та труднощі у спілкуванні, що призводить до проблем соціальної адаптації з довготривалими наслідками.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу основної проблеми соціальної адаптації дітей-сиріт в умовах дитячого будинку, конкретизуємо категорію «дитина-сирота» в сучасних умовах наукових досліджень. У сучасній науковій літературі визначення поняття «сирота» підкреслює важливість поєднання змістового навантаження термінів «діти-сироти» та «діти, позбавлені батьківського піклування», що відображено, зокрема, у словнику за редакцією А. Капської, І. Пінчук, С. Толстоухової: «дитина, що тимчасово чи постійно перебуває поза сімейним оточенням внаслідок втрати батьків, а також дитина, яка не може з певних причин чи з власних інтересів залишатися в сімейному оточенні і потребує захисту та допомоги з боку держави» [5, с.70]. Тлумачення цього терміна відповідає поглядам дослідника В. Курбатова, який наголошує на тимчасовій або постійній позбавленості сиротою свого сімейного середовища або на неможливості залишатися в ньому, а також на наявності у такої дитини права «на особливий захист та допомогу, що надається державою» [5, с.70]. У своїй науковій роботі І. Манохіна розкрила поняття «дитина-сирота» як дитина, яка тимчасово або постійно знаходиться поза родинним оточенням через втрату батьків або через обставини, що не дозволяють їй залишатися в сім'ї, і яка потребує захисту та підтримки з боку держави [4, с. 25].

На сьогодні проблеми дітей-сиріт у дитячих будинках полягають у відсутності належної соціалізації та підготовки до самостійного життя. Більшість вихованців, особливо підлітки, не мають шансів на усиновлення, тому після виходу з інтернату залишаються без підтримки й відчують невпевненість та беззахисність. Важливою є і психологічна проблема, адже відсутність батьківської любові та постійних близьких стосунків формує у дітей недовіру, низьку самооцінку, агресивність і почуття непотрібності. Це суттєво ускладнює їхню інтеграцію у суспільство, при цьому найбільша загроза полягає в тому, що інтернатна система не забезпечує необхідних життєвих навичок. Випускники не готові до побутових і соціальних викликів, що підвищує ризик маргіналізації. Саме тому особливе значення має наставництво як форма індивідуальної підтримки, що сприяє підготовці дитини до дорослого життя [2].

Забезпечення ефективної соціальної адаптації дітей-сиріт у закладах інтернатного типу потребує комплексного підходу, що охоплює різні напрями роботи. Передусім важливим є створення виховного середовища, максимально наближеного до сімейного, адже саме це дає можливість дитині відчути стабільність, турботу й довіру. Одним із ключових методів тут виступає наставництво, яке дозволяє налагодити індивідуальні стосунки з дорослим, отримати підтримку й орієнтацію на подальше життя. Не менш значущою є системна психологічна допомога: індивідуальні та групові консультації

допомагають дітям подолати наслідки травм, навчитися будувати стосунки та відновлювати довіру до суспільства. Важливим чинником виступає підготовка педагогічних працівників: підвищення їхньої кваліфікації, адекватна оплата праці та професійна мотивація дозволяють створити стабільне середовище для вихованців і забезпечити належну якість навчання та виховання. Значна увага має приділятися розвитку життєвих і соціальних навичок дітей – фінансовій грамотності, побутовій самостійності, профорієнтації та комунікативним умінням, адже саме це готує їх до самостійного дорослого життя. Нарешті, ефективна інтеграція в соціумі можлива лише за умови активної взаємодії з громадою, волонтерами, громадськими організаціями та державними структурами, які повинні забезпечити ресурси, правовий захист і широку підтримку дітей. Такий комплекс заходів створює умови для гармонійного розвитку й підвищує шанси сиріт на успішну соціалізацію та повноцінне життя після виходу з інтернату [3, с. 54-56].

Загалом зазначимо, що діти-сироти потребують соціального супроводу, консультування та підтримки, щоб подолати бар'єри в комунікації, відновити довіру до суспільства й навчитися самостійно вирішувати життєві проблеми. Ці заходи формують індивідуальні траєкторії розвитку, дають практичні знання та компенсують брак сімейної турботи. Без них адаптація ускладнюється, що може спричинити ізоляцію, девіації чи проблеми з працевлаштуванням. При цьому, важливим є залучення фахівців із соціальної роботи та волонтерів, що допоможуть у формуванні навичок самостійного життя – фінансової грамотності, побутової самостійності та професійної орієнтації.

Висновки. Підсумуємо, що незважаючи на означені нами основні проблеми соціальної адаптації дітей-сиріт в умовах воєнних дій в Україні, можна покращити їх соціальну адаптацію, використовуючи комплексний підхід, а саме: створення виховного середовища, наближеного до сімейного; індивідуальне наставництво; системну психологічну підтримку та консультування; розвиток життєвих і соціальних навичок, включно з фінансовою грамотністю, побутовою самостійністю та профорієнтацією; інтеграцію у освітні, культурні та громадські програми; залучення волонтерів, громадських організацій і фахівців різних напрямків; підвищення кваліфікації та мотивації педагогічних працівників; забезпечення ресурсної та правової підтримки для дітей, а також звертати увагу на формування «суб'єктивного благополуччя» кожного вихованця дитячих будинків в Україні.

Список використаних джерел:

1. Дибайло В., Кияниця З., Тимошенко Н., Лаушник О., Петушкова Л. А., Вовк В. М., Терещенко А. В., Денисенко Ю. П. Діти і війна в Україні: про становище дітей із сімейних форм виховання та інституційних. Київ, 2022. 49 с.

2. Дитбудинок не виховує, а тільки утримує дитину,- що не так з українськими інтернатами. <https://rubryka.com/article/dytbudynok-ne-vyhovuye/> (дата звернення: 15.11.25).

3. Козарчук Л. Суспільна політика забезпечення соціальної адаптації дітей-сиріт в Україні. Київ, 2024. 73 с.

4. Манохіна І. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Дніпро: Вид-во ДУ ім. Альфреда Нобеля, 2012. 276 с.

5. Сагайдак Т. Сирітство як соціальне явище та наукова проблема (Social Work and Education). 2015. 68-73 с.

*Богдан Глядик,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Постановка проблеми. Проблема формування соціокомунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери має складну психолого-педагогічну природу, оскільки поєднує процеси розвитку особистості, становлення професійної ідентичності та оволодіння системою знань, умінь і цінностей, необхідних для ефективною соціальною взаємодією. Соціокомунікативна компетентність є інтегрованим утворенням, що поєднує когнітивний, емоційно-ціннісний і діяльнісно-поведінковий компоненти, які забезпечують успішність професійної комунікації в системі «фахівець – клієнт – соціальне середовище».

Виклад основного матеріалу. З психологічного погляду, формування соціокомунікативної компетентності ґрунтується на розвитку базових психічних процесів і особистісних властивостей, таких як емпатія, рефлексія, толерантність, комунікативна гнучкість, емоційний інтелект. Саме ці характеристики забезпечують здатність соціального працівника до розуміння емоційних станів клієнтів, налагодження довірливих стосунків, подолання бар'єрів у спілкуванні. На думку Л. Виготського [2], формування соціальних навичок та комунікативних умінь відбувається у процесі соціальної взаємодії, через інтеріоризацію зовнішніх соціальних відносин. Тому створення сприятливого освітнього середовища, що стимулює міжособистісну взаємодію, є необхідною умовою розвитку комунікативних здібностей майбутніх фахівців.

Психологічними механізмами становлення соціокомунікативної компетентності виступають ідентифікація, соціальне навчання, наслідування, рефлексія та саморегуляція. За теорією соціального навчання А. Бандури [6], ефективність оволодіння комунікативними навичками залежить від моделювання соціально значущих зразків поведінки, позитивного підкріплення та самооцінювання. Формування соціокомунікативної компетентності в контексті теорії соціального навчання А. Бандури [6] розглядається як процес активного засвоєння моделей

соціальної поведінки через спостереження, наслідування, ідентифікацію та рефлексію. В основі цієї теорії лежить ідея, що людина набуває нових форм поведінки не лише через безпосередній досвід, а й завдяки опосередкованому навчанням – спостерігаючи за діями інших і наслідками цих дій.

Згідно з А. Бандурою [6], соціальне навчання ґрунтується на механізмах моделювання. У процесі професійної підготовки майбутні фахівці соціальної сфери спостерігають за діяльністю викладачів, соціальних працівників-практиків, наставників, які виступають носіями позитивних комунікативних зразків. Таке моделювання сприяє формуванню у студентів еталонів професійної поведінки, що відповідають нормам гуманістичної взаємодії, толерантності, емпатії та етичної відповідальності.

При цьому, А. Бандура [6] виокремлює чотири ключові процеси соціального навчання, кожен із яких безпосередньо впливає на ефективність оволодіння комунікативними навичками:

1. Увага (attention) – студент має зосередитися на моделі поведінки, яку спостерігає. У контексті соціальної освіти це означає усвідомлене спостереження за професійною комунікацією фахівців – їхнім стилем спілкування, інтонацією, стратегіями вирішення конфліктів, способами надання підтримки. Важливим є створення педагогічних умов, які підсилюють інтерес до таких моделей (емоційна насиченість, релевантність професійним завданням).

2. Утримання (retention) – запам'ятовування та осмислення комунікативних дій моделі. Це відбувається через обговорення, аналіз кейсів, рольові ігри, ведення рефлексивних щоденників. Такі методи сприяють перетворенню зовнішньої поведінки у внутрішні когнітивні схеми, які згодом можуть бути відтворені у власній практиці.

3. Відтворення (reproduction) – практичне відпрацювання спостережених моделей. Студенти відтворюють комунікативні дії у навчальних тренінгах, симуляційних вправах, під час проходження практики у соціальних службах. Ефективність цього етапу залежить від зворотного зв'язку – конструктивного оцінювання дій, корекції, підтримки та рефлексії результатів.

4. Мотивація (motivation) – прагнення повторювати поведінку, яка оцінюється позитивно. В освітньому процесі це підкріплюється схваленням, почуттям професійної значущості, успішними результатами спілкування з клієнтами, а також внутрішнім переконанням у цінності гуманістичних комунікативних норм.

Таким чином, ефективність формування соціокомунікативної компетентності у світлі теорії А. Бандури [6] залежить від поєднання когнітивного й поведінкового компонентів. Студент не лише засвоює знання про комунікацію, а й набуває практичного досвіду через активну взаємодію та спостереження за іншими.

Важливу роль відіграє поняття самоефективності (self-efficacy), яке А. Бандура [6] визначає як віру людини у власну здатність діяти успішно в конкретних ситуаціях. У контексті професійної підготовки соціальних працівників це означає впевненість у

власних комунікативних умінь, готовність брати на себе відповідальність у процесі взаємодії з клієнтами, колегами, партнерами. Розвиток самоефективності сприяє формуванню стабільної професійної позиції, зниженню тривожності, підвищенню емоційної стійкості у складних ситуаціях спілкування.

Отже, у контексті теорії соціального навчання А. Бандури [6] формування соціокомунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери постає як процес активної взаємодії між суб'єктом і соціальним середовищем, у якому навчання здійснюється не лише через пряме викладання, а передусім через спостереження, наслідування, рефлексію та позитивне підкріплення. Такий підхід забезпечує більш глибоке та стійке оволодіння комунікативними навичками, перетворюючи їх із зовнішніх форм поведінки на внутрішні професійні цінності і стратегії взаємодії.

З педагогічного погляду, формування соціокомунікативної компетентності спирається на систему принципів гуманізму, суб'єктності, діалогічності, інтеграції навчання і практики. Освітній процес має бути спрямований не лише на передачу знань, а й на розвиток здатності до співпраці, соціальної активності, вміння слухати та розуміти іншого. Важливою педагогічною умовою є створення комунікативно-розвивального середовища, у якому студенти можуть взаємодіяти, обмінюватися досвідом, проявляти ініціативу, вчитися конструктивно розв'язувати проблемні ситуації.

Суттєву роль у формуванні соціокомунікативної компетентності відіграє інтерактивна освіта, що передбачає використання активних методів навчання: рольових ігор, тренінгів, дискусій, кейс-методу, проектних технологій. Вони забезпечують практичну спрямованість підготовки, сприяють розвитку комунікативної культури, навичок міжособистісної взаємодії, вміння аргументувати власну позицію, проявляти толерантність і повагу до співрозмовника.

Важливою педагогічною основою є особистісно орієнтований підхід, який передбачає врахування індивідуального комунікативного стилю кожного студента, його потреб і мотивів у професійному саморозвитку [9]. Соціокомунікативна компетентність не може бути сформована шляхом механічного засвоєння знань – вона розвивається через активну взаємодію, самопізнання і рефлексію власного досвіду спілкування. Ключову роль у цьому процесі відіграє викладач як фасилітатор, який стимулює діалог, підтримує емоційний комфорт, створює ситуації успіху й сприяє формуванню позитивної «Я-концепції» майбутнього фахівця. З позицій гуманістичної психології (К. Роджерс [17], А. Маслоу [4]) важливо, щоб студент відчував прийняття, довіру та можливість самовираження — це підвищує рівень його соціальної впевненості та комунікативної відкритості.

Висновки. Загалом, психолого-педагогічні основи формування соціокомунікативної компетентності полягають у забезпеченні цілісного розвитку особистості майбутнього фахівця соціальної сфери, поєднанні когнітивного, емоційного

та поведінкового компонентів комунікації, організації освітнього процесу на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, рефлексії, інтерактивності та гуманістичної спрямованості. Саме така система створює передумови для ефективного професійного становлення соціального працівника як компетентного комунікатора, здатного до емпатійного, відповідального та толерантного спілкування у соціальному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії / І. А. Зязюн. Черкаси : Вид. від. ЧНУ, 2008. 456 с.
2. Карамушка Л. М. Психологія управління: Соціально-психологічні аспекти / Л. М. Карамушка. Київ : Либідь, 2006. 320 с.
3. Ніколаєнко С. М. Компетентнісний підхід у підготовці фахівців соціальної сфери / С. М. Ніколаєнко // *Соціальна робота і освіта*. 2020. № 2(5). С. 33–41.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник / Л. Е. Орбан-Лембрик. Київ: Академвидав, 2012. 544 с.
5. Habermas J. Theory of Communicative Action. Vol. 1. Boston: Beacon Press, 1984. 532 p.
6. Бандура А. Теорія соціального навчання / А. Бандура. Київ: Академвидав, 2008. 320 с. file:///C:/Users/ASUS/Downloads/teoriya_socialnogo_naucheniya.pdf (дата звернення: 25.10.2025.)
7. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
8. Гребенюк Т. К. Комунікативна культура як основа професійної діяльності соціального працівника / Т. К. Гребенюк // *Вісник Житомирського державного університету*. 2019. Вип. 2. С. 112–119.
9. Мороз О. Г. Психолого-педагогічні основи розвитку комунікативної компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери / О. Г. Мороз // *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*. 2022. № 4(77). С. 121–128.
10. Rogers C. Freedom to Learn for the 80's. Columbus : Charles Merrill, 1983. 450 p.

Андрій Гоч,

*здобувач другого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Наталія Олексюк,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної
роботи та соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
Університет імені Володимира Гнатюка*

**СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ТА СОЦІАЛЬНА РОЛЬ
ВETERANІВ І ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ У СУСПІЛЬСТВІ**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Супровід ветеранів та демобілізованих осіб є однією з найважливіших суспільних проблем в Україні, особливо в умовах триваючої війни з росією, що розпочалася у 2014 році та набрала нової гостроти після повномасштабного вторгнення в 2022 році. Військові дії створили безпрецедентний попит на програми реабілітації, соціальної підтримки та адаптації для величезної кількості осіб, які повертаються з фронту. За оцінками експертів, станом на вересень 2025 року в Україні налічувалось понад мільйон ветеранів, і ця цифра продовжує зростати, що ставить перед державою та суспільством складне завдання – ефективно інтегрувати ветеранів та демобілізованих осіб в мирне життя [1; 5]. Таким чином, супровід ветеранів та демобілізованих осіб є не лише важливою соціальною проблемою, а й стратегічною складовою забезпечення соціальної стабільності та безпеки держави в цілому [1]. Актуальність дослідження полягає в розробці ефективних підходів у роботі з означеними категоріями осіб, створенні нових механізмів їх соціальної підтримки, що дозволить значно покращити процес їх реінтеграції та зменшити ризики соціальної маргіналізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У науковій літературі поняття «ветеран» трактується не лише як юридична категорія, а й як соціальний статус, що формується в результаті участі особи у військових конфліктах та подальшої адаптації до мирного життя. Зокрема, дослідники теорії та практики соціальної роботи розглядають ветерана як об'єкт соціального захисту, який має специфічні потреби, пов'язані з посттравматичним досвідом, зміною соціальної ролі, проблемами самоідентифікації та професійної реалізації після повернення з війни [7, с. 65]. Науковці підкреслюють, що ветерани є категорією клієнтів соціальної роботи, яка потребує мультидисциплінарного підходу, що включає психологічну підтримку, правову допомогу, реабілітаційні заходи та супровід у процесі ресоціалізації [2, с.190; 6, с.140]. Таким чином, у науковому контексті ветеранів та демобілізованих розглядають як соціальні групи з підвищеним ризиком маргіналізації, що вимагає цілеспрямованої політики інтеграції та підтримки.

У рамках нашого дослідження поняття «ветеран» розглядається як особа, яка брала участь у захисті Батьківщини або в бойових діях на території інших держав, зокрема в межах АТО та ООС. До цієї категорії входять учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни, цивільні особи, які виконували спеціальні завдання в зоні бойових дій, а також ті, хто зазнав поранень, контузії чи каліцтва під час виконання службових обов'язків [3]. Таке розширене й комплексне розуміння поняття «ветеран» дозволяє всебічно й ефективно аналізувати питання соціальної підтримки, реабілітації та інтеграції цієї категорії громадян у сучасне українське суспільство, враховуючи не лише правові, але й гуманітарні, моральні та психологічні аспекти.

У процесі дослідження соціальної роботи з ветеранами війни науковці приділяють також увагу категорії «демобілізовані особи»/«демобілізовані» [4, с. 31; 7, с. 66]. Демобілізовані особи – це військовослужбовці, яких звільнено з військової служби за відповідними законними підставами. Це процес, зворотний мобілізації, який передбачає повернення військовослужбовців до мирного цивільного життя. Підставами для звільнення з військової служби можуть бути: закінчення строку служби за контрактом або призовом; досягнення граничного віку перебування на військовій службі; стан здоров'я (за висновком ВЛК про непридатність або тимчасову непридатність); інші законні підстави, передбачені законодавством [3].

Проблематика соціальної роботи з демобілізованими особами визначається як багатоаспектна й така, що вимагає комплексного вирішення. Це зумовлюється розмаїттям причин демобілізації. Саме тому в ряді наукових досліджень наголошується на необхідності надання цій категорії комплексної соціальної, психологічної, юридичної, медичної допомоги. Один із ключових моментів, на якому наголошують автори, – це специфічність процесу ресоціалізації демобілізованих, що істотно відрізняється від звичного процесу включення в соціальне середовище цивільних осіб [4, с. 28; 6, с. 144]. Маємо відмітити також і важливість індивідуального підходу до кожного демобілізованого, з урахуванням його унікального життєвого досвіду, психоемоційного стану та потреб. Відрадіним є упровадження різноманітних практик соціальної роботи в громадах фахівцями із супроводу ветеранів і демобілізованих осіб з метою ефективної підтримки їх клієнтів [7, с. 65].

Виходячи з аналізу наукових досліджень та власного досвіду соціальної роботи, можемо зробити висновок, що демобілізовані – це окрема, соціально вразлива категорія громадян, яка брала участь у бойових діях, нещодавно завершила службу і наразі перебуває на етапі складного переходу від військової до мирної реальності. Ці люди стикаються з низкою викликів: від соціальної адаптації та налагодження соціальних зв'язків до пошуку професійного самовизначення та правового захисту. Відповідно, демобілізовані потребують не лише матеріальної допомоги, а передусім – глибокого людського розуміння, психологічної підтримки та соціального супроводу [6, с. 142-147]. Саме тому ми вважаємо, що лише завдяки комплексному підходу можна забезпечити повноцінну реінтеграцію цих громадян у суспільство, зберігши їхню ідентичність, гідність та цінний бойовий досвід, який може стати основою для активної участі в житті мирної України.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у обраному напрямі. Визначення соціального статусу і соціальної ролі ветеранів та демобілізованих осіб в українському суспільстві дозволило виявити важливість їх участі не лише в обороноздатності держави, але й у формуванні національної ідентичності, патріотичних цінностей та соціального капіталу країни. Встановлено, що соціальний статус ветеранів і демобілізованих осіб є багатовимірним і охоплює

військові, соціальні, психологічні та економічні аспекти. З'ясовано, що їх потреби в період повернення з військової служби включають не тільки медичну допомогу, а й соціальну та психологічну реабілітацію, що особливо важливо для інтеграції в цивільне життя. У перспективі вважаємо за необхідне дослідити механізми інтеграції ветеранів і демобілізованих у цивільне суспільство.

Список використаних джерел:

1. Концепція політики щодо ветеранів та їхніх сімей. Київ, 2023. 109 с. URL: <https://www.pryncyp.com/wp-content/uploads/2024/01/veteranpolicy.pdf>
2. Олексюк Н. Соціальна підтримка ветеранів війни: можливості реалізації закордонного досвіду в Україні. Соціальна робота: виклики сьогодення: збірник наукових праць за матеріалами XIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль 25–26 квітня 2024 року). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2024. С.189–194.
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ: станом на 25 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
4. Соціальна реінтеграція ветеранів в Україні з акцентом на інклюзивність ветеранів як вразливої категорії населення і роль, яку ветеранські організації можуть відігравати у забезпеченні інклюзивності. 2023. 44 с. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1861/files/documents/2024-01/veteranssocial_reintegration_ukr.pdf
5. Соціальний захист учасників бойових дій. Кращі практики. Європейський інформаційно-дослідний центр. Київ, 2016. 14 с.
6. Цимбалюк І.О., Колосок А.М. Теоретичні основи соціально-економічної реінтеграції ветеранів у цивільне суспільство. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 2. С. 140–148.
7. Шапошникова І. В., Макар М. М. Інноваційні соціальні технології у роботі з учасниками бойових дій. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка. 2024. № 3. С. 65–79.

Марія Гуменюк,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність І 10 Соціальна робота та консультування,
Хмельницький національний університет*

Науковий керівник: *Юлія Овод,*

*кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Хмельницький національний університет*

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЯК РЕСУРС

ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ЖІНОК У ПЕРІОД КРИЗИ

У сучасному суспільстві жінки дедалі частіше стикаються з кризовими ситуаціями, що мають різну природу: соціальну, економічну, психологічну,

екзистенційну. Війна, вимушене переселення, втрата близьких, розлучення, домашнє насильство, професійне вигорання — усе це створює умови для глибоких внутрішніх потрясінь. У таких обставинах особливої ваги набуває соціальна підтримка як чинник, що здатен істотно вплинути на рівень стресостійкості жінки, її здатність адаптуватися, зберегти психічне здоров'я та життєву активність.

Згідно з дослідженнями українських та зарубіжних науковців (Лук'янчук Н., Проданюк Ф., Юдіна Л., Kobasa S., Maddi S.), соціальні чинники — зокрема підтримка з боку родини, друзів, професійних спільнот — є критично важливими для ефективного кризового втручання та терапевтичного ефекту. Вони сприяють формуванню адаптивних стратегій поведінки, зниженню рівня тривожності та депресивних проявів, активізації внутрішніх ресурсів особистості. Стресостійкість у науковій літературі розглядається як інтегративна характеристика особистості, що включає когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Вона визначає здатність людини ефективно функціонувати в умовах підвищеного психоемоційного навантаження, зберігаючи внутрішню рівновагу, мотивацію та здатність до прийняття рішень. Для жінок, які переживають кризу, стресостійкість є не лише внутрішнім ресурсом, а й результатом взаємодії з соціальним середовищем.

Розвиток стресостійкості жінок у кризових ситуаціях потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує знання з психології, соціальної педагогіки, медицини, права та етики. Такий підхід дозволяє: враховувати психофізіологічні особливості жінки; забезпечити правовий захист та доступ до ресурсів; створити умови для емоційного відновлення; сприяти формуванню нових соціальних зв'язків.

Соціальна підтримка — це система взаємодії, яка включає емоційну, інформаційну, інструментальну та оцінну допомогу, що надається людині з боку соціального оточення. Вона виконує функцію «буфера» між особистістю та стресовим чинником, знижуючи інтенсивність переживань, сприяючи мобілізації внутрішніх ресурсів та формуванню адаптивних стратегій поведінки.

Емоційна підтримка забезпечує відчуття прийняття, безпеки та розуміння. Інформаційна — сприяє підвищенню обізнаності, формуванню рішень. Інструментальна підтримка включає конкретну допомогу (матеріальну, юридичну, побутову). Оцінна — допомагає жінці переосмислити ситуацію, оцінити власні ресурси та можливості.

Потреба в соціальній підтримці змінюється залежно від віку жінки:

- молодий вік (18–30 років): Основні запити — інформаційна та мотиваційна підтримка, допомога в самовизначенні, побудові стосунків, професійній адаптації. Жінки цього віку часто стикаються з невизначеністю, страхом перед майбутнім, соціальним тиском.

- середній вік (30–50 років): Жінки стикаються з багат шаровими кризами: розлучення, втрати, професійне вигорання. Тут домінує потреба в емоційній та

інструментальній підтримці. Важливою стає можливість переосмислення життєвих пріоритетів, формування нових стратегій поведінки.

- старший вік (50+ років): Актуальними стають питання самотності, втрати соціального статусу, екзистенційної тривоги. Підтримка набуває духовного та сенсотворчого характеру. Жінки потребують прийняття, поваги, можливості бути корисними.

У процесі соціально-педагогічної роботи з жінками, які перебувають у кризових ситуаціях, важливо враховувати такі аспекти:

- *Індивідуалізація підходу*: Врахування життєвого досвіду, особистісних особливостей, типу кризи.

- *Комплексність підтримки*: Поєднання емоційної, інформаційної, матеріальної та правової допомоги.

- *Залучення до активної діяльності*: Участь у групах підтримки, тренінгах, волонтерських ініціативах сприяє відновленню соціальних зв'язків та самооцінки.

- *Підтримка рефлексії та сенсотворення*: Допомога жінці у переосмисленні ситуації, формуванні нових життєвих орієнтирів.

Соціальна підтримка є ключовим чинником у розвитку стресостійкості жінок у кризових ситуаціях. Вона не лише знижує інтенсивність переживань, а й активізує внутрішні ресурси, сприяє адаптації та особистісному зростанню. У контексті сучасних викликів — війни, соціальної нестабільності, економічної кризи — роль соціальної підтримки набуває особливої значущості. Її ефективне застосування в соціально-педагогічній практиці дозволяє не лише стабілізувати емоційний стан жінки, а й сприяти її інтеграції в суспільство, відновленню життєвої активності та формуванню нових стратегій самореалізації.

Список використаних джерел:

1. Лук'янчук Н. В. Соціальна підтримка як чинник подолання життєвих криз. *Психологія і суспільство*. 2022. № 3. С. 45–52.

2. Проданюк Ф. М. Стресостійкість особистості: соціально-психологічні аспекти. *Науковий вісник ХНУ*. 2021. № 2. С. 78–84.

Олена Дзвонко,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: **Вікторія Степаненко,**
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ФОРМИ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Постановка проблеми. За даними МОН України кількість учнів з особливими освітніми потребами (ООП) у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) за останні п'ять років стрімко зростає. Так, у 2020/2021 навчальному році у ЗЗСО навчалося 25078 дітей з ООП. У 2024/2025 навчальному році їх кількість збільшився майже вдвічі – 47610 осіб [5]. Зазначені статистичні дані свідчать про потребу активного впровадження інклюзивних практик, удосконалення професійної підготовки, пошук оптимальних форм і методів соціальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, що стає необхідною умовою та набуває особливої актуальності [7].

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із стереотипів щодо інклюзивної освіти є те, що її часто сприймають як навчання дітей з інвалідністю. Однак, це поняття набагато ширше, оскільки базовою концепцією інклюзивної освіти є забезпечення рівних можливостей для всіх. До дітей з особливими освітніми потребами відносять такі категорії дітей, які потребують додаткової підтримки в освітньому процесі:

– з порушеннями розвитку (порушення зору, слуху, мовлення, опорно-рухового апарату, порушення уваги та гіперактивність, інтелектуальні порушення та затримка психічного розвитку, складні порушення розвитку);

– із соціально вразливих груп (діти-сироти та діти позбавлені батьківського піклування, діти з сімей, які перебувають у СЖО, діти, які живуть із ВІЛ/СНІД, діти з етнічних меншин, які мають труднощі, пов'язані з мовними або культурними бар'єрами);

– обдаровані діти;

– діти, які мають тимчасові труднощі через хворобу або інші причини [8].

Форми соціальної роботи з дітьми з ООП можна поділити на:

– індивідуальні (консультування, наставництво, соціальний супровід, посередництво);

– групові – тренінг, гра, групове корекційне заняття, робота над проектом, творча майстерня та ін.;

– колективні / масові – вечір, зустріч, конкурс, свято, інтегрований театр, виставка, екскурсія, фестиваль, соціальна акція, інтерактивний захід (квест, флешмоб тощо) [4].

Методи соціальної роботи з дітьми з ООП поділяють на:

– організаційні (адаптація освітнього середовища і навчальних матеріалів, диференційоване навчання, індивідуальні завдання, інтегроване навчання, створення сприятливого психологічного клімату, залучення однолітків до взаємодії та ін.);

– діагностичні (спостереження, анкетування, тестування діагностична бесіда та ін.);

– корекційні (індивідуальна консультація, арттерапія, казкотерапія, психодрама, метод сенсорної інтеграції та ін.)

– профілактичні (освітні заходи, розвиток життєвих навичок, організація безпечного середовища тощо) [1].

Інклюзивне освітнє середовище передбачає створення умов для навчання і всебічного розвитку дітей з ООП, їх соціалізації, соціальної адаптації та інтеграції [2]. Важливою є підтримка та облаштування освітнього середовища (універсальний дизайн, розумне пристосування, облаштування ресурсної кімнати, прилаштування місця навчання, закупівля індивідуальних засобів навчання тощо) [6].

Особливе значення під час навчання, соціальної адаптації дітей з ООП в інклюзивному освітньому середовищі має участь в цьому процесі батьків. Вони відіграють важливу роль в процесі створення ІПР, наданні інформації про дитину та умови сімейного виховання, наданні допомоги для забезпечення її прогресивного розвитку, забезпеченні безперервності освітнього процесу, зворотного зв'язку щодо перенесення дитиною сформованих навичок в побутові домашні ситуації, підтримці відкритого діалогу [3].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.

Отже, успішна адаптація дітей з ООП в освітнє середовище залежить від застосування різних форм і методів соціальної роботи, враховуючи індивідуальні потреби кожного учня та злагоджену спільну взаємодію фахівців, батьків і дитини. Така робота спрямована на розвиток потенціалу дитини, її підготовку до самостійного, незалежного життя. Перспективним напрямом подальших наукових розвідок вбачаємо дослідження інклюзивного освітнього середовища, яке сприяє розвитку емоційного інтелекту дітей з ООП.

Список використаних джерел:

1. АІС Я-ПСИХОЛОГ. Форми і методи роботи соціального педагога з дітьми та учнями. <https://xn--ftbomobdq1b9f.xn--j1amh/blog/post-87> (дата звернення: 27.10.2025)

2. Басюк Н. А. Роль інклюзивного освітнього середовища закладу професійної освіти у формуванні емоційного інтелекту здобувачів з особливими освітніми потребами. *Інклюзивне навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти в сучасних умовах : проблеми та перспективи розвитку*: зб. наук. праць : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 07 червня 2023 р.). / за ред. І. Д. Сахневич. Житомир : ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк»», 2023. С. 38–43. URL: <https://salo.li/62b6564> (дата звернення: 18.10.2025)

3. Гуменюк А. В. Взаємодія батьків та вчителів на шляху формування в дітей з особливими освітніми потребами готовності до життя в соціумі. *Педагогіка партнерства як основа розвитку суб'єктів освітньої діяльності в умовах НУШ*: збірник наук.-метод. матеріалів наук.-практ. конференції. (Житомир, 15 трав. 2019 р.). URL: <https://conf.zippo.net.ua/?p=117> (дата звернення: 25.10.2025)

4. Гусар Г. П. Форми роботи з дитиною з особливими освітніми потребами в класі з інклюзивною формою навчання. *На Урок*. 2024. URL: <https://salo.li/43a3a03> (дата звернення: 15.10.2025)

5. Міністерство освіти і науки України. Статистичні дані. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення: 29.10.2025)

6. Шевченко В. Освітні труднощі та рівні підтримки дітей з ООП: законодавство та типологія. 2021. URL: <https://vseosvita.ua/c/pedagogy/post/49736> (дата звернення: 18.10.2025)

7. Шевченко В. Формування інклюзивної компетентності у фахівців для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат: матеріали III Всеукр. міждисципл. наук.-практ. конфер. з міжнар. участю (Тернопіль, 23–24 квіт. 2023 р.) / Упоряд. З. І. Удич, І. М. Шульга. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2023. С. 311–315. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/29560> (дата звернення: 15.10.2025)

8. Юрченко О. Не інвалід, не аутист і не сліпий: комунікуємо про інклюзію правильно. *Освіторія Медіа*. URL: <https://osvitoria.media/experience/ne-invalid-ne-autyst-i-ne-slipuj-komunikuyemo-pro-inklyuziyu-pravyлно/> (дата звернення: 20.10.2025)

Наталія Кінчій,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет*

Науковий керівник: **Анатолій Фурман,**

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ОПАНУВАННЯ ОСОБОЮ ВЛАСНИМ ТРАВМАТИЧНИМ ДОСВІДОМ

Постановка проблеми. В умовах зростання рівня стресових і кризових ситуацій у суспільстві проблема опанування особою власного травматичного досвіду набуває особливої актуальності, оскільки саме невирішена психічна травма стає джерелом тривалих емоційних порушень, дезадаптації та соціальної ізоляції. Ефективне подолання травматичних переживань залежить від низки психологічних чинників, які визначають, як людина інтерпретує травматичну подію, які стратегії саморегуляції використовує, наскільки здатна мобілізувати внутрішні ресурси та отримати підтримку ззовні. Вивчення цих чинників є необхідним для глибшого розуміння механізмів психічної стійкості, процесів інтеграції травматичного досвіду у структуру особистості, а також для розроблення ефективних програм психологічної допомоги, спрямованих на відновлення цілісності Я та формування конструктивних моделей адаптації.

Мета статті – обґрунтування соціально-психологічних чинників опанування особою власним травматичним досвідом.

Виклад основного матеріалу. Вивчення опанування особою власного травматичного досвіду є важливим напрямом психологічних досліджень, оскільки саме від того, як індивід переживає, осмислює та інтегрує травматичні події у свою життєву історію, залежить його подальший психічний стан, здатність до адаптації та якість соціального функціонування. Травматичний досвід може не лише порушувати емоційну рівновагу, але й впливати на самооцінку, міжособистісні взаємини та життєві стратегії, що робить процес його опанування складним і багатовимірним. Урахування психологічних чинників, які визначають ефективність цього процесу, є необхідною передумовою для створення науково обґрунтованих підходів до допомоги, спрямованої на зниження наслідків травми, відновлення внутрішніх ресурсів та формування конструктивного ставлення до власного досвіду.

Аналіз наукової літератури (Г. Дубчак [1], А. Коваленко [2], Л. Коломієць [3], Т. Ларіна [6], О. Макаревич [4], О. Малхазов [5], Н. Родіна [2], Т. Титаренко [6], Г. Шульга [3] та ін.) уможливив виокремлення соціально-психологічних чинників опанування особою власним травматичним досвідом.

1. *Емоційний інтелект* є однією з вагомих психологічних передумов ефективного опанування травматичного досвіду, оскільки він забезпечує здатність усвідомлювати, розпізнавати, розуміти та регулювати власні емоційні стани. Він включає як внутрішню емоційну обізнаність, так і уміння інтерпретувати емоції інших людей у соціальному контексті. Травма зазвичай супроводжується інтенсивними емоційними реакціями (страх, сором, провина, безсилля), які без належної емоційної обробки можуть фіксуватися у психіці та призводити до хронічного дистресу. Високий рівень емоційного інтелекту дозволяє людині відрізнити первинні емоції від вторинних, розуміти їх походження та вплив на поведінку. Усвідомлення власних емоцій є першим кроком до їх інтеграції, оскільки невизнані переживання часто перетворюються на внутрішнє напруження або соматичні симптоми. Емоційний інтелект сприяє зниженню емоційної реактивності – здатності імпульсивно реагувати на тригери, пов'язані з травмою. Особа з розвиненим емоційним інтелектом здатна зупинити негативний емоційний відгук, аналізувати його і обирати адаптивну модель реагування. Важливою складовою емоційного інтелекту є емпатія, яка дозволяє людині шукати підтримку, будувати довірливі взаємини та приймати допомогу. Емпатія також допомагає людині вибудувати співчуття до самої себе, що знижує самозвинувачення і сприяє психологічному відновленню.

2. *Саморегуляція* – забезпечує здатність особи керувати власними емоціями, думками та поведінкою у стресових і травматичних ситуаціях. Вона дозволяє підтримувати внутрішню рівновагу, навіть коли пережитий досвід викликає сильне напруження, тривогу або деструктивні імпульси. Завдяки саморегуляції людина здатна

свідомо регулювати свої реакції, а не підкорятися автоматичним емоційним відповідям, пов'язаним із травмою. Однією з функцій саморегуляції є контроль емоційної інтенсивності, що знижує ризик повторної травматизації через тригери. Вона також включає вміння уповільнювати потік нав'язливих думок, що допомагає уникати румінацій і травматичних спогадів. Люди з високим рівнем саморегуляції краще переносять стрес, використовуючи адаптивні стратегії подолання, такі як планування, пошук підтримки та конструктивне мислення. Здатність до саморегуляції дає змогу людині самостійно відновлювати емоційний баланс без постійного втручання зовнішніх осіб. Вона також підтримує мотивацію до зцілення, адже допомагає людині витримувати дискомфорт, пов'язаний із процесом терапевтичної роботи.

3. *Впевненість* – визначає здатність людини активно долати наслідки травматичного досвіду. Вона формує переконання, що особа має внутрішні можливості впливати на власне життя, приймати рішення та змінювати ситуацію на краще. Люди з високою вірою у власні сили рідше впадають у безпорадність, оскільки не сприймають травму як кінець, а розглядають її як виклик, з яким можна впоратися. Така впевненість посилює мотивацію до самодопомоги та пошуку підтримки, що є необхідним для процесу зцілення. Вона також захищає від пасивної позиції жертви, сприяючи активному подоланню болісних переживань. Впевненість у власних силах позитивно впливає на когнітивну сферу, зміцнюючи здатність до раціонального аналізу ситуації та пошуку конструктивних рішень. Особи, які вірять у себе, легше долають невдачі, оскільки сприймають їх не як доказ неспроможності, а як тимчасовий бар'єр. Важливо, що віра у власні сили допомагає людині приймати відповідальність за свій шлях зцілення, а не чекати, що хтось інший «виправить» ситуацію.

4. *Оптимізм* – допомагає людині по-іншому інтерпретувати травматичні події та зменшувати їхній руйнівний вплив. Оптимістичне сприйняття світу не заперечує наявності травматичного болю, але дозволяє бачити можливість покращення, відновлення та позитивних змін у майбутньому. Люди з таким налаштуванням частіше застосовують активні стратегії подолання стресу, що прискорює процес зцілення. Оптимізм формує установку, що навіть найважчий досвід може мати сенс і стати джерелом мудрості або внутрішньої сили. Гнучкість мислення, своєю чергою, забезпечує здатність переглядати власні переконання, адаптуватися до нових умов та приймати різні точки зору. Вона допомагає людині вийти з «тунельного» травматичного мислення, де все здається безнадійним, і знайти альтернативні рішення. Гнучке мислення знижує схильність до тенденції перебільшувати негативні наслідки подій. Оптимізм у поєднанні з когнітивною гнучкістю сприяє формуванню надії, що є важливим компонентом психологічної стійкості. Такі люди набагато легше переносять невизначеність, оскільки вірять, що можуть впоратися з обставинами.

Висновки. Отже, такі соціально-психологічні чинники опанування травматичного досвіду, як емоційний інтелект, саморегуляція, впевненість у власних силах, оптимізм і

гнучкість мислення – утворюють взаємопов'язану систему внутрішніх ресурсів, яка забезпечує здатність особистості адаптуватися до стресових подій, знижувати їх деструктивний вплив та знаходити нові способи відновлення. Емоційний інтелект дозволяє усвідомлювати, а також конструктивно виражати почуття, встановлювати підтримувальні взаємини та знаходити індивідуальний сенс у пережитому, тоді як саморегуляція забезпечує контроль поведінки, керування імпульсами, а також збереження внутрішньої стабільності та мобілізацію ресурсів у кризових ситуаціях. Впевненість у власних силах формує переконання у можливості впоратися з труднощами та долати наслідки травми, тоді як оптимізм і гнучкість мислення допомагають переосмислювати події, шукати альтернативні рішення, бачити перспективу змін і відкривати шлях до посттравматичного зростання. У комплексі перелічені чинники сприяють активному відновленню, розвитку внутрішньої стійкості та формуванню більш зрілої, адаптивної та цілісної особистості.

Список використаних джерел:

1. Дубчак Г. М. Психологічні основи професійної стресостійкості майбутніх фахівців : монографія. Київ : Талком, 2017. 321 с.
2. Коваленко А. Б., Родіна Н. В. Дослідження копінг-поведінки: тенденції та перспективи. *Наука і освіта*. 2021. № 9. С. 110-113.
3. Коломієць Л. І., Шульга Г. Б. Особливості стратегій емоційної саморегуляції осіб юнацького віку. *Габітус*. 2020. Вип. 18, Том 2. С. 10-13.
4. Макаревич О. П. Психологія регуляції поведінки особистості у складних ситуаціях : монографія. Київ : Оріяни, 2001. 240 с.
5. Малхазов О. Р. Розвиток емоційної стійкості осіб, що переживають наслідки травматичних подій : монографія. Кропивницький : Імекс, 2022. 215 с.
6. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека : навч. посіб. Київ : Марич, 2009. 105 с.

Юрій Кокоцький,
*здобувач третього рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Науковий керівник: **Наталія Олексюк,**
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної
роботи та соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

**ВІД ЗАКОНУ ДО ГРОМАДИ: ЯК НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ
ФОРМУЮТЬ ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІСЦЕВОГО**

САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті проведено аналіз того, як нормативно-правова база України перетворюється на інструмент інтеграції вимушено переміщених осіб (далі - ВПО) у нові громади. На основі осмислення результатів сучасних наукових досліджень показано взаємозв'язок між законодавчими нормами, процесами децентралізації, цифровими реформами та ініціативами громад. Зроблено висновок, що успішна інтеграція ВПО відбувається лише за умови, коли держава і територіальні громади діють синхронно - коли право, соціальна політика й потенціал людей об'єднані в єдину систему.

Ключові слова: інтеграція, територіальні громади, нормативно-правова база, децентралізація, цифровізація, соціальна політика, ВПО.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Повномасштабна війна росії проти України призвела до безпрецедентного внутрішнього переміщення населення. Мільйони громадян були змушені покинути свої домівки, і питання їхньої інтеграції у нові громади стало одним із головних викликів соціальної політики. Держава реагувала оперативно – ухвалювала закони, постанови, створювала нові механізми допомоги. Проте з часом стало очевидно, що лише законодавчих рішень недостатньо.

Інтеграція – це не короткострокова реакція, а тривалий процес, у якому визначальними стають місцеві практики, залучення громадян і цифрова модернізація управління. Саме тому вкрай важливо простежити, як нормативно-правова база реалізується на рівні територіальних громад і як вона впливає на реальні інтеграційні можливості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нормативно-правова база інтеграції ВПО в Україні ґрунтується на конституційних гарантіях, які визначають базові права людини на житло, соціальний захист, освіту та участь у громадському житті. Стаття 47 Конституції України гарантує кожному право на житло, а держава зобов'язується створювати умови, за яких громадяни можуть реалізувати це право. Ця норма конкретизується в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», а також у низці підзаконних актів, що регулюють порядок формування житлових фондів, надання субвенцій та будівництва житла для ВПО.

Як показує аналіз досліджень Ю. Рижука, саме поєднання конституційних гарантій із місцевими програмами забезпечення тимчасовим житлом створює правову рамку для стабілізації життя переміщених осіб, наближаючи Україну до європейських практик, де житлове право розглядається не як привілей, а як фундаментальний соціальний інструмент [1, с. 118].

Ефективність рішень значною мірою залежить від того, наскільки вони враховують умови інтеграції. Дослідження доводять, що успішна інтеграція ВПО відбувається там, де громада створює умови для формування нової соціальної

ідентичності, спільних цінностей і відчуття приналежності [2, с. 194-195].

Юридична допомога чи житло не забезпечують повної інтеграції, якщо людина почувається ізольованою. Тому соціальна політика має спиратися не лише на матеріальні інструменти, а й на розвиток суспільства, волонтерства, комунікативних ініціатив, які формують горизонтальні зв'язки між корінними мешканцями та переселенцями. У цьому сенсі соціальна робота й локальні програми підтримки є продовженням дії законів, роблячи рішення досяжними і життєздатними.

Важливу роль у трансформації нормативно-правової бази в практичну інтеграційну політику відіграє реформа децентралізації. Вона створила умови, за яких територіальні громади отримали не лише повноваження, а й реальні ресурси для вирішення питань розвитку соціальної сфери. Децентралізація є одним із ключових напрямів державотворення, який забезпечує демократичну участь громадян у прийнятті рішень і фінансову автономію місцевого самоврядування [3 с. 303-304].

Завдяки цьому з'явилася можливість розробляти місцеві програми підтримки ВПО, формувати житлові фонди, створювати центри соціальних послуг, адаптовані до конкретних потреб. Досвід показує, що громади, які активно залучають вимушених переселенців до участі в житті громади - у дорадчих радах, громадських слуханнях, ініціативах благоустрою - демонструють значно вищий рівень соціальної згуртованості. Таким чином, децентралізація виступає не лише адміністративним механізмом, а й інструментом соціальної інтеграції.

Практична реалізація цих принципів значною мірою залежить від співпраці між місцевою владою та недержавним сектором. Сама ж інтеграція ВПО має багаторівневий характер – економічний, правовий, психологічний, соціокультурний і освітній [4, с. 32]. Її ефективність підвищується там, де місцеві програми підтримуються громадськими організаціями, благодійними фондами й волонтерськими ініціативами. Ці структури не лише допомагають ВПО, а й стимулюють розвиток самої громади – через волонтерство, соціальне підприємництво, культурні події. Особливо важливо, що такі ініціативи сприяють налагодженню горизонтальних зв'язків і формують атмосферу довіри. Інтеграція стає не «впровадженням згори», а процесом, де кожна сторона – і громада, і переселенці – набувають нового досвіду взаємодії.

Сучасні тенденції свідчать, що нормативно-правові механізми інтеграції невіддільні від цифровізації публічного адміністрування. Під час воєнного стану саме цифрові сервіси стали ключовими у забезпеченні прозорості, швидкості та доступності державних послуг. Як зазначає В. Політанський, розвиток електронних реєстрів, портал «Дія», автоматизовані процедури надання соціальних виплат значно підвищили ефективність адміністративно-правового регулювання [5, с. 260].

Цифрові інструменти дозволили зменшити черги, бюрократію та корупційні ризики. Водночас вони вимагають нової культури управління – із акцентом на відкритість даних, захист персональної інформації й цифрову грамотність громадян.

Попри ризики, цифровізація стала важливою умовою формування сучасного публічного адміністрування, де права людини реалізуються швидше, а держава стає ближчою до людини.

У цілому, аналіз наукових джерел показує, що нормативно-правова база щодо інтеграційних процесів в Україні вже має значний потенціал, а її ефективність визначається взаємодією трьох рівнів: законодавчого, адміністративного та громадського. Коли ці рівні діють узгоджено – закон перетворюється на реальний інструмент підтримки, а громада стає простором для відновлення людського потенціалу. Таким чином, перехід «від закону до громади» – це не лише метафора, а фактичний шлях розвитку інтеграційної політики в Україні.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у обраному напрямі.

Інтеграція ВПО у громади – це не короткострокова гуманітарна реакція, а процес державного і суспільного відновлення. Українська нормативно-правова база забезпечує основу для цього процесу, проте її ефективність залежить від того, наскільки місцеві громади можуть трансформувати правові норми у власні програми, партнерства та проекти. Конституційні гарантії та спеціальні закони, соціальні фактори згуртованості, механізми децентралізації, активність громадських організацій і цифрові інструменти державного управління разом формують інтеграційну екосистему, у центрі якої – людина та її право на гідне життя.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку єдиних критеріїв оцінки ефективності місцевих програм інтеграції, аналіз впливу цифрових технологій на доступність соціальних послуг і вивчення можливостей імплементації успішних європейських практик на рівні українських громад.

Список використаних джерел:

1. Рижук Ю. М. Забезпечення конституційного права на житло внутрішньо переміщених осіб в Україні та країнах, які зазнали збройних конфліктів: порівняльно-правова характеристика // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2023. Вип. 76, ч. 1. С. 116–121.
2. Кравчук С. Л. Чинники ефективної інтеграції ВПО в територіальні громади // Габітус. 2023. Вип. 49. С. 193–198.
3. Марцеляк О. В. Децентралізація влади як пріоритетний напрям сучасного вітчизняного державотворення // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2025. Вип. 90, ч. 1. С. 301–307.
4. Лехолетова М. М., Дуля А. В., Спіріна В. Є. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади // Соціальна робота та психологія: освіта і наука. 2025. Вип. 1. С. 30–36.
5. Політанський В. С. Адміністративно-правове регулювання інтеграції ВПО в Україні: виклики воєнного стану та цифровізації публічного адміністрування // Вісник Національної академії правових наук України. 2025. Т. 32, № 1. С. 254–271.

Віталій Костюк,

*здобувач другого рівня вищої освіти,
спеціальність А 1 Освітні науки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Ольга Сорока,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

НОМОФОБИЯ ЯК ЗАЛЕЖНА ПОВЕДІНКА У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Мобільний телефон сьогодні є невід'ємним атрибутом сучасної людини. Він тісно пов'язаний з реалізацією низки соціокультурних функцій: комунікативної, пізнавальної, розважальної, репрезентативної, і крім цього, виступає в якості об'єкта нехімічної залежності. Означену залежність відносять до нехімічних залежностей, які «спричиняють нав'язливі бажання та потреби, послаблення контролю за цим видом діяльності й труднощі, пов'язані з її припиненням» [1, с. 13].

Об'єктом залежності в нехімічній адикції стає поведінковий патерн, а не ПАР. Початковим етапом формування будь-якої форми залежності є фіксація на об'єкті, який здатний змінити емоційний стан людини. У психологічному плані поведінкова адикція розглядається, як прихильність до будь-якого виду дій, від якого людина не може самостійно позбутися. В основі поведінкової адикції лежить таке захоплення, якому людина надає надмірного значення, і яке поступово набуває визначального значення в її житті.

Підтримуємо вітчизняних дослідників у тому, що «нехімічні адикції багато в чому відрізняються від компульсивної поведінки: головне те, що адикція передбачає пошук задоволення, тоді як нав'язливий стан складається з короткочасних серій дій, які самі по собі не несуть задоволення, вони схематично повторюються, але за їх допомогою хворі прагнуть уникнути здобуття передбачуваного негативного досвіду» [1, с. 15].

Однією з форм нехімічних адикцій є номофобія – «це почуття сильного занепокоєння та страху в людини, яка боїться на тривалий час залишитися без мобільного телефону» [2, с. 196]. У перекладі з англійської номофобія (No mobile phone phobia) визначається, як страх втрати контакту за допомогою мобільного телефону. У системі американської психіатричної класифікації (DSM-4) вона була віднесена до різновидів «специфічних фобій». Особливий інтерес до номофобії виникає після роботи

Біанчі та Філіпса (Bianchi and Philips 2005), в якій обговорювалися психологічні передумови формування телефонної залежності.

В. Вигівська, З. Гуріна наголошують, що «саме підлітки хочуть використовувати різноманітну техніку максимально, оскільки їхнє прагнення до різноманітності контактів і розширення інформаційного простору відповідає особливостям віку» [2, с. 196]. Вони витрачають на спілкування по телефону більше чотирьох годин на день, на телефонні ігри, музику також витрачається від двох до шести годин. Схожу картину засвідчують роботи, присвячені дослідженням у молодіжному середовищі (О. Кулешова, В. Левченко, Л. Міхеєва та ін.). При цьому в ряді досліджень зазначається, що для молоді телефон важливий як засіб, що дозволяє вільно користуватися Інтернетом, завантажувати музику, переглядати фільми, кліпи і бути завжди на зв'язку.

Англійська дослідниця Т. Лухманн (Т. Luhrmann), яка займається вивченням впливу мобільного телефону на стиль життя молоді, приходять до таких висновків. По-перше, у житті молодих людей «Айфони» (iPhone) відіграють визначальну роль. По-друге, молоді люди схильні розглядати мобільний телефон як частину власного тіла і частину внутрішнього світу («якщо хтось вкраде мій телефон, він зможе дізнатися абсолютно все про мене»). По-третє, втрата мобільного телефону розглядається як величезна трагедія [4].

Сучасні дослідники відзначають, що телефонна залежність схожа за ознаками з інтернет-залежністю і акумулює такі ж питання. Йдеться про постійне очікування дзвінка, смс або новин електронної/ мобільної пошти; переживання стану дискомфорту при відсутності телефону, висока дратівливість, агресивність; говорити по мобільному телефону набагато простіше, ніж спілкуватися вживу; постійне прагнення наповнити телефон мобільними новинками та останніми додатками тощо; витрачаються великі гроші на завантаження музики, картинок, перегляд відео та фото даних в Інтернеті за допомогою телефону [3].

Цікаве дослідження, присвячене вивченню характеру впливу смартфона на життя людини, провели американські дослідниці Е. Лундквіст (Arlene R. Lundquist), Е. Лефебр (Emily J. Lefebvre) та С. Герамон (Sara J. Garramone). В якості респондентів виступили студенти коледжу шістьох фокус-груп, у яких обговорювався характер цілей використання мобільного телефону, його технічні плюси і мінуси, ступінь залежності від нього і характер визнання індивідом наявності/ відсутності у респондентів телефонної залежності, потреба в обмеженні спілкування [5, с. 83].

Дослідниці порівняли метафоричне уявлення про залежність, сформульоване респондентами, з тими даними, які наведені в науковій літературі. Робота в рамках фокус-груп показала високий позитивний результат щодо осмислення проблеми телефонної залежності, більша частина респондентів зазначила, що смартфони та технічно організоване спілкування (Інтернет) мають негативний вплив на

міжособистісне спілкування та взаємодію між людьми. Показовим у цьому сенсі є вислів, який наводять дослідниці: «Смартфони здатні як підключати, так і відключати нас до інших і до самих себе» [5, с. 87].

Погоджуємося із дослідницями в тому, що людина повинна задуматися над тим, скільки часу вона витрачає на технічно організоване спілкування і це призводить до залежної поведінки.

Список використаних джерел:

1. Аймедов К. В., Асєєва Ю. О., Черевко М. О. Нехімічні залежності: сучасні тенденції. *Медична психологія*. 2017. № 1. С. 13–18.
2. Вигівська В. М., Гуріна З. В. Проблема залежності від мобільного телефону у підлітків. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1 (40). С. 196–199.
3. Кулешова О. В., Міхеєва Л. В. Інтернет-залежність осіб юнацького віку: аналіз, шляхи подолання. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Випуск 4. С. 95–100.
4. Luhrmann T. What students can teach us about iPhones. 2010. URL : https://www.salon.com/2010/05/30/iphone_college_students/
5. Smartphones: Fulfilling the Need for Immediacy in Everyday Life, but at What Cost? / Arlene R. Lundquist, Emily J. Lefebvre, Sara J. Garramone. *International Journal of Humanities and Social Science*. 2014. Vol. 4 No. 2. 80–89. URL : https://www.researchgate.net/publication/277249094_Smartphones_Fulfilling_the_Need_for_Immediacy_in_Everyday_Life_but_at_What_Cost

Інна Кравченко,

*здобувач третього рівня вищої освіти,
ІІО Соціальна робота та консультування,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Наталія Олексюк,
доктор педагогічних наук,*

*професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

СОЦІАЛЬНІ БАР'ЄРИ В ДОСТУПІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ДО СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Протягом останніх років в Україні зберігається тенденція демографічного старіння населення. Так, згідно з «Стратегією демографічного розвитку України до 2040 року» ми маємо дані, що підтверджують це. Україна входить до групи 30 країн із найстарішим за віком населенням. Зазначається, що «станом на 1 січня 2022 р. частка осіб у віці 60 років і старше становила 24,8 відсотка, що спричиняє додаткові потреби в медичних і соціальних послугах, зумовлює значне навантаження на публічні фінанси та працююче населення» [1]. Значного впливу завдають кризи загального характеру. Мова

йде про пандемію та війну на території держави. Вони лише збільшують соціальну ізоляцію цієї категорії осіб, впливають на її мобільність і обмежують у доступі до необхідних благ. Такі зміни у загальній структурі населення становлять нові виклики перед усією системою соціального захисту. Хоч держава і гарантує рівність для кожного, проте практика все ж показує, що люди похилого віку стикаються з різного роду бар'єрами, у тому числі при отриманні соціальних послуг.

Нами було проведено аналіз наукових джерел та аналітичних звітів, який допоміг виділити та класифікувати основні види бар'єрів. Розглянемо більш детально кожен з них.

Інформаційні. Ми вже зазначали, що масштабні кризи (пандемія, військові дії) активно впливають на швидку розбудову системи дистанційної допомоги. Проте у той же час несуть і негативний характер, продовжуючи соціальну ізоляцію окремих категорій у т.ч. людей похилого віку. По-перше, не кожна людина має сучасні гаджети і засоби для отримання актуальної інформації. Наприклад, у громадах існують власні канали комунікації з населенням (чат у Viber, сайт) на яких зазвичай і розміщується вся актуальна інформація. Проте якщо людина не має сучасного пристрою, то вона автоматично не матиме можливості бути ознайомленою з оголошенням. По-друге, досі існує проблема з покриттям мобільного зв'язку та Інтернету у різних регіонах. Наприклад, у дослідженні UNICEF «Older Persons in Vulnerable Situations» наводиться приклад вразливості людей похилого віку в Україні: «Покриття мобільної мережі частіше краще у містах, ніж сільській місцевості. До того ж, наявні часті відключення світла. Так, люди похилого віку з сільської місцевості все частіше стають «відрізними» від важливої інформації про загрози, можливості підтримки, контакту з рідними» [4].

Економічні. Насамперед, мова йде про низький рівень пенсійного забезпечення, який у свою чергу значно зменшує можливості людей похилого віку. До того ж можуть бути відсутніми додаткові джерела доходу, наявність хронічних захворювань, що потребує додаткових фінансових витрат на медикаменти та ін. Більше того, навіть при забезпечення державою безкоштовними соціальними послугами, можуть існувати проблеми з доступом до них. Наприклад, неможливість постійно оплачувати транспортні витрати чи супровід. Особливо актуальними економічні бар'єри можуть бути для людей похилого віку з числа ВПО. Оскільки вони окрім базових потреб можуть мати екстренні/кризові (наприклад, закупівля базових речей після вимушеного переїзду, відновлення документів і тд), які теж потребують фінансів.

Фізичні. Коли ми говоримо про цю категорію, то в першу чергу це стосується інфраструктурної доступності. Мова не лише про доступність вже у самій установі, а й у тому де вона знаходиться. Наприклад, центри надання послуг можуть бути територіально віддаленими, а це у свою чергу потребує якісного транспортного забезпечення. Мешканці/ки сільських територій у першу чергу можуть мати проблеми з доступністю, оскільки не всі мають регулярне транспортне сполучення. До того ж, знову

постає питання економічної спроможності людини. У дослідженні HelpAge International «Disrupted social and spatial community connections» (2024 р.) зазначається, що люди похилого віку мають проблеми важкодоступними видами громадського транспорту (наприклад, високі сходи у старих трамваях м.Львів, погано чути оголошення у транспорті та ін.). Також, вони хвилюються за свою безпеку під час руху по дозволених зонах проїжджих частин, а це впливає і на загальне бажання виходити на вулицю, і обмежує територіально простори до яких вони хочуть дістатись [3].

Психологічні. Вони безпосередньо можуть бути пов'язані з інформаційними. Оскільки відсутність можливості отримувати інформацію самотійно може викликати страх чи сором звернутись по допомогу. Особливо, якщо вона потрібна повторно з того самого ж питання. У дослідженні БФ «Рокада» «Бар'єри та виклики доступу до соціальних послуг для людей похилого віку та осіб з інвалідністю під час війни в Україні» (2025 р.) зазначається, що респонденти виділяють наступні проблеми: страх, тривога, депресія пов'язані з вторгненням, страх осуду через звернення до соціальних служб та ін. [2].

Проведений аналіз показує, що бар'єри значно ускладнюють доступ людей похилого віку до соціальних послуг. Їх мінімізація є завданням не тільки для окремих установ чи організацій, а й для усіх мешканців громад. Оскільки важливим залишається не просте забезпечення гідних умов, а перетворення людей похилого віку на активних учасників змін. Адже лише вони найкраще знають те, що їм необхідно для подолання фізичних, економічних, інформаційних та психологічних бар'єрів. Більше того, важливим є подальше дослідження бар'єрів у доступі цієї категорії населення до соціальних послуг на різних рівнях з використанням інноваційних методик, які можуть показати абсолютно нові результати і бути більш ефективними.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року: Постанова КМУ від 30.09.2024 р. №922-р. *Офіційний вісник України*. 2024. №91. Ст.5892

2. БФ «Рокада». Бар'єри та виклики доступу до соціальних послуг для людей похилого віку та осіб з інвалідністю під час війни в Україні: аналітичний звіт (липень, 2025). URL: <https://rokada.org.ua/wp-content/uploads/2025/07/bariery-ta-vyklyky-dostupu-do-sotsialnykh-posluh-dlia-liudei-pokhyloho-viku-ta-osib-z-invalidnistiu-pid-chas-viiny-v-ukraini-.pdf>

3. HelpAge International. Disrupted social and spatial community connections (2024) URL: <https://www.helpage.org/wp-content/uploads/2024/08/Disrupted-social-and-spatial-community-connections.pdf>

4. Older Persons in Vulnerable Situations. UNICEF. URL: <https://unece.org/info/Population/pub/379861>

*Мар'яна Кричківська,
здобувач першого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Галина Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та
соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни в Україні гостро постала проблема соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО). За офіційними даними, кількість переселенців перевищує кілька мільйонів, і більшість із них стикаються з труднощами у відновленні соціальних зв'язків, працевлаштуванні, отриманні освіти та медичних послуг.

Соціальна робота в цій сфері має на меті не лише надання матеріальної допомоги, а насамперед сприяння соціальній інтеграції, психологічній стабілізації та відновленню життєвих ресурсів людини.

Проблема адаптації особистості до нових соціальних умов розглядалась у працях Е. Еріксона, К. Роджерса, Г. Олпорта, які наголошували на важливості самореалізації та соціальної підтримки в періоди життєвих криз.

Вітчизняні науковці (І. Зверева, О. Безпалько, Т. Семигіна, Н. Чернуха, О. Карпенко) досліджували адаптаційні процеси в контексті соціальної політики, гуманістичної психології та практики соціальної допомоги.

Сучасні дослідження вказують, що соціальна адаптація ВПО – це не короткочасний, а багаторівневий процес, який вимагає тривалої підтримки та координації зусиль держави, громад і самих переселенців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття соціальна адаптація трактується в науковій літературі як процес взаємодії особистості та соціального середовища, результатом якого є узгодження потреб, цінностей і норм поведінки людини з новими умовами життя [4].

В соціальній роботі адаптацію розглядають як цілеспрямовану діяльність, спрямовану на формування у клієнта здатності до саморегуляції, соціальної активності та включення в нові соціальні відносини.

Дослідники виділяють такі види адаптації:

Психологічна адаптація – подолання стресу, тривожності, депресивних станів, що виникають після вимушеного переселення.

Соціально-економічна адаптація – відновлення трудової діяльності, пошук житла, фінансова стабільність.

Культурна адаптація – пристосування до нових традицій, норм, цінностей громади, у яку інтегрується особа.

Правова адаптація – засвоєння законодавчих механізмів отримання допомоги, соціальних гарантій, правового статусу.

Ефективна соціальна адаптація передбачає активну участь самої людини у цьому процесі, що співзвучно з гуманістичним принципом соціальної роботи – підтримки самостійності клієнта.

Практичні напрями соціальної роботи з ВПО.

Діагностика проблем і ресурсів клієнта.

Соціальний працівник визначає рівень адаптації, індивідуальні потреби, психологічні бар'єри та соціальне оточення.

Психосоціальна підтримка.

Включає кризове консультування, роботу з посттравматичними станами, групи самопомоги, арт- і трудотерапію.

Сприяння соціально-економічній інтеграції.

Організація професійних курсів, навчальних програм, допомога у працевлаштуванні, надання мікрогрантів для самозайнятості.

Формування соціального капіталу громади.

Соціальні працівники сприяють створенню ініціативних груп, волонтерських проєктів, що сприяють взаємодії переселенців і місцевих жителів.

Захист прав і соціальне представництво.

Юридичні консультації, супровід у отриманні соціальних виплат, сприяння у відновленні документів.

Теоретичні підходи до проблеми адаптації.

Системний підхід розглядає адаптацію як взаємодію людини з новою соціальною системою, де важливим є баланс між індивідуальними потребами і вимогами середовища [1].

Когнітивно-поведінковий підхід акцентує увагу на зміні деструктивних переконань, що заважають інтеграції.

Ресурсний підхід наголошує на мобілізації особистих і соціальних ресурсів людини – освіти, досвіду, соціальних зв'язків, мотивації.

Екологічний підхід пояснює адаптацію як процес взаємодії між людиною та різними рівнями соціального середовища – сім'єю, спільнотою, державою.

Серед головних викликів соціальної адаптації ВПО можна виділити: брак спеціалістів соціальної сфери у громадах; перевантаження системи соціальних послуг; нестачу міжвідомчої координації; емоційне вигорання соціальних працівників; низький рівень фінансування програм адаптації.

Перспективними напрямками розвитку є: впровадження інноваційних технологій соціальної роботи (онлайн-консультування, цифрові бази послуг, мобільні додатки підтримки); розвиток державно-громадського партнерства; інтеграція принципів травма-орієнтованої практики у роботу соціальних служб.

Висновки. Соціальна адаптація ВПО – складний і тривалий процес, що потребує науково обґрунтованого підходу, професійної підготовки кадрів і міжсекторальної взаємодії. Соціальна робота у цій сфері покликана не лише допомагати у вирішенні нагальних проблем, а й сприяти формуванню нової соціальної ідентичності, відновленню довіри до суспільства, підвищенню життєвої активності та самодостатності переселенців.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 312 с.
2. Зверєва І. Д. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб: виклики для сучасної соціальної роботи. Київ: Освіта України, 2023. 144 с.
3. Карпенко О. Г. Методи соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2022. 198 с.
4. Семигіна Т. В. Соціальна робота в умовах кризи: теорія, практика, перспективи. Київ: Академія, 2021. 276 с.

*Іванна Лехман,
здобувач першого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Галина Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та
соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

СОЦІАЛЬНА ДІАГНОСТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ

Постановка проблеми. В закладах загальної середньої освіти в наш час девіантна поведінка здобувачів освіти становить одну з найбільших соціальних проблем, що виявляється у порушенні учнями прийнятих норм та правил, цінностей і носить велику загрозу для освітнього середовища й безпеки у навчальних закладах. Зараз наша

держава переживає досить складний період, а тому збільшилась кількість порушень соціальної поведінки у житті дорослих людей та в процесі розвитку дітей.

Девіантна поведінка школярів – це сукупність дій або окремих вчинків, які не відповідають соціально прийнятним нормам, як правовим, так і моральним, а також стандартам поведінки в школі. Така поведінка може проявлятися в агресії, вандалізмі, вживанні шкідливих речовин, а також в надмірному відхиленні від загальноприйнятої моделі поведінки. Існує важливий процес соціальної діагностики девіантної поведінки серед учнів, оскільки він допомагає зрозуміти причини та механізми негативних тенденцій в їхній поведінці. Такий аналіз дозволяє визначити особливості соціалізації учнів серед однокласників та вплив зовнішнього середовища на формування певних моделей поведінки.

Можна виділити науковців, які зробили значний внесок у вивчення, профілактики та корекції девіантної поведінки, що обов'язково включає діагностичний аспект: Н. Максимова, І. Єрмаков, Л. Сохань, М. Рижков, Є. Павлютенков, В. Крижко, Т. Титаренко та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна діагностика девіантної поведінки учнів – це важлива частина докладного аналізу особистості. Метою є визначення причин, через які школярі не дотримують соціальних норм, таких як правові, моральні або естетичні, та виявлення факторів, які можуть викликати подібні відхилення, щоб створити ефективні програми корекції. Девіантна поведінка – це не просто дії, що відрізняються від загальноприйнятих стандартів, але й така, яка не відповідає очікуванням суспільства. Соціальні очікування залежать від соціального статусу людини в суспільстві, її етнічної та культурної приналежності, вікового віку, професії. [2].

Сучасні знання про розлади поведінки особистості показують, що вони є складними формами соціальної поведінки, які визначаються системою факторів. Основні причини девіантної поведінки включають соціально-економічні, соціокультурні, економічні, соціально-демографічні, організаційно-управлінські, психолого-педагогічні та медико-біологічні [3, с. 86–91]. Дослідники довели, що головною причиною відхилень поведінки дітей є неправильне родинне виховання. Щоб змінити поведінку дитини, педагогам та іншим особам потрібно працювати також з її родиною [1].

Щоб визначити особливості девіантної поведінки, використовують кілька методів, серед яких найважливіший – спостереження.

Об'єктом спостереження є слова та дії людини у певних ситуаціях. Спостереження – це метод соціальної діагностики, який полягає в цілеспрямованому, систематичному та безпосередньому сприйнятті поведінки учнів для виявлення відхилень від норм. Цей метод дозволяє зібрати інформацію про прояви поведінки,

емоційні реакції та взаємодію учня в реальних умовах, що дуже важливо для розуміння причин та форм девіантної поведінки.

Важливим способом дослідження особистості з девіантною поведінкою є вільне інтерв'ю або бесіда. Проводить її особисто, щоб дізнатися, наскільки підліток розуміє свої дії, чи відповідає його психічний розвиток загальному розумовому і моральному рівню, його інтересам та віку. Перед бесідою потрібно ознайомитися з інформацією про підлітка, вивчити про нього позитивні й негативні моменти, познайомитися з родиною, друзями, вчителями, які його навчали. Під час бесіди соціальному педагогу не слід робити записів, відволікатися, погрожувати, принижувати, підвищувати голос – це може завадити здобувачу освіти говорити під час інтерв'ю відверто [1].

Також у соціальній діагностиці дітей з девіантною поведінкою використовуються найрізноманітніші тестові методики. Тестування полягає в оцінці, наскільки в особистості присутні певні психічні якості, як вони розвинені, й як веде особа себе у стосунках з іншими людьми. Для цього особа виконує певні завдання. Тестування може проводитися за допомогою різних способів, наприклад, тестів, опитувань, проєктивних завдань. Проєктивні методики передбачають подання досліджуваному невизначеної ситуації, у якій головне – суб'єктивне тлумачення, яке викликає ця ситуація у особи, яка бере участь у соціальній діагностиці.

Наприклад, використовують набір малюнків, за якими діти складають розповідь. Під час аналізу враховують логіку викладу подій та особистісний зміст, який вкладає дитина у пояснення сюжету. Також широке використання проєктивних методик – це намалювати певні зображення, що дають змогу з'ясувати ставлення людини до себе, а також прояви її особистості. Перевагою таких завдань є те, що можна дослідити неусвідомлену частину особистості. До методів дослідження девіантної поведінки можна віднести також метод незалежних характеристик, за допомогою якого виявляють особливості поведінки й психічні якості особи в різних ситуаціях через сприймання різних людей.

Висновки. Отже, девіантна поведінка учнів в сучасній школі – один з найскладніших соціальних феноменів, який потребує детального вивчення і серйозного обґрунтування та дає можливість виявити закономірність необхідності виникнення інтересу до проблеми соціальної діагностики негативних тенденцій у поведінці здобувачів освіти для вчасного запобігання ризику виникнення загроз для безпеки у навчальних закладах. Науковці встановили, що правильно виконана соціальна діагностика дозволяє рано виявити учнів, які можуть потрапити у групу ризику, і перетворити неправильну поведінку на стійку протиправну. Це дає можливість вчителям і психологам, соціальним педагогам створити індивідуальні програми підтримки та корекції, що допомагає зменшити соціальну непристосованість та дезадаптацію.

Список використаних джерел:

1. Квітковська Н. В. Психологія девіантної поведінки учнів (умови, причини, особливості виховання, проблемні родини, профілактика та корекція). Навчально-методичний посібник. Миколаїв: 2010. 240 с.
2. Христюк О. Л. Психологія девіантної поведінки. Навчально-методичний посібник. Львів: ЛДУВС. 2014. 192 с.
3. Шахов В. І. Дослідження соціально-психологічних передумов виникнення девіантної поведінки в осіб підліткового віку. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*, 2025. № 81 С. 86 – 91.

*Альона Літвінова,
здобувач вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний університет*

*Науковий керівник: Сергій Король
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри психології, політології
та соціокультурних технологій,
Сумський державний університет*

**АНАЛІЗ ДОСТУПУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ
ДО СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ**

Питання доступу до соціальних послуг для людей похилого віку є одним з ключових у соціальній політиці України. За даними Міністерства соціальної політики України, кількість осіб пенсійного віку перевищує 10,7 млн, що становить понад чверть усього населення країни [1]. Цей показник вказує на стрімке зростання кількості людей похилого віку, звертаючи увагу на необхідність у вдосконаленні вже наявних існуючих систем соціального обслуговування, орієнтованих на індивідуальні потреби людини. Питання забезпечення літніх людей якісними соціальними послугами особливої актуальності набуває в сучасному стані суспільства, зумовленого демографічними змінами та наслідками військових дій.

В Україні сфера соціального обслуговування регулюється Законом України «Про соціальні послуги» (2019), який визначає соціальні послуги як комплекс дій та заходів, спрямованих на підтримку осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах. Документ визначає принципи надання послуг, зокрема, доступність, конфіденційність, адресність, індивідуальний підхід, комплексність та універсальність [2]. Перелічені принципи мають на меті гарантію рівних можливостей у доступі до допомоги для

кожної людини, проте для їх реалізації необхідне стале фінансування та постійна координація між державними та недержавними соціальними структурами.

Однак, попри наявну законодавчу базу та реформування соціальної сфери, питання доступу до соціальних послуг набуває особливої гостроти на регіональних та місцевих рівнях, де наявні ресурси не завжди можуть задовільнити потреби вразливих категорій населення. Згідно з результатами національного дослідження охоплення соціальними послугами населення України, проведеного у 2023-2024 роках Програмою «U-LEAD з Європою» спільно з Міністерством соціальної політики України на основі даних територіальних громад з усіх регіонів, у Сумській області соціальними послугами охоплено лише 3,6% людей похилого віку, тоді як у низці інших областей цей показник перевищує 10% [3, с. 18-19].

Дослідження аналітичного центру Cedos «Співпраця громад із недержавним сектором у сфері надання соціальних послуг» (2023) зазначає, що більшість територіальних громад стикаються з фінансовими, кадровими та інституційними труднощами у забезпеченні належного рівня послуг, незважаючи на отримані повноваження [4, с. 14-15]. Також у звіті акцентується увага на позитивній ролі партнерства між громадами та громадськими організаціями.

Особливу роль у функціонуванні системи соціального захисту та підтримки вразливих категорій населення, зокрема людей похилого віку, відіграють територіальні центри соціального обслуговування, які забезпечують реалізацію державної політики в громадах. Але такі установи також мають обмежені можливості, зумовлені питаннями низької забезпеченості висококваліфікованих фахівців та великою кількістю клієнтів. Чинні рішення щодо соціальної сфери часто фокусуються саме на інституційному обслуговуванні, тоді як проблеми доступу та питання усунення наявних бар'єрів отримання послуг, залишаються недостатньо вивченими.

Дослідники виокремлюють кілька бар'єрів, які обмежують доступ літніх людей до соціальних послуг:

1. Інформаційні – значна частина людей похилого віку не поінформована про наявні послуги та не знає порядок їх отримання чи установи, до яких варто звернутися.
2. Фінансові – недостатнє фінансування державних програм для літніх людей та неможливість отримати послуги через фінансові труднощі.
3. Організаційні – перевантаження працівників, низька забезпеченість соціальних служб висококваліфікованими фахівцями, відсутність комунікації та партнерства між громадами та громадськими організаціями.
4. Територіальні – віддаленість соціальних служб, особливо у сільській місцевості та логістична недоступність.

У дослідженні Джуган В.В. та Джуган Р.І. (2021) аналізуються формальні (державні соціальні служби) та неформальні (сім'я, сусіди, волонтери) механізми підтримки літніх людей. Автори зазначають, що в сучасних умовах недостатнього

розвитку системи соціальних послуг саме неформальні мережі стають основним джерелом підтримки, хоча вони не завжди можуть забезпечити належний повноцінний догляд. Але у випадку відсутності родичів або неможливості отримувати їхню допомогу, люди старшого віку залишаються в умовах соціальної ізоляції. Це підсилює значення державних і громадських організацій та структур у забезпеченні доступу до соціальних послуг [5, с. 124].

Проведений аналіз свідчить, що доступ людей похилого віку до соціальних послуг в Україні обмежується поєднанням інформаційних, фінансових, організаційних та територіальних бар'єрів. Сфера соціальної підтримки залишається недостатньо ефективною через обмежене фінансування, низька забезпеченість висококваліфікованих фахівців, низький рівень поінформованості населення про доступні послуги, логістична доступність та маломобільність.

Перспективи подальшого вдосконалення соціальної політики:

1. Впровадження стандартів якості соціальних послуг та професійного навчання фахівців.
2. Розширення мережі соціальних послуг у громадах, особливо сільської місцевості та спрощення процедури доступу до них.
3. Розвиток партнерства між державою, державними установами, громадськими організаціями та самою громадою.
4. Посилення інформаційної складової, зокрема через соціальні платформи та цифрові сервіси.

Список використаних джерел:

1. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymky/osobam-litnoho-viku>
2. Закон України «Про соціальні послуги» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 18, ст.73). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
3. Доступ до соціальних послуг: аналітичний звіт [Електронний ресурс] / Програма «U-LEAD з Європою», Міністерство соціальної політики України. Київ, 2024. 75 с. Режим доступу: <https://docs.google.com/document/d/1fJsGlpwZu6eviYmVlow1lsGMtDEQN421ZrbL89VqeYc/edit?tab=t.0>.
4. Ломоносова Н., Хелашвілі А., Кабанець Ю. Співпраця громад із недержавним сектором у сфері надання соціальних послуг [Електронний ресурс] / Н. Ломоносова, А. Хелашвілі, Ю. Кабанець. Cedos, 2023. 166 с. Режим доступу: https://docs.google.com/document/d/1e9564uiQe4tU8jUxcV6qqona2A3vCb_f5TsF9s26djE/edit?tab=t.0
5. Джуган В. В., Джуган Р. І. Реалізація потреб людей похилого віку через формальні та неформальні мережі підтримки / В. В. Джуган, Р. І. Джуган // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2021. Вип. 1 (48). С. 122–126. Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/37397>

Марія Лугова,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня,
факультету педагогіки і психології,
ТНПУ імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Людмила Петришин
професор, доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної
роботи та соціальної педагогіки
ТНПУ імені Володимира Гнатюка*

ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Постановка проблеми. Сучасна Україна перебуває у складних умовах збройної агресії, що призвела до масового внутрішнього переміщення населення. Від 2014 року, а особливо з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році, мільйони громадян були змушені залишити свої домівки та переїхати до відносно безпечних регіонів країни [3]. Таким чином сформувалася нова чисельна категорія клієнтів соціальної роботи - внутрішньо переміщені особи (ВПО), які стикаються з комплексом проблем: втратою житла, роботи та майна; розривом соціальних зв'язків і дестабілізацією звичного способу життя; психологічними наслідками війни та отриманням травматичного досвіду [6, с. 26-27]; труднощами інтеграції у нові громади [5, с. 34]. Усе це зумовлює зростання потреби в соціальній роботі, спрямованій не лише на соціальну допомогу, але й на відновлення, адаптацію та інтеграцію переселенців [9; 10, с. 110-112].

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи категорію ВПО можна зазначити, що існує декілька наукових підходів до її характеристики. Зокрема: юридичний підхід, який характеризується Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014) і визначає ВПО як громадян, які змушені залишити своє місце проживання внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, окупації чи надзвичайних ситуацій [3]. Основа цього підходу - нормативно-правове регулювання, державна політика щодо ВПО, механізми соціального захисту та юридичні гарантії. Цей підхід підтримують Н. Ісаєва та Д. Селіхов, акцентуючи увагу на правових гарантіях і механізмах реалізації соціальних прав; соціологічний підхід, який визначає, що ВПО є соціально вразливою групою, котра стикається з ризиками втрати соціального капіталу, зниженням рівня довіри до інституцій та можливістю маргіналізації [5]. Його мета - зрозуміти, як внутрішнє переміщення впливає на

соціальну структуру, стосунки в громадах і суспільну інтеграцію. Як зазначає С. М. Бубняк, внутрішнє переміщення є не лише міграційним процесом, а й соціальним явищем, що трансформує громади, у які інтегруються переселенці. Т. О. Погуляйло у своїх працях підкреслює, що важливими чинниками адаптації ВПО є соціальні ресурси — підтримка громади, мережі довіри, культурна участь та взаємодопомога; психологічний підхід, який фокусується на емоціях, переживаннях, мотивації, стресових реакціях, процесі адаптації та відновлення після травматичних подій. Він розглядає ВПО як людей, що переживають психологічну кризу, пов'язану з втратою дому, безпеки, соціальних зв'язків і звичного способу життя [6, с. 26 ; 11, с. 112-114]. Н. М. Могильова наголошує на тому, що серед ВПО поширені прояви хронічного стресу, тривожності та посттравматичного синдрому, тому соціальна робота має включати психологічний супровід і реабілітаційні програми. Н. Титаренко підкреслює значення соціально-психологічних стратегій самопомоги та ролі соціальних працівників як фасилітаторів процесів адаптації.

Комплексне поєднання цих підходів дає можливість розробити ефективну систему підтримки переселенців у сучасній Україні. Зважаючи на те, що ВПО як категорія осіб має юридичний статус, що підкріплюється Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014), ми можемо означити, що соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами повинна відзначатися міждисциплінарністю та багаторівневістю. Саме тому, вона об'єднує кілька ключових напрямів: матеріальну допомогу та побутове забезпечення; правовий супровід; психологічну підтримку; інтеграцію у громаду; освітній та професійний розвиток. О. Кінаш розглядає соціальну адаптацію ВПО як міждисциплінарну проблему, що потребує узгодження правових, психологічних і соціально-економічних механізмів. На думку дослідниці, ефективна робота з переселенцями має передбачати не лише надання допомоги, а й розвиток компетентностей самостійного відновлення, інтеграцію у громаду, освіту й професійне зростання.

Як підкреслює Л. Петришин, соціальна робота з ВПО повинна базуватися на принципах соціальної відповідальності та партнерства, оскільки волонтерська активність і громадська участь є ефективними інструментами соціальної згуртованості. На її думку, «волонтерська діяльність стає не лише проявом громадянської позиції, а й механізмом відновлення довіри між людьми та підвищення психологічної стабільності переселенців» [9]. У подальших дослідженнях авторка розглядає соціальне забезпечення ВПО як реабілітаційний аспект відновлення соціального статусу, наголошуючи, що залучення переселенців до професійних і волонтерських ініціатив сприяє поверненню відчуття значущості та включеності у суспільне життя [9, с. 25].

Окрім того в соціальній роботі з ВПО важливу роль відіграють ресурси як умова підтримки та самоорганізації ВПО: створення громадських об'єднань, волонтерських ініціатив, культурних центрів, які допомагають людям відчувати власну суб'єктність та

зменшують залежність від зовнішньої допомоги. Соціальні працівники відіграють роль фасилітаторів цього процесу, надаючи організаційну, методичну та інформаційну підтримку[4].

Ресурсним прикладом практичної реалізації соціальної роботи з ВПО в Україні є впровадження таких програм як:

- 1) програма тимчасового житла, яка була реалізована у Львові та Івано-Франківську: за підтримки Польщі та Німеччини побудовано модульні містечка [7];
- 2) мобільні правові офіси (Дніпро, Харків): допомога з документами, компенсаціями, реєстрацією [10, с. 112-115];
- 3) психологічні програми для дітей (Київ, Львів): арттерапія та ігрові кімнати від UNICEF і ГО «Голоси дітей» [1, с. 18-20];
- 4) інтеграційні ініціативи (Житомир): проєкт «Спільнодія» для переселенців і місцевих жителів [5, с.36-38; 11, с. 114-116];
- 5) професійна підтримка (Вінниця, Львів): програми USAID та MOM з перекваліфікації та працевлаштування [7];
- 6) самоорганізація ВПО (Харків, Полтава): ініціативні групи переселенців, що організують культурні та освітні заходи [4, с. 69-71].

Усі ці практики демонструють перехід від моделі допомоги до моделі партнерства та взаємної участі, де ВПО виступають не лише об'єктом підтримки, а й активними учасниками процесу соціального розвитку громад.

Висновки. Зазначимо, що у сучасних умовах ведення військових дій соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами є одним із ключових викликів сучасної України. Вона потребує комплексного підходу, що поєднує правові, соціальні та психологічні інструменти. Завдяки системній соціальній підтримці можливо не лише задовольнити базові потреби ВПО, але й сприяти їхній інтеграції у громади, відновленню соціальної активності та формуванню згуртованого суспільства, в чому може допомогти впровадження вище проаналізованих програм соціальної підтримки. Відтак системна підтримка дозволяє не лише задовольнити базові потреби переселенців, а й сприяти відновленню соціальної активності, самодостатності та почуття гідності. Соціальна допомога у цьому контексті - це не просто набір послуг, а процес повернення людині її соціальної ролі, ідентичності та віри у майбутнє [9, с. 26].

Список використаних джерел:

1. Безродна В. Психологічна підтримка населення під час війни: внесок організацій громадянського суспільства // *Modern Humanities*. 2023. № 5. С. 14–21
2. Вітковська І. Роль соціальної роботи у розвитку адаптаційного потенціалу внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах війни // *Humanitas*. 2023. № 2. С. 45–52.
3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20.10.2014 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 30.09.2025).

4. Мартиненко О. Соціальна робота благодійних фондів в Україні з особами, які перебувають на деокупованих територіях // *Humanitas*. 2023. № 2. С. 66–72.
5. Миколаєва В., Пономарьова В. Соціальна адаптація ВПО у територіальній громаді за новим місцем проживання в умовах воєнного стану // *Humanitas*. 2023. № 3. С. 33–41.
6. Михайлич О. Психологічні та соціальні особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб // *Психологія та соціальна робота*. 2023. № 1. С. 26–34.
7. Міністерство соціальної політики України. Підсумки ініціативи ReReHID: як Україна та міжнародні партнери трансформують систему соціальної підтримки. Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/24614.html> (дата звернення 30.09.2025).
8. Кульчицький Т. Соціальна допомога як вид соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Věda a perspektivy*. 2023. № 2(21). URL: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-2\(21\)-178-186](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-2(21)-178-186) (дата звернення: 10.10.2025)
9. Петришин Л. Соціальне забезпечення ВПО як реабілітаційний аспект відновлення соціального статусу в умовах військового конфлікту. // *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки*: тези II Міжнар. наук. конф., 21–22 квітня. 2022. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., С. 24–27.
10. Русаль Л. Особливості надання соціально-правової допомоги внутрішньо переміщеним особам в Україні в умовах воєнного стану // *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 110–118.
11. Юрків Я. Некласичні форми соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами // *Humanitas*. 2022. № 1. С. 112–118.

Ганна Максимова,
здобувач другого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 «Соціальна робота»,
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Науковий керівник: **Ярослава Юрків,**
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки,
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

ДИТЯЧИЙ БУДИНОК СІМЕЙНОГО ТИПУ

ЯК СУЧАСНИЙ ФОРМАТ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ

Сучасна наука не дає однозначної відповіді на питання про ефективність роботи Сучасна наука не дає однозначної відповіді щодо ефективності функціонування дитячих будинків та їхньої здатності забезпечувати повноцінний соціальний розвиток, виховання, соціалізацію та соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. У науковій літературі підкреслюється як значущість їхньої ролі, так і наявність низки обмежень, пов'язаних із інституційною формою виховання.

Попри це, актуальність теми дитячих будинків сімейного типу зумовлюється необхідністю створення для дітей-сиріт максимально наближених до сімейних умов проживання, що сприятимуть їхньому всебічному розвитку та гармонійній соціалізації. У межах реформування системи захисту дитинства в Україні пріоритет надається саме альтернативним формам сімейного виховання, оскільки вони забезпечують дітям емоційну підтримку, стабільність та можливість формувати навички взаємодії у соціальному середовищі.

Дитячі будинки сімейного типу створюють умови, у яких діти здобувають досвід сімейного життя, вчаться будувати міжособистісні стосунки, долають наслідки психологічної травматизації та отримують необхідні ресурси для подальшої інтеграції у суспільство.

Аналіз наукових досліджень засвідчує, що питання сутності та змісту соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт ґрунтовно розкриті у працях Ю. Артемаскіної, О. Безпалько, О. Дронової, В. Єфименко, І. Зверєвої, О. Караман, С. Куличкової, Т. Макєєвої, Л. Оліференко, Ю. Поліщука, О. Прохорової, С. Расчетіної, Н. Соколової та інших. Особливу увагу ефективності соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами у сімейному середовищі приділяють С. Бадер, Г. Бевз, І. Зверєва, А. Капська, Н. Комарова, І. Пеша, Я. Юрків та інші дослідники.

Питання професійної діяльності соціального педагога в дитячих будинках сімейного типу висвітлені у працях Л. Артюшкіної, М. Доннік, Н. Краснової, С. Курінної, М. Соляник, Ж. Петрочко, А. Прихожан, І. Пустельник, Л. Шипіциної, В. Шпака та інших, які акцентують увагу на специфіці педагогічної взаємодії, організації реабілітаційної роботи та формуванні позитивного сімейного мікроклімату у таких закладах.

Дитячий будинок сімейного типу є відносно новим інститутом сімейного права України, однак за своїми принципами організації та функціонування він поєднує риси як сімейної форми виховання, так і елементів інституційних моделей опіки. Саме тому в науковому середовищі досі триває дискусія щодо визначення його правової природи та належності до певної форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. Нині сформувалося кілька підходів до інтерпретації цього явища.

Згідно з першою концепцією, дитячий будинок сімейного типу розглядається як повноцінна сім'я, створена батьками-вихователями з метою забезпечення сімейного виховання дітей-сиріт [1]. Друга концепція визначає дитячий будинок сімейного типу як своєрідний державний заклад соціального призначення, що наближається за характеристиками до інтернатних установ. Цей підхід підтримують практики, які займаються організацією влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. Поряд із цим існує третя позиція, відповідно до якої дитячий будинок сімейного типу є самостійною, специфічною формою сімейного виховання, що інтегрує елементи різних моделей опіки [2].

У найбільш узагальненому розумінні дитячий будинок сімейного типу — це сім'я, створена подружжям або однією особою, яка не перебуває у шлюбі, з метою забезпечення сімейного виховання та спільного проживання не менше ніж п'яти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Загальна кількість дітей (включно з рідними) у такій сім'ї не повинна перевищувати десяти осіб [3]. Діти можуть проживати у дитячому будинку сімейного типу до досягнення повноліття, а в разі продовження здобуття освіти — до 23 років або до завершення навчання у відповідному закладі освіти [4].

Перевагою дитячих будинків сімейного типу як форми виховання є те, що вони не належать до інтернатних закладів, а функціонують як багатодітні сім'ї, що створюють умови, максимально наближені до природного сімейного середовища. Виховний потенціал цієї моделі має низку об'єктивних переваг у порівнянні з інституційними формами опіки, а саме:

1. природність та безперервність процесу виховання;
2. наявність емоційного контакту між дитиною та батьками-вихователями, заснованого на довірі;
3. виховання у малій групі, що відповідає принципам поступової соціалізації;
4. тривалий виховний вплив дорослих на прийомних дітей;
5. можливість забезпечення комплексного педагогічного, психологічного та соціального супроводу;
6. індивідуальний підхід до кожної дитини;
7. взаємна зацікавленість батьків-вихователів та дітей у позитивному розвитку взаємин;
8. дієвий контроль за негативними впливами з боку однолітків, медіа та інших зовнішніх чинників [1; 2; 3].

Таким чином, дитячий будинок сімейного типу виступає важливою альтернативною формою сімейного влаштування, що забезпечує дітям-сиротам умови для гармонійного розвитку, соціалізації та формування стійких емоційних зв'язків, необхідних для подальшого успішного життя.

У дитячому будинку сімейного типу формування особистості дитини відбувається в умовах, максимально наближених до природного сімейного середовища. Вплив батьків-вихователів на світогляд, емоційний розвиток і самоусвідомлення дитини відіграє визначальну роль, оскільки саме через повсякденну взаємодію формуються базові моральні орієнтири, норми поведінки, трудові навички, етичні цінності та індивідуальні риси особистості. Атмосфера в родині, характер стосунків між батьками, їхня взаємодія з дітьми, культурний рівень, ставлення до праці та участь у суспільному житті створюють той соціально-психологічний фон, який значною мірою впливає на становлення вихованця.

Таким чином, дитячий будинок сімейного типу виступає специфічною формою сімейного виховання, що створюється за ініціативою подружньої пари або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, для спільного проживання та виховання не менше п'яти дітей-сиріт чи дітей, позбавлених батьківського піклування. Загальна кількість дітей у такій сім'ї, разом із рідними, не може перевищувати десяти осіб. Виховання та утримання дітей забезпечують батьки-вихователі, яким держава делегує відповідні функції, зберігаючи контроль за виконанням їхніх обов'язків через органи опіки і піклування та служби у справах дітей. Такий підхід гарантує дотримання прав та інтересів вихованців, забезпечуючи для них безпечні та сприятливі умови розвитку.

Список використаних джерел:

1. Борисова В. І. Дитячий будинок сімейного типу як форма сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 17 травня 2019 р. О.: Астропринт, 2019. С. 90-96.

2. Москалюк В. Ю. Дитячий будинок сімейного типу як форма улаштування дітей, позбавлених батьківського піклування (цивільно-правовий аспект): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Х., 2003. 20 с.

3. Технології створення та функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу / Г. М. Бевз, А. Й. Капська, Н. М. Комарова та ін. К. : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2003. 188 с.

4. Прокопенко О. С. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні. International Journal of Innovative Technologies in Social Science. 2018. № 4. С.9-15.

Каріна Мاستина,

*здобувач першого(бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності 231 Соціальна робота,
Тернопільський фаціальний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Ольга Сорока
професор, доктор педагогічних наук
завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Тернопільський національний педагогічний
Університет імені Володимира Гнатюка*

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З БАГАТОДІТНИМИ СІМ'ЯМИ

Постановка проблеми. Багатодітні сім'ї є важливою соціальною групою, яка забезпечує відтворення населення та формує майбутнє суспільства. Водночас вони часто мають з багатьма проблемами матеріальними труднощами, обмежений доступом до освітніх та медичних послуг, труднощами у вихованні дітей, психологічним навантаженням на батьків. У сучасних умовах війни та економічної нестабільності такі

родини особливо вразливі до соціальної ізоляції, зниження рівня життя та ризику опинитися у складних життєвих обставинах.

Соціальний працівник відіграє важливу роль у підтримці багатодітних сімей, адже саме він допомагає у вирішенні нагальних проблем, координує доступ до державних і громадських ресурсів, допомагає соціальній адаптації та захисту прав дітей. Підтримка багатодітних родин є надзвичайно важливою сьогодні, бо вона не лише покращує їхній добробут, а й зміцнює соціальну стабільність у суспільстві. Таким чином, робота соціального працівника з багатодітними сім'ями є вкладом у розвиток держави, що робить цю тему важливою та суспільно необхідною.

Виклад основного матеріалу. Проблеми багатодітної сім'ї приділяли увагу різні науковці. В останнє десятиліття ХХ і початок ХХІ століття великий внесок у розробку різних аспектів проблеми багатодітної сім'ї та сімейного виховання внесли вітчизняні педагоги: О. Зверева, О. Орлова, Т. Шульга. Положенням багатодітних сімей, їхні проблеми в сучасних умовах вивчали багато дослідників, у тому числі проблемами надання соціальної допомоги багатодітним сім'ям займалася така авторка, як Г. Осадча. Ґрунтовну теоретичну розробку проблеми надання соціальної допомоги багатодітним родинам здійснили такі сучасні науковці у сфері соціальної роботи, як А. Капська, О. Безпалько, Л. Мигович, С. Толстоухова, І. Трубавіна.[1]

Соціальна робота з багатодітними сім'ями передбачає комплексну підтримку, спрямовану на підвищення якості життя, створення умов для гармонійного розвитку дітей та забезпечення стабільності родини. Вона охоплює як матеріальну допомогу, так і психологічну, педагогічну та соціально-побутову підтримку. Зміст соціальної роботи полягає у сприянні вирішенню соціально-економічних проблем, формуванні відповідального батьківства, профілактиці сімейних криз і допомозі у подоланні труднощів виховання дітей. Виявлення багатодітних сімей у складних життєвих обставинах здійснюється соціальними працівниками через відвідування, отримання інформації від інших суб'єктів чи особистих звернень. Під час відвідування оцінюються матеріально-побутові умови та визначаються методи допомоги. У разі звернення до центру соціальних служб проводиться оцінка потреб, інформування про виплати, соціальний супровід та надання послуг - від інформування до вирішення проблем усіх членів сім'ї.[2]

Форми соціальної роботи з багатодітними сім'ями можуть бути різними. Соціальний працівник може працювати індивідуально, коли допомога надається окремій сім'ї. Групова допомога передбачає організацію занять, тренінгів чи зустрічей для кількох родин. Також громадська яка реалізується через соціальні програми, заходи та ініціативи органів влади і громадських організацій.

Мета соціальної роботи з багатодітними сім'ями полягає у забезпеченні соціального захисту, зміцненні сімейних відносин, профілактиці негативних явищ та створенні умов для повноцінного функціонування родини. Основними принципами

такої роботи є гуманізм, індивідуальний підхід, добровільність отримання послуг, конфіденційність, комплексність підтримки та партнерська взаємодія між соціальним працівником і родиною.

Засоби і ресурси соціальної роботи з багатодітними сім'ями включають соціальні виплати і пільги, державні та місцеві програми підтримки, роботу соціальних служб, центрів для сім'ї та дітей, залучення громадських організацій, психологічну допомогу, освітні заходи та розвиток самопомоги всередині родини. Важливим ресурсом також виступає співпраця з іншими установами – школами, медичними закладами, службами зайнятості, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до допомоги багатодітним сім'ям.

Головна проблема багатодітних сімей – матеріальна. У даний час з народженням кожної дитини дохід сім'ї різко зменшується. Численні дослідження показують найтісніший взаємозв'язок між числом проживають в сім'ї дітей та доходами, що приходять на кожного члена сім'ї, а в більш загальному плані – ступенем її збідніння [3]. Тому на сучасному етапі, у зв'язку з введенням воєнного стану, особливостями роботи соціального працівника з багатодітними сім'ями є комплексний підхід до підтримки родин, які опинилися в умовах підвищеного соціального ризику.

Робота соціального працівника полягає у забезпеченні захисту прав дітей, наданні матеріальної допомоги та соціальних гарантій, психологічної підтримки батьків і дітей, організації освітніх і виховних заходів, координації доступу до державних і громадських ресурсів. Соціальний працівник сприяє профілактиці кризових ситуацій, допомагає зберегти стабільність сімейних стосунків, підтримує батьків у вихованні та розвитку дітей, а також забезпечує адаптацію родини до нових складних життєвих умов.

Особлива увага приділяється індивідуальному підходу до кожної сім'ї з урахуванням її матеріального стану, психоемоційного клімату, кількості дітей та їхніх потреб. Соціальний працівник працює над зміцненням сімейного потенціалу, навчає батьків ефективним методам виховання, організовує групову та спільнотну взаємопідтримку, допомагає родинам знаходити ресурси для задоволення базових потреб дітей. В умовах воєнного стану особливо актуальною стає координація з освітніми закладами, медичними установами та благодійними організаціями, щоб забезпечити доступ дітей до навчання, медичної допомоги та психологічного супроводу [5].

Соціальний працівник також виступає посередником між державою, громадськими організаціями та сім'єю, залучає ресурси громади, волонтерів та благодійні фонди для підтримки багатодітних сімей. Він організовує інформаційні та просвітницькі заходи, допомагає сім'ям орієнтуватися у соціальних програмах, пільгах та компенсаціях, а також забезпечує захист прав дітей у надзвичайних обставинах.

Важливим завданням є запобігання соціальній ізоляції багатодітних сімей, підтримка їх психологічної стабільності та сприяння розвитку соціальної самостійності родини [4].

Таким чином, соціальна робота з багатодітними сім'ями у період воєнного стану набуває особливого значення, оскільки спрямована на збереження здорового та безпечного середовища для дітей, зміцнення родинних зв'язків, підтримку батьків у вихованні та забезпечення соціальної адаптації всіх членів родини. Вона поєднує матеріальну, психологічну, освітню, правову та соціально-педагогічну допомогу, використовуючи ресурси держави, громади та сім'ї для досягнення стабільності і розвитку багатодітних родин навіть у складних умовах сучасного життя.

Висновки. Отже, слід зазначити, що соціальна робота з багатодітними сім'ями є важливою складовою соціальної підтримки населення, оскільки такі родини часто стикаються з матеріальними труднощами, психологічним навантаженням, обмеженим доступом до освіти, медичних і соціальних послуг, особливо в умовах воєнного стану. Підсумуємо, що проблема соціальної роботи полягає у потребі комплексного підходу до підтримки сімей, а її особливостями є поєднання матеріальної, психологічної, соціально-педагогічної та правової допомоги, індивідуальний і груповий підхід, партнерська взаємодія з батьками, органами влади та громадою, профілактика кризових ситуацій і сприяння стабільності сімейних відносин та розвитку дітей у складних умовах.

Список використаних джерел:

1. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. К. : Центр навчальної літератури. 2005. 328 с.
2. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. І. Д. Зверєва, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Р. М. Лактіонової. К: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
3. Сайт Міністерства молоді та спорту України. URL: <http://www.sport.gov.ua/index/ua/material/44> (дата звернення 01.10.2025).
4. «Соціальна робота з багатодітними сім'ями» <https://fspo.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/07/%D0%86%D0%BB%D1%8C%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE-%D0%9B.%D0%92..pdf> (дата звернення 01.1.2025)
5. Вдосконалення системи соціального захисту багатодітних сімей. URL: http://uap.in.ua/download/all/2014/UAP%236_2014.pdf (дата звернення 03.10.2025).

Вікторія Матвєєва,
здобувач другого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота
Хмельницький національний університет

Науковий керівник: Наталія Голова,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і
соціальної педагогіки
Хмельницький національний університет

АДАПТАЦІЯ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Участь у війні надає безумовний вплив на свідомість людини, піддаючи його серйозним соціально-психологічним змінам. Серед багатьох наслідків війни (економічних, політичних, територіальних, гуманітарних і соціальних) не останнє місце посідають психологічні наслідки. Перебування в екстремальних умовах характеризується впливом на психіку людини стресорів високої інтенсивності. Тривалість і психічно-травматичний характер їх впливу сприяють змінам у психічній діяльності, які знижують ефективність життя в мирних умовах. При цьому коло постраждалих розширюється за межі безпосередніх учасників інциденту, включаючи їхніх близьких та оточуючих. Проблемою демобілізованих військовослужбовців є те, що вони втратили інтерес до суспільного життя і знизили активність у вирішенні власних важливих проблем. У багатьох випадках втрачена здатність до співчуття, співпереживання, розуміння, душевної близькості з іншими людьми, особливо із своєї сім'єю. Після всього пережитого в зоні бойових дій у військовослужбовців відзначаються такі прогресуючі зміни в психіці, що навіть батьки, дружини, діти не впізнають своїх дітей. Повертаючись до звичайного життя після екстремальних умов, військовослужбовці ніяк не можуть адаптуватися до мирних умов. Страх, агресивність, тривожність, замкнутість, підозрілість для багатьох стають постійними у їхньому житті.

У психолого-педагогічних наукових джерелах, проблему впливу війни на особистість, зокрема на військовослужбовців, вивчали у своїх працях такі вітчизняні педагоги та психологи, як О.Василенко, Ю.Овод, Н.Голова, Л.Романовська, Ю.Бриндіков, А.Рідкодубська, К.Олійник. Вітчизняними науковцями активно досліджуються проблеми наслідків військових дій для особистості та особистісні особливості військовослужбовців: Н.Синюк, А.Шеремет, Ю.Попик, А.Капська, І.Зверєва. Особливості соціально-педагогічної допомоги військовослужбовців у своїх дослідженнях вивчали: І.Куліш, Ю.Возна, Н.Голова, Л.Якубова та ін. Пристосування демобілізованих осіб до умов цивільного життя вивчали: О.Човган, Н.Синюк, О.Василенко, Ю.Овод та ін [2, с.45-46].

Слід зазначити, що адаптація учасників бойових дій до умов мирного життя характеризується напруженими відносинами між ними і суспільством. Абсолютна більшість негативно ставляться до представників влади, вважають, що держава їх не підтримує, зрадила їх, і тому відчувають бажання вилити злість, що накопичилася за безглузде кровопролиття, загибель товаришів, приниження та багато іншого, не менш жахливого та важливого для них самих. Про соціально-педагогічні проблеми адаптації військовослужбовців до цивільного життя свідчить їхня конфронтаційна поведінка в соціальному середовищі, тобто нездатність прийняти нові "правила гри", небажання йти на компроміси та намагання вирішувати конфлікти мирного часу звичними силовими методами. Конфронтаційна поведінка демобілізованих військовослужбовців — це одна з форм соціально-психологічної дезадаптації, що проявляється у підвищеній схильності до конфліктів, опору соціальним нормам і труднощам у взаємодії з оточенням після повернення з військової служби до мирного життя.

У науковій літературі, вчені Л.Романовська, К.Олійник, конфронтаційну поведінку розглядають як активну форму реагування на стресові чи фруструючі ситуації, коли людина демонструє агресію, негативізм або ворожість замість пошуку компромісу. У демобілізованих військових така поведінка часто має психологічне підґрунтя: залишкові прояви бойового стресу, гіперактивність оборонних механізмів, зниження рівня довіри до цивільного оточення, відчуття нерозуміння та соціальної несправедливості, звикання до ієрархічних і силових способів розв'язання проблем [1, с.89-90]. Згідно з дослідженнями українських психологів (Ю.Овод, Н.Голова, А.Рідкодубська), конфронтаційна поведінка у демобілізованих військовослужбовців може проявлятися у таких формах: словесна або фізична агресія в побутових чи службових ситуаціях; заперечення авторитетів, відмова підкорятися цивільним правилам; демонстративна незалежність, прагнення до домінування; підозрілість, схильність до звинувачення інших у власних труднощах[3, с.3-13].

Важливо, що така поведінка не завжди є свідомим вибором — вона може бути наслідком травматичного досвіду і невміння адекватно перетворювати бойові навички у мирні соціальні ролі. При таких обставинах оціально-психологічний супровід демобілізованих має включати: психокорекційну роботу (зняття емоційної напруги, навчання конструктивній комунікації), соціальну підтримку та посередництво у вирішенні конфліктів, тренінги ненасильницького спілкування, формування нових моделей поведінки у цивільному середовищі.

Н. Голова, виділяє наступні три фактори, що впливають на перебіг процесу адаптації демобілізованих військовослужбовців: 1) до військові особистісні характеристики бійця, в тому числі здатність адаптуватися до нових ситуацій; 2) реакція на небезпечні ситуації, де загроза знищення є основним фактором; 3) рівень відновлення особистісної цілісності [3, с.10]. О.Василенко, досліджуючи проблему адаптації демобілізованих військовослужбовців, виокремлює кризу ідентичності

військовослужбовців, яка впливає на процес їх пристосування до цивільного життя. Криза ідентичності військовослужбовців — це складний психологічний феномен, пов'язаний із порушенням цілісного сприйняття себе, своїх ролей, цінностей та життєвих орієнтирів унаслідок військової служби, бойових дій або повернення до мирного життя. З точки зору соціальних психологів, вона виникає тоді, коли звичні моделі самоусвідомлення втрачають стабільність під впливом різких соціальних, рольових і екзистенційних змін[1 с.89-90].

Фахівці спостерігають у військовослужбовців симптоми посттравматичного стресового розладу у вигляді нав'язливих спогадів, зниженого тону настрою, виснажливого безсоння, незрозумілої тривоги, підвищеної дратівливості, нервозності, депресії, розладів пам'яті, уваги, мислення і т. п. Основні чинники кризи ідентичності:

1. Рольові трансформації. Військова служба передбачає входження до жорсткої ієрархічної системи зі специфічними нормами, вимогами та моделями поведінки. Перехід до цивільного життя після фронту чи демобілізації породжує *конфлікт ідентичностей* — “військової” та “цивільної”.

2. Екстремальний бойовий досвід. Переживання небезпеки, втрати побратимів, участь у бойових діях та зіткнення з моральними дилемами можуть руйнувати попередні уявлення про себе, інших і світ. Це нерідко супроводжується появою екзистенційних питань (“хто я?”, “у чому сенс?”, “навіщо жити далі?”).

3. Соціальна депривація та ізоляція. Довготривале перебування в умовах служби ізолює від сімейних, професійних, соціальних ролей. Після повернення додому військовослужбовець може не впізнавати себе в колишніх ролях і відчувати втрату соціальних зв'язків, що посилює кризу.

4. Невідповідність очікувань і реальності. Багато ветеранів стикаються з нерозумінням у суспільстві, складнощами працевлаштування, різким зниженням темпу життя. Це породжує фрустрацію, знецінення власного досвіду, сумніви щодо особистої та професійної цінності.

5. Психофізіологічні наслідки стресу. Посттравматичні стресові розлади, тривожність, депресивні стани, порушення сну та емоційне виснаження також впливають на стан “Я-концепції” та можуть спричиняти додаткове спотворення самоусвідомлення.

Ознаки кризи ідентичності: відчуття “втрати себе”, свого місця в житті; конфлікт між бойовою та цивільною роллю; труднощі у виконанні сімейних і соціальних функцій; емоційна нестабільність, відчуття порожнечі; труднощі у побудові майбутніх життєвих планів; прагнення ізоляції або, навпаки, потреба у надмірній структурованості та контролі.

Соціально-психологічна допомога військовослужбовцям, щодо подолання кризи ідентичності:

1. Психологічна підтримка і психотерапія. Ефективними є когнітивно-поведінкові підходи, травма-орієнтована терапія, групова терапія для ветеранів, нарративна терапія (відновлення життєвої історії та образу «Я» концепції).

2. Відновлення соціальних ролей. Підтримка сім'ї, участь у громадах, освітні та професійні програми допомагають повернути відчуття компетентності та соціальної включеності.

3. Ритуалізація переходу. Психологи та військові дослідники наголошують на важливості спеціальних програм адаптації, що “переводять” людину з воєнної ідентичності в мирну.

4. Освітні та реабілітаційні програми. Перенавчання, кар'єрні ініціативи, участь у волонтерських чи громадських проектах дозволяють відновлювати позитивну самооцінку й інтегрувати бойовий досвід у нову ідентичність.

Отже, військові дії є потужним дезадаптуючим соціальним фактором, що значно ускладнює відновлення учасників бойових дій у цивільному житті. Ветерани, які повертаються з війни, зустрічаються з багатьма труднощами, які впливають на всі сфери їхнього життя. Це і сім'я, і професійна та освітня діяльність, і труднощі у встановленні нових контактів, комунікації з оточуючими і особисті проблеми.

Список використаних джерел:

1. Голова Н. І. Соціальна робота з демобілізованими військовослужбовцями: навч.-метод. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 212 с. С.89-90.

2. Овод Ю. В. Психологічна реабілітація військовослужбовців з постстресовими психічними розладами : навчальний посібник. Харків. ХУПС, 2005. 84 с.-с.45-46.

3. Синюк Н. В. Феномен адаптивності в контексті соціальної поведінки. Соціальна психологія. 2005. №1. С. 3-13.

Катерина Мельник,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

Науковий керівник: **Вікторія Степаненко,**

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи,
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

ОСОБЛИВОСТІ КОНСУЛЬТУВАННЯ СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ УНАСЛІДОК ВІЙНИ

Постановка проблеми. Консультування сімей, які переживають складні життєві обставини (СЖО) внаслідок війни, постає як критично важливий напрям соціально-психологічної допомоги. Ця категорія клієнтів відрізняється мультипроблемністю,

зумовленою не лише прямою психотравматизацією, але й низкою системних викликів: від втрати життєво важливих ресурсів (житло, дохід, соціальні зв'язки та ін.) до деформації внутрішньосімейних ролей та комунікативних патернів. І ще складнішим випадком є той, в якому об'єднуються декілька руйнівних чинників. Все це потребує врахування певних особливостей консультування, що передбачає одночасну роботу з наслідками комплексної травми та сприяння відновленню адаптивної стійкості сімейної системи в умовах нової, нестабільної соціальної реальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка сімейної кризи полягає в її комплексності і тривалості. Вона охоплює всі рівні сімейного функціонування (структуру, правила, цінності), характеризується підвищеною емоційною напругою та тривогою всіх її членів [1]. Ключова особливість кризи полягає в тому, що сім'я переживає не одиничну травму, а комплексну.

Особливостями сімей, які переживають СЖО внаслідок війни, є:

– мультипроблемність – одночасна наявність психологічної травми (втрати, свідчення насильства тощо), соціальної дезадаптації (внутрішнє переміщення, втрата соціального кола, та ін.) та економічної нестабільності (втрата роботи, житла, матеріальних цінностей та ін.);

– вторинна та співчутлива травма – члени сімей, які не були безпосередньо на фронті або в зоні бойових дій, переживають сильний стрес через постійну тривогу за близьких, необхідність догляду за пораненими або прийняття на себе всіх життєзабезпечувальних функцій.

– амбівалентна втрата, а саме ситуації, коли втрата є невизначеною, наприклад, коли військовий вважається зниклим безвісти або знаходиться в полоні. Це унеможливорює повноцінний процес горювання і тримає сім'ю в стані хронічної невизначеності;

– порушення сімейної ідентичності та ролей – втрата чоловіка-годувальника або зміна ролі військового (з батька / чоловіка на ветерана / особу з інвалідністю) вимагає перебудови всієї сімейної ієрархії і вносить значущі корективи в структуру сім'ї, стосунки між подружжям [2].

У роботі з сім'ями, які перебувають у СЖО внаслідок війни, першочерговою є кризова інтервенція (невідкладний, короткостроковий та цілеспрямований процес надання допомоги особі або сім'ї, яка переживає гострий психологічний кризовий стан, що виник внаслідок травматичної події (війна, стихійне лихо, втрата тощо), яка поступово від кризового консультування переходить до відновлення ресурсів сім'ї.

Консультування умовно можна поділити на певні етапи:

1. Кризова інтервенція та стабілізація, метою якої є відновлення відчуття безпеки та контролю, зниження рівня гострої тривоги та дистресу. Консультант відповідає за надання першої психологічної допомоги, здійснює роботу із заземленням, дихальними техніками, оцінку суїцидальних ризиків та ризиків насильства в сім'ї.

2. Оцінка та мобілізація ресурсів, де проходить виявлення збережених сильних сторін сім'ї, як внутрішніх, так і зовнішніх. На цьому етапі фахівець проводить детальну екологічну оцінку (безпека, житло, харчування); складання плану вирішення першочергових потреб; нормалізацію переживань.

3. Травмофокусована робота, яка полягає в опрацюванні травматичного досвіду та його наслідків (флешбеки, уникнення, гіперпильність). Застосування травмофокусованої КПТ або інших доведених методів (наприклад, EMDR) лише після досягнення повної стабілізації сім'ї.

4. Реінтеграція та відновлення функціональності – допомога у відбудові соціальних зв'язків, відновленні здорової сімейної рутини та адаптації до нових ролей. Робота консультанта полягає у комунікації та вирішенні конфліктів у сім'ї. Він сприяє відновленню зв'язків із громадою та навчальними / робочими процесами.

Консультування сімей, які перебувають у СЖО внаслідок війни, вимагає від фахівця інтеграції ключових методологічних вимог: травмоінформованості для розуміння впливу травми на клієнтську систему; запобігання ретравматизації; гнучкості та інтегративності через поєднання системної, когнітивно-поведінкової та нарративної терапії; застосування екологічного підходу [3]. Консультант виконує роль координатора, забезпечуючи зв'язок між психологічною, соціальною, юридичною і медичною допомогою, що є життєво необхідним для повної реінтеграції сім'ї.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, війна призводить до комплексної та множинної травматизації, що спричиняє деформацію сімейних ролей, порушення комунікації та підвищення ризику внутрішньосімейного насильства чи залежностей. Особливості консультування сімей, які перебувають у СЖО внаслідок війни, полягають у тому, що цей процес вимагає інтегративного підходу, поєднуючи елементи травмофокусованої терапії (для стабілізації та переробки травматичних спогадів) з сімейною системною терапією (для відновлення функціональності системи). У процесі консультування ключове значення мають навички створення безпечного і підтримуючого середовища, валідація досвіду, робота з горем, активізація внутрішніх і зовнішніх ресурсів сім'ї. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у визначенні специфіки сімейного консультування з позиції мультидисциплінарного підходу для задоволення комплексних потреб зазначеної категорії сімей.

Список використаних джерел:

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О.М. Денисюк та ін. ; ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
2. ван дер Колк Б. Тіло веде лік: як лишити психотравми в минулому / Перекл. Г. Цвіра. Київ: Вид-во Vivat, 2022. 624 с.
3. Кокун, О. М., Пішко, І. О., Лозінська, Н. С., Олійник, В. О., Хоружий, С. М., Ларіонов, С. О., Сириця, М. В. Особливості надання психологічної допомоги

Людмила Петришин,
*професор, доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Олег Мороз,
*здобувач третього рівня вищої освіти,
спеціальність П10 Соціальна робота та консультування,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Постановка проблеми. Соціальні ініціативи відіграють важливу роль у житті громади, адже вони допомагають вирішувати місцеві проблеми, підвищувати якість життя та зміцнювати соціальну згуртованість. Це спосіб для людей висловити бажання брати участь у змінах, впливати на соціальну політику та створювати середовище, де кожен відчуває свою відповідальність за розвиток громади. За визначенням О. В. Безпалько, «соціальні ініціативи - це діяльність різних організацій, об'єднаних ідеєю соціальної активності, турботи про навколишній світ і перетворення його засобами соціальних проєктів» [2, с. 64].

Виклад основного матеріалу. В об'єднаних територіальних громадах України соціальні ініціативи стають важливим інструментом для розвитку та самореалізації людей. Вони допомагають зміцнити соціальний капітал, активізувати громадянське суспільство і налагодити партнерські стосунки між владою, бізнесом і жителями. За визначенням О.В. Семенової, соціальні ініціативи – це «добровільні дії громадян або груп, спрямовані на реалізацію суспільно значущих ідей, проєктів чи програм» [10, с. 112].

Сучасна українська та зарубіжна література пропонує різноманітні наукові підходи до вивчення соціальних ініціатив. Соціологи бачать у цих ініціативах спосіб соціальної мобільності та самоорганізації громадян, які сприяють формуванню горизонтальних зав'язків у суспільстві. Інший підхід, трактує соціальні ініціативи як інструмент публічної участі, що поєднує зусилля громадян і місцевої влади для досягнення соціально значущих результатів. Цей підхід базується на розвитку культури участі, співвідповідальності громадян і принципах прозорого управління.

У європейській науковій традиції соціальні ініціативи часто розглядаються через призму соціальних інновацій та визначаються як нові рішення соціальних проблем, які

покращують ефективність, справедливість і стійкість суспільного розвитку. Такий підхід важливий для розуміння того, як українські громади можуть створювати інноваційні форми взаємодії – від громадських просторів до соціальних підприємств. З огляду на наведене вище, можна виокремити три основні підходи до розуміння соціальних ініціатив: *соціологічний*, що розглядає їх як форму самоорганізації; *управлінський*, де вони виступають інструментом публічної участі; та *інноваційний*, який бачить у них джерело нових моделей соціальної взаємодії. Поєднання цих підходів формує методологічну основу для аналізу впровадження ініціатив у громадах України.

Соціальні ініціативи бувають різними за формою та змістом, а їх класифікація допомагає краще зрозуміти, як вони впливають на розвиток громад. У сучасній науковій літературі прийнято поділяти соціальні ініціативи за тим, хто їх реалізує, на що вони спрямовані та який мають масштаб дії [9].

Серед суб'єктів реалізації соціальних ініціатив можна виділити кілька основних категорій. Так *громадські ініціативи* зазвичай ініціюються самими мешканцями, громадськими організаціями, активними групами та неформальними об'єднаннями. Їхня головна цінність у тому, що вони відображають реальні потреби та інтереси громади, допомагають мобілізувати ресурси місцевих жителів і формують культуру взаємопідтримки. Наприклад, у багатьох об'єднаних територіальних громадах активні групи організовують волонтерські рухи для підтримки малозабезпечених родин або створюють громадські простори для дітей та молоді. Наприклад, у Хмельницькому реалізується програма «Громадські ініціативи», яка надає фінансову підтримку для невеликих локальних проєктів до 200 000 грн, якщо організація чи мешканці додають власний внесок. Завдяки цій програмі було реалізовано десятки проєктів, зокрема облаштовано дитячі майданчики та відремонтовано місцеві спортивні майданчики [13]. У Снігурівській громаді (Миколаївська область) конкурс «Громадські ініціативи для відновлення та розвитку територіальних громад» дав змогу мешканцям та внутрішньо переміщеним особам реалізувати власні проєкти: створити громадські простори для дітей, організувати волонтерські служби та покращити благоустрій мікрорайонів [11].

Державні ініціативи часто втілюються за підтримки місцевих органів влади і фінансуються з бюджету. Вони можуть включати соціальні програми для підтримки населення, охорону здоров'я, освіту та благоустрій територій. Їхня особливість полягає в законодавчій та організаційній основі, а також у здатності охопити широку аудиторію. Проте, успіх таких ініціатив багато в чому залежить від активної участі громади та прозорості їх реалізації. Так, Міністерство соціальної політики України впроваджує проєкт комплексного розвитку та догляду дітей з інвалідністю, спрямований на соціальну інтеграцію та підтримку родин [9]. Іншим прикладом є соціальна інформаційна кампанія Державної податкової служби України, яка формує культуру сплати податків серед громадян [4]. Такі ініціативи доводять, що ефективність

державних програм значною мірою залежить від участі громади та прозорості їх реалізації.

Партнерські ініціативи виникають, коли влада, бізнес, і громадські організації об'єднують зусилля для досягнення спільної мети. Це часто виявляється ефективним у проектах, які потребують значних ресурсів або спеціалізованих знань, таких як реконструкція парків чи створення спортивних майданчиків. Такі ініціативи допомагають зміцнити партнерські відносини та створюють основи для сталого розвитку громади. Зокрема, Калуська міська рада у співпраці з місцевими підприємцями запровадила пільгові умови для бізнесу в межах створення індустріальних парків, що сприяло інвестиціям і розвитку громади [3]. На національному рівні уряд та бізнес реалізують партнерські проекти у сфері відновлення країни, як-от ініціатива, де бізнес визначено ключовим партнером у процесі післявоєнного відновлення.

Бізнес-ініціативи, або корпоративна соціальна відповідальність, спрямовані на втілення важливих для суспільства проектів за допомогою бізнесу. Це можуть бути освітні програми, благодійні проекти, екологічні заходи або розвиток місцевої інфраструктури. Наприклад, компанії можуть фінансувати навчальні курси для молоді або підтримувати місцеві лікарні. Такі ініціативи важливі, адже вони залучають додаткові ресурси та заохочують компанії до активної громадянської відповідальності. Наприклад, компанія ICU підтримує державну платформу UNITED24 та реалізує благодійні ініціативи, зокрема проект «Допоможемо рятувальникам», спрямований на підтримку працівників ДСНС [7]. Водночас, як свідчить дослідження «Корпоративна соціальна відповідальність: як війна змінила підхід українського бізнесу», багато українських компаній переорієнтували свої ресурси на гуманітарну допомогу, освіту та відновлення зруйнованих громад [5]. Такі практики показують, що бізнес може відігравати активну роль у розвитку суспільства, не лише як економічний, а й як соціальний партнер.

Під час війни соціальні ініціативи стали надзвичайно важливими: громади перетворилися на центри гуманітарної підтримки та волонтерської допомоги. За даними Асоціації міст України, понад 70% громад залучили волонтерів до реалізації місцевих програм соціальної допомоги, що свідчить про високу здатність населення до адаптації та солідарності. Однак, залишаються виклики, такі як нестача фахівців та обмежені фінансові ресурси. У такій ситуації надзвичайно важливо співпрацювати з міжнародними партнерами та брати участь у грантових програмах, які допомагають громадам залучати додаткові кошти для реалізації соціальних проектів. Водночас, розвиток фандрайзингу стає ключовим: це системне залучення фінансових, матеріальних та людських ресурсів із різних джерел, включаючи бізнес, благодійні фонди, приватних донорів і самих жителів громади.

Ефективні фандрайзингові практики не лише забезпечують стабільність соціальних ініціатив, але й формують культуру взаємопідтримки, довіри та відповідальності в громаді. У багатьох об'єднаних територіальних громадах України вже розробляються фандрайзингові стратегії та створюються локальні благодійні фонди, що сприяє більшій фінансовій автономії та незалежності соціальних проектів.

Висновки. Соціальні ініціативи відіграють ключову роль у розвитку громад, адже вони об'єднують активність людей із можливостями, які пропонує місцева влада. Вони можуть бути найрізноманітнішими: від волонтерських і освітніх проектів до екологічних акцій та партнерських програм. Наскільки ці ініціативи будуть успішними, залежить від рівня довіри в громаді, відкритості влади та наявності ефективних способів спілкування.

Подальші дослідження мають зосередитись на тому, як оцінювати результативність таких ініціатив, як порівнювати український досвід із європейськими соціальними інноваціями, а також на розробці рекомендацій для підвищення їхньої стійкості в умовах кризи.

Список використаних джерел:

1. Асоціація міст України. *Best Practices of Municipalities in Wartime*. Київ, 2023. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/best_pr_amu_2024_eng.pdf (дата звернення: 19.10.2025).
2. Безпалько О. В. *Соціальне проектування : навч. посіб.* Київ, 2010. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2615/1/O_Bezpalko_SP_IL_KUBG.pdf (дата звернення: 20.10.2025).
3. Децентралізація в Україні. *Партнерські ініціативи у сфері розвитку громад*. 2023. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/19082> (дата звернення: 26.10.2025).
4. Державна податкова служба України. *Соціальні ініціативи та підтримка громадян у Черкаській області*. 2024. URL: <https://ck.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/740642.html> (дата звернення: 26.10.2025).
5. Дія. Бізнес. *Корпоративна соціальна відповідальність: як війна змінила підхід українського бізнесу*. 2023. URL: <https://business.dii.gov.ua/history-of-success/korporativna-sotsialna-vidpovidalnist-iak-viina-zminyala-pidkhid-ukrainskohobiznesu> (дата звернення: 26.10.2025).
6. European Commission. *Social Innovation Europe Initiative*. Brussels, 2018. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/knowledge-publications-tools-and-data/publications/all-publications/social-innovation-trigger-transformations_en (дата звернення: 24.10.2025).
7. Investment Capital Ukraine (ICU). *Соціальні проекти та інвестиції у відбудову*. 2024. URL: <https://icu.ua/projects> (дата звернення: 26.10.2025).
8. Міністерство соціальної політики України. *В Україні запрацює нова соціальна послуга з комплексного розвитку та догляду дітей з інвалідністю*. 2025. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/v-ukrayini-zapratsyuye-novasotsialna-posluha-z-kompleksnoho-rozvytku-ta-dohlyadu-ditey-z-invalidnistyu> (дата звернення: 26.10.2025).

9. Панасюк В. В., Гапоненко А. А. *Пріоритети та перспективи розвитку соціальних ініціатив у територіальних громадах*. 2020. URL: <https://www.uzhnu-economy.com/index.php/mev/article/view/392/375> (дата звернення: 21.10.2025).

10. Семенова О. В. *Соціальні ініціативи як чинник розвитку територіальних громад*. // *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум»*. 2020. № 3. С. 112–118. (дата звернення: 24.10.2025).

11. Снігурівська міська територіальна громада. *Конкурс «Громадські ініціативи для відновлення та розвитку територіальних громад»*. 2024. URL: <https://snigurivska-gromada.gov.ua/news/1724834776/> (дата звернення: 26.10.2025).

12. Центр розвитку інновацій Київської школи економіки. *Соціальний капітал і громадська активність в ОТГ України*. 2022. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/Final-Report-II-part-KAS.pdf> (дата звернення: 24.10.2025).

13. Хмельницька міська рада. *Програма «Громадські ініціативи» Хмельницької міської територіальної громади*. 2025. URL: <https://www.khm.gov.ua/uk/meshkantsiu/hromadski-initsiatyvu> (дата звернення: 26.10.2025).

Юлія Ніколайчук,
*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова*

Науковий керівник: **Людмила Неїжпапа,**
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова*

ШЛЯХИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ З ДІТЬМИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Російське вторгнення в Україну кардинально змінило соціально-економічну ситуацію в країні та поставило перед системою соціального захисту нові виклики. Сім'ї з дітьми опинилися серед найбільш вразливих груп населення, що потребують комплексної підтримки. За оцінками міжнародних організацій, мільйони дітей зазнали травматичного досвіду внаслідок бойових дій, евакуації, втрати житла та розлучення з близькими. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю систематизації існуючих практик соціальної підтримки, виявлення прогалин у системі захисту та розробки рекомендацій щодо її вдосконалення.

Система державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми в умовах війни включає традиційні та нові програми. До базових форм підтримки належать допомога при народженні дитини, допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, допомога малозабезпеченим сім'ям та допомога дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування. Ці програми продовжують функціонувати

навіть в умовах воєнного стану, забезпечуючи базовий рівень соціального захисту [1; 2].

Водночас війна зумовила необхідність створення додаткових механізмів підтримки. Запроваджено спеціальні виплати для внутрішньо переміщених осіб, компенсації за втрачене житло, допомогу сім'ям загиблих захисників України тощо. Уряд розширив категорії осіб, які мають право на отримання соціальної допомоги, спростив процедури її оформлення та забезпечив можливість подання документів в електронній формі через портал Дія. Важливим напрямом державної політики стала підтримка працевлаштування батьків. Державна служба зайнятості адаптувала свої програми до воєнних умов, запровадивши онлайн-консультації, дистанційне навчання та сприяння віддаленій зайнятості. Особливу увагу приділено жінкам з дітьми, які складають значну частку внутрішньо переміщених осіб.

Варто також підкреслити важливість системної психологічної підтримки дітей та їхніх батьків, яка зумовлена травматичний досвідом війни. Міністерство охорони здоров'я разом з міжнародними партнерами розгорнуло мережу центрів психосоціальної підтримки, де надаються безоплатні послуги кваліфікованих психологів та психотерапевтів. Особлива увага приділяється дітям, які пережили окупацію, бомбардування або втратили близьких. Створено мобільні медичні бригади, які надають первинну медичну допомогу дітям у віддалених населених пунктах та тимчасових місцях розміщення переселенців. Ці бригади забезпечують не лише лікування гострих захворювань, але й проведення профілактичних оглядів, вакцинації та моніторингу стану здоров'я дітей [3].

Забезпечення права дітей на освіту в умовах війни стало одним з найбільших викликів. Система освіти швидко адаптувалася до нових умов, запровадивши змішане та дистанційне навчання. Створено Всеукраїнську школу онлайн, яка забезпечує доступ до якісної освіти для дітей незалежно від їхнього місцеперебування. Ця ініціатива особливо важлива для сімей, які евакуювалися за кордон або проживають на тимчасово окупованих територіях. Міністерство освіти і науки разом з міжнародними донорами реалізує програми забезпечення дітей технікою для дистанційного навчання. Малозабезпечені сім'ї отримують ноутбуки, планшети та доступ до інтернету, що дозволяє їхнім дітям продовжувати навчання. Водночас здійснюється підготовка вчителів до роботи в нових умовах, впроваджуються сучасні методики онлайн-викладання. Особлива увага приділяється створенню безпечних умов для очного навчання. Багато шкіл обладнали сховища, які відповідають вимогам безпеки, розроблено чіткі протоколи дій під час повітряних тривог. Ці заходи дозволяють забезпечити баланс між потребою дітей у соціалізації та їхньою безпекою.

Неурядові організації відіграють ключову роль у наданні соціальної підтримки сім'ям з дітьми. Благодійні фонди, волонтерські ініціативи та громадські організації оперативно реагують на потреби найбільш вразливих категорій населення, часто діючи

швидше та гнучкіше за державні структури. Вони надають гуманітарну допомогу, організують психологічні тренінги, створюють простори для дітей та забезпечують інформаційну підтримку батьків. Міжнародні організації, такі як ЮНІСЕФ, Карітас, Червоний Хрест та інші, надають значну фінансову і технічну допомогу. Їхні програми спрямовані на забезпечення базових потреб дітей, відновлення соціальної інфраструктури, підтримку системи освіти та охорони здоров'я. Координація між державними органами, міжнародними донорами та громадським сектором є критично важливою для ефективного використання ресурсів та уникнення дублювання зусиль.

Незважаючи на значні зусилля держави та суспільства, система соціальної підтримки сімей з дітьми стикається з низкою серйозних викликів. Основною проблемою залишається недостатнє фінансування соціальних програм в умовах економічної кризи та необхідності значних витрат на оборону. Це призводить до затримок виплат, недостатнього розміру допомоги та обмеження охоплення програмами підтримки. Координація між різними відомствами та рівнями влади часто є неефективною, що ускладнює доступ сімей до необхідних послуг. Бюрократичні процедури, незважаючи на спрощення, все ще можуть бути складними для найбільш вразливих категорій населення. Особливі труднощі виникають у внутрішньо переміщених осіб, які втратили документи або не можуть їх отримати через проживання на окупованих територіях. Географічна нерівність у доступі до послуг залишається серйозною проблемою. Мешканці сільських районів, прифронтових зон та малих населених пунктів мають обмежений доступ до якісних медичних, освітніх та соціальних послуг. Інфраструктура багатьох регіонів зазнала значних руйнувань, що ускладнює надання підтримки на місцевому рівні [4].

Все це зумовлює необхідність вдосконалення системи соціальної підтримки сімей з дітьми у декількох напрямках:

✓ По-перше, необхідна подальша цифровізація соціальних послуг з метою спрощення доступу до них та підвищення прозорості використання бюджетних коштів. Розвиток єдиних електронних реєстрів отримувачів допомоги дозволить оптимізувати розподіл ресурсів та уникнути дублювання виплат.

✓ По-друге, важливим є розвиток системи раннього виявлення сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах. Створення мультидисциплінарних команд, які складаються з соціальних працівників, психологів, медиків та юристів, дозволить надавати комплексну підтримку та попереджати погіршення ситуації. Особливу увагу слід приділити профілактиці соціального сирітства та домашнього насильства, ризику яких зростають в умовах війни.

✓ По-третє, необхідне посилення співпраці між державним, приватним та громадським секторами, адже розвиток державно-приватного партнерства у сфері соціальних послуг може забезпечити додаткові ресурси та підвищити ефективність

програм підтримки. Залучення бізнесу до соціальних ініціатив через корпоративну соціальну відповідальність створює додаткові можливості для допомоги сім'ям з дітьми.

✓ По-четверте, критично важливою є підготовка кваліфікованих кадрів для роботи з дітьми та їхніми сім'ями, які зазнали травми. Необхідні системні програми навчання та перепідготовки соціальних працівників, психологів, педагогів з урахуванням специфіки роботи в умовах війни та її наслідків.

Отже, соціальна підтримка сімей з дітьми в умовах війни в Україні здійснюється через комплексну систему державних, громадських та міжнародних механізмів. Незважаючи на значні виклики та обмеження ресурсів, система соціального захисту продемонструвала здатність адаптуватися до надзвичайних умов та забезпечувати базові потреби найбільш вразливих категорій населення. Ключовими досягненнями є цифровізація соціальних послуг, розширення переліку форм підтримки, розвиток психосоціальної допомоги та адаптація системи освіти до воєнних умов. Водночас існують серйозні проблеми, пов'язані з недостатнім фінансуванням, географічною нерівністю у доступі до послуг та потребою у кращій координації.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану» від 14.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>
2. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII
3. Психологічна підтримка та супровід дорослих і дітей у кризових ситуаціях: практикум / упорядники Т.Р. Браніцька, Л.О. Матохнюк, О.М. Шпортун. Вінниця, 2022. 131 с.
4. Яценко Л.В., Литвишко О.М. Проблема соціальної підтримки сімей, які потрапили у складні життєві обставини. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 55. Том 3. 2023. С. 170-173.

Віктор Ординович,

*здобувач третього рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Ганна Слезанська,
доктор педагогічних наук, професор, завідувач
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,
Тернопільський національний педагогічний
Університет імені Володимира Гнатюка*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ТА НЕДОЛІКИ РЕАБІЛІТАЦІЇ

ВETERANІВ/ВETERANOK В УКРАЇНІ:

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД Й РЕКОМЕНДАЦІЇ

Постановка проблеми у загальному вигляді. У зв'язку зі значною тривалістю

російсько-української війни, особливостями воєнних дій, велику частину українського суспільства сьогодні становлять ветерани та ветеранки. На жаль, чисельність цієї категорії осіб щоденно зростає і за прогнозами Міністерства у справах ветеранів України до завершення воєнного стану може сягнути 5 млн. осіб [5]. Виходячи з того, що більшості ветеранів/ветеранок притаманні розуміння цінності життя, висока соціальна відповідальність, загострене відчуття справедливості, дотримання найважливіших принципів соціальної взаємодії, потреба самореалізації, визнання та гідного працевлаштування, саме вони є тим надзвичайно цінним людським капіталом, який, за умови формування відповідної державної політики щодо їх повернення до цивільного життя, може стати рушійною силою повоєнного відновлення та розвитку країни [4, с. 102].

Маємо визнати, що застаріле й недосконале законодавство щодо визначення статусу ветеранів/ветеранок, замінюючи матеріальними виплатами й пільгами пріоритети їх соціальної інтеграції, максимального поновлення в соціальних та економічних відносинах, сприяє формуванню ексклюзивного підходу до їх соціальної реінтеграції, відмежовуючи цю категорію населення у суспільстві [7, с. 47]. Саме тому сьогодні вкрай необхідними є нові, інклюзивні підходи до соціальної реінтеграції ветеранів/ветеранок, які б враховували їх реальні потреби та можливості. У формуванні цих підходів важливим є досвід країн, які пережили або переживають війни, мають значний досвід участі у бойових діях і сформували практики повернення та реабілітації ветеранів/ветеранок, їх реінтеграції в цивільне життя [3, с. 68].

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до Законів України «Про реабілітацію осіб у сфері охорони здоров'я» та «Про реабілітацію осіб з інвалідністю», кінцевою метою реабілітації є відновлення здоров'я людини до максимально можливого рівня життєдіяльності й досягнення її автономії (забезпечення можливості вести повноцінне, активне життя), адаптація до змін і підтримка в поверненні до суспільного життя [6]. На жаль, з 2014 року системи реабілітації та реінтеграції ветеранів/ветеранок в Україні практично не зазнали концептуальних змін, оскільки їм і надалі притаманні надмірна непрозорість, бюрократичність, а також брак поваги до особистості й гуманності. Велика кількість державних органів, які формують та реалізують ветеранську політику сприяє безсистемності, безвідповідальності та породжує множинність й копіювання механізмів надання послуг [5; 6].

Ще однією проблемою реінтеграції ветеранів/ветеранок є низька спроможність громад у їх довготривалій реабілітації. Розуміємо, що саме об'єднана територіальна громада покликана створити максимально сприятливі умови, за яких ветеран/ветеранка з інвалідністю або той, хто відновлюється після травми, зміг би адаптуватися до життя у звичайному середовищі. На жаль, більшість громад сьогодні не готові до повернення таких учасників бойових дій. Відсутність безбар'єрного простору, психоемоційної

підтримки родинам, нерозуміння потреб ветеранів/ветеранок, брак фахівців про роботі з означеною категорією осіб перешкоджають налагодженню їх відносин з родиною та соціумом і повноцінному поверненню до цивільного життя [1, с. 43; 7, с. 48].

Проаналізований нами закордонний досвід реінтеграції учасників бойових дій в цивільне життя є надзвичайно цікавим і можливим до використання в Україні. Місцеві програми соціальної реабілітації ветеранів/ветеранок, які діють в Ізраїлі, Хорватії, США, розробляються громадами та передбачають як матеріальну підтримку, так і заходи, спрямовані на розвиток й створення додаткових можливостей для цієї категорії населення, а саме: навчання чи перекваліфікацію, працевлаштування чи відкриття власного бізнесу.

Вартими уваги, на наш погляд, є також впровадження в громадах спеціальних програм роботи з родинами ветеранів/ветеранок і просвітницька робота зі спільнотою щодо комунікації з ними, механізмів попередження й вирішення конфліктів, способів задоволення потреб [2; 3, с. 62-64].

Найбільш поширеними реабілітаційними заходами, спрямованими на ефективне відновлення й адаптацію ветеранів/ветеранок до життя в громадах закордоном, є: фізична реабілітація (в громаді створюється реабілітаційний простір, організовується надання послуг з домашньої/побутової реабілітації); психологічна підтримка (здійснюється консультування й терапія, спрямовані на подолання наслідків травм, надається підтримка у відновленні самооцінки та самоповаги); забезпечення доступного житла (приводяться у відповідність до потреб ветерана/ветеранки домашні умови та побут); професійне навчання та працевлаштування, організація приватного підприємництва (здійснюється діагностика професійної придатності, створюються умови для отримання професійної освіти, підвищення кваліфікації, перекваліфікації, підбирається місце нової роботи чи надається допомога у відкритті власної справи); соціальна інтеграція (реалізуються програми з соціального залучення – створюються групи підтримки, клуби за інтересами, проводяться соціальна мобілізація та інші громадські заходи, що допомагають ветерану/ветеранці уникнути ізоляції); підготовка й підтримка родини та доглядальників (надається інформація та проводяться просвітницькі заходи, щодо налагодження сімейної взаємодії, визначаються потреби членів родини та методи їх задоволення чи надання допомоги); використання допоміжних технологій (наприклад, забезпечення засобами пересування (візками та ін.), що допомагає вести більш незалежний спосіб життя [2; 4, с. 103-105].

Отже, аналіз закордонного досвіду реабілітації ветеранів/ветеранок показує, що найбільш релевантним для України є підхід, за якого вона є чітко спланованою, системною і передбачуваною (здійснюється відповідно до стандартів і протоколів), а основна її частина відбувається за місцем проживання ветерана/ветеранки та за активної участі громади.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у обраному напрямі. Для розв'язання проблем реабілітації ветеранів/ветеранок російсько-української війни, необхідно: уніфікувати систему соціальної роботи з означеною категорією осіб на рівні держави та громади; створити конкурентний ринок якісних реабілітаційних послуг та єдиний маршрут, яким буде рухатися ветеран/ветеранка в системі реабілітації; посилити роль громад через розвиток їхньої спроможності щодо реалізації проєктів із розбудови реабілітаційних просторів для ветеранів/ветеранок, збільшення різновидів та доступності послуг задля їх повноцінного повернення до цивільного життя.

У перспективі вважаємо за необхідне дослідити можливості надання освітніх послуг ветеранам в умовах територіальних громад.

Список використаних джерел:

1. Горбенко С. В., Хома В. В., Шпанчук Г. В. Досвід адаптації військовослужбовців до цивільного життя в США. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. Харків : ХУПС, 2014. Вип. 2. С. 42–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2014_2_11
2. Гусак О. Г. Світовий досвід вироблення державної політики щодо формування міжпрофесійної мобільності військовослужбовців. Державне будівництво, 2008. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_1_75
3. Жиленко Р. В. Соціальна адаптація військовослужбовців у сучасній науковій літературі. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2019. Вип. 2 (45). С. 61–69.
4. Кондратенко О. О. Міжнародний досвід щодо забезпечення державної соціальної захисту ветеранів війни. Держава та регіони. 2018. № 1 (61). С. 102–106. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2018/20.pdf
5. Офіційний сайт Міністерства у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua>
6. Реформа підтримки ветеранів. Урядовий портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/reformi/bezpeka-ta-oborona/veteran-support-reform>.
7. Слезанська Г., Горішна Н., Бибик Д., Криницька І. Соціальна підтримка ветеранів/ветеранок російсько-української війни та членів їхніх сімей у воєнний та повоєнний час // Social Work and Education. Vol. 10. No. 1. P. 47–62. DOI: 10.25128/2520-6230.23.1.5

***Олександра Павленко,**
здобувач першого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
Університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник : **Світлана Калаур,**
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи
та соціальної педагогіки,*

КРЕАТИВАНІСТЬ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Постановка проблеми. Креативність є надзвичайно актуальною для фахівців із соціальної роботи, оскільки дозволяє їм знаходити нові, нестандартні рішення складних проблем, адаптуватися до мінливих обставин, розробляти ефективні індивідуальні програми для клієнтів, а також сприяє власному професійному розвитку та запобіганню вигоранню. У роботі соціального працівника креативності застосовується для пошуку нестандартних рішень, розробки унікальних програм допомоги та адаптації до індивідуальних потреб клієнтів, зокрема шляхом вивчення нових підходів, використання креативних методів, співпраці з колегами та клієнтами для створення інноваційних рішень. Це дозволяє вийти за рамки типових методів і знайти ефективні шляхи вирішення складних соціальних проблем.

Виклад основного матеріалу. Поняття креативності досліджували різні науковці, наприклад, Джой Пол Гілфорд. Він протиставив креативність інтелекту, та Еліс Пол Торренс, який розробив тести для вимірювання креативності та показав, що це навичка, можна її розвивати. Важливий внесок також зробив Дж. Сімпсон, який досліджував сукупність даних та винаходів; та аналізував креативність як здатність до дивергентного мислення та створення нових, цінних оригінальних рішень [1, с.15]. Дж. Гілфорд вважав, що креативність – це здатність відмовлятися від стереотипних способів мислення. У своїх роботах він визначає різницю між конвергенцією і дивергенцією. Після публікацій робіт Дж. Гілфорда концепція креативності набула широкої популярності та почала активно опрацьовуватися. Конвергентне мислення – все спрямоване на пошук єдиного правильного рішення. Дивергентне мислення – здатність мислити і висувати безліч правильних рішень [2, с. 127]. Американський психолог Е. Торренс є найбільш відомим серед творців теорій креативності. Свої дослідження креативності психолог Е. Торренс почав ще у 1958 році й і продовжував цій проблемі на протязі всього життя. Е. Торренс окреслював креативність як процес який має кілька етапів: сприйняття проблеми, пошук рішення, формування гіпотез, модифікацію і отримання результату. Також він визначив такі параметри креативності: легкість мислення, гнучкість, оригінальність [3, с. 149-154]. Науковець О. Антонова вважає, що креативність не стільки як творча здібність, скільки як здатність до творчості. О. Антонова визначає креативність як творчість людини, що виявляються в мисленні, спілкуванні, почуттях, в різних видах діяльності, що характеризує особистість. Це здатність людини породжувати якісь незвичні ідеї, відходячи від звичних схем мислення, швидше вирішувати різні ситуації. Креативність розглядається як самий важливий і відносно незалежний чинник обдарованості. Видатний психолог Л. Виготський вивчав процес формування і застосування певних засобів для перетворення

своїх психологічних можливостей або інших людей. Кожна людина має свій особливий, унікальний внутрішній світ. Особистість характеризується здатністю відображати світ, проявляти свою творчу сутність та творчий потенціал. Однак креативність дітей не завжди стимулюють завдяки вихованню і навчанню. У роботі соціального працівника креативність як фахова властивість допомагає фахівцю у розробці нових креативних технік, а також для створення інноваційних технологій в професійної діяльності, у ситуаціях, коли звичні методи не працюють, креативність допомагає знаходити незвичайні та ефективні рішення соціальній взаємодії, особистісному розвитку: професійної діяльності, для створення нових соціальних послуг, рекламних компаній та пошуку ефективних способів їх вирішення [4]. При цьому, соціальні проблеми креативності можуть бути як індивідуальними, так і колективним процесом. Вони виникають в соціальному середовищі, де взаємодія між людьми, обмін ідеями та спільна робота стимулюють генерацію нових ідей. Наприклад, у груповій роботі над проектом, команда соціального працівника може генерувати нові рішення завдяки різноманітності думок та досвіду учасників. Роль креативних рішень соціального працівника полягає у знаходженні нестандартних підходів до розв'язання складних проблем підопічних, адаптації соціальних послуг до індивідуальних потреб, підвищенні ефективності своєї роботи та створенні інноваційних програм підтримки, що сприяє покращенню якості життя клієнтів та суспільства в цілому [5, с. 173 - 179].

Висновки. Загалом ключовими аспектами використання креативності в роботі соціального працівника є те що вона підвищує рівень ефективності вирішення проблем, самореалізацію, урізноманітнює роботу щоб уникнути вигорання. Вирішення складних завдань можливі надання: індивідуальних послуг; підвищує ефективність професійної діяльності; надає змогу створювати інновації; адаптує до змін. Аналізом досліджень із питань розвитку креативності особистості є те, що креативність є не тільки психологічне, але й педагогічне явище, тому що від механізмів, що сприяють розвитку креативності, залежить активність і результативність. Креативне мислення дозволяє соціальному працівнику знаходити нові, унікальні рішення, з якими стикаються його клієнти.

Список використаних джерел:

1. Павленко В. В. Креативність: сутність, структура, закономірності формування і розвиток /В.В. Павленко // Педагогічна освіта: Теорія практика.
2. Стихальська М. Основні аспекти корекційної роботи соціального працівника // Стратегії наукового пошуку в соціальній роботі, соціальній педагогіці та соціальній освіті: поліфункціональність ідей: збірник тез доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених (Тернопіль, 22-23 листопада 2024 р.). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 127-130.
3. Формування креативності майбутніх соціальних педагогів в умовах професійної підготовки / Л. Й. Петришин // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. : Психолого-педагогічні науки.2012. №4. С.149-

4. Петришин Л. Й. Технологічний аспект формування креативності фахівців соціальної сфери у контексті фахової підготовки. Педагогічні технології в сучасних наукових дослідженнях: досвід та інновації: колективна монографія / за ред. С. Харченка; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Старобільськ: ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2017. 372 с., С. 53-98;

5. Петришин Л.Й. Стратегії моделювання креативності соціальних педагогів в освітньому процесі. Педагогіка. Соціальна робота. Науковий вісник Ужгородського університету, 2018. (42). Ч.1.-2. С. 173 - 179.

*Дмитро Плітін,
здобувач третього рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Науковий керівник: *Наталія Олексюк,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної
роботи та соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
Університет імені Володимира Гнатюка*

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ОСНОВИ ПОБУДОВИ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема інформаційної безпеки особистості та механізмів її захисту в умовах воєнного стану є нагальною в теоретичному і у прикладному плані. Інформаційну безпеку особистості розглядаємо як захищеність її психіки від впливу чисельних інформаційних факторів, що перешкоджають формуванню й функціонуванню адекватної інформаційно-орієнтованої основи соціальної поведінки людини, а також адекватної системи її суб'єктивного (особистісного, суб'єктивно-особистісного) ставлення до навколишнього світу й до самої себе. Забезпечення інформаційної захищеності людини є однією з найважливіших цілей національної та державної безпеки, оскільки права і свободи особистості є ключовими інститутами правової, демократичної держави, громадянського суспільства, надбанням й цінністю цивілізованого світу [7, с. 65].

В основі проблеми інформаційної безпеки особистості та її захисту лежить проблема інформаційної стійкості і самоорганізації людини. Підхід, згідно з яким особистість є самоорганізованою системою, яка опирається на єдність стійкості та мінливості, дозволяє реальніше осмислювати актуальні проблеми її становлення й розвитку в інформаційному просторі. Розуміння соціальних аспектів інформаційної безпеки є важливим для розробки ефективних стратегій захисту особистості від

негативних впливів інформації, для формування її інформаційної грамотності й культури [2, с. 44-45].

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інформаційна безпека є складним, динамічним, цілісним і багаторівневим явищем, на яке безпосередньо впливають ряд зовнішніх й внутрішніх чинників, а саме: політична ситуація в світі та в країні; наявність потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз та рівень інформаційно-комунікаційного розвитку країни [1, с. 32]. Поряд з цим, інформаційна безпека являє собою складну, динамічну, цілісну соціальну систему, компонентами якої є підсистеми безпеки особистості, держави і суспільства.

Вважаємо, що система інформаційної безпеки включає такі елементи, як: правова та наукова основа; суб'єктно-об'єктний склад; політика інформаційної безпеки; механізми та засоби створення й підтримки інформаційної безпеки.

Діяльність із підтримки інформаційної безпеки особистості зосереджена на конструктивному поєднанні діяльності держави, громадянського суспільства та індивіда за трьома напрямками: інформаційно-психологічному (забезпечення конституційних прав і свобод людини й громадянина, створення сприятливого клімату в національному інформаційному просторі з метою утвердження загальнолюдських та етнічних моральних цінностей); технологічного розвитку, (розбудова й оновлення інформаційних ресурсів, упровадження новітніх технологій створення, обробки та поширення інформації); захисту інформації, (забезпечення її доступності, конфіденційності та захисту інформації від кібератак) [5, с. 10-11; 6, с. 22-23].

Система забезпечення інформаційної безпеки особистості має бути зорганізована таким чином, щоби нейтралізувати вплив (або зменшити його результати) на її свідомість дезінформування та маніпулювання, пропаганди та чуток, диверсифікації громадської думки, глобальних комп'ютерних мереж і програмних засобів, ЗМІ й спеціальних засобів інформаційно-пропагандистської спрямованості, засобів створення віртуальної реальності та підпорогового психосемантичного впливу, засобів нелегальної модифікації інформаційного середовища та генерування електромагнітних і акустичних полів тощо [4, с. 38-39; 7, с. 285-287]. Механізми, які застосовуються для впливу перелічених засобів умовно поділяємо на вербальний та невербальний [1, с. 33]. Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що вплив означених технологій може призвести до втрати психічного здоров'я, зміни цінностей, життєвої позиції, орієнтирів, світогляду та сприятиме асоціальній поведінці [3, с. 56]. Саме тому сьогодні вкрай важливо розробити й апробувати систему забезпечення інформаційної безпеки особистості.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у обраному напрямі. Таким чином, захист інформаційної безпеки особистості в умовах воєнного стану є одним з пріоритетних завдань держави, оскільки від нього залежить не лише

безпека індивіда, а й безпека країни у цілому. Вирішення цього завдання є комплексною проблемою і буде більш ефективним при застосуванні системного підходу. У перспективі вважаємо за необхідне детально дослідити усі елементи системи забезпечення інформаційної безпеки особистості.

Список використаних джерел:

1. Гапесєва О. Л. Деякі питання забезпечення інформаційної безпеки в Україні // Військово-історичний вісник. 2017. № 3. С. 31–39.
2. Жарков Я.М., Дзюба М.Т., Замаруєва І.В., ін. Інформаційна безпека особистості, суспільства, держави: Підручник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 274 с.
3. Золотар, О. О. (2018). Інформаційна безпека людини: теорія і практика : монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк». 446 с. URL: https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2021/Zolotar_2018_446.pdf
4. Левченко О. В. Система забезпечення інформаційної безпеки держави у війсьній сфері: основи побудови та функціонування : монографія. Житомир : Видавець ПП «Євро-Волинь», 2021. 172 с.
5. Певцов Г. В. Інформаційно-психологічна боротьба у війсьній сфері : монографія / Г. В. Певцов, А. М. Гордієнко, С. В. Залкін [та ін.]. Харків : Вид. Рожко С. Г., 2017. 276 с.
6. Сідак В. С., Артемов В. Ю. Забезпечення інформаційної безпеки в країнах НАТО та ЄС : навч. посіб. Київ : КНТ, 2007. С. 21–24.
7. Шемчук, В. В. (2020). Загрози інформаційній безпеці: проблеми визначення та подолання. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2020. № 1(7). С. 285–296. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-1\(7\)-285-296](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-1(7)-285-296)

***Ігор Погоржельський,**
здобувач освіти третього
(освітньо-наукового) рівня «Доктор філософії» (PhD)
кафедри соціальної освіти та соціальної роботи
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

Науковий керівник: ***Марина Соляник,**
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної освіти та соціальної роботи
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ІДЕАЛІВ

ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Сучасна молодь живе в умовах постійних соціальних, економічних і культурних трансформацій, що вимагає від неї високого рівня адаптивності, психологічної зрілості та внутрішньої стійкості. Проблема життєстійкості молодого покоління стає особливо актуальною в контексті зростання соціальної напруги, невизначеності майбутнього, кризових явищ у суспільстві. Одним із малодосліджених, але надзвичайно важливих

аспектів соціальної підтримки молоді є формування естетичних ідеалів – системи цінностей, що визначає здатність людини бачити красу, гармонію та сенс у світі.

Естетичні ідеали не лише формують художній смак, а й сприяють духовному збагаченню особистості, розвитку моральних орієнтирів та внутрішньої гармонії. О. П. Беженарь зазначає: «Естетичний ідеал відображає систему цінностей епохи, є проекцією духовного досвіду суспільства на індивідуальну свідомість» [1, с. 45]. Для соціальної роботи цей аспект має практичне значення: через залучення молоді до культурних, мистецьких і творчих практик створюються умови для зміцнення її життєстійкості, соціальної активності та психологічної рівноваги. Формування естетичних ідеалів може розглядатися як ефективний інструмент соціально-педагогічної підтримки, спрямований на розвиток позитивної ідентичності, емпатії та здатності долати стресові ситуації.

Мета цієї роботи полягає у визначенні ролі формування естетичних ідеалів у процесі розвитку життєстійкості сучасної молоді та обґрунтуванні соціально-педагогічних підходів до використання культурних і мистецьких засобів у практиці соціальної роботи.

Формування життєстійкості молоді є одним із ключових завдань сучасної соціальної роботи, адже саме цей феномен забезпечує здатність особистості ефективно долати труднощі, адаптуватися до змін та зберігати внутрішню рівновагу у кризових ситуаціях. На думку А. Г. Маслоу: «Життєстійкість особистості базується на її здатності приймати себе, інших і світ, не втрачаючи сенсу навіть у кризових ситуаціях» [5, с. 212]. У контексті соціально-психологічної підтримки молодого покоління все більшої уваги набуває естетичний вимір виховання – розвиток здатності сприймати, відчувати та створювати красу як основу духовної зрілості і гуманістичного світогляду.

Естетичні ідеали виступають важливим чинником саморозвитку, адже вони задають морально-ціннісні орієнтири поведінки, впливають на емоційно-вольову сферу та формують внутрішню мотивацію до творчої діяльності. Саме тому у соціальній роботі з молоддю важливо враховувати потенціал мистецтва, культури, літератури, музики, театру та інших форм естетичного впливу як інструментів психоемоційної підтримки. Але вагомою є і точка зору Л. В. Кононенка, який пише, що «естетичні орієнтири молоді сьогодні формуються не стільки через інститути культури, скільки через цифрові середовища комунікації» [3, с. 113].

Сучасні дослідження доводять, що естетичне виховання має терапевтичний і соціально-корекційний ефект. За словами А. Г. Маслоу, прагнення до краси, гармонії та цілісності є невід'ємною складовою самореалізації особистості [5]. В. Франкл зазначав, що естетичне переживання допомагає людині знайти сенс навіть у стражданні, адже воно розкриває духовний вимір існування [8]. Таким чином, естетичний досвід може бути джерелом внутрішньої сили, що підтримує життєстійкість.

Для соціальної роботи це означає необхідність упровадження програм, які сприяють розвитку естетичної культури та морально-духовних цінностей молоді. Це можуть бути арт-терапевтичні заняття, культурно-просвітницькі ініціативи, інтерактивні творчі майстерні, волонтерські проєкти у сфері мистецтва. Такі форми роботи не лише підвищують рівень емоційної стійкості, але й зміцнюють соціальні зв'язки, розвивають комунікативні навички та здатність до емпатії.

К. Б. Левченко стверджує: «Соціальна робота сприяє розвитку життєстійкості особистості, орієнтуючи її на активне подолання труднощів і пошук ресурсів у власному середовищі» [4, 88]. Естетичні ідеали виконують також соціально інтегративну функцію – вони допомагають молодій людині осмислити власне місце у суспільстві, знайти ціннісні орієнтири та сформувати позитивну життєву позицію. З точки зору соціальної педагогіки, залучення до мистецтва сприяє розвитку у молоді відповідальності, почуття спільності, солідарності та відкритості до інших культур. На думку О. В. Слободянюк: «Естетичне виховання стає ключовим чинником духовного розвитку, що визначає стійкість молоді до соціальних деформацій» [6, с. 144]. Отже, формування естетичних ідеалів у системі соціальної роботи є багатовимірним процесом, який поєднує виховний, психотерапевтичний і культуротворчий аспекти. Через естетичний досвід молодь здобуває внутрішній ресурс, що зміцнює її життєстійкість, формує здатність до самопізнання, морального вибору та активної участі у суспільному житті.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що формування естетичних ідеалів є важливим чинником розвитку життєстійкості сучасної молоді. Естетичний світогляд сприяє гармонізації внутрішнього стану особистості, формує здатність бачити сенс у життєвих випробуваннях і долати труднощі без втрати духовної рівноваги. Як зазначено у дослідженні В. А. Чепак: «Проєкти мистецького спрямування сприяють підвищенню життєстійкості через розвиток креативності та емпатії» [7, с. 62]. Естетичні цінності, засвоєні через мистецтво, культуру, освіту та соціальні практики, виступають потужним засобом соціально-педагогічного впливу. Вони сприяють розвитку моральної зрілості, емпатії, комунікативної компетентності та почуття власної гідності, що є основою життєстійкої поведінки молоді. Для соціальної роботи формування естетичних ідеалів має практичне значення як засіб профілактики девіантної поведінки, підтримки психоемоційного здоров'я та розвитку соціальної активності молоді. Таким чином, естетичний ідеал є не лише складовою духовного розвитку, а й ефективним соціальним ресурсом підтримки життєстійкості. Подальші дослідження у цьому напрямі можуть бути зосереджені на розробці методик естетико-виховної роботи у соціальних службах, закладах освіти та молодіжних центрах, що сприятиме гармонійному формуванню особистості у сучасному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Беженарь О. П. Особистість у мінливості естетичного ідеалу суспільства: монографія. Запоріжжя: Дніпровський металург, 2012. 243 с.
2. Гайдеггер М. Що таке метафізика? *Час і буття: статті та виступи*. Київ: Юніверс, 2007. С. 5–28.
3. Кононенко Л. В. Молодіжні субкультури і цифрові технології: нові вектори естетичних норм. *Вісник Київського університету культури. Серія: Соціальні комунікації*, 2020, № 3 (45), С. 112–119.
4. Левченко К. Б. Соціальна робота з молоддю: теорія і практика. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 312 с.
5. Маслоу А. Г. Мотивація та особистість. Київ: PSYLIB, 2001. 480 с.
6. Слободянюк О. В. Естетичне виховання молоді як фактор розвитку духовної культури особистості. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 2019, № 71, С. 142–148.
7. Чепак В. А. Роль соціально-культурних проектів у формуванні життєстійкості молоді. *Соціальна робота та освіта*, 2021, № 1 (8), С. 56–64.
8. Frankl V. E. *Man's Search for Meaning*. Boston: Beacon Press, 2006. 165 p.

Орест Половинко,
*здобувач другого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Ольга Сорока,
*доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Однією з характеристик сучасної молоді є невизначеність у професійному плані більшої її частини незалежно від рівня освіти, статі й віку. Це впливає не тільки на невирішеність проблем її професійного та особистісного самовизначення, самоактуалізації й самореалізації, незадоволеність отриманою спеціальністю, але й має величезний соціально-економічний негативний ефект. Національна економіка не отримує висококваліфікованих фахівців, зростає кількість безробітної молоді й, як наслідок, загальна соціальна напруженість у суспільстві.

Унаслідок цього одним із завдань психолого-педагогічної освіти є вирішення проблеми виявлення соціально-психологічних особливостей професійного самовизначення студентської молоді та врахування їх в особистісно-професійному розвитку і навчально-професійній діяльності. Вітчизняна психологія, педагогіка і соціологія накопичили колосальний досвід у дослідженні, як феномену «професійне

самовизначення особистості», так і характеристики соціально-вікової групи – студентства.

Тому вкрай важливо дослідити форми й способи виявлення соціально-психологічних особливостей професійного самовизначення, кар'єрного розвитку та соціально-психологічних детермінант професійної компетентності студентської молоді як майбутніх професіоналів, врахування їх в особистісно-професійному розвитку й навчально-професійній діяльності.

Більш вірно і адекватно треба говорити про соціально-професійне самовизначення особистості, яке зі статистичною значущістю може бути диференційоване на різні рівні усвідомлення студентами взаємозв'язку професійного самовизначення студентської молоді з соціумом.

Так, найнижчий – це нульовий рівень усвідомлення взаємозв'язку професійного самовизначення студентської молоді з соціумом. Середній – усвідомлюваний, що знаходиться в процесі аналізу взаємозв'язку професійного самовизначення студентської молоді з соціумом, і високий – усвідомлений – як найвищий рівень.

Більш системно можна говорити про соціально-професійне самовизначення особистості, яке зі статистичною значущістю може бути диференційоване на різні рівні усвідомлення студентами взаємозв'язку професійного самовизначення студентської молоді з соціумом.

Останню групу студентів можна назвати «реалістами». Вони чітко визначаються зі своїми професійними планами, вміють робити професійний вибір, знають, якими методами треба досягти свої професійні цілі, що і як робити. При цьому їх можна поділити на дві підгрупи: перша – це ті студенти, які знайшли свою професію, зробили професійне самовизначення, чітко йдуть до своєї мети – стати професіоналом, їх задовольняє на цьому етапі все. Друга – це ті студенти, які перебувають у процесі професійного самовизначення, але вони знають, що хочуть і як самовизначатися тощо.

«Реалістів» можна віднести до соціально-професійно-самовизначених. Протилежна група студентів – «антиреалісти». До цієї групи увійшли студенти з несвідомим рівнем взаємозв'язку професійного самовизначення студентської молоді з соціумом. Для них характерне незнання змісту, цілей, методів і способів як професійного, так і життєвого самовизначення («Не знаю, чого хочу»). крім цього їм властива мрійливість, «віртуальність» та ілюзорність планів. Інші – це ті студенти, які виявляють нерішучість і нездатність прийняти як саме рішення, так і відповідальність за нього. Треті, навпаки, багато хочуть, не можуть тверезо оцінити свої здібності і можливості. Серед «антиреалістів» зустрічаються гедоністи – молодь, у яких занижена маскулітність і фемінітність.

«Антиреалістів», як правило, відносять до соціально-професійно-невизначених. Серед них теж можна виділити різні підгрупи. Одні з них – метушливі, «метання» з одного боку в інший. Інші – це ті, хто вагається між двома або декількома

професійними цілями. Треті – знають, яку професію хочуть отримати, але не пристосовані в життєвому плані. Четверті – знають, чого хочуть у житті, але як це поєднати з професійними планами – не знають. Вони ніби стоять на півдорозі професійного та життєвого самовизначення.

«Напівреалістів» можна віднести до соціально-професійно-самовизначених. «Реалістам», як правило, соціально-психологічна та професійна допомога не потрібна. «Антиреалісти» і «напівреалісти» потребують своєчасної допомоги. Нам вона представляється у вигляді взаємозв'язку професійного самовизначення студентської молоді й соціуму.

Слід зазначити, що складовою частиною особистісно-професійного розвитку фахівця є кар'єрний розвиток, який базується на самореалізації та професійному зростанні. У розумінні В. Лозовецької, «кар'єрний розвиток розглядається як процес поетапного досягнення мети з урахуванням «людського фактора» (тобто з урахуванням закономірностей розвитку людини, особливостей психіки тощо)» [3, с. 45].

Загалом, кар'єрний розвиток ми трактуємо, як загальне прагнення і шлях людини до професійного і кар'єрного «акме» в ході здійснення трудової діяльності й у процесі отримання вищої освіти. Означений розвиток є найпотужнішою складовою нематеріальної мотивації персоналу. Окрім цього, його можна розглядати, як процес незворотних, спрямованих і закономірних змін, як у проектуванні, так і в процесі побудови кар'єри (професійної, посадової та будь-якої іншої), що призводить до виникнення кількісних, якісних структурних перетворень діяльності людини, виражених у певному рівні кар'єрної компетентності.

Спираючись на напрацювання вітчизняних дослідників [2; 4], ми прийшли до висновку, що кар'єрний розвиток студентів проявляється в оволодінні кар'єрними стратегіями особистісно-професійного розвитку фахівця, оскільки кар'єрна компетентність, з одного боку, виступає однією зі складових професійної компетентності, а з іншого – професійна компетентність є чинником становлення професійної кар'єри майбутнього фахівця. При цьому студентська молодь розглядається як активна професійна група в довгостроковому майбутньому, яка відіграватиме вирішальну роль у життєдіяльності найважливіших сфер суспільства.

Слід враховувати той факт, що соціальна робота – це часто діяльність зі «складним» контингентом (особливе сприйняття світу внаслідок віку, хвороб), тому помилка в діяльності соціального працівника може призвести до важкого загострення стану здоров'я клієнта або смерті (через необережність). Для майбутніх соціальних працівників важливе формування як освітніх, так і соціально-професійних компетенцій і компетентностей, які для них виступають «неусвідомленою безкомпетентністю», що формується під впливом соціально-психологічних детермінант. Під «соціально-психологічними детермінантами професійної компетентності» майбутніх соціальних

працівників розуміють ініціюючі причини розвитку, які визначають зміст цього процесу і обумовлюють його результати.

Серед соціально-психологічних детермінант формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників можна виокремити такі:

- ефективну взаємодію майбутнього соціального працівника та партнерів, клієнтів чи інших членів соціуму;
- оцінку та визнання соціумом авторитету професії соціального працівника, його особистості та діяльності як фахівця;
- набуття соціально-професійного досвіду майбутнього соціального працівника;
- готовність майбутнього соціального працівника перетворити свої ресурси та здібності на високоефективний продукт власної професійної діяльності;
- вироблення рольової соціально-професійної поведінки;
- соціальна значущість професії, особистості та діяльності соціального працівника.

Повністю підтримуємо А. Боднар, К. Рибалочку в тому, що «одним із першорядних завдань вищої школи є створення умов для формування професійного самовизначення майбутніх фахівців, готових до вирішення професійних завдань, чітко розуміючих свої сильні та слабкі сторони, цінності та прагнення» [1, с. 3].

Список використаних джерел:

1. Боднар А. Я., Рибалочка К. А. Особливості професійного самовизначення сучасних студентів. *Психологія та психосоціальні інтервенції*. 2020. Том 3. С. 3–10.
2. Лозовецька В. Т. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах праці: монографія. Київ, 2015. 244 с.
3. Лозовецька В. Фактори та проблеми, що впливають на кар'єрний розвиток сучасної особистості. *Молодь і ринок*. 2019. № 9 (176). С. 44–50.
4. Iris K. Barret. Some Relations between Job and Life Satisfaction and Job Importance. *Journal of Applied Psychology*. 1972. Vol. 56, P. 301–304.

Роман Прокопів,

*здобувач другого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Ольга Сорока,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

Сучасне розуміння поняття «маніпуляції» передбачає поводження з людиною, суспільством або культурою як з якоюсь річчю, об'єктом, а сучасні маніпуляції в управлінні культурою стають своєрідною метафорою, що означає спритність рук при керуванні людьми як речами. Історія цієї метафори почалася з появи фокусників, які «працювали» виключно руками, не використовуючи жодних «чарівних» пристосувань. Сучасні маніпулятори людьми, суспільством і культурою багато в чому перевершили першовідкривачів фокусів, зробивши головним об'єктом свого впливу свідомість і підсвідомість сучасної людини. М. Карпенко стверджує, що «маніпуляція – психологічний вплив, що містить зовнішню конструктивну комунікацію; істинну мету; послідовність сценічних ходів; завжди здійснюється проти волі людини; завжди має прихований характер. Цим вона і небезпечна, бо має вигляд ззовні як коректна комунікація» [3, с. 30].

Підтримуємо І. Гребінь у тому, що сьогодні «маніпуляції використовують у таких значеннях:

– як позначення специфічного виду прихованої психологічної взаємодії, цілі якої не оголошуються або маскуються під цілі відкритої взаємодії і адресат приймає рішення, заплановане ініціатором впливу;

– як позначення загального підходу до соціальної взаємодії та управління, що передбачає активне використання різноманітних способів прихованого примусу людини (в цьому значенні маніпулювання заміняє термін «макіавеллізм» як зразок політичної діяльності, що не цурається будь-яких засобів для досягнення цілей);

– як позначення певних організаційних форм застосування таємного примусу людини» [1, с. 89].

Маніпуляція в управлінні людьми, на нашу думку, – це навіювання, яке здійснюється шляхом впровадження в психічну сферу без логічного переконання, оскільки саме останнє передбачає активну участь індивіда в осмисленні, прийнятті або неприйнятті чужих ідей. Все це можна перенести на управління в культурі, однак, на наш погляд, точніше було б говорити про пасивне або активне сприйняття інформації, що надходить ззовні, тому що логічні аргументи теж можуть бути різного роду управлінськими маніпуляціями.

Відомо, що в 30–40-х роках ХХ століття вчені заперечували ірраціональні види навіювання та їхнє використання в управлінні людьми і культурою. Вони вважали, що при навіюванні переконання індивіда залишається незмінним, змінюються лише об'єкти оцінки. Стрижнем ірраціонального навіювання став психоаналіз, представники якого відкрили маніпуляторам в галузі управління культурою нові важелі і способи впливу на масову свідомість. Одним із засновників психоаналітичних маніпуляцій можна вважати Е. Діхтера, який розпочав свою діяльність у цій галузі в США наприкінці 1930-х років. Створений ним Американський інститут з вивчення мотивації поведінки мав колосальний успіх. Вважалося престижним починати рекламну кампанію

з досліджень, замовлених фахівцям цієї установи, а думка його організатора – лідера натовпу – вважалася непорушною [6].

Свого часу Е. Діхтер відмовився від теорії раціонального навіювання, він дійшов висновку, що головна цінність будь-якої речі – не в її функціональному призначенні, а в задоволенні прихованих у глибинах підсвідомості бажань. Сама людина може не підозрювати про існування подібних бажань і потягів, більше того, вони можуть бути неприйнятними для її свідомості, але вони відомі тим, хто хоче підкорити собі волю іншої людини, керувати нею в своїх цілях.

Історія культури зберігає свідчення того, що кампанії, проведені під керівництвом Американського інституту з вивчення мотивації поведінки, приносили величезний дохід, що згодом привернуло до вчення Е. Діхтера інтерес політиків і управлінців. Унаслідок цього маніпуляції були перенесені на політичний, ідеологічний ґрунт і в сферу управління культурою. Кандидати стали свого роду товарами, а Е. Діхтер – високооплачуваним консультантом у виборчих кампаніях міжнародного масштабу [4].

Технології маніпулятивного управління людьми отримали свій розвиток у кінці 50-х років. Так, В. Пеккард активно використовував основні принципи психоаналізу для розробки маніпулятивних технологій. Його книга «Таємні спокусники», що вийшла друком у 1957 році, вважається класичним трудом з навчання маніпулятивним технікам для тих, хто хоче керувати соціумом і культурою. Вкладом В. Пеккарда в теорію маніпуляцій стало використання, поряд з психоаналізом, методів герменевтики, семіотики, етнографії та культурології.

Найпростіше, на нашу думку, маніпулювати, керуючи людьми і культурою, за допомогою слова. Цей спосіб управління активно досліджував Д. Вайкері. Він розробив і апробував підсвідомий фактор впливу семантики слова на свідомість людини. Згідно з отриманими результатами, слово «життя» має збудливий вплив на підсвідомість, рівнозначний префіксу «біо» [2]. Останній асоціюється з науковою достовірністю і викликає довіру, що активно використовують сьогодні деякі сучасні маніпулятори. Ж. Делез визначає два рівні сучасного існування несвідомого, на яких будуються різні маніпулятивні технології в управлінні: 1) «бажаючі машини»; 2) «машинне виробництво». Перший рівень представляється йому молярним, другий – молекулярним зчепленням ланцюжків бажання, які вступають між собою в численні зв'язки і відносини [5].

Відомо, що в результаті зіткнення суперечливих і прихованих смислів у людини народжується так званий «змінений стан свідомості», який, як губка, вбирає в себе будь-яку інформацію протягом певного проміжку часу. Саме на цьому, власне, будуються деякі маніпулятивні практики нейролінгвістичного програмування: протягом декількох секунд після того, як руйнуються логічні уявлення і стереотипи повсякденного мислення, може бути задана ззовні будь-яка програма, яка буде сприйнята «зміненим станом» як спонукання до дії. Людина не буде пам'ятати цю

програму, проте у неї з'являться несвідомі бажання і незрозумілі мотиви, вона буде «раптово» вчиняти дії, на які її, таким чином, запрограмували.

Можна сказати, що сучасне маніпулятивне суспільство представляється роздробленим і з трудом керованим нерівномірно організованим пульсуючим лібідозним потоком бажань. Несвідоме, проникаючи в соціальне і культурне поле, зіштовхує один з одним індивідуальні заряди, в результаті чого і утворюються «бажання». Все це створює відчуття сучасної культури і соціуму, в якому панує хаос нереалізованих бажань, за допомогою яких можна проникнути в поле колективного несвідомого. Атмосфера сучасної соціальної і культурної нестабільності породжує депресивну рефлексію, що перемежовується перманентними бажаннями «загального викриття». Як правило, вона стає своєрідно підготовленою, естетичною платформою для процвітання різноманітних маніпуляцій в соціокультурному просторі.

Список використаних джерел:

1. Гребінь Н. В. Зміст маніпуляції як різновиду прихованого психологічного впливу. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2013. Випуск 21. С. 80–93.
2. Історія політичного маніпулювання: як це робили колись і що використовують зараз. 2019. URL : <https://ukr.radio/news.html?newsID=89664>
3. Карпенко М. П. Суть поняття «маніпуляція», її характеристика та методи нейтралізації. 2015. Випуск 45. С. 26–34. URL : file:///C:/Users/Admin/Desktop/%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%88/znpkhnpu_zntndr_2015_45_5.pdf
4. Ходаківський Є. І., Богоявленська Ю. В., Грабар Т. П. Психологія управління. Підручник. 3-тє вид. перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2011. 664 с.
5. Deleuze Gilles. First published Fri May 23, 2008; substantive revision Fri Jun 3, 2022. Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL : <https://plato.stanford.edu/entries/deleuze/>
6. Dichter, E., & Berger, A. A. *The Strategy of Desire* (8th ed.). New York, USA, 2002.

Володимир Савка,

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ЦІЛЬОВІ ПРОГРАМИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. У сучасних умовах збройної агресії проти України питання соціального захисту учасників бойових дій та ветеранів війни набуває стратегічного значення. Реалізація державної політики у цій сфері передбачає впровадження комплексу цільових програм, спрямованих на забезпечення медичної,

психологічної, професійної, житлової та соціально-економічної підтримки осіб, які захищали державу, а також їхніх родин.

Система цільових програм соціального захисту учасників бойових дій і ветеранів в Україні є важливим складником державної політики у сфері соціального забезпечення, спрямованим на підтримку осіб, які брали участь у захисті Батьківщини, а також членів їхніх сімей. Саме тому, у складних сучасних умовах держава реалізує низку державних та місцевих програм, спрямованих на комплексну підтримку учасників бойових дій, основною метою яких є забезпечення повноцінної реінтеграції ветеранів у суспільство, їх соціальної адаптації та відновлення фізичного і психічного здоров'я [1; 4].

Виклад основного матеріалу. Проаналізуємо окремі програми для учасників бойових дій, що на сьогодні реалізуються державою. Вагомою серед них є програма запроваджена 2021 року, а саме Державна цільова програма з медичної, психологічної та професійної реабілітації учасників бойових дій (2021–2025 рр.), яка спрямована на створення ефективної системи реабілітації ветеранів і включає розвиток регіональних центрів реабілітації, надання психологічної допомоги, професійної перекваліфікації, підготовку мультидисциплінарних команд фахівців.

Основними завданнями програми є запровадження міжвідомчої координації виконання національних і міжнародних програм у сфері реабілітації й адаптації; упровадження системи підготовки фахівців з фізичної та медичної реабілітації (зокрема протезування) відповідно до стандартів НАТО; застосування біопсихосоціального підходу (у тому числі використання Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності і здоров'я) для визначення потреб учасників та планування заходів; забезпечення професійної адаптації (перепідготовки, підвищення кваліфікації) учасників бойових дій і членів їхніх сімей [6]. Реалізацією її займаються Міністерство у справах ветеранів, МОЗ, МОН та інші відомства. У контексті триваючої збройної агресії проти України, реалізація цієї Програми набуває великої суспільної значущості, вона спрямована не лише на підтримку окремих осіб, але й на зміцнення соціальної стабільності, підвищення готовності суспільства до переходу в післявоєнний період.

Ще однією важливою програмою є програма забезпечення житлом учасників бойових дій та членів їхніх сімей, метою якої є забезпечення належними житловими умовами із застосуванням пільгових кредитів, грошових компенсацій, субвенції громадам, а також реалізацію пріоритету у черзі на отримання житла. Вона охоплює такі категорії: ветерани війни, учасники АТО/ООС, члени сімей загиблих, осіб з інвалідністю внаслідок війни. Станом на 2024 рік понад 13 тисяч родин скористалися державною підтримкою [5].

Третьою, не менш важливою програмою у системі соціального захисту УБД є соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, яка передбачає перекваліфікацію, професійне навчання, підтримку

самозайнятості та підприємництва. Програма реалізується спільно з Державною службою зайнятості, бізнес-школами та міжнародними партнерами. Програма професійної адаптації учасників бойових дій. Мета програми передбачає надання можливості соціальної та професійної адаптації після військової служби; підвищення шансів на працевлаштування або відкриття власного бізнесу; розвиток професійних навичок, які відповідають потребам сучасного ринку праці [7].

У складних умовах ведення військових дій важливим є реалізація програми соціальної та психологічної підтримки сімей учасників бойових дій, що націлена на підтримку родин військовослужбовців через надання психологічної допомоги, сімейної терапії, освітніх програм для дітей, а також соціальної підтримки жінок і матерів військових [1; 3].

У межах стратегії державної політики щодо ветеранів війни до 2030 року розроблено низку програм, спрямованих на створення сучасної ветеранської політики, орієнтованої на реабілітацію, самореалізацію та розвиток ветеранського руху. Серед них:

- програми психосоціальної реабілітації ветеранів війни, метою яких є забезпечення ментального здоров'я та соціальної інтеграції ветеранів. Вони передбачають створення мережі центрів психосоціальної підтримки, підготовку кризових психологів і впровадження групових терапевтичних програм [1; 3];

- програми підтримки ветеранського підприємництва, які забезпечують надання державних грантів для започаткування власної справи, проведення бізнес-курсів, консультаційної підтримки, пільгового кредитування. Завдяки ним тисячі ветеранів відкрили власні підприємства [1; 3];

- програма «Доступні можливості для ветеранів», це не одна конкретна програма, а комплекс заходів, що включають гранти на розвиток бізнесу, медичну та юридичну допомогу, працевлаштування, навчання та психологічну підтримку. розширення доступу до освіти, цифрових сервісів, пільг і соціальних ресурсів через електронну платформу «єВетеран» чим і забезпечується розвиток цифрової грамотності та підтримка інклюзивного середовища [1; 8];

- регіональні програми соціальної підтримки ветеранів, які реалізуються органами місцевого самоврядування з урахуванням потреб громади, які містять механізми компенсації комунальних послуг, створення ветеранських просторів і соціальних майстерень, підтримку родин загиблих військовослужбовців [1; 3].

Висновки. Отже, система цільових програм соціального захисту учасників бойових дій і ветеранів в Україні є багаторівневою, інтегрованою та динамічною. Вона поєднує державні, місцеві та громадські ініціативи, спрямовані на реабілітацію, адаптацію, соціальну справедливість і підвищення добробуту тих, хто захищав Україну та забезпечує комплексний підхід до реабілітації, адаптації та самореалізації цих категорій громадян. Вона базується на принципах гуманізму, партнерства держави та

громадянського суспільства, сприяючи розвитку людського капіталу та зміцненню соціальної стабільності.

Список використаних джерел:

1. Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців. URL: <https://legal100.org.ua/wpcontent/uploads/2022/08/2022-Bilakniga.pdf>. (дата звернення: 19.10.2025).

2. Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 19.10.2025).

3. Урядовий портал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zapustyv-stratehichni-proekt-perekhodu-vid-viiskovoi-sluzhby-do-tsyvilnoho-zhyttia>. (дата звернення: 20.10.2025).

4. Кульчицький Т., Савка В. Актуальні питання соціально-правового захисту учасників бойових дій // *Соціальна робота: виклики сьогодення : збірник наукових праць за матеріалами XIII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль 25–26 квітня 2024 року). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 151-155.

5. Концепція держпрограми з забезпечення житлом захисників України на період до 2025 року. URL: https://mva.gov.ua/ua/news/kabmin-shvaliv-koncepciyu-derzhprogrami-z-zabezpechennya-zhitlom-zahisnikiv-ukrayini-na-period-do-2025-roku?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.10.2025).

6. Указ президента України №189/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1892021-38845?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.10.2025).

7. Про затвердження Комплексної програми соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, та створення Національної наглядової ради з її реалізації URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-96-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2025).

8. Ветеран Pro - новий цифровий простір державних послуг для ветеранів та ветеранок в Дії. <https://mva.gov.ua/presenter/category/86-novini/veteran-pro--noviy-tsifroviy-prostir-derzhavnih-poslug-dlya-veteraniv-ta-veteranok-v-dii> (дата звернення: 20.10.2025).

Ірина Садова,
*здобувач першого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Науковий керівник: **Галина Олійник,**
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи
та соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Постановка проблеми. В Україні, де людина, її життя, здоров'я та гідність визнаються найвищою соціальною цінністю, особливої уваги потребують особи, які повертаються в суспільство після відбування покарання у вигляді позбавлення волі. Цей контингент часто стикається з глибокою соціальною дезадаптацією, що проявляється у труднощах із працевлаштуванням, відновленням сімейних та соціальних зв'язків, житловими проблемами, а також високим ризиком рецидивної злочинності. Актуальність проблеми зумовлюється необхідністю розробки та вдосконалення ефективних механізмів соціальної реадaptaції, які забезпечать повноцінне реінтегрування колишніх в'язнів у суспільне життя, знизять рівень рецидивізму та сприятимуть безпеці громади [2, с. 16–17; 3, с. 25].

Соціальна реадaptaція – це складний і багатогранний процес, що вимагає міжвідомчої співпраці та комплексного підходу. Незважаючи на законодавчі основи та роботу окремих соціальних служб, існує потреба у посиленні науково-методичного забезпечення та практичної ефективності програм постпенітенціарної допомоги [1, с. 9; 2, с. 18].

Питаннями соціальної адаптації та реадaptaції осіб, звільнених з місць позбавлення волі, займалися такі українські та зарубіжні дослідники, як: А. В. Савченко, О. Г. Кузнецов, В. В. Полянський, А. І. Долгов, Ю. М. Антонян та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна реадaptaція осіб, звільнених з місць позбавлення волі, є ключовим елементом системи соціальної роботи та соціальної педагогіки. Тривале перебування в ізоляції призводить до стигматизації та формування специфічних "тюремних" моделей поведінки, що ускладнює повернення до норм вільного суспільства. Фахівці зазначають, що успішність реадaptaції безпосередньо залежить від підготовчого етапу, який має розпочинатися ще до звільнення, а також від якості постпенітенціарного супроводу [1, с. 13; 2, с. 20].

Основними бар'єрами на шляху успішної реадaptaції є:

Психологічна дезадаптація: Втрата навичок самостійного прийняття рішень, патерналізм, емоційне вигорання, посттравматичні стресові розлади [2, с. 22].

Соціальна ізоляція: Розрив сімейних, дружніх та професійних зв'язків, негативне ставлення суспільства (стигматизація). [3, с. 30–31].

Економічна невлаштованість: Відсутність освіти, кваліфікації або документів, що унеможлиблює працевлаштування, а також житлові проблеми. [2, с. 23; 5, с. 49].

У контексті соціальної роботи, реадaptaція трактується як феномен соціально-психологічної реінтеграції особистості в умовах соціального середовища, спрямований на відновлення її соціального статусу, функцій та зв'язків [1, с. 11].

Науковці виділяють ключові напрями роботи соціальних служб і фахівців: [2, с. 24; 4, с. 92]

Соціально-психологічний напрям:

Індивідуальне консультування та психологічна підтримка для подолання кризових станів, підвищення самооцінки та формування просоціальних установок.

Групова робота (групи підтримки) для обміну досвідом та формування нових соціальних зв'язків.

Розвиток життєвих навичок (управління фінансами, пошук роботи, спілкування).

Соціально-економічний напрям:

Сприяння працевлаштуванню (професійна переорієнтація, допомога у складанні резюме, зв'язок з роботодавцями).

Відновлення документів та оформлення соціальних виплат.

Допомога у вирішенні житлових проблем (тимчасові притулки, гуртожитки)[5, с. 51].

Соціально-педагогічний напрям:

Просвітницька робота з метою профілактики рецидивної поведінки та формування правосвідомості.

Відновлення комунікативних навичок та соціальних ролей.

Сприяння відновленню родинних зв'язків [4, с. 93].

Ефективна робота соціальних служб в Україні передбачає створення комплексних центрів реінтеграції, які об'єднують: відділення соціально-психологічної допомоги, консультаційні пункти з питань працевлаштування та правового супроводу. Основна мета роботи – надання невідкладної та довгострокової допомоги для ліквідації кризових станів та превенції повторного вчинення злочинів.

Висновки. Проблема реадaptaції осіб, звільнених з місць позбавлення волі, є однією з найгостріших у сучасній соціальній роботі. Це складний соціальний феномен, який вимагає детального вивчення, серйозного осмислення та впровадження системних заходів. Основна увага має бути зосереджена на ранньому втручанні та комплексному соціальному супроводі на всіх етапах: до звільнення, одразу після нього та у довгостроковій перспективі. Завдання фахівців соціальної роботи та соціальної педагогіки полягає у формуванні індивідуальних планів реінтеграції, які б враховували особистісні особливості, життєвий досвід та потреби колишнього в'язня, що є запорукою його успішного повернення до нормального життя та зниження рівня злочинності в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Антонян Ю. М. Постпенітенціарна адаптація та ресоціалізація засуджених. Київ: Видавництво, Рік.
2. Долгов А. І. Соціальна реадaptaція осіб, звільнених з місць позбавлення волі: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник кримінології*. 2024. № 1. С. 15–25.
3. Кузнєцов О. Г. Проблеми соціальної дезадаптації колишніх в'язнів в умовах українського суспільства. Одеса: Юридична література.
4. Полянський В. В. Особливості соціально-педагогічної роботи з особами, які відбули покарання. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2023. № 4. С. 88–95.

5. Савченко А. В. Механізми забезпечення прав звільнених від відбування покарання. *Право України*. Рік. № 2. С. 45–55.

*Адам Садловський,
здобувач першого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Галина Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄНОГО ЧАСУ

Постановка проблеми. Соціальна робота на теренах України функціонує в середовищі великих викликів, спричинених триваючою з 2022 року повномасштабною військовою агресією. Соціальні фахівці зіткнулися з обставинами значного психоемоційного тиску: щоденне спілкування з особами, які пережили горе, психологічні травми, вимушене переміщення, вимагає значних внутрішніх ресурсів та генерує високий рівень емоційного стресу. У такому контексті різко збільшується ймовірність виникнення явища професійного вигорання, яке негативно позначається не лише на якості надання соціальних послуг, але й на загальному особистому стані самих працівників.

Синдром емоційного вигорання трактується як стан комплексного виснаження – фізичного, ментального та емоційного, – що є прямим наслідком пролонгованого впливу професійного стресу. Для спеціалістів у сфері соціальної допомоги період бойових дій став особливо критичним, оскільки вони не тільки надають підтримку постраждалим, але й самі часто є безпосередніми свідками чи учасниками травматичних подій. З огляду на це, запобігання професійному вигоранню набуває статусу однієї з фундаментальних вимог для збереження життєздатності та стійкості всієї системи соціального забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Синдром професійного вигорання у соціальних працівників має багатовимірний характер. Його поява обумовлена взаємодією зовнішніх (службових) та внутрішніх (індивідуальних) факторів. Серед зовнішніх факторів вирізняються: надмірний обсяг службових завдань, нестача матеріально-технічного забезпечення для ефективної підтримки клієнтів, діяльність в екстремальних чи загрозливих обставинах, обмеженість часу для відновлення сил [1, с. 42–44].

Серед внутрішніх факторів домінують: підвищена здатність до співпереживання (емпатія), усвідомлення високої міри відповідальності, непереборне прагнення надавати допомогу іншим, що неминуче спричиняє емоційне спустошення [4, с. 18–20].

В умовах військового конфлікту соціальні працівники надають допомогу внутрішньо переміщеним громадянам, військовослужбовцям, родинам загиблих, особам, що втратили житло або джерела доходу. Безперервна взаємодія з чужим болем провокує феномен, відомий як вторинна травматизація, який значно посилює ознаки вигорання: відчуття байдужості, зникнення інтересу до професійної діяльності, цинічне ставлення, фізичні недуги [3, с. 27–29].

Провідні науковці (серед них О. Савченко, Л. Карамушка, В. Бойко, К. Масляч та інші) наголошують на низці ключових стратегій, необхідних для запобігання синдрому емоційного виснаження. Ці стратегії можна згрупувати у такі категорії:

1. На рівні організації – формування позитивного робочого середовища, забезпечення можливості регулярного професійного нагляду (супервізії) та доступу до психологічної допомоги.

2. На рівні професійної діяльності – підвищення ефективності навичок самоконтролю та самокорекції, опанування прийомів управління стресовими ситуаціями, а також підтримання гармонії між кар'єрними прагненнями та особистим життям.

3. На рівні індивіда (особи) – культивування емоційної компетентності (інтелекту), дотримання принципів здорового способу життя, а також усвідомлене виділення часу на повноцінний відпочинок та відновлення сил.

В обставинах воєнного часу украї необхідно налагодити постійні заходи психологічної допомоги для фахівців соціальної сфери. До таких заходів доцільно віднести створення груп взаємної підтримки, проведення навчальних семінарів з опанування стресом, а також індивідуальні консультації кваліфікованих психотерапевтів. Практика організацій, які функціонують у районах бойових дій, чітко засвідчує: послідовна та планомірна робота із запобігання професійному виснаженню суттєво зменшує відтік персоналу та поліпшує загальну якість надання соціальних послуг [1, с. 64–66].

Не менш важливим елементом профілактичних заходів є зміцнення професійного самоусвідомлення. Соціальний фахівець мусить чітко розуміти важливість своєї ролі, отримувати необхідну підтримку від колег та керівного складу, а також відчувати, що його щоденна робота має значний суспільний резонанс та цінність.

Висновки. Психоемоційне виснаження соціальних фахівців у часи військових дій становить значну небезпеку для механізму суспільної допомоги громадянам. Запобігання цьому феномену мусить мати системний характер та охоплювати організаційні кроки, психологічні інтервенції, а також заходи, спрямовані на особистісний розвиток. Створення відповідних умов праці, надання якісної емоційної

допомоги та покращення вміння долати стрес допомагають зберегти ментальне здоров'я працівників соціальної сфери і підвищити результативність їхньої професійної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Карамушка Л. М. Психологічні засади подолання синдрому емоційного вигорання у фахівців соціономічних професій. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. 124 с.
2. Карамушка Л., Міненко А. Психологічна стійкість як чинник запобігання емоційному вигоранню. // *Психологія і суспільство*. 2022. №1. С. 27–31.
3. Савченко О. І. Психологічна підтримка соціальних працівників в умовах війни: досвід і перспективи. // *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2023. №2. С. 45–49.
4. Maslach C., Leiter M. P. The Truth About Burnout: How Organizations Cause Personal Stress and What to Do About It. San Francisco: Jossey-Bass, 1997. 186 p.

*Юлія Старчевська,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Людмила Петришин,
професор, доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

Постановка проблеми. Сім'я в умовах війни, постійних стресів та фінансових труднощів стикається з численними проблемами, які суттєво впливають на її соціальну адаптацію. Війна, як великий соціальний і психологічний катаклізм, призводить до численних змін у житті кожного члена родини. В умовах війни сім'я часто втрачає стабільність, безпеку, а також можливість нормального економічного забезпечення. Постійні стреси, тривога за майбутнє та нестабільна ситуація змушують сім'ї переосмислювати своє життя і робити складні рішення щодо виживання. Складні життєві обставини, зокрема евакуація, втрата житла, робочих місць, значно ускладнюють адаптаційний процес і викликають потребу в нових стратегіях пристосування до обставин [1].

Виклад основного матеріалу. Один з основних чинників, що впливає на соціальну адаптацію сімей під час війни, це психологічний стрес. Військові дії, загроза насильства та травмуючі переживання можуть мати довготривалі наслідки для

психічного здоров'я членів родини. Стрес, тривога та депресія часто стають постійними супутниками сімей у цей період. Психологічний тиск може призвести до проблем у міжособистісних стосунках всередині родини, зокрема до конфліктів, що виникають через нездатність підтримувати один одного. Це особливо гостро відчувається в родинях, де один з батьків або обидва знаходяться на війні, а інші члени родини змушені самотійно справлятися з тягарем повсякденних проблем [2]. Економічні труднощі також є невід'ємною частиною життя родини в умовах війни. Втрата джерел доходу, невизначеність на ринку праці, дефіцит товарів першої необхідності та підвищення цін створюють величезний фінансовий тиск на родини. Багато сімей змушені скорочувати витрати на основні потреби, що ускладнює задоволення базових життєвих потреб. Підвищення рівня безробіття через руйнування підприємств та інфраструктури лише посилює проблему. Тому в умовах війни фінансові труднощі часто стають однією з основних перешкод до соціальної адаптації родини. Для подолання цього сім'ям необхідно шукати додаткові джерела доходу або підтримку від держави чи благодійних організацій [3].

У цій ситуації також варто згадати про проблеми з доступом до освіти та медичних послуг. В умовах війни освітні заклади можуть бути пошкоджені або закриті, що ставить під загрозу доступ дітей до нормальної освіти. Це створює додаткові труднощі для батьків, які намагаються забезпечити майбутнє своїх дітей. Крім того, труднощі з доступом до медичних послуг у період війни можуть призвести до погіршення стану здоров'я як дітей, так і дорослих. Часто родини не мають можливості отримати своєчасну медичну допомогу, що погіршує ситуацію з їхнім здоров'ям і життєвим благополуччям [4]. Ще однією проблемою є соціальна ізоляція та відсутність підтримки з боку громади. Багато сімей, що переживають війни, опиняються в ізоляції. Через небезпеку та невизначеність вони не можуть звертатися за допомогою або підтримкою до родичів і друзів. Закритість також ускладнює процес адаптації, оскільки родинам стає складно знайти емоційну підтримку та ресурси для подолання складнощів. Без соціальних контактів і без підтримки зі сторони громади сім'ї можуть потрапити в замкнуте коло стресу і безнадії [5].

Соціальна підтримка від держави та благодійних організацій може стати вирішальним чинником для родин в умовах війни. Програми допомоги, гуманітарні акції та організації, що надають соціальні послуги, здатні значно полегшити життя родин, які потрапили в складні обставини. Однак доступ до цих послуг може бути обмежений через інфраструктурні проблеми, недостатню кількість ресурсів або погану координацію між різними установами. Зазвичай важливо, щоб держава та місцеві органи влади швидко реагували на потреби постраждалих родин і забезпечували їм умови для нормального існування. Проте не лише зовнішні чинники впливають на адаптацію сімей у війні. Важливим є внутрішній ресурс родини – здатність її членів підтримувати один одного в умовах великої напруги. Спільна діяльність, як наприклад

пошук рішень для побутових проблем чи забезпечення емоційної підтримки, є основою, яка допомагає родинам адаптуватися до умов війни. Ті родини, що можуть зберегти єдність і солідарність у таких складних ситуаціях, мають більше шансів на успішну адаптацію до нових умов. Вони частіше знаходять способи вирішення проблем і можуть долати труднощі з меншою шкодою для свого психічного та фізичного здоров'я. На рівні державної політики необхідно активно працювати над підтримкою родин у кризових ситуаціях. Державні програми, що включають фінансову підтримку, медичну допомогу, допомогу з житлом, психологічні послуги, можуть значно полегшити процес адаптації родин до нових умов. Водночас важливо розуміти, що допомога має бути адресною і відповідати реальним потребам тих чи інших сімей. В умовах війни така підтримка набуває особливої важливості, оскільки без неї родини можуть втратити можливість для виживання та відновлення [6]. Не можна забувати й про проблеми, що стосуються безпеки дітей в умовах війни. Військові дії часто призводять до травмування дітей, їх переміщення та евакуації з небезпечних зон. Це створює серйозні виклики не лише для батьків, але й для органів опіки, які повинні забезпечити безпеку та права дітей. Стрес, спричинений війною, може мати довготривалі наслідки для психічного здоров'я дітей, зокрема викликати посттравматичний стресовий розлад.

Висновки. Загалом, важливо розуміти, що соціальна адаптація сімей у умовах війни вимагає комплексного підходу, який включає не лише підтримку на рівні держави та суспільства, але й готовність самих родин до адаптації. В умовах постійного стресу, фінансових труднощів, соціальних проблем, емоційних та психологічних навантажень сім'ям необхідна гнучкість, підтримка та ресурси для того, щоб знайти оптимальні шляхи для вирішення своїх проблем і зберегти своє благополуччя. Зазначимо, що соціальна адаптація сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, визначає не тільки здатність до функціонування в суспільстві, а й загальний рівень благополуччя кожного її члена.

Список використаних джерел:

1. Бориченко К. В. Соціальний захист сімей з дітьми за законодавством України : дис канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 245 с.
2. Зайцева З. Г., Трубавіна І. М. Соціальна підтримка сім'ї : комплексні програми центрів ССМ. Київ : УДЦССМ, 2011. 217 с.
3. Яцина О. Ф. Трансформації практик шлюбно-сімейного партнерства та батьківства : монографія. Ужгород : Карпати, 2018. 280 с.
4. Полянська Н. Реалізація державної соціальної політики України щодо підтримки молодих сімей. *Могилянські читання – 2018 : досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти* : зб. тез XXI Всеукр. наук.-метод. конф. (Миколаїв, 12-17 лист. 2018 р.). Миколаїв : ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. С. 107-109.
5. Довга М. М. Основи соціально-правового захисту молодих сімей : метод. реком. Івано-Франківськ : НАІР, 2021. 127 с.

6. Петришин Л. Й., Лещук Г. В. Змістові аспекти соціально-педагогічної роботи із вимушеними переселенцями та їх сім'ями в сучасних соціальних умовах. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*, 2016. № 1(11). С. 40-46

*Анастасія Супрунюк,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

*Науковий керівник: Вікторія Степаненко,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи,
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

ПСИХОАКТИВНІ РЕЧОВИНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РЕПРОДУКТИВНЕ ЗДОРОВ'Я

Постановка проблеми. Психоактивні речовини (ПАР) є значним чинником, що впливає на здоров'я сучасної людини. Вони здатні змінювати психічний стан, поведінку та фізіологічні процеси. Зловживання ПАР створює не лише соціальні і медичні проблеми, але й підвищує ризик порушень репродуктивного здоров'я. Тема ПАР є надзвичайно актуальною, оскільки в Україні, за даними Центру громадського здоров'я МОЗ, збільшується кількість молодих людей, які мають досвід їхнього вживання [5].

Виклад основного матеріалу дослідження. Психоактивні речовини – це хімічні сполуки або суміші, які, потрапляючи в організм людини, впливають на діяльність центральної нервової системи (ЦНС), змінюючи психічний стан, сприйняття, настрої і поведінку. До них належать як легальні речовини (алкоголь, кофеїн, тютюн, певні лікарські засоби), так і заборонені – наркотики й психотропні сполуки. Вони використовуються з різними цілями: від медичних і ритуальних до рекреаційних. Однак, безконтрольне або надмірне вживання ПАР призводить до формування залежності, порушень у роботі мозку, нервової, серцево-судинної та репродуктивної систем [2; 4].

Під поняттям «репродуктивне здоров'я» розуміють стан фізичного, психічного і соціального благополуччя людини у всьому, що стосується функцій і процесів репродуктивної системи. Це не лише відсутність захворювання, а й можливість мати дітей, планувати сім'ю, підтримувати гармонійні стосунки між статями. Репродуктивне здоров'я є одним із ключових показників соціального розвитку держави, адже воно визначає якість життя нинішніх і майбутніх поколінь [6].

ПАР класифікують за різними критеріями. За характером впливу на ЦНС виділяють: стимулятори, які підвищують активність мозку (наприклад, кофеїн, амфетамін, нікотин, кокаїн); депресанти, що гальмують нервову діяльність (алкоголь,

барбітурати, транквілізатори); галюциногени, які спотворюють сприйняття реальності (ЛСД, псилоцибін, мескалін); канабіноїди – речовини, що впливають на психоемоційний стан через рецептори мозку (канабіс, марихуана, гашиш). Існують також змішані групи ПАР, які поєднують кілька типів дії. Крім того, за походженням вони можуть бути природного, синтетичного або напівсинтетичного походження [1; 2].

На законодавчому рівні класифікація ПАР регулюється Законом України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», який визначає порядок контролю за обігом цих речовин, їх поділ на списки та відповідальність за порушення. Згідно із законом, усі психоактивні речовини поділяються на контрольовані (ті, що мають обмежене медичне застосування або повністю заборонені) та вільні у використанні [3]. Контроль за ними здійснюється державними органами та установами, зокрема МОЗ України та Національною поліцією.

Вплив психоактивних речовин на репродуктивне здоров'я є одним із найнебезпечніших аспектів їхнього зловживання. У жінок уживання алкоголю, нікотину чи наркотичних засобів може спричиняти порушення менструального циклу, безпліддя, патології вагітності, підвищену ймовірність викиднів і народження дітей із вродженими вадами. У чоловіків ПАР знижують рівень тестостерону, погіршують якість сперми, зменшують кількість та рухливість сперматозоїдів. Також доведено, що у чоловіків, які вживають наркотики або зловживають алкоголем, збільшується ризик генетичних пошкоджень у статевих клітинах.

У підлітковому віці вплив ПАР на репродуктивну систему є ще більш критичним, адже організм перебуває в стадії активного розвитку. Ранні експерименти з алкоголем чи наркотиками здатні викликати затримку статевого дозрівання, ендокринні порушення, хронічні запальні процеси статевих органів, а в подальшому – проблеми із зачаттям і виношуванням дітей. ПАР також змінюють поведінку, провокуючи ризиковану сексуальну активність, що підвищує ймовірність зараження інфекціями, що передаються статевим шляхом [7].

Профілактика негативного впливу ПАР на репродуктивне здоров'я передбачає поєднання освітніх, соціальних і медичних заходів. Надзвичайно важливо проводити просвітницькі кампанії серед молоді, формувати відповідальне ставлення до власного тіла, виховувати навички відмови від шкідливих звичок. Крім того, необхідно забезпечувати доступ до програм реабілітації та підтримки осіб, які мають залежність. Досвід шкільних та університетських програм із профілактики доводить, що раннє інформування здобувачів освіти про наслідки вживання ПАР сприяє зменшенню поширеності шкідливих звичок серед молоді.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Психоактивні речовини мають значний вплив на здоров'я людини, зокрема на репродуктивну функцію. Надмірне або тривале їхнє застосування створює серйозні медичні, соціальні та психологічні проблеми. Для мінімізації ризиків, зменшення наслідків зловживання

ТНПУ

*Стратегія наукового пошуку в соціальній роботі, соціальній педагогіці та соціальній освіті:
поліфункціональність ідей*

ПАР важливою є розробка та реалізація профілактичних і реабілітаційних програм серед дітей та молоді, які перебувають у групі ризику. Також актуальним напрямом є продовження освітніх кампаній серед дітей та молоді щодо негативного впливу ПАР на їх репродуктивне та загальне здоров'я, що складає перспективу подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Альянс громадського здоров'я. Уроки зменшення ризику. Урок 16. Психоактивні речовини і їх вплив на організм. URL: <https://profihealth.org.ua/uk/lessons/192> (дата звернення: 28.10.2025)
2. Вінницький обласний ЦКПХ. Психоактивні речовини (ПАР). 2024. URL: <https://vn.cdc.gov.ua/article/psyhoaktyvni-rechovyny-par/> (дата звернення: 27.10.2025)
3. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Закон України від 15.02.1995 № 60/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.10.2025)
4. Центр громадського здоров'я МОЗ України. Класифікація психоактивних речовин. URL: <https://www.phc.org.ua/news/klasifikaciya-psikhoaktivnikh-rechovin> (дата звернення: 26.10.2025)
5. Центр громадського здоров'я. Національний звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні (за даними 2024 року). 2025. URL: <https://salو.li/b8DAEeE> (дата звернення: 28.10.2025)
6. Центр громадського здоров'я МОЗ України. Що варто знати про репродуктивне здоров'я. URL: <https://www.phc.org.ua/news/scho-var-to-znati-pro-reproduktivne-zdorovya> (дата звернення: 26.10.2025)
7. Kharchenko Ye., Kurytsia D. Psychological Ways of Providing Primary Medical Sanitary Help for People who Use Psychoactive Substances. *Проблеми сучасної психології*. 2021. № 51. С. 215–240. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2021-51.215-240>

Валерій Танцюра

*аспірант кафедри соціальної освіти та соціальної роботи,
Український Державний університет імені Михайла Драгоманова*

Науковий керівник: **Рената Вайнола**,

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної освіти та соціальної роботи,
Український Державний університет імені Михайла Драгоманова*

**ЦЕНТРИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ
ЯК ІНСТИТУТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ**

У сучасному українському суспільстві, що переживає глибокі соціальні трансформації, війну, економічні виклики та процеси децентралізації, питання соціального захисту набуває особливої актуальності. Одним із ключових елементів цієї системи є Центри соціальних служб (ЦСС) — інститути, що забезпечують доступ громадян до соціальних послуг, сприяють інтеграції вразливих груп у суспільство та реалізують державну політику у сфері соціального захисту. Їхня діяльність є не лише практичним інструментом допомоги, а й відображенням гуманістичних засад соціальної роботи, орієнтованої на гідність, рівність і солідарність. Відповідно до Типового положення про районний, міський, районний у місті, селищний, сільський центр соціальних служб затвердженого Постановою Кабміна від 1.06.2020р. №479, «міський, районний, районний у місті, селищний, сільський центр соціальних служб є закладом, що проводить соціальну роботу із сім'ями, дітьми та молоддю, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах, і надає їм соціальні послуги» [5].

У своїй діяльності Центр соціальних служб дотримується положень Конституції України, чинного законодавства, нормативно-правових актів Президента України та Кабінету Міністрів України. Робота центру також узгоджується з наказами уповноважених центральних органів виконавчої влади у сфері соціальної політики, рішеннями місцевих органів влади та самоврядування, а також із власним затвердженим положенням, що визначає його структуру, функції та напрями діяльності. Функціональне призначення ЦСС полягає у виявленні потреб громадян, оцінці ступеня складності життєвих обставин, формуванні індивідуального плану надання соціальних послуг, здійсненні соціального супроводу, кризового втручання, консультування, психологічної підтримки, а також у координації міжвідомчої взаємодії між різними суб'єктами соціального захисту.

Центри соціальних служб працюють із широким спектром отримувачів послуг, серед яких:

- діти та молодь, які зазнали насильства, залишилися без батьківського піклування, мають ризик девіантної поведінки;
- сім'ї у складних життєвих обставинах, зокрема багатодітні, малозабезпечені, кризові, ті, що переживають втрату, розлучення, хворобу;
- особи з інвалідністю, які потребують підтриманого проживання, адаптації, реабілітації;
- люди похилого віку, які стикаються з ізоляцією, самотністю, втратою соціальних зв'язків;
- внутрішньо переміщені особи, які потребують інтеграції, житлової, правової та психологічної підтримки;
- ветерани, учасники бойових дій, члени їхніх родин;
- особи, які повернулися з місць позбавлення волі;
- жертви домашнього насильства, торгівлі людьми, дискримінації та ін.[4].

Соціальний захист, який здійснюють Центри соціальних служб, є багатовимірним процесом, що охоплює виявлення потреб через соціальне інспектування, анкетування, звернення; оцінку складності життєвих обставин; формування індивідуального плану надання послуг з визначенням цілей, термінів, відповідальних осіб; надання соціального супроводу; кризове втручання (оперативна допомога у випадках загрози життю, здоров'ю, безпеці); реабілітацію та ресоціалізацію; інформування та консультування.

Попри важливу роль у системі соціального захисту, Центри соціальних служб стикаються з низкою проблем:

- недостатнє фінансування - обмежені ресурси для реалізації програм, оплати праці, матеріального забезпечення;
- кадровий дефіцит - нестача кваліфікованих фахівців, високе професійне вигорання;
- низька обізнаність населення - багато громадян не знають про можливість отримання допомоги;
- недостатня міжвідомча координація - складнощі у взаємодії з медичними, освітніми, правоохоронними структурами;
- нерівномірність доступу - у сільських громадах центри часто відсутні або працюють обмежено;
- виклики цифровізації - потреба в адаптації до онлайн-форматів, захисту персональних даних;
- психоемоційне навантаження на працівників - робота з травмованими, кризовими випадками [1;2].

Центри соціальних служб є фундаментальними інститутами соціального захисту, що забезпечують підтримку найбільш вразливих категорій населення. Їхня діяльність потребує системного вдосконалення, зокрема через посилення нормативного регулювання, кадрове забезпечення, фінансову підтримку та розвиток цифрових інструментів. У контексті сучасних викликів — війни, міграції, соціальної нерівності — роль центрів соціальних служб набуває особливої ваги як гаранта соціальної стабільності.

Список використаних джерел:

1. Белевцова Я. С. Механізм підвищення якості соціальних послуг на рівні місцевих органів влади : автореф. дис. канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 . Харків., 2011. 20 с.
2. Дубич К. Сучасна система надання соціальних послуг України. *Державне управління: удосконалення та розвиток* №3, 2015р. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=821> (дата звернення 2.10.25)
3. Про організацію надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 1.10.25)

4. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення 3.10.25)

5. Типове положення про районний, міський, районний у місті, селищний, сільський центр соціальних служб: Постанова Кабміна від 1.06.2020р. №479. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#n68> (дата звернення 29.10.25).

Віталій Узун,
здобувач ступеня доктора філософії,
спеціальність I 10 «Соціальна робота та консультування»,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

Науковий керівник: **Віра Поліщук,**
доктор педагогічних наук, професор
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНІВ

У період післявоєнного відновлення питання соціальної підтримки ветеранів набуває особливої ваги. Досвід країн, які вже пройшли через масштабні військові конфлікти, доводить, що ефективна система допомоги ветеранам — запорука їхньої успішної адаптації та повернення до активного життя у громаді. Аналіз зарубіжних підходів дозволяє визначити найрезультативніші моделі соціальної роботи, орієнтовані на реабілітацію, професійне відновлення та психологічну стабілізацію ветеранів.

Метою дослідження є аналіз зарубіжного досвіду соціальної підтримки ветеранів, виявлення ефективних практик і визначення можливостей їх адаптації в українських реаліях.

У багатьох країнах світу система соціальної підтримки ветеранів побудована на поєднанні державних, громадських і волонтерських механізмів. У Сполучених Штатах Америки діє комплексна модель, яку координує Департамент у справах ветеранів (U.S. Department of Veterans Affairs). Вона охоплює медичну допомогу, реабілітаційні програми, житлові пільги, навчальні гранти та підтримку працевлаштування через програму GI Bill. Значну увагу приділяють психосоціальній адаптації, що реалізується через спеціалізовані центри підтримки ветеранів та їхніх родин [6].

Канада також демонструє сталу систему підтримки ветеранів, яку координує Veterans Affairs Canada. Згідно з офіційним звітом Departmental Results Report 2023–2024, у межах державної політики забезпечується надання фінансової, медичної, освітньої та психологічної допомоги колишнім військовослужбовцям.

Особлива увага приділяється індивідуальним планам відновлення, коли кожен ветеран разом із соціальним працівником визначає власну траєкторію повернення до цивільного життя [3]. Важливий внесок у вивчення зарубіжного досвіду роблять міжнародні організації, зокрема Міжнародна організація з міграції (IOM) та IREX. Згідно зі звітом *Enhancing Successful Reintegration of Veterans* (IOM, 2025), успішна реінтеграція ветеранів залежить від комплексного підходу, який поєднує підтримку психічного здоров'я, освіти, працевлаштування й соціальної участі [4]. Аналогічні висновки містить дослідження *Study on Veterans' Reintegration* (IREX, 2024), де наголошується на важливості залучення громад і місцевих партнерів до процесу адаптації військовослужбовців [5].

В Україні цей досвід може бути адаптований через розбудову регіональних центрів підтримки ветеранів, що діють на основі Національної стратегії зі створення системи переходу від військової кар'єри до цивільного життя на 2023–2033 роки [2].

Узагальнення зарубіжного досвіду дає змогу виокремити основні підходи, які можуть бути адаптовані в Україні. Для нашої держави особливо актуальним є впровадження принципів, напрацьованих у цих системах, зокрема:

- інтеграції державних і недержавних механізмів підтримки за моделями, описаними в IOM та IREX;
- індивідуальний підхід до ветерана залежно від типу травматичного досвіду;
- інтегровані центри підтримки з психологічними, освітніми й соціальними послугами в одному місці;
- співпраця з громадами й ветеранськими об'єднаннями у формуванні соціальної політики;
- підготовка соціальних працівників до роботи з військовими та їхніми родинами за міжнародними стандартами [3–6].

Аналіз зарубіжного досвіду доводить, що успішна соціальна підтримка ветеранів можлива лише за умови поєднання державних, громадських і волонтерських ресурсів [3; 6]. Ключовим чинником ефективності є орієнтація на індивідуальні потреби ветеранів, доступність комплексних послуг і міжвідомча співпраця.

Для України доцільно впроваджувати інтегровану модель підтримки ветеранів, що включає психологічну допомогу, професійну реабілітацію, освітні можливості та сприяння працевлаштуванню. Адаптація кращих міжнародних практик, запропонованих у звітах IOM та IREX, сприятиме формуванню сучасної системи соціальної роботи, орієнтованої на гідне життя ветеранів і їхніх сімей [4; 5].

Варто наголосити, що ефективність соціальної підтримки ветеранів залежить не лише від наявності державних програм, а й від ставлення суспільства до людей, які пройшли війну [1].

Позитивний громадський дискурс, волонтерські ініціативи й розвиток ветеранських спільнот формують середовище, у якому військові та їхні сім'ї відчувають

повагу й підтримку. Це особливо важливо для процесу їхньої реінтеграції в українське суспільство після тривалих бойових дій. Важливим напрямом соціальної роботи з ветеранами є формування системи наставництва, коли ветерани з досвідом інтеграції допомагають іншим проходити цей шлях [4]. Такий підхід активно застосовується у США, Канаді та Польщі й довів свою ефективність у зниженні рівня ізоляції, депресії та професійного вигорання серед ветеранів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Від 22.10.1993 № 3551-ХІІ (зі змінами станом на 2024 рік).
2. Кабінет Міністрів України. Національна стратегія зі створення системи переходу від військової кар'єри до цивільного життя на 2023–2033 роки. Київ: КМУ, 2023.
3. Government of Canada. Departmental Results Report 2023–2024. Ottawa: Veterans Affairs Canada, 2024. <https://veterans.gc.ca/en/about-vac/reports-policies-and-legislation/departamental-reports/departamental-results-reports>
4. International Organization for Migration (IOM). Enhancing Successful Reintegration of Veterans (Inception Report). Geneva: IOM, 2025. https://evaluation.iom.int/sites/g/files/tmzbd1151/files/docs/resources/Annex%20II.%20Inception%20Report_final_Sarah%20Lynn%20HARRIS.pdf
5. IREX. Study on Veterans' Reintegration (Key Needs and Challenges in Accessing Basic Services and Rights). Washington D.C.: IREX, 2024. <https://www.irex.org/files/2024-reportveterans-reintergration-english.pdf>
6. U.S. Department of Veterans Affairs. Annual Benefits Report 2023. Washington: U.S. Department of Veterans Affairs, 2024. <https://www.benefits.va.gov/REPORTS/abr/docs/2023-abr.pdf> (дата звернення 29.10.25).

Андрій Ушаков,

*аспірант кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Ольга Сорока,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

КОНФЛІКТ ЯК ОБ'ЄКТ І ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У побуті люди прагнуть уникати конфліктів. Однак у соціальних і гуманітарних науках конфлікт, розглянутий відсторонено, часто набуває позитивної конотації. Конфлікти вважаються частиною неминучих соціальних змін та індивідуального розвитку.

На переконання С. Котлового, «конфлікт є одним із засобів самоствердження особистості, будучи відображенням у міжособистісних стосунках суперечностей процесу соціалізації» [2, с. 267]. Н. Леченко і Н. Коляда вважають, що «конфлікт (від лат. *conflictus* – зіткнення, сутичка) – це ситуація, у якій відбувається зіткнення протилежних інтересів і поглядів, що призводить до напруження, гострих суперечностей та активних дій» [3, с. 43].

Слід зазначити, що конфлікти в будь-якій сфері виявляють розбіжність інтересів, потреб, цінностей, цілей і підходів. Разом з тим, без протиріч у край важко буде відбуватися індивідуальний і суспільний розвиток. Конфлікти можуть бути рушієм позитивних змін або перешкодою благополучному співіснуванню. Для роботи з конфліктами має значення не тільки аналіз причин і приводів їх виникнення, а й вдосконалення форм їх попередження, послаблення, розв'язання. Не завжди зрозуміло, що стоїть за конфліктом – об'єктивна суперечність інтересів або розбіжність суб'єктивних оцінок.

Як зазначає у своєму теоретичному огляді Г. Еффінгер, «соціальні працівники частіше за інших фахівців бувають безпосередньо залучені в різного роду конфлікти у сфері політики, економіки, соціально-культурних інтересів... Крім того, їхня професійна діяльність характеризується, як «професійний парадокс», оскільки вона передбачає складний взаємозв'язок допомоги і контролю, автономії і гетерономії, близькості і дистанціювання, підтримки і вимоги. Такого роду протиріччя в принципі не можуть бути вирішені у сфері соціальної роботи. Ці протиріччя загострюються в тих сферах діяльності, де недобровільність і примус відіграють суттєву роль» [4, с. 24].

Зарубежем, зокрема, в Німеччині соціальні працівники задіяні в тюрмах, виправних установах, реабілітаційних центрах для наркозалежних, в корекційній роботі з неповнолітніми правопорушниками, де вони вирішують завдання не просто розподілу пілг або «виявлення соціально неблагополучних клієнтів», але використовують різні соціально-педагогічні технології для «вбудовування» девіантних індивідів в соціально схвалене середовище і діяльність, для усунення соціальної ексклюзії.

Особливістю соціальної роботи, як у Німеччині, так і в Україні полягає в тому, що її об'єктом виступають люди, які з різних причин уникають контактів з державними установами й працівниками державних служб, не володіючи достатніми навичками для цього. Таким чином, соціальний працівник допомагає подолати бар'єри в контактах з державною системою і одночасно спонукає клієнта до вирішення внутрішньоособистісних конфліктів.

К. Маар і Ю. Малісек на конкретних прикладах розглядають конфлікти різного рівня в роботі з безхатьками. Вони ставлять питання про важливу роль соціальної роботи в суспільстві: надання швидкої допомоги в окремих випадках або представництво в політичних структурах для принципового вирішення конкретної

соціальної проблеми [4]. У вітчизняній соціальній практиці такий підхід називається «гармонізація соціального середовища» і розробляється переважно теоретично.

Зарубіжні вчені С. Зойлер, Ю. Раймер і Й. Клоха аналізують значення конфліктних ідентичностей у контексті життєвих і освітніх сценаріїв, а також професійної взаємодії у сфері соціальної роботи. Мистецтво професіонала полягає в тому, щоб, незважаючи на всі складнощі проблем і обмеженість доступних засобів, вирішувати поставлені завдання, не уникаючи конфліктів. Автори вивчають конфліктогенні розбіжності між дозвіллевою активністю працюючої молоді та батьківськими очікуваннями [4].

Соціальний працівник змушений щоразу заново в конфлікті, який він опрацьовує зі своїм клієнтом, визначати для себе свою професійну позицію. Його завдання: роз'яснювати соціальні норми, спрямовувати соціальні дії підопічних, захищати їх від неприємних вимог соціуму, захищати від не завжди адекватних очікувань близьких або бути агентом з впровадження соціально схвалюваних і підтримуваних державою очікувань нормативного способу життя. Іншими словами, соціальний працівник завжди чітко усвідомлює, на чому він боці. І це необхідно враховувати в системі фахової підготовки.

Е. Шимпф наголошує на важливості конфлікту як основи для процесу підготовки та підвищення кваліфікації фахівців соціальної сфери. Аналіз соціальних проблем з позицій теорії конфлікту допомагає в усвідомленні деструктивних процесів у суспільстві, а також відкриває можливості вдосконалення технологій соціальної роботи.

Цікавим вважаємо досвід Б. Ронер, який обговорює статус соціального працівника, що виступає посередником між законом (державою) і клієнтом. Залежно від розуміння своєї ролі соціальний працівник стає на ту чи іншу сторону в суперечці і шукає варіанти дій, які частково порушують чинне законодавство, але вважаються менш несправедливими, більш прийнятними. У зв'язку з цим Б. Ронер розглядає можливості дій окремого соціального працівника, а також вказує на необхідність специфічних змін у професійній діяльності [4].

Погоджуємося із вітчизняними науковцями в тому, що «завдання соціального працівника на етапі конфлікту полягає в тому, щоб допомогти членам групи усвідомити важливість злагодженої роботи, врегулювати виниклі розбіжності, підвищити усвідомлення ситуації і спрямувати членів групи на взаємну підтримку та надання ефективної допомоги» [3, с. 44].

Соціальні працівники, які беруть участь у врегулюванні конфліктів своїх клієнтів, самі стають суб'єктами конфліктів, будучи професійно залученими в конфліктогенні суспільні відносини. Тому соціальний працівник як професіонал не може обмежуватися зручною позицією «спостерігача», а покликаний бути «активним діячем» конфлікту, який необхідно розв'язати з урахуванням етичних принципів, професійних та рольових позицій.

Список використаних джерел:

1. Данилевич Ю. О. Комунікативні навички та комунікативна компетентність, їх роль у здобутті освіти і формування комунікативних навичок упродовж професійної діяльності. *Медсестринство*. 2023. № 2. С. 56–65.
2. Котловий С. А. Конфлікт як невід’ємний об’єкт соціалізації учнів. *Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: Зб. наук. праць. Вип. 15. книга 2. Кам’янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2011. С. 262–269.
3. Левченко Н., Коляда Н. Конфлікти в управлінні соціальної роботи: теоретичний аспект. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. Вип. 4. С. 41–46.
4. Stoevesand S., Roeh, D. (Hrsg). Konflikte – theoretische und praktische Herausforderungen fuer die Soziale Arbeit. Verlag Barbara Budrich, Opladen-Berlin-Toronto, 2015. 302 p.

**СЕКЦІЯ 3. Соціальна педагогіка:
пріоритетні напрями та стратегії розвитку.***Лілія Балабан,**здобувач першого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка**Науковий керівник: Галина Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та
соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка***БУЛІНГ У НАВЧАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ
ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА**

Постановка проблеми. Проблема булінгу у навчальному середовищі сьогодні є однією з найбільш гострих соціальних тем, оскільки вона безпосередньо впливає на розвиток особистості дитини, її самооцінку, міжособистісні стосунки та подальшу соціалізацію. Навчальний заклад – це не лише місце здобуття знань, а й простір, де дитина вчиться спілкуватися, будувати дружбу, довіряти, співпрацювати. Саме тому будь-які прояви приниження, агресії чи ізоляції у шкільному середовищі мають глибокі психологічні та соціальні наслідки.

Булінг визначається як систематичне, навмисне приниження або насильство, спрямоване на учня (або групу учнів) з боку однолітків. Його головна особливість – повторюваність дій та нерівність сил між кривдником і жертвою. Така поведінка може бути не лише фізичною (побиття, штовхання), але й психологічною (приниження, образи, поширення чуток), економічною (крадіжки, псування майна) чи навіть

інформаційною, коли дитину переслідують у соціальних мережах – так званий кібербулінг. Актуальність теми зумовлена кількома причинами.

По-перше, за останні роки в Україні спостерігається зростання кількості випадків булінгу серед дітей і підлітків. За результатами різних опитувань, значна частина учнів стикалися з агресією в школі, а дехто регулярно її зазнає. Це вказує на те, що булінг — не поодиноким явищем, а соціальна тенденція.

По-друге, наслідки булінгу можуть бути надзвичайно серйозними. У жертв спостерігаються тривожність, депресія, зниження успішності, проблеми з адаптацією, відчуження від колективу. Такі діти часто переносять страх і недовіру до людей у доросле життя.

По-третє, булінг негативно впливає на загальний морально-психологічний клімат у навчальному закладі, адже створює атмосферу напруження, недовіри, страху. У такому середовищі втрачається мотивація до навчання, знижується відчуття безпеки.

Особливої уваги заслуговує кібербулінг — сучасна форма цькування, яка активно поширюється через соціальні мережі, чати, онлайн-ігри. Ця форма є небезпечнішою, оскільки агресор може залишатися невидимим, а публікація образливих матеріалів в інтернеті має довготривалі наслідки для постраждалого. Серед причин поширення булінгу дослідники називають такі чинники, як дефіцит моральних цінностей, низький рівень емоційної культури, неблагополучна атмосфера в сім'ї, відсутність чіткої системи реагування у школах. Часто педагоги не мають достатніх знань і навичок, щоб своєчасно помітити та зупинити насильство, а діти не довіряють дорослим і залишаються зі своєю проблемою наодинці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Булінг у навчальному середовищі — це не просто конфлікт між учнями, а тривале й систематичне приниження, яке руйнує психологічне благополуччя дитини та атмосферу в колективі. Проблема полягає в тому, що більшість таких ситуацій залишаються непоміченими або замовчуються, адже школярі часто бояться говорити про свої переживання. Згідно з матеріалами Центру безпеки підлітків (2023), найпоширенішими формами булінгу є образи, насмішки, пошкодження особистих речей, ізоляція від групи, а також кібербулінг — переслідування через соціальні мережі чи месенджери [1]. У таких випадках агресор має змогу впливати на жертву навіть за межами школи, що значно посилює негативні наслідки.

Основні причини виникнення булінгу можна розділити на кілька груп:

Психологічні: бажання самоствердитися за рахунок слабшого, низька самооцінка, невміння висловлювати емоції конструктивно;

Соціальні: несприятлива атмосфера в колективі, байдужість однолітків, відсутність підтримки з боку дорослих;

Сімейні: агресія, конфлікти, або, навпаки, надмірна опіка в сім'ї.

У своїй роботі Туранська А. А. наголошує, що вирішення проблеми булінгу можливе лише через комплексний підхід, який об'єднує педагогів, психологів, соціальних працівників та батьків. Соціальний працівник у цьому процесі має діяти як посередник і координатор взаємодії всіх учасників освітнього середовища [2].

Його діяльність передбачає кілька напрямів:

Діагностика проблеми – спостереження за поведінкою учнів, проведення опитувань і анкетування, виявлення потенційних жертв і агресорів. Профілактика – організація тренінгів, інтерактивних занять, тематичних зустрічей, які формують культуру поваги та взаєморозуміння.

Робота з учасниками булінгу – індивідуальні консультації з дітьми, які зазнали насильства, та корекційна робота з тими, хто проявляє агресію.

Співпраця з батьками – допомога у розумінні причин агресивної поведінки, проведення бесід і тренінгів для родин.

Плахтій І. підкреслює, що профілактика булінгу повинна бути не епізодичною, а системною. Одноразові заходи не змінюють ситуацію – лише постійна робота, спрямована на формування здорового мікроклімату в колективі, дає позитивні результати [2].

Хорошою практикою в українських школах стає створення шкільних служб порозуміння. Їх мета – допомагати дітям мирно вирішувати конфлікти, розвивати вміння слухати одне одного, висловлювати власну думку без агресії. Саме через подібні ініціативи школярі навчаються відповідальності за свої дії та вчать підтримувати однокласників, а не принижувати. Окрім цього, важливим напрямом діяльності є інформаційно-просвітницька робота. Соціальний працівник може проводити уроки доброти, акції проти насильства, тематичні тижні, під час яких учні обговорюють, як поводитися у складних ситуаціях. Такі ініціативи допомагають дітям зрозуміти, що звертатися по допомогу – це не соромно, а необхідно. Отже, робота соціального працівника у запобіганні булінгу охоплює не лише допомогу постраждалим, а й формування безпечного простору, де кожен учень відчувається захищеним і важливим. Саме така комплексна діяльність сприяє зменшенню рівня агресії у школах та підвищенню психологічного комфорту дітей

Висновки. Булінг – це не лише проблема конкретної школи, а соціальне явище, що відображає загальний стан міжособистісних відносин у суспільстві. Для ефективної протидії цькуванню потрібен системний підхід, який включає профілактику, виховання емпатії, підтримку жертв та роботу з агресорами. Роль соціального працівника у цьому процесі є ключовою: він може об'єднати зусилля педагогів, психологів, батьків і самих дітей задля створення безпечного навчального простору. Подолати булінг можливо лише тоді, коли школа стане місцем довіри, взаємоповаги та підтримки.

Список використаних джерел:

1. Плахтій І. Булінг у шкільному середовищі: соціально-психологічний аналіз. Український альманах соціальних досліджень. 2023. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/350>

2. Туранська А. А. Профілактика булінгу серед учнівської молоді як напрям діяльності соціального працівника: магістерська робота. Львів : ЛДУВС, 2023. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6723/...>

3. Центр безпеки підлітків. Булінг: покажчик матеріалів / уклад. О. Мельник. Київ, 2023. URL: <https://cbspodil.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/Buling-pokazhchik.pdf>

Олександр Безруков,

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність А5 Професійна освіта,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Науковий керівник: **Світлана Калаур,**
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи
та соціальної педагогіки,*

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА

ОСОБИСТІСНА ЯКІСТЬ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ФАХІВЦЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Відповідальність як складний морально-етичний та психічний феномен має доволі багатогранний і суперечливий характер. Відіграючи ключову роль у забезпеченні гармонійного функціонування суспільства та реалізації людиною свого потенціалу, вона одночасно проявляється як на рівні особистості, так і у суспільному житті. В основі відповідальності завжди лежить свідомий вибір індивідом певної поведінки, що визначається миттєвими рішеннями та можливостями розвитку власних особистісних рис, якостей та здібностей.

Сучасний український фахівець стикається з численними викликами професійного та соціального характеру, де відповідальність стає не лише особистісною якістю, а й необхідною умовою ефективної його фахової діяльності. В українському суспільстві, що бореться із російською агресією, від майбутнього професіонала очікується здатність приймати рішення, усвідомлювати наслідки цих рішень та одночасно підтримувати високі стандарти етики й моральної свідомості.

Однією з проблем є те, що поняття відповідальності часто залишається абстрактним і недостатньо усвідомленим серед здобувачів освіти перших-других років навчання. Досить часто прийняття рішень відбувається під тиском зовнішніх обставин, без глибокого осмислення власної ролі у наслідках цих рішень для колективу та

суспільства. Це призводить до зниження ефективності професійної діяльності та конфліктів у робочих і соціальних взаєминах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У вітчизняній педагогіці питання формування відповідальності посідає важливе місце, і в його межах найбільш поширеними є дві концепції, запропоновані свого часу видатними українськими педагогами – А. Макаренком і В. Сухомлинським. Так, за першою концепцією, автором якої є А. Макаренко, виховання відповідальності відбувається у колективі та через колектив. Учений наголошував, що процес формування відповідальності є неможливим без емоційного переживання особистістю своєї причетності до спільної справи та уважав, що виключно колективна діяльність сприяє становленню свідомої дисципліни та моральної зрілості. Тобто, основною метою виховання є «формування трудівника, який має високе почуття відповідальності та дисципліни» [1, с. 515–520].

Другу концепцію запропонував В. Сухомлинський, який розглядав відповідальність у контексті громадянського та морально-духовного виховання. На його думку, розвиток цієї якості пов'язаний із формуванням гуманістичного світогляду та високої культури почуттів. До прикладу, В. Сухомлинський трактував відповідальність як здатність особистості самостійно визначати свої обов'язки та виконувати їх, наголошуючи, що центральним елементом у цьому процесі є совість – «внутрішній механізм розвитку відповідальності» [2, с. 261]. Педагог підкреслював, виховувати відповідальність варто з дошкільного віку, обов'язково роблячи акцент на милосердя і людяність.

Варто звернути увагу на підходи до трактування відповідальності, які запропоновані українським педагогом Г. Ващенком, який наголошував, що провідною метою виховання має бути формування громадськості, патріотизму, високої моральності, людської гідності та відповідальності. Учений розглядав ці якості не ізольовано, а як взаємопов'язані елементи цілісного світогляду особистості, що ґрунтується на моральних і духовних засадах. На переконання Г. Ващенка, саме «моральність, відповідальність і працелюбність повинні становити основу світогляду української молоді, оскільки вони визначають не лише поведінку людини, а й її ставлення до суспільства, праці та держави». Він підкреслював, що «особистість насамперед відповідальна за творення патріотичного суспільства та власного майбутнього у ньому». [1, с. 427-440].

Цікавими у контексті нашого наукового пошуку є бачення відповідальності запропоноване О. Олексієнко [3]. Так, авторка наголошує, що «для визначення сутності поняття «відповідальність» як моральної категорії доцільно вивчати її у взаємозв'язку з іншими якостями особистості». Науковиця акцентує своє бачення на необхідності дослідження «процесу формування відповідальності через вивчення глибинних зв'язків між такими категоріями, як свобода, відповідальність, цінність» [3, с. 115].

З наведених вище аргументів вбачається, що ідея відповідальності як ключової морально-етичної та соціальної риси особистості має глибоке історичне коріння. У різні періоди вона набувала нових змістових акцентів – від колективістського підходу А. Макаренка до гуманістичних і громадянських орієнтирів В. Сухомлинського та морально-патріотичного виміру у працях Г. Ващенка. Однак незмінним залишалося розуміння того, що відповідальність – це не лише риса характеру, а цілісний прояв зрілості особистості, її здатності усвідомлювати наслідки власних дій і робити моральний вибір. Саме це багатовимірне розуміння є в основі новітнього трактування відповідальності як необхідної професійно-особистісної якості фахівця нового покоління. Так, І. Будулуца і П. Лузан серед «професійно-педагогічних якостей майбутніх фахівців поряд з іншими виділяють відповідальність, що забезпечуватиме продуктивне розв'язання професійно спрямованих завдань» [4, с. 273]; Т. Алексєєва наголошує, що «значущою складовою професійної компетентності майбутнього фахівця є відповідальність, що характеризує спрямованість суб'єкта майбутньої професійної діяльності, впливає на процес і результати професійної діяльності насамперед через ставлення до своїх професійних обов'язків і якостей» [5, с. 66].

У сучасному світі, який характеризується швидкими змінами, високим рівнем невизначеності та зростанням вимог до професійної компетентності, відповідальність набуває статусу однієї з ключових якостей майбутнього фахівця-професіонала. Вона розглядається не лише як моральна категорія, а й як інтегративна характеристика особистості, що поєднує свідоме ставлення до праці, готовність приймати рішення і усвідомлювати їх наслідки, здатність діяти в інтересах колективу й суспільства. Умови нової освітньої парадигми, яка орієнтована на саморозвиток, соціальну активність, ініціативу та критичне мислення надають цій якості особливої актуальності. Відповідальний фахівець – це людина, яка не лише виконує професійні обов'язки, а й усвідомлює суспільну значущість своєї діяльності, виявляє готовність до морального вибору та дотримання етичних стандартів у будь-яких обставинах. Особливо важливою відповідальність стає у мультидисциплінарному та швидкозмінному середовищі сучасного ринку праці, де від фахівця очікують не лише сумлінного виконання професійних обов'язків, а й ініціативи, творчого підходу та готовності до особистісного та самовдосконалення. Відтак, формування цієї якості слід розглядати як ключовий елемент підготовки сучасного фахівця, який здатний ефективно діяти в умовах динамічних трансформацій та нести відповідальність за результати своєї діяльності перед колегами, організацією та українським суспільством загалом.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у обраному напрямі. Отже, відповідальність виступає фундаментальною особистісною якістю сучасного фахівця, яка поєднує соціальні, професійні та моральні складові його діяльності. Вона визначає ефективність професійної діяльності, формує усвідомлену здатність приймати обґрунтовані рішення та усвідомлювати наслідки власних дій. З

огляду на викладене, стає очевидним, що відповідальність це не лише риса характеру, а й практичний інструмент ефективності майбутньої професійної діяльності. Вона здатна формувати стійкість до стресових ситуацій, дозволяє приймати виважені рішення та прогнозувати наслідки власних дій. Відповідальний фахівець уміє критично оцінювати ситуацію, враховувати інтереси колективу та суспільства, а також на високому професійному рівні забезпечувати якість виконання завдань. Перспективи подальших розвідок полягають у поглибленому вивченні методів формування відповідальності у процесі професійної підготовки, а також у дослідженні її впливу на професійну ефективність та соціальну адаптацію майбутнього фахівця.

Список використаних джерел:

1. Бойко А. М. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги: Підручник / А.М. Бойко, В.Д. Бардінова. К. : ВД «Професіонал», 2004. 576 с.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. К. : Рад. Школа. Т. 4, 1977. 640 с.
3. Олексієнко О.Г. Особливості формування відповідальності як складової професійної компетентності майбутніх викладачів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. № 1 (105). Том. 1. С. 271–285. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/653
4. Ірина Будулуца, Петро Лузан. Сутність та структура професійної компетентності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 84, том 1, 2025. С. 265–276. URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/84_2025/part_1/40.pdf
5. Алексєєва Т. В. Відповідальність як значущий показник професійної компетентності майбутнього фахівця. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*, 2013, Том. VI, Психологія обдарованості, Вип. 9. С. 61–71. URL: <http://appsychology.org.ua/index.php/ua/arkhiv-vydannia/tom-6/vipusk-9-2014>

Ольга Блащак

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності 231 Соціальна робота,
факультету педагогіки і психології,
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

Людмила Петришин,

*професор, доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної роботи
та соціальної педагогіки*

*Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

РОЛЬ КРЕАТИВНОСТІ В РОЗВ'ЯЗАННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві соціальні проблеми набувають дедалі більшої складності, що вимагає від фахівців нових, нестандартних підходів до їх вирішення. Традиційні методи часто не відповідають динаміці соціальних процесів, тому креативність стає необхідною умовою ефективної соціальної діяльності. Креативне мислення дозволяє знаходити нестандартні рішення, формувати міждисциплінарні стратегії та використовувати ресурси громади для досягнення соціальної справедливості [1]. Проблема дослідження полягає у визначенні ролі креативності як інструменту соціальних змін і чинника підвищення ефективності соціальних практик.

Виклад основного матеріалу. Креативність у соціальній сфері розглядається не лише як здатність до створення нового, а як соціальний процес, що сприяє колективному мисленню та пошуку інноваційних рішень [3]. Вона поєднує аналітичний підхід до проблеми з емоційною чутливістю до потреб інших, що особливо важливо для працівників соціальної, педагогічної та психологічної галузей.

Дослідження показують, що соціальні інновації, побудовані на креативному підході, значно підвищують ефективність програм підтримки населення [2]. Це проявляється у створенні нових форматів соціальних послуг, розробці громадських ініціатив, використанні цифрових технологій для допомоги вразливим групам населення. Застосування креативного мислення допомагає перетворити соціальну допомогу з реактивного процесу на проактивну діяльність, що передбачає попередження проблем, а не лише їх подолання [6]. Важливим чинником розвитку креативності є сприятливе середовище — соціальне, професійне, освітнє. У соціальній роботі ефективність креативних стратегій значною мірою залежить від здатності організацій створювати умови для вільного обміну ідеями, заохочення ініціативи та співпраці [1]. Практика командної роботи та соціального проектування дозволяє фахівцям об'єднувати різні точки зору та формувати колективні рішення.

Креативність також сприяє підвищенню соціальної відповідальності. Люди, здатні мислити творчо, легше знаходять нові підходи до подолання стереотипів, дискримінації, нерівності [7]. Такі фахівці пропонують гуманніші, гнучкіші моделі допомоги, що враховують індивідуальні потреби клієнта та особливості соціального контексту. Особливої уваги заслуговує роль креативності у соціальній роботі з громадами. Залучення мешканців до спільного генерування ідей для розвитку територій, вирішення екологічних, освітніх, культурних проблем підвищує рівень соціальної згуртованості [4]. Креативні соціальні проекти створюють можливості для самоорганізації громад і формування активного громадянського суспільства.

Варто підкреслити, що розвиток креативності у соціальних фахівців потребує не лише освітньої підготовки, а й постійного саморозвитку, участі у тренінгах, міждисциплінарних ініціативах, обміну досвідом [1; 5]. Важливо також формувати

емоційну стійкість і відкритість до нових ідей, що є запорукою творчого підходу до складних соціальних завдань.

Висновки. Креативність є одним із ключових факторів ефективного розв'язання соціальних проблем. Вона сприяє пошуку нестандартних рішень, об'єднує людей навколо спільних цінностей і стимулює соціальні інновації. Розвиток креативного мислення у соціальних працівників та громадах дозволяє перетворювати соціальні виклики на можливості для зростання, зміцнює соціальну згуртованість і підвищує якість життя суспільства.

Список використаних джерел:

1.Петришин Л. Й. Технологічний аспект формування креативності фахівців соціальної сфери у контексті фахової підготовки. Педагогічні технології в сучасних наукових дослідженнях: досвід та інновації: колективна монографія / за ред. С. Харченка; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Старобільськ: ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2017. 372 с., С. 53-98;

2.Гуцул О. А., Огінок С. В. Соціальні інновації: критерії успіху. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. С. 70.

3.Саврасов М., Александров К. Соціальна креативність у структурі творчих здібностей майбутнього педагога. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. 2019.

4.Набочук О. Продуктивне мислення та проблема творчості особистості. Проблеми сучасної психології. 2022. № 56. С. 129–149.

5.Ніколенко К. В. Креативність як чинник соціальних змін : дис. ... д-ра філос. н. Київ : КУБГ, 2017.

6.Кочеткова Н. А. Соціальні інновації як нова ідея розвитку суспільства. Львів : Львівська політехніка, 2015. С. 86-87.

7.Shust N., Filyk N. Інновації в освіті: соціокультурний вимір. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2019.

Маріанна Бляшин,

*здобувач (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 013 «Початкова освіта»,
Мукачівський державний університет*

*Науковий керівник : Надія Брижак,
кандидат педагогічних наук, доцент,*

*доцент кафедри теорії та методики початкової освіти,
Мукачівський державний університет*

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Сучасні соціальні, політичні та гуманітарні виклики, зумовлені воєнними діями, глобалізаційними процесами та змінами суспільних цінностей, актуалізують необхідність формування у здобувачів вищої освіти громадянської активності,

соціальної відповідальності та готовності до суспільно корисної діяльності. У цих умовах волонтерство виступає не лише формою безкорисливої допомоги, а й ефективним засобом соціально-педагогічного виховання, саморозвитку та професійного становлення майбутніх фахівців початкової освіти. Участь здобувачів освіти у волонтерських ініціативах сприяє розвитку емпатії, альтруїзму, лідерських і комунікативних компетентностей, формуванню ціннісних орієнтацій, заснованих на гуманізмі, солідарності та патріотизмі. Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання системної інтеграції волонтерської діяльності у процес підготовки здобувачів вищої освіти, механізмів педагогічного супроводу та оцінювання її соціально-виховного потенціалу. Це зумовлює необхідність наукового аналізу волонтерства як чинника соціально-педагогічного розвитку особистості та його ролі у формуванні активного громадянина сучасного суспільства.

Проблему волонтерської діяльності в педагогічній науці досліджували О. Безпалько, І. Зверева, Л. Коваль, А. Капська, М. Лукашевич, О. Мельничук, а також О. Пометун, Г. Фрейман, Т. Лях і Н. Шевченко. Як підкреслює О. Безпалько, волонтерська діяльність є «соціально значущим видом суспільної активності, що інтегрує моральні, громадянські та професійні аспекти виховання молоді людини» [1]. У сучасних дослідженнях Н. Гордієнко, Ю. Бойчук зазначається, що волонтерство має стати невід'ємним елементом професійної підготовки майбутніх педагогів, адже саме в цій діяльності реалізується компетентнісний підхід через практичну взаємодію та соціально корисну діяльність [2; 3]. Науковці підкреслюють, що волонтерська активність сприяє розвитку ключових соціально-педагогічних компетентностей — емпатії, відповідальності, моральної свідомості, здатності до співпраці та громадянського лідерства, які визначають професійну зрілість сучасного вчителя. Як зазначають О. Пометун і Г. Фрейман, участь студентів у волонтерських ініціативах «забезпечує формування громадянських компетентностей через практику соціальної взаємодії, яка поєднує знання, цінності та досвід» [5]. Т. Лях і Н. Шевченко трактують волонтерство як «ефективний механізм виховання соціальної зрілості, моральної культури й професійної ідентичності майбутнього вчителя» [4]. На думку Н. Гордієнко, волонтерська діяльність є «органічною складовою професійної підготовки педагога, оскільки саме в ній компетентнісний підхід реалізується через практику дії, а не лише засвоєння знань» [3]

Дедалі більшої уваги в освітніх дослідженнях привертає впровадження технології *service-learning* (навчання через суспільно корисну діяльність), що поєднує академічні знання з практичним досвідом волонтерства. Як доводять учасники українсько-європейського проєкту *ServU* (2024), ця модель сприяє «переосмисленню соціальної ролі університету, активізації громадянської участі студентства та формуванню лідерської позиції педагога-громадянина» [7]. Особливої актуальності волонтерська діяльність набуває в умовах воєнного часу, коли суспільство потребує єдності та

підтримки. Здобувачі вищої освіти активно долучаються до гуманітарних ініціатив — плетіння маскувальних сіток, відвідування поранених військових у шпиталях, організації творчих заходів для дітей інтернатів. Як зазначено в аналітичному звіті Української асоціації студентів (2024), «саме під час війни волонтерство стало для студентства способом самоствердження, проявом людяності та практикою громадянської зрілості» [6]. Подібна діяльність поєднує освітній і виховний потенціал, адже передбачає застосування знань у соціально значущих контекстах. Волонтерські проекти реалізуються у межах студентських спільнот, молодіжних штабів і партнерських програм ЗВО з громадськими організаціями, що сприяє співпраці між університетом і громадою. Такий підхід відповідає концепції *service-learning* — навчання через суспільно корисну діяльність, яка інтегрує академічну освіту з практичним досвідом. Інтеграція волонтерства в освітній процес ЗВО узгоджується із завданнями Нової української школи, орієнтованої на виховання громадянина-патріота, гуманіста й демократа, здатного діяти на засадах добра, взаємоповаги та соціальної відповідальності.

Отже, волонтерська діяльність здобувачів вищої освіти є ефективним засобом формування громадянської свідомості, професійної зрілості та духовної культури майбутніх педагогів. Залучення студентів до соціально значущих ініціатив сприяє розвитку емпатії, гуманізму, солідарності та готовності діяти в інтересах суспільства, забезпечуючи становлення компетентного й морально зрілого громадянина України. Перспективи подальших розвідок полягають у розробленні науково обґрунтованої моделі інтеграції волонтерської діяльності у професійну підготовку майбутніх педагогів, що сприятиме підвищенню ефективності освітнього процесу та формуванню соціально активної, відповідальної й компетентної особистості.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціально-педагогічна підтримка волонтерського руху молоді в Україні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 3. С. 45–53.
2. Бойчук Ю. Д. Формування соціальної активності студентської молоді засобами волонтерської роботи. *Освітологічний дискурс*. 2022. № 2. С. 120–128.
3. Гордієнко Н. В. Волонтерська діяльність як складова громадянської освіти майбутніх педагогів. *Педагогічний альманах*. 2023. № 52. С. 89–95.
4. Лях Т. Л., Шевченко Н. М. Виховний потенціал студентського волонтерства в умовах сучасних соціальних викликів. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2021. № 3 (24). С. 212–219.
5. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Громадянська компетентність як результат волонтерської діяльності студентів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2020. № 28. С. 75–81.
6. Українська асоціація студентів. *Волонтерство студентської молоді під час війни: досвід і перспективи* : аналітичний звіт. Київ : УАС, 2024. 48 с.

7. Український католицький університет. *Service-learning in higher education for Ukraine's recovery: Results of the first year of the ServU project* [Сервісне навчання у вищій освіті для відбудови України: результати першого року реалізації проєкту ServU]. Львів : УКУ, 2024. URL: <https://global.ucu.edu.ua/novyny/service-learning-in-higher-education-for-ukraines-recovery-results-of-the-first-year-of-the-servu-project>

Мар'яна Гец,
*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Науковий керівник: **Ольга Сорока,**
*професор, доктор педагогічних наук,
завідувачка кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Постановка проблеми. Від початку повномасштабного російського вторгнення чимало сімей опинилися перед необхідністю терміново змінювати місце проживання, шукаючи безпеки. Ці події зумовили значне зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, серед яких особливу групу становлять діти. За даними Міністерства соціальної політики України станом на 7 серпня 2025 року в Україні зареєстровано 4568785 внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, 3,67 млн осіб або 81,3% серед ВПО складає доросле населення. Ще 846639 осіб або 18,7% – це діти до 18 років [7].

У сучасному суспільстві посилюються тривожні настрої, а також почуття страху, відчаю, розчарування і невпевненості у завтрашньому дні. Вимушене переселення, втрата звичного середовища, руйнування соціальних зв'язків та психоемоційні наслідки травматичних подій створюють значні перепони для успішної адаптації до нових життєвих умов. Особливо гостро ця проблема відчувається в освітньому середовищі, де процес звикання до навчання має низку специфічних особливостей. У період дошкільного та молодшого шкільного віку активно формується особистість як частина соціальних відносин. Саме в цей час засвоєння основних знань, умінь і навичок має вирішальний вплив на розвиток характеру дитини і формування її індивідуальності. Враховуючи це, дослідження ключових аспектів адаптації дітей до шкільного навчання набуває особливого значення і є вкрай актуальним.

Виклад основного матеріалу. Проблема соціальної адаптації дітей ВПО в навчальному закладі є надзвичайно важливою для сучасної педагогічної науки й

практики. Вона охоплює питання взаємодії дитини з новим колективом, подолання стресових станів, налагодження комунікації між педагогами, батьками та учнями.

У другій половині ХХ століття вагомий внесок у вивчення цієї проблематики зробили зарубіжні дослідники Дж. Беррі, К. Оберг і Г. Тріандіс, які зосередили свою увагу на процесах акультурації, культурного шоку та адаптації людини до нового культурного середовища [4 с. 26-32].

Згідно з дослідженнями Р. Левченко, І. Трубавіної та інших, терміни адаптації першокласників можуть варіюватися. Особливе значення для дитини мають перші тижні навчання. Найважчими виявляються перші чотири тижні, оскільки саме в цей час формуються основи для подальшої навчальної успішності. Через це багато дослідників акцентують увагу на важливості соціально-психологічної адаптації учнів до нових умов систематичного навчання. Цей етап нерідко називають періодом «гострої адаптації», який чинить негативний вплив на психічний стан дитини. Головним завданням адаптаційного періоду є забезпечення його природного перебігу та досягнення позитивних результатів [3, с. 76].

Окремо слід звернути увагу на дослідження змістових аспектів соціально-педагогічної роботи із вимушеними переселенцями та їх сім'ями Л. Петришин, Г. Лещук, які зазначають, що основним змістом роботи соціального педагога з вимушеними переселенцями та їх сім'ями, є створення атмосфери співробітництва та партнерства [2, с.43]

Соціальна адаптація дітей з сімей, які належать до внутрішньо переміщених осіб, є водночас процесом і результатом їхньої взаємодії зі значно зміненим мікросоціальним середовищем. Важливою складовою цього процесу виступає визначення показників і критеріїв його успішності. До ключових факторів належать: позитивний емоційний стан дитини під час адаптації; здатність надавати конструктивну оцінку своєму минулому життєвому досвіду; суб'єктивне відчуття задоволення рівнем досягнутої адаптації; успіхи у навчанні; гармонійні взаємини в родині та серед однолітків у школі; наявність оптимізму та мінімізація тривожності.

У дітей, які є внутрішньо переміщеними особами, адаптаційний процес ускладнюється через нестабільний емоційно-психологічний стан, спричинений травматичним досвідом. Такі діти часто страждають від підвищеної тривожності, агресивності, ворожості та дратівливості. Травматичні події можуть провокувати у них різноманітні поведінкові особливості та почуття, які важливо розпізнавати, належним чином опрацьовувати та допомагати дитині їх висловлювати та переживати. Це можуть бути відчуття незахищеності, надмірна тривожність, страх майбутнього, спалахи гніву, агресія, сором, почуття провини, відчуженість від навколишнього середовища, ізоляція або смуток. Крім того, у дітей можуть виникати труднощі з навчанням, концентрацією уваги та запам'ятовуванням інформації. Також можливі психосоматичні прояви, наприклад заїкання, нетримання сечі, бронхіальна астма, нейродерміти та інші [1]. Для

дітей віком від 13 до 16 років характерні низька соціальна активність, страх перед майбутнім, відсутність або нереалістичність професійної орієнтації, недостатність комунікативних навичок для адекватних контактів з місцевим населенням. Також для дітей підліткового віку актуальні переживання, обумовлені обмеженою кількістю однолітків ідентичної культури; своєрідність свого становища та своєї сім'ї і близьких як жертв соціальної несправедливості, як постраждалої сторони [5].

Соціальна адаптація внутрішньо переміщених дітей у новій школі є одним із ключових аспектів адаптації всієї родини на новому місці проживання. Забезпечення інтеграції дітей у шкільний колектив, їх залучення до навчального процесу, зменшення рівня переживань і напруги, уникнення виділення як особливої категорії учнів, а також мотивування до навчання - це надзвичайно важливі завдання, які в сучасних умовах лягають на плечі педагогів та соціальних працівників. Перший крок у цьому процесі - це налаштування ефективної комунікації [6]. Адаптація дитини з числа переселенців значною мірою залежить від умов її повсякденного життя, як-от шлях до школи, харчування, дозвілля чи можливість продовжувати займатися улюбленими гуртками й секціями. Саме тому важливо забезпечити взаємодію між батьками, соціальним педагогом і шкільним психологом. Варто підготувати дитину не лише до нового середовища, але й до можливих труднощів, що можуть виникати, вирішуючи їх спільно. Турбота та підтримка з боку сім'ї надають впевненості та полегшують процес адаптації. Для допомоги дітям ВПО соціальний педагог може використовувати різноманітні методи, серед яких арт-терапія є особливо ефективною. Малювання, ліплення, музика і творчість загалом допомагають дитині виражати емоції, зменшувати рівень тривожності та розвивати самооцінку. Групові тренінги та вправи з формування командного духу сприяють формуванню відчуття приналежності до колективу і вчать співпрацювати з однолітками [5].

На сьогодні серед ефективних і практично застосовних засобів комунікації соціального педагога з дітьми, які зазнали стресу, можна виділити такі: емоційний діалог, розвивальний зворотний зв'язок (фідбек) та шеринг. Ці форми комунікативної взаємодії особливо корисно впроваджувати в освітній і виховний процес із учнями-переселенцями в умовах навчальних закладів. Ще однією цікавою формою групової роботи з дітьми є перегляд анімаційних фільмів, після чого педагог може організувати спільне обговорення або дискусію. Матеріали для перегляду слід підбирати, враховуючи вікові особливості учнів. Перед трансляцією бажано неодноразово ознайомитися зі змістом мультфільму, ретельно проаналізувати його сюжет, щоб забезпечити відповідність потребам дітей.

Висновки. Обґрунтувавши основні проблеми соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб в сучасних умовах ведення війни, зазначимо, що вона була б ефективнішою коли соціальний працівник та соціальний педагог працювали злагоджено, використовуючи такі методи: емоційний діалог, розвивальний зворотний

зв'язок, або фідбек, та шеринг, групові тренінги та вправи, перегляд різноманітних мультиплікаційних фільмів. Показниками успішної соціальної адаптації школярів з внутрішньо переміщених сімей виступає достатній соціальний статус індивіда в певному середовищі, його психологічне задоволення цим середовищем і його найбільш важливими елементами, зокрема, задоволення навчанням, спілкуванням, побутом, їх організацією, умовами, змістом, формами тощо.

Список використаних джерел:

1. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Л. А. Мельник та ін. ; за ред. Л. С. Волинець. Київ : ТОВ Видавничий дім Калита, 2015. 72 с.

2. Петришин Л. Й., Лещук Г. В. Змістові аспекти соціально-педагогічної роботи із вимушеними переселенцями та їх сім'ями в сучасних соціальних умовах. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія, 2016. № 1(11). С. 40-46

3. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту: навч.-метод. посіб. заг. ред. К. Левченко, В. Панок, І. Трубавіна. К. : Агентство Україна, 2015. 176 с.

4. Сімоненко О. Б. Емоційний стан дітей, які знаходяться в умовах інформаційного тиску. Психологія життєвого простору особистості в сучасних умовах кризи, глобалізації та цифрової трансформації суспільного життя. 2023. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.26441> (дата звернення: 02.10.2025).

5. Одарич О. І. Технології соціальної роботи з адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб. 2023. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/.pdf> (дата звернення: 03.10.2025).

6. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 8. С. 434-446. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_8_53 (дата звернення: 03.10.2025).

7. Дані Міністерства соціальної політики України. URL: <https://skilky-skilky.info/za-ostanni-5-misiatsiv-kilkist-vpro-zmenschylasia-na-32-4-tysiachi-osib/> (дата звернення: 05.10.2025).

Yuliia Hradyska,

*First-level higher education student,
specialty 275 Transportation Technology (on Road Transport)
State Biotechnological University*

Scientific advisor: ***Dmytro Levkin,***
*Candidate of Engineering Science, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Physics and Mathematics
State Biotechnological University*

PROBLEMS OF SOCIAL PEDAGOGY IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY CHALLENGES

Problem statement. Among the problems of social pedagogy, we highlight the adaptation of first-year students to studying at universities in Ukraine. For yesterday's high school students, the transition to studying at universities in Ukraine is often associated with certain difficulties. And even if a student was an excellent student in the high school, their academic performance may drop sharply at the institute. This is due not only to the student's unwillingness to study, which is the root cause of poor performance, but also to psychological characteristics and the pace of adaptation to university studies. And while psychological characteristics are mainly influenced by hereditary factors, the pace of adaptation depends on the student themselves. It should be noted that studying at a university is intellectual work, and for effective learning, students need perseverance, motivation, discipline, and self-organization.

Presentation of the main research material. Let us consider how studying at a university differs from studying at school:

- after graduating from school, students consciously choose which university to attend. At universities, supervisors and teachers do not monitor student behavior; studying is based on student motivation;
- classes are divided into lectures, practical/seminar/laboratory classes. During lectures, the teacher reads the theoretical material of the subject to the students, while the students are responsible for taking notes on the material. In practical/seminar classes, student's complete tasks and solve examples, which helps them to assimilate the material covered in the lectures;
- it is not uncommon for a university to consist of several buildings located in different parts of the city, and students have to travel to different buildings for their classes;
- as a rule, university education does not require students to be graded on every class. This gives them the mistaken impression that they do not need to study the material for the next class. However, it is very difficult to learn the material for an entire course before a test or exam [1, 2].

Since the introduction of quarantine restrictions, higher education has been organized in a remote format with extensive use of interactive information platforms. Since February 2022, Ukrainians have been living in conditions where military and government facilities, critical and civilian infrastructure, and Ukrainian economic buildings are subject to rocket and bomb attacks. In these conditions, the preservation of life and support for the health of Ukrainians comes first. After all, how can we talk about academic performance when there is a threat to life in the region where the participants (teachers and students) are located. Let's analyze the features of organizing distance learning in Ukrainian universities:

- the dependence of learning on the availability of electricity and internet connection in the region where the teacher and students are located. Due to power outages caused by enemy rocket and bomb strikes on energy infrastructure, it is often impossible to hold classes at the times specified in the class schedule. In such cases, it is necessary to clearly separate the learning process from the class schedule; teachers can contact students after class to provide

consultations on academic subjects. At the same time, mutual respect between the parties involved in the learning process is important; students should, if possible, refrain from disturbing the teacher outside of class hours and on weekends;

- increased role of student motivation in learning. When teachers and students are located abroad or in different regions of the country, the quality of direct teacher supervision of the learning process declines. This leads to lower student performance in academic disciplines;

- the availability of specific, pre-defined, identical interactive information platforms for participants (teachers and students) to ensure learning;

- in areas of active combat operations and frontline regions, distance learning is conducted not on university premises, but at the location of the participants in the learning process. Teachers and students must meet the conditions necessary for the learning process to take place. If electricity and internet connection are available in the regions where teachers and students are located, participants in the educational process must be provided with messengers (mobile phones, tablets, laptops, computers) necessary for the learning process itself. Unfortunately, teachers themselves must provide themselves with messengers and pay for Internet traffic expenses to conduct training sessions;

- increased time for independent work by students [3, 4].

Conclusions. In the context of the digitalization of all spheres of human activity and the integration of Ukrainian education into the European educational space, the labor market requires not only highly qualified specialists after university education, but also proactive employees who can master new technologies and are ready to improve their qualifications and obtain a second degree. Employers use various methods to motivate employees to improve their professional level and encourage their interest in professional development. Currently, in Ukraine, it is possible to improve one's qualifications at leading universities in Ukraine and Europe without taking time off from work. This will not only maintain the quality of education at the level of 2022, but also, in the long term, accelerate the pace of Ukraine's recovery.

References:

1. Кравченко О., Підвальна Ю., Гедзик А. Адаптація студентів першого курсу до навчання у закладі вищої освіти. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. Вип. 1(12). С. 253–267. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(12\).2024.305359](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(12).2024.305359)

2. Дмитрук Л. Адаптація студентів-першокурсників до умов навчання в закладах вищої освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія»*. 2024. Вип. 37. С. 32–37. <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2024-77-32-37>

3. Морозова Л. Організація самостійної роботи студентів у закладах вищої освіти України. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 4. С. 152–162. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-4-152-162>

4. Levkin D. Features of student-centered learning in higher education institutions of Ukraine. *Збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-методичної конференції:*

ТНПУ

Стратегії наукового пошуку в соціальній роботі, соціальній педагогіці та соціальній освіті: поліфункціональність ідей

«Забезпечення якості вищої освіти: проблеми та перспективи розвитку». (м. Одеса, 6-7 березня 2025 р.). Одеса: ОНЕУ, 2025. С. 97.

Валентин Каліцинський

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності «Психологія», Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Науковий керівник: **Марія Шпак**,

Доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСІБ, СХИЛЬНИХ ДО ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ

Емоційне вигорання – одна із найактуальніших проблем сучасного суспільства, особливо в умовах соціальної нестабільності, воєнного стану, постійних психологічних навантажень. Цей феномен впливає на широкі верстви населення, зокрема, фахівців соціономічних професій – педагогів, соціальних працівників, медиків, психологів, волонтерів, працівників банківських установ тощо. У зв'язку з цим важливого значення набуває розробка ефективних стратегій соціально-педагогічного супроводу осіб, схильних до емоційного вигорання, що дозволить знизити рівень деструктивних емоційних станів і сприятиме збереженню психічного здоров'я особистості.

А. Широм трактує емоційне вигорання як комплексне явище фізичного, емоційного та когнітивного виснаження організму, що формується під впливом тривалих стресових чинників професійного середовища [7, с. 25]. На думку П. Бріля, емоційне вигорання виникає внаслідок розбіжності між очікуваннями працівника від професійної діяльності та реальною ситуацією на робочому місці.

Дослідник підкреслює, що цей феномен має суто професійну природу і виявляється у зниженні продуктивності праці, негативному емоційному ставленні до колег та демонстрації деструктивних емоційних реакцій [6]. Деякі вчені серед головних причин емоційного вигорання виділяють постійні професійні стреси, емоційну перевтому, хронічне психоемоційне напруження та систематичне робоче перенавантаження [2].

Соціально-педагогічний супровід – це системна діяльність, спрямована на створення умов для особистісного розвитку, збереження психоемоційного благополуччя та профілактику деструктивних станів. У контексті емоційного вигорання

спеціаліста супровід передбачає виявлення ризикових груп, діагностику емоційного стану, проведення профілактичних, корекційних і реабілітаційних заходів.

Основними принципами соціально-педагогічного супроводу є:

- індивідуалізація (урахування особистісних потреб і життєвих ситуацій клієнта);
- гуманістична спрямованість (повага до гідності особи, орієнтація на її потенціал);
- комплексність (поєднання педагогічних, психологічних, соціальних методів впливу);
- партнерство і співпраця (залучення сім'ї, колективу, фахівців різних галузей);
- активізація ресурсів особистості (розвиток внутрішніх механізмів подолання стресу) [4,5].

У сучасній практиці виокремлюють декілька стратегічних напрямів соціально-педагогічного супроводу осіб, схильних до емоційного вигорання: діагностично-привентивна, освітньо-розвивальна, психокорекційна, соціально-реабілітаційна, ресурсно-мотиваційна.

Діагностично-привентивна стратегія спрямована на раннє виявлення симптомів вигорання, визначення індивідуальних ризиків та факторів уразливості. У цьому випадку застосовуються психодіагностичні методики, анкетування, бесіди, спостереження. На основі отриманих даних розробляється індивідуальна програма профілактики емоційного вигорання [5].

Освітньо-розвивальна стратегія передбачає формування у клієнтів знань про природу емоційного вигорання, методи саморегуляції, тайм-менеджменту, розвитку емоційного інтелекту. Застосовуються тренінги, семінари, інтерактивні заняття, індивідуальні консультації. Соціальний педагог допомагає сформувати навички самопідтримки та усвідомлення власних емоцій, їх регуляції [1].

Психокорекційна стратегія орієнтована на подолання вже наявних проявів емоційного виснаження. Використовуються методи арт-терапії, релаксації, когнітивно-поведінкові техніки, елементи психогімнастики, соціально-психологічні тренінги. Важливим завданням є відновлення почуття внутрішнього контролю, підвищення самооцінки та відчуття компетентності в роботі [5].

Соціально-реабілітаційна стратегія передбачає тривалий супровід осіб, які вже пережили емоційне вигорання. Включає роботу з сім'єю, колективом, медичними фахівцями, створення сприятливого соціального середовища. Важливим компонентом є організація дозвілєвої діяльності, що сприяє ресоціалізації та поверненню позитивної мотивації до праці та життя [3].

Ресурсно-мотиваційна стратегія спрямована на виявлення й активізацію внутрішніх і зовнішніх ресурсів особистості (духовних, моральних, соціальних, креативних). Соціальний педагог виступає фасилітатором змін, він допомагає клієнту

усвідомити власні можливості, переосмислити життєві цінності та знайти джерела натхнення [1].

Ефективна реалізація зазначених стратегій сприяє: зниженню рівня емоційного напруження та стресу; підвищенню адаптивності й життєстійкості; розвитку навичок емоційного самоконтролю; зміцненню соціальної підтримки та позитивної самооцінки; гармонізації особистого та професійного життя.

Таким чином, соціально-педагогічний супровід постає не лише як система допомоги, але й як інструмент формування культури психічного здоров'я та самозбереження особистості.

Проблема емоційного вигорання в сучасному суспільстві потребує системного підходу, що поєднує соціальні, психологічні та педагогічні механізми впливу. Ефективний соціально-педагогічний супровід осіб, схильних до емоційного вигорання, передбачає діагностику, профілактику, корекцію та реабілітацію з урахуванням індивідуальних особливостей і соціального контексту.

Комплексне впровадження зазначених стратегій дозволяє не лише знизити ризик вигорання, але й забезпечити гармонійний розвиток, збереження внутрішніх ресурсів і підвищення рівня якості життя людини.

Список використаних джерел:

1. Денищук І. П. Попередження емоційного вигорання та підвищення стресостійкості педагогів під час війни. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 3 (210). С. 89–95.
2. Зайчикова Т. В. Вплив синдрому «емоційного вигорання» на професійне становлення педагога. *Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 17–18 грудня 2001 р.)*. Київ: Міленіум, 2002. С. 131–135.
3. Погрібна А. О., Мелоян А. Е., Емоційне вигорання як показник професійної дезадаптації педагогів системи спеціальної освіти. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2024. № 3. С. 22–29. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/1327> (дата звернення: 19.10.2025).
4. Сахно О. В. Особливості емоційного вигорання педагогічних працівників. *Імідж сучасного педагога*. 2025. № 3 (222). С. 75–79.
5. Теслик Н. М., Мартинюк С. Л., Ксенженко В. С. Особливості психопрофілактики емоційного вигорання осіб юнацького віку. *Психологічні студії*. 2024. № 2. С. 121–128.
6. Brill P.L. The need for an operational definition of burnout. *Family and community health*. 1984. V.6. P. 12–24.
7. Shirom A. Burnout in work organizations. *International review of industrial and organizational psychology*. New York: Wiley. 1989. P. 25–48.

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНО – ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Сучасне українське суспільство переживає складні трансформаційні процеси, зумовлені соціально-економічними викликами, війною, глобалізацією та зміною ціннісних орієнтацій молодого покоління. В умовах цих викликів зростає значення волонтерського руху як однієї з найефективніших форм громадянської активності та соціального служіння. Волонтерська діяльність стає важливим чинником формування соціальної зрілості, відповідальності, гуманізму та патріотизму молоді.

Волонтерство, як соціально-педагогічне явище, має не лише практичну, але й виховну спрямованість. Воно сприяє розвитку емпатії, навичок комунікації, колективної взаємодії, формуванню моральних цінностей та громадянської позиції. Особливої актуальності волонтерський рух набув у період російсько-української війни, коли молодь масово долучається до допомоги військовим, внутрішньо переміщеним особам, дітям, людям похилого віку, медичним працівникам.

З педагогічного погляду, волонтерська діяльність є потужним засобом соціалізації особистості, який поєднує навчання, виховання та практичну участь у суспільно значущих справах. Саме соціальна педагогіка досліджує механізми залучення молоді до волонтерської діяльності, формування у неї мотивації до альтруїзму, співпереживання, громадянської активності. Волонтерський рух є важливою формою соціально-педагогічної активності молоді, яка поєднує практичну допомогу суспільству з процесом особистісного розвитку, формування громадянських цінностей і моральної зрілості. З огляду на це, дослідження феномену волонтерства доцільно здійснювати у трьох взаємопов'язаних аспектах - теоретико-методологічному, практико-педагогічному та виховно-ціннісному.

У теоретико-методологічному аспекті волонтерська діяльність розглядається як соціально-педагогічне явище, що сприяє соціалізації, розвитку моральних якостей і формуванню активної громадянської позиції. Волонтерство виступає засобом інтеграції особистості у суспільне життя, сприяє становленню відповідальності, ініціативності, альтруїзму. З методологічного погляду, це явище базується на теоріях соціального навчання, гуманістичної педагогіки, соціалізації та сервісного навчання (service-learning), яке поєднує теоретичне навчання з практичною діяльністю.

Практико-педагогічний аспект зосереджується на конкретних формах, методах і технологіях організації волонтерської роботи з молоддю. Важливо досліджувати, як саме педагоги, соціальні працівники та громадські організації можуть залучати молодь до соціально корисної діяльності. До ефективних форм належать створення шкільних і

студентських волонтерських центрів, реалізація проєктів сервісного навчання, проведення благодійних акцій, екоініціатив, інформаційних кампаній, а також розвиток онлайн-волонтерства. Наприклад, у закладах освіти дедалі частіше впроваджуються навчальні програми, які поєднують волонтерські практики з освітнім процесом, коли студенти реалізують соціальні проєкти, ведуть рефлексивні щоденники, аналізують власний досвід допомоги іншим. Такі ініціативи сприяють розвитку комунікативних і організаторських навичок, формують уміння працювати в команді, розвивають лідерські якості. Педагогічна ефективність волонтерської діяльності підсилюється за умови цілеспрямованого супроводу, наставництва, рефлексії та оцінювання результатів.

Виховно-ціннісний аспект підкреслює значення волонтерства як засобу формування у молоді гуманістичних і морально-етичних цінностей. Через участь у волонтерських ініціативах молодь вчиться співпереживанню, толерантності, відповідальності, патріотизму, розвиває готовність діяти заради спільного блага.

Волонтерська діяльність допомагає усвідомити власну соціальну роль, відчутти себе частиною суспільства, зміцнити громадянську ідентичність. Особливої ваги це набуває в умовах війни, коли волонтери беруть участь у підтримці військових, внутрішньо переміщених осіб, дітей, літніх людей і медичних працівників. У процесі такої діяльності формується не лише суспільна свідомість, а й психологічна стійкість, життєвий сенс, віра у власні сили. Водночас важливо враховувати ризики волонтерської діяльності – емоційне вигорання, перевантаження, формальність участі. Завдання соціального педагога полягає у створенні безпечного виховного простору, де волонтерська робота стає не лише корисною справою, а й глибоким засобом самовиховання.

Отже, волонтерський рух є невід'ємною складовою сучасного соціально-педагогічного простору, який забезпечує гармонійний розвиток молоді, сприяє її соціальній адаптації, реалізації потенціалу та формуванню активної життєвої позиції. Розвиток і підтримка волонтерства має стати пріоритетом державної та освітньої політики, адже саме через такі форми діяльності виховується покоління, здатне до свідомої участі у відновленні та розбудові демократичної України.

Список використаних джерел:

- 1.Бойко, Л. (2025) Волонтерський рух як соціальна ініціатива в умовах глобальних викликів. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, № 1.
- 2.Голубенко, Т. (2018) Волонтерство як інструмент соціального виховання студентської молоді в умовах вищого навчального закладу. *Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*, Вип. 24.
- 3.Гуцуляк, Л. (2023) Соціалізація студентської молоді у процесі волонтерської діяльності: теоретичний аспект. *Humanitas*, Т. 6, № 1.
- 4.Моторна, М. (2023) Волонтерство як складова підготовки майбутнього соціального працівника (соціально-культурна робота). *Соціальна робота та соціальна освіта*, № 1(10).

5. Полівко, Л., Щоголь, Д. (2023) Мотивація залучення студентської молоді України до волонтерської діяльності». *Вісник: соціальна робота*, № 9 (1). с. 28–33.

Назар Мироненко,
здобувач другого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Хмельницький національний університет

Науковий керівник: **Наталія Синюк,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Хмельницький національний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Сучасна система освіти України орієнтується на принцип гуманізації та інклюзії, що передбачає забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхніх психофізичних особливостей. Зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у школах зумовлює необхідність удосконалення теоретичних і практичних засад соціально-педагогічної діяльності для забезпечення права кожної дитини на якісну освіту. Створення сприятливого освітнього середовища в закладах середньої освіти передбачає не лише корекційно-педагогічну підтримку, але й соціально-педагогічний супровід, який спрямований на адаптацію, інтеграцію й активну участь дітей з ООП у житті школи та суспільства. З огляду на це, важливим є теоретичне узагальнення підходів до соціально-педагогічної роботи з цією категорією дітей, а також уточнення ролей ключових фахівців, зокрема асистента вчителя й соціального педагога. Метою тез є окреслення теоретичних та практичних засад соціально-педагогічної роботи з дітьми з ООП у закладі середньої освіти та з'ясування ролі й завдань асистента вчителя і соціального педагога в процесі такої роботи.

Соціально-педагогічна робота – це система цілеспрямованих дій, спрямованих на створення умов для гармонійного розвитку особистості, її соціальної адаптації, самореалізації та інтеграції у суспільство. У контексті роботи з дітьми з ООП цей процес охоплює не лише допомогу у подоланні труднощів навчання, але й психологічну підтримку, розвиток комунікативних навичок та формування позитивного соціального досвіду. Діти з особливими освітніми потребами – це категорія, яка включає тих учнів, хто через психофізичні, когнітивні, соціальні чи поведінкові особливості потребує коригувальних, адаптаційних або додаткових освітніх, соціально-педагогічних умов для здобуття освіти. Діти з ООП потребують додаткової підтримки у навчанні. Згідно з концепцією інклюзивної освіти, така підтримка має бути не епізодичною, а системною, адаптованою до індивідуальних можливостей дитини [3].

В умовах інклюзивного навчання закладів середньої освіти акцент робиться на створенні гнучких індивідуальних маршрутів, супроводу, адаптації освітнього процесу. У роботі з дітьми з ООП у закладі середньої освіти актуальні такі принципи: *принцип гуманізму та поваги до особистості* – визнання цінності кожної дитини; *індивідуальний підхід* – врахування особливостей розвитку, здібностей і потреб учня; *соціальне партнерство* – взаємодія педагогів, батьків, психологів, медиків і соціальних служб; *активна участь дитини* – залучення учня до процесу прийняття рішень, що стосуються його навчання; *системність і безперервність підтримки* – координація роботи всіх учасників освітнього процесу.

У межах закладу середньої освіти соціальний педагог здійснює роботу за такими напрямками: *діагностичний* – виявлення соціально-психологічних проблем, визначення рівня адаптації учня; *корекційно-розвивальний* – проведення занять із розвитку емоційної сфери, комунікативних навичок; *консультативний* – підтримка батьків і вчителів у питаннях інклюзивної освіти; *профілактичний* – запобігання соціальній ізоляції, булінгу, емоційному вигоранню; *просвітницький* – проведення інформаційних заходів щодо толерантності та прав дітей з ООП. Також соціальний педагог забезпечує дозвілля дітей, соціальну інтеграцію, «соціальну паспортизацію» дитини з ООП, відвідує домівку, складає акт обстеження житлово-побутових умов [4]. Формами та методами соціально-педагогічної роботи у закладі середньої освіти з дітьми з ООП є: інтегроване навчання, навчання в змішаних групах, групова та індивідуальна соціально-педагогічна робота, ігротерапія, малюнкотерапія тощо [2]

Посада асистента вчителя (або асистента учня) створена в Україні саме з метою підтримки учнів з ООП у загальноосвітньому закладі. Асистент вчителя забезпечує особистісно-орієнтоване спрямування освітнього процесу для учня з ООП, а асистент дитини забезпечує соціальні потреби такого учня [1]. Завданнями асистента є: допомога вчителю при організації навчального процесу; адаптація дидактичних матеріалів під потреби учня з ООП; безпосередня підтримка учня/учнів у класі; забезпечення особистісно-орієнтованого підходу; участь у створенні інклюзивного освітнього середовища. Асистент вчителя є посередником між дітьми в класі та дорослими, які здійснюють навчальний процес. Також він/вона може здійснювати консультації з батьками, спостерігати за дитиною, інформувати команду супроводу. Отже, функція асистента вчителя скоріше педагогічно-організаційна, з фокусом на навчальну та освітню діяльність (включно з адаптацією середовища, підтримкою учня в класі).

Соціальний педагог у закладі освіти відповідає за соціально-педагогічний супровід, тобто опікується соціальними, психологічними, організаційно-реабілітаційними потребами дитини з ООП: адаптацією, соціальною інтеграцією, роботі з сім'єю, соціальною підтримкою. Соціальний педагог виступає координатором усіх напрямів інклюзивної взаємодії. Його діяльність забезпечує формування позитивного мікроклімату в класі, попередження конфліктів і розвиток культури взаємопідтримки.

Він також сприяє адаптації дитини до шкільного колективу та створює умови для її повноцінного включення у соціальне життя. Обидва фахівці працюють з дітьми з ООП у закладі освіти, сприяють їхній адаптації, інтеграції, співпрацюють з педагогічним колективом і батьками. Роль соціального педагога та асистента вчителя в умовах інклюзивного навчання і виховання розглядається як співпраця двох фахівців. Асистент вчителя зосереджений переважно на навчальній та освітній підтримці конкретного учня або групи, в класному середовищі, адаптації навчальних матеріалів, безпосередній допомозі під час уроків. Соціальний педагог має фокус на соціальній, побутовій, сімейній, адаптаційній площині: соціалізація дитини, робота з родиною, соціально-педагогічні умови, профорієнтація, взаємодія з соціальними службами [1]. Таким чином, соціальний педагог має більш широкий соціально-реабілітаційний і супровідний профіль, ніж асистент вчителя. Соціальний педагог є ключовою фігурою в реалізації інклюзивної політики, оскільки саме він виступає посередником між дитиною, сім'єю, педагогічним колективом та соціальним середовищем.

Висновки. Теоретичні основи соціально-педагогічної роботи з дітьми з ООП у закладі середньої освіти ґрунтуються на принципах особистісно-орієнтованості, інтеграції, адаптації, соціальної участі. Соціально-педагогічна робота має широкий спектр завдань: діагностика, супровід, адаптація, соціалізація, співпраця з родиною, інтеграція в шкільне середовище. Ролі асистента вчителя й соціального педагога в цьому процесі відрізняються: асистент вчителя – педагогічно-організаційна підтримка учня в навчальному процесі; соціальний педагог – соціально-педагогічний супровід, адаптація, соціалізація, робота з сім'єю та соціальними інституціями. Ефективність роботи цих фахівців у закладі середньої освіти залежить від чіткого розподілу функцій, тісної співпраці та інтегрованого підходу. Для реалізації інклюзивного освітнього середовища закладу важливо створити умови, за яких діти з ООП відчують себе частиною шкільної спільноти і мають реальні можливості розвитку і самореалізації. Подальші розвідки в обраному напрямі плануємо зосередити на організації тісної взаємодії між учнями які навчаються в інклюзивному класі, їх батьками, педагогами, шкільним психологом, соціальним педагогом та помічником вчителя, яка буде спрямована на розвиток толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, побудову дружньої атмосфери під час навчання та в позаурочний час, розвиток емоційного інтелекту учнів.

Список використаних джерел:

1. Асистент вчителя у закладі загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання : навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва та ін. Харків : Видавництво «Ранок», 2019. 216 с.

2. Джміль К. Форми та методи соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами (друга половина ХХ століття) / К. Джміль // Інновації в початковій освіті: досвід, виклики сьогодення, перспективи : матеріали ІІІ наук.-практ. інтернет-конф. здобувачів другого (магістер.) рівня вищ. освіти ф-ту початк. навчання,

Харків, 5 груд. 2023 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. О. А. Мкртічян]. Харків, 2023. С. 84.

3. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі : навчально-методичний посібник / Н. Ярмола, Л. Коваль-Бардаш, Н. Компанець, Н. Квітка, А. Лапін. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. – 208 с.

4. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання : наказ Міністерства соціальної політики України від 23 груд. 2021 р. № 718 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0072-22#Text> (дата звернення: 30.10.2025).

Микита Невмивака,
здобувач другого рівня вищої освіти,
спеціальності А1 Освітні науки (Соціальна педагогіка),
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

Науковий керівник: *Наталія Олексюк,*
професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки,
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

ЗМІСТ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З ДІТЬМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ

Актуальність теми дослідження: Воєнні події в Україні з 2014 року, а особливо повномасштабне вторгнення росії у 2022 році, спричинили значне зростання кількості дітей, один або обидва батьки яких проходять військову службу у складі Збройних Сил України та інших сил оборони. Така категорія дітей перебуває у зоні підвищених соціально-психологічних ризиків, що зумовлено тривалими розлуками з батьками, зміною звичного життєвого середовища, емоційною нестабільністю, постійним відчуттям небезпеки та, нерідко, переживанням травматичних подій, пов'язаних із військовими діями. Питання впливу стресових чинників на психоемоційний стан дітей, зокрема тих, які зростають у складних соціальних умовах, висвітлено у дослідженнях вітчизняних науковців, які наголошують на необхідності раннього виявлення ознак емоційного виснаження та психологічної травматизації школярів [1, с. 45-47].

У сучасних умовах заклад загальної середньої освіти стає не лише освітнім, а й важливим соціально-виховним і реабілітаційним середовищем, яке забезпечує збереження психічного здоров'я та емоційної рівноваги дітей. Саме школа виступає простором формування в учнів почуття безпеки, стійкості до стресу, соціальної компетентності та навичок конструктивної взаємодії. У цьому контексті значно зростає роль соціального педагога, який забезпечує системний психолого-педагогічний супровід дитини, координує взаємодію освітнього закладу, сім'ї, соціальних служб і громади. На важливості комплексної підтримки сімей військовослужбовців та

розбудови міжвідомчої взаємодії у наданні допомоги дітям наголошується у працях вітчизняних дослідників, які підкреслюють потребу соціального партнерства між освітніми та соціальними інституціями [2, с. 112-119; 3, с. 87-89].

Порівняно з іншими вразливими категоріями дітей, діти військовослужбовців характеризуються специфічними соціально-психологічними потребами: ризиком підвищеної тривожності, емоційних і поведінкових порушень, труднощами адаптації та потребою у стабільному емоційному оточенні. Дослідження засвідчують, що ефективна соціально-педагогічна підтримка таких дітей має включати цілеспрямовані заходи щодо розвитку емоційного інтелекту, навичок саморегуляції, соціальної взаємодії, а також формування позитивного світогляду в умовах війни [4, с. 64-70].

Водночас аналіз наукових джерел свідчить про недостатній рівень розробленості проблеми саме змісту, форм і технологій соціально-педагогічної роботи в закладах загальної середньої освіти з дітьми військовослужбовців. Наявні дослідження більшою мірою стосуються соціального захисту сімей військових, зокрема учасників АТО/ООС [5, с. 45; 6, с. 128], а також психологічної підтримки дітей у кризових ситуаціях [7, с. 155]. Це засвідчує нагальну потребу в уточненні, систематизації та розробленні ефективних моделей соціально-педагогічного супроводу саме в освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Соціально-педагогічна діяльність у сучасних закладах освіти має на меті створення умов для гармонійного розвитку та соціалізації дитини, формування її життєвих компетентностей і забезпечення соціального захисту. Особливої актуальності ця діяльність набуває у роботі з дітьми військовослужбовців, які нерідко стикаються з психологічними труднощами, спричиненими розлукою з батьками, відчуттям небезпеки, нестабільністю та втратою відчуття безпеки.

Основними завданнями соціального педагога у роботі з цією категорією дітей є: захист прав та законних інтересів дитини, реалізація соціально-правових гарантій; психолого-педагогічна підтримка дітей у процесі адаптації до навчального середовища; профілактика емоційного вигорання, тривожності, агресії, девіантних проявів; організація партнерської взаємодії між школою, сім'єю та соціальними службами; розвиток соціальної компетентності, самоповаги.

Соціально-педагогічна робота здійснюється за кількома напрямками: діагностичним – виявлення рівня адаптації, емоційних станів, особистісних ресурсів дитини; консультативним – надання допомоги дітям, батькам, педагогам; профілактичним – запобігання проявам девіантної поведінки, тривожності, ізоляції; просвітницьким – формування у дітей навичок емоційної саморегуляції, толерантності, патріотичної свідомості. Ефективність соціально-педагогічної діяльності визначається дотриманням таких принципів, як особистісно-орієнтований підхід, партнерство, конфіденційність, етичність та цілісність впливу.

Сучасний соціальний педагог має виступати посередником між дитиною та суспільством, координатором взаємодії між освітнім середовищем, сім'єю та

соціальними інституціями. У контексті воєнного стану ця роль набуває гуманістичного і навіть реабілітаційного змісту — від психологічної підтримки до створення умов для безпечного розвитку й навчання.

Висновки. Соціально-педагогічна робота у закладі загальної середньої освіти з дітьми військовослужбовців є багатограним процесом, який поєднує елементи психологічної, педагогічної, соціальної та правозахисної роботи. Її ефективність залежить від рівня професійної підготовки фахівця, його етичної культури, уміння працювати в умовах невизначеності та кризових ситуацій. Розвиток системи підтримки дітей військовослужбовців має стати одним із пріоритетів освітньої політики України, спрямованої на збереження психічного та фізичного здоров'я, соціальну стабільність та гуманізацію шкільного середовища.

Список використаної літератури:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: навч.-метод. посіб. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
2. Капська А. Й. Соціальна педагогіка: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 424 с.
3. Тесленко Т. В. Соціально-педагогічна підтримка сімей учасників АТО в умовах освітнього закладу. Педагогічний процес: теорія і практика. 2017. № 3. С. 86–92.
4. Панок В. Г. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: навч.-метод. посіб. Київ: Ніка-Центр, 2015. 256 с.
5. Комар Т. В. Соціальний захист сімей військовослужбовців: сучасні виклики та шляхи їх подолання. Соціальна робота в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. 2019. № 2. С. 44–51.
6. Хоружий Г. Ф., Коваль Л. І. Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей: навч. посіб. Київ: ІЗМН, 2003. 192 с.
7. Чепелева Н. В. Психологія кризових ситуацій. Київ: Либідь, 2016. 318 с.

Вікторія Пономарьова

*студентка спеціальності 231 Соціальна робота
ВСП Бережанський фаховий коледж НУБіП*

Науковий керівник: **Софія Підлужна**

*викладач соціальних дисциплін I категорії
ВСП Бережанський фаховий коледж НУБіП*

ПІДТРИМКА СІМЕЙ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

У сучасних умовах, особливо в період повномасштабної війни в Україні, значно зросла кількість сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах. Війна безпосередньо впливає на сім'ю, ускладнює виконання нею основних функцій, породжуючи низку соціальних, міжособистісних та психологічних проблем [1, с. 7]. Як наслідок, такі родини часто не в змозі самотійно подолати кризи і потребують допомоги ззовні. Необхідність розв'язання соціальних проблем сімей в умовах війни стимулювала розвиток розгалуженої системи соціальної роботи, спрямованої на

підтримку сімей, що переживають труднощі [1, с. 4]. Підтримка сімей у кризі є надзвичайно актуальною, адже від неї залежить збереження родини, добробут дітей та запобігання їх потраплянню до інтернатних закладів (соціальному сирітству). Саме тому дана тема привертає особливу увагу науковців і практиків соціальної сфери.

Складні життєві обставини в сім'ї можуть бути зумовлені різноманітними причинами – втратою роботи, розлученням, тяжкою хворобою, вживанням алкоголю чи наркотиків, насильством, неналежним виконанням батьківських обов'язків тощо [3, с. 139]. Спільним у таких ситуаціях є те, що вони несуть загрозу нормальному функціонуванню сім'ї, а члени родини не можуть самотійно їх подолати. Відповідно до державних нормативів, до складних життєвих обставин відносяться ті ситуації, які виникли внаслідок певних подій чи чинників і заважають сім'ї самотійно піклуватися про своє життя та повноцінно брати участь у суспільному житті [2, с. 76]. Іншими словами, саме нездатність родини вирішити проблему власними силами є підставою вважати обставини *складними* і звертатися по допомогу. Без належної підтримки кризові обставини можуть загострюватися, що загрожує порушенням цілісності сім'ї, вилученням дітей та іншими негативними наслідками. Соціальна робота з такими сім'ями покликана запобігти сімейному неблагополуччю: зберегти родину для дитини та не допустити соціального сирітства, відновити здатність сім'ї нормально функціонувати в суспільстві [3, с. 138]. Отже, проблема підтримки сімей у складних життєвих обставинах полягає у створенні умов для зміцнення та збереження сім'ї, наданні їй комплексної допомоги для виходу з кризи і попередження глибших соціальних проблем.

Сім'я традиційно розглядається як базовий інститут суспільства, головний осередок соціалізації дитини і джерело життєвої підтримки для її членів. Цивілізованість суспільства значною мірою визначається культурою взаємин у сім'ї, адже родина була і залишається головним важелем суспільства, де закладаються основні риси особистості, громадянина [2, с. 29]. Проте сьогодні сім'я як соціальний інститут переживає серйозні виклики. На тлі девальвації моральних цінностей та різкого зниження рівня життя населення зростає кількість родин, що перебувають у кризовому стані або підвищеній тривожності щодо свого майбутнього [2, с. 28]. Додатковим фактором дестабілізації стала війна: в екстремальних умовах воєнного часу виконання сімейних функцій надзвичайно ускладнено, а головним завданням родини часто стає елементарне виживання та фізичний захист дітей, замість розвитку і виховання підростаючого покоління [3, с. 139].

Проблематика підтримки сімей у складних життєвих обставинах активно досліджується в сучасній науці. Значний внесок зробили такі українські науковці, як О. Безпалько, І. Зверева, Т. Семигіна, Л. Тюптя, І. Трубавіна та інші, які з різних сторін вивчали соціальний супровід уразливих сімей та розробляли підходи до соціальної роботи з ними [3, с. 139]. Узагальнення досвіду показує, що ефективність соціальної

роботи з кризовими сім'ями багато в чому залежить від правильного вибору форм і методів втручання, врахування специфіки конкретної сім'ї та умов (зокрема, викликів воєнного часу) [3, с. 139]. При цьому у науковій літературі відсутнє єдине визначення терміна «складні життєві обставини» та немає усталеного концептуального підходу до ролі соціального працівника у підтримці таких сімей – наявні моделі подекуди є фрагментарними і недостатньо деталізованими [2, с. 28]. Це ускладнює вироблення цілісної теорії соціального втручання в кризову сім'ю. Таким чином, з теоретичного погляду актуальним завданням є уточнення понятійного апарату та методології роботи із сім'ями у складних обставинах, а також узгодження підходів різних фахівців до підтримки сім'ї як цілісної системи. Варто зазначити, що державна соціальна політика України вже окреслила базові критерії визначення сімей, які потребують допомоги. Згідно з Державним стандартом соціального супроводу сімей (осіб), що перебувають у складних життєвих обставинах, *складними* вважаються обставини, за яких сім'я (особа) не може самостійно піклуватися про своє особисте чи сімейне життя та повноцінно інтегруватися в суспільне життя [2, с. 76]. Іншими словами, якщо за результатами оцінки потреб встановлено, що родині необхідна стороння підтримка для нормальної життєдіяльності, така ситуація кваліфікується як складні життєві обставини, і сім'я набуває статусу клієнта системи соціального захисту. Дане визначення підкреслює важливу методологічну тезу: у центрі уваги повинні бути не лише негативні чинники чи події, що спричинили кризу, але й *ресурси та здатність* сім'ї реагувати на них. Саме нестача внутрішніх ресурсів і нездатність впоратися з викликом своїми силами визначають потребу в соціальній підтримці ззовні. Практичний аспект: форми, методи та інституційна підтримка

Інституційні механізми підтримки. В Україні діє розгалужена мережа державних і недержавних установ, покликаних здійснювати підтримку сімей у складних обставинах. На рівні територіальних громад основну роль відіграють Центри соціальних служб (та їхні підрозділи), основним завданням яких є надання якісних соціальних послуг найуразливішим категоріям населення, зокрема сім'ям з дітьми, що перебувають у кризі [2, с. 29]. Саме на ці центри покладається соціальна робота із сім'ями, дітьми та молоддю, які потребують сторонньої допомоги, а також розвиток сімейних форм виховання (тобто підтримка прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу тощо) [2, с. 30]. Окрім центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, у громаді функціонують притулки і центри соціально-психологічної реабілітації, кризові кімнати, денні центри та інші спеціалізовані заклади, які надають тимчасовий прихисток, екстрену допомогу або реабілітаційні послуги постраждалим сім'ям. В останні роки триває процес реформування системи соціальних послуг, який передбачає зміщення акценту з реагування на кризу до її попередження: впроваджуються послуги раннього виявлення проблем у сім'ях, соціального патронату, роботи за принципом «раннього втручання» тощо [2, с. 29]. Такий профілактичний

підхід покликаний своєчасно виявляти сім'ї групи ризику і надавати їм підтримку ще до того, як настане критична ситуація.

Форми та методи соціальної роботи. Діяльність центрів соціальних служб та залучених фахівців відзначається комплексністю і багатоаспектністю. Соціальні працівники надають родинам широкий спектр послуг, що охоплюють різні сфери життєдіяльності сім'ї. Зокрема, кризові сім'ї отримують: соціально-правове консультування (роз'яснення прав, допомога у оформленні документів, захист інтересів у державних органах), психологічне консультування та терапію (індивідуальну і сімейну), соціально-педагогічну підтримку у вихованні дітей, допомогу в розвитку навичок догляду за дітьми і ведення сімейного бюджету, сприяння у здобутті освіти та працевлаштуванні, а за потреби – адресну матеріальну допомогу або гуманітарну підтримку [2, с. 30]. Також практикуються групові форми роботи: створюються групи взаємодопомоги для батьків, групи особистісного розвитку та тренінги для дітей і молоді, які дозволяють членам проблемних сімей отримати емоційну підтримку від однолітків та набути необхідних соціальних навичок [2, с. 30]. Усі ці заходи покликані комплексно охопити потреби родини – від базових (фізична безпека, харчування, фінансова стабільність) до вищих рівнів (психологічне благополуччя, соціальна інтеграція).

Ефективна соціальна робота з сім'єю, що перебуває у кризі, реалізується поетапно та з дотриманням певних методичних принципів. Як правило, процес соціального супроводу кризової сім'ї включає такі основні етапи [3, с. 139–140]:

- **діагностика ситуації.** На початковому етапі фахівець здійснює оцінку становища сім'ї: виявляє причини, що призвели до складних життєвих обставин, визначає актуальні потреби кожного члена родини і ресурси, якими сім'я володіє або яких потребує. Така оцінка потреб сім'ї є критично важливою, адже від першого візиту та встановлення довіри залежить подальша співпраця сім'ї з соціальними службами [3, с. 139].

- **індивідуальне планування допомоги.** На основі зібраної інформації складається індивідуальний план соціальної роботи з родиною – програма підтримки, що враховує особливості конкретної сім'ї. План визначає цілі і заходи, необхідні для вирішення виявлених проблем, розподіляє рольові функції між учасниками (хто з фахівців і в який спосіб буде допомагати сім'ї) та встановлює критерії успішності втручання [3, с. 139].

- **надання соціальних послуг.** Наступним кроком є практична реалізація запланованих заходів підтримки. Сім'я отримує необхідні соціальні послуги, серед яких можуть бути: матеріальна допомога (грошові виплати, продукти, речі першої необхідності), посередництво у розв'язанні бюрократичних питань (оформлення допомог, відновлення документів, пошук роботи тощо), психологічна підтримка і

консультації, медіація у вирішенні сімейних конфліктів, залучення дітей до освітніх чи дозвіллевих програм та інші види допомоги залежно від ситуації [3, с. 140].

- **міжвідомча координація.** Для комплексного вирішення проблем сім'ї соціальний працівник організовує співпрацю з іншими спеціалістами та установами. До роботи можуть залучатися психологи, педагоги (для підтримки дітей у навчанні), медичні працівники (для контролю стану здоров'я), юристи (для захисту прав та інтересів сім'ї), а також представники громадських і благодійних організацій. Відтак формується мультидисциплінарна команда, яка узгоджено діє в інтересах конкретної родини [3, с. 140].

- **моніторинг та профілактика рецидиву.** Завершальною стадією є оцінка досягнутих результатів і попередження повторного потрапляння сім'ї у кризу. Фахівці аналізують позитивні зрушення і залишкові проблеми, після чого спільно з родиною розробляють стратегії запобігання аналогічним труднощам у майбутньому. Особливий акцент робиться на розвитку у сім'ї навичок самостійного розв'язування проблем та підвищенні її соціальної компетентності, щоб мінімізувати залежність від зовнішньої допомоги [3, с. 140]. Важливо, що підтримка сімей у складних життєвих обставинах здійснюється на засадах партнерства між отримувачами послуг та надавачами. Фахівці наголошують: батькам, які опинилися у скруті, не слід боятися звертатися по допомогу до держави та громади; навпаки, готовність співпрацювати з соціальними службами задля блага дітей – це відповідальна позиція, що заслуговує підтримки [3, с. 140]. Тому поряд із безпосереднім втручанням у кризову ситуацію проводиться і ширша інформаційно-просвітницька робота: суспільство інформують про існуючі послуги та сервіси, змінюють негативні стереотипи щодо «неспроможних» сімей, мотивують родини своєчасно шукати допомоги, щоб запобігти руйнуванню сімейних зв'язків.

Приклади інституційної підтримки. На практиці відчутну допомогу кризовим сім'ям надають не лише державні структури, а й міжнародні та громадські організації, часто у тісній співпраці з місцевими органами влади. Яскравий приклад – діяльність благодійного фонду «SOS Дитячі Містечка Україна» та швейцарської організації «Terre des hommes» в Україні. У партнерстві з ними впродовж 2022–2024 рр. вдалося впровадити кілька соціальних проєктів, спрямованих на підтримку сімей з дітьми, що постраждали від війни. Зокрема, у сільських та селищних громадах ряду областей були введені додаткові посади фахівців із соціальної роботи, які безпосередньо працюють «на місцях» з уразливими сім'ями [2, с. 18]. Це дозволило наблизити соціальні послуги до найвіддаленіших населених пунктів і вчасно виявляти сім'ї, що потребують уваги. Крім того, міжнародні донори забезпечили пряму матеріальну допомогу сім'ям. Для прикладу, лише за період червень 2023 р. – квітень 2024 р. завдяки проєкту «SMILE» за участю *Terre des hommes* соціальною роботою було охоплено 868 дітей із родин, які опинилися у складних обставинах, кожна така дитина отримала багатоцільову грошову допомогу в розмірі 10 800 грн [2, с. 18]. У 2024–2025 рр. ця ініціатива продовжується:

планується залучити 16 кваліфікованих соцпрацівників у громадах, що дозволить охопити підтримкою близько 1200 дітей із числа найбільш вразливих категорій [2, с. 18]. Позитивні результати дає і співпраця з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ): спільно з Лігою соціальних працівників України реалізовано проєкт екстреного реагування на потреби дітей, які повернулися з інтернатних закладів у біологічні сім'ї, а також дітей групи ризику – в рамках цього проєкту тільки в одній області було профінансовано роботу 32 соціальних фахівців, здійснено моніторинг 811 сімей і надано адресні послуги сотням родин [2, с. 18]. Наведені приклади демонструють, що інституційна підтримка сімей у кризі є найбільш ефективною за умови об'єднання ресурсів держави, громади та міжнародних партнерів. Така координація дозволяє масштабувати соціальні програми, впроваджувати нові технології роботи (тренінги батьківської компетентності, сімейна медіація тощо) і досягати сталих позитивних змін у житті сімей.

Висновки. Підтримка сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, є багатоаспектним завданням, що вимагає комплексного підходу та міжсекторної взаємодії. Досвід воєнного часу лише підкреслив важливість всебічної допомоги кризовим сім'ям – від екстреної матеріальної підтримки до тривалої психологічної реабілітації та соціального супроводу. Розв'язання проблем таких родин можливе лише за умови врахування їхніх багатогранних потреб і надання всебічної підтримки на всіх рівнях – від економічного та матеріального до психологічного й юридичного [1, с. 56]. Саме тому соціальна робота з сім'єю повинна бути скоординованою: фахівці соціальних служб, освітяни, медики, психологи, правоохоронці, громадські організації – всі мають об'єднувати зусилля задля захисту найуразливіших родин і забезпечення найкращих інтересів дитини. Ефективна підтримка сімей у складних обставинах приносить відчутні результати як на мікрорівні (покращення якості життя конкретної родини), так і на рівні суспільства в цілому. Вона дозволяє зберегти єдність сім'ї, запобігти вилученню дітей та їх потраплянню до інституцій, знизити рівень насильства і деструктивних проявів. У ширшій перспективі соціальна робота з кризовими сім'ями – це інвестиція в майбутнє: забезпечуючи підтримку таким родинам зараз, ми сприяємо створенню більш справедливого і гуманного суспільства завтра [3, с. 140]. Подальший розвиток системи соціальних послуг, впровадження інноваційних методів роботи та наукове обґрунтування найкращих практик сприятимуть підвищенню ефективності допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах та зміцненню соціального благополуччя в Україні.

Список використаних джерел:

1. Семьонова А. А. Соціальна робота з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах унаслідок війни: кваліфікаційна робота бакалавра. Запоріжжя: ЗНУ, 2024. 71 с.

2. Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та за кордоном, присвячені Міжнародному дню сім'ї, 15–16 травня 2024 р., м. Івано-Франківськ: зб. матеріалів II міжнар. наук.-практ. конф. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. 247 с.

3. Наука та освіта в умовах воєнного часу, 18 жовтня 2024 р., м. Дніпро: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро, 2024. 216 с.

Ольга Процик,
*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність А1 Освітні науки (Соціальна педагогіка),
факультету педагогіки і психології,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Галина Лещук,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК НОВИЙ ПРОСТІР СОЦІАЛІЗАЦІЇ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві соціальні мережі стали невід'ємною частиною життя молодого покоління, впливаючи на процеси формування світогляду, норм поведінки, міжособистісної комунікації та ціннісних орієнтацій. Соціальні мережі формують новий тип соціалізації – віртуальний, який поєднує як позитивні, так і деструктивні чинники. Це вимагає від соціальних педагогів переосмислення підходів до виховної, профілактичної та консультативної роботи з дітьми і молоддю.

Актуальність теми зумовлена швидкими темпами цифровізації суспільства, зростанням ролі онлайн-комунікації в житті підлітків і необхідністю розробки нових соціально-педагогічних стратегій підтримки молоді в умовах інформаційного простору. Відсутність чітких механізмів педагогічного супроводу процесу соціалізації у віртуальному середовищі створює ризики для формування спотворених цінностей, соціальної ізоляції чи залежностей.

Виклад основного матеріалу. Соціальні мережі заповнили наше життя, і стали чи не основним середовищем самоствердження молодого покоління, та формування самооцінки. Соціальні мережі сьогодні виступають важливим простором соціалізації, у якому формуються цінності, норми поведінки та соціальна ідентичність особистості. Вони розширюють коло спілкування, створюють нові можливості для самовираження [2]. Водночас соціальні мережі несуть ризики – поверхневність контактів, залежність від оцінки оточення, вплив маніпулятивного контенту. У цьому середовищі змінюються

агенти соціалізації: значну роль починають відігравати блогери, онлайн-спільноти, інфлюенсери.

Науковцями, які досліджували соціальні мережі як простір соціалізації є: Говард Рейнольд (американський соціолог та письменник) – одним із перших вивчав віртуальні спільноти як новий простір соціалізації; Баррі Велман (американо-канадський соціолог) – досліджував соціальні зв'язки в онлайн-спільнотах і «мережеву соціальність»; Мануель Кастельс (іспанський соціолог) – автор концепції «мережевого суспільства», де соціальні мережі виступають головним середовищем соціальної взаємодії.

Термін «соціальна мережа» з'явився у 1954 році. Його ввів у обіг англійський соціолог Дж. Барнс в своїй роботі «Класи та зібрання у норвезькій острівній парафії» (збірник «Людські відносини»). Звичайно ж, до інтернету дане словосполучення не мало ніякого відношення, але з тих пір воно стало досить популярним серед гуманітаріїв. Попередником SNS (social networking service) стала електронна дошка об'яв CBBS (1978 р.). Вона виявилася настільки вдалою, що через 5 років таких сайтів було вже 800, а ще через 5 років – 5000. Перша соціальна мережа з'явилася у 1995 році, коли вийшов у світ досі працюючий американський портал Classmates.com. Справжній бум почався у 2003-2004 роках, коли почали працювати Facebook, MySpace та LinkedIn [5].

З кожним днем соціальні мережі модифікуються, вдосконалюються і поширюються дедалі більше. Це відкриває як нові можливості, так і все більше небезпек для користувачів. За даними Statista найпопулярнішими соціальними мережами світу в 2024 році за кількістю активних щомісячних користувачів (млн) стали: Facebook – 3,065; YouTube – 2,504; Instagram – 2,000; WhatsApp – 2,000; TikTok – 1,582; Facebook Messenger – 1,010; Telegram – 900; Snapchat – 800; X(Twitter) – 611; Pinterest – 498 [6]. Саме ці соціальні мережі є найбільш поширеними на території України. І якщо користувачами Facebook та Facebook Messenger здебільшого є старше покоління, то лідерами у кількості користувачів у соцмережах Instagram, TikTok, Telegram та X(Twitter) є саме молодь та підлітки [3]. Здебільшого усі соціальні мережі мають певні вікові обмеження, та вимагають підтвердження віку (та їх надійність змушує бажати кращого: наприклад в Instagram та TikTok вікове обмеження становить 13 років, проте достатньо змінити рік народження, і зареєструватись стане можливо), але в свою чергу це не гарантує безпеку користувачів [3].

За даними дослідження можна побачити, що майже кожен четвертий підліток віком 10–17 років повідомив, що за останній рік регулярно розумів, що не міг думати ні про що, крім моменту, коли буде можливість знову користуватися соціальними мережами. Найбільше таких було серед хлопчиків 10 років (35,2%) і студентів закладів профтехосвіти (28,5%). Відчували себе погано через неможливість користуватися соціальними мережами 15,1% опитаних учнів.

Результати дослідження [4] свідчать, що 18,2% підлітків регулярно нехтували іншими справами (хобі, спорт) через те, що хотіли бути в соціальних мережах, більшість із них – дівчата віком 16 років – 26,0%. Кожен шостий (16,8%) опитаний зізнавався, що мав регулярні сварки через використання соціальних мереж. Найбільша частка таких серед дівчат віком 16 і 17 років (0,22,6 та 25% відповідно) та хлопців віком 10 років (20,5%). Підлітки можуть сидіти у соціальних мережах, щоб позбутися негативних емоцій, про що повідомили 32,8 % хлопців та 39,9% дівчат. Через використання соціальних медіа у підлітків можуть виникати конфлікти з батьками, братами чи сестрами — 13,5% [1].

Соціалізація в епоху соціальних мереж має ряд своїх переваг та позитивних наслідків, проте активність у мережі супроводжується ризиками деструктивного впливу, інформаційних маніпуляцій і залежності від віртуальної оцінки [2]. У цьому контексті особливого значення набуває соціально-педагогічний супровід користувачів, спрямований на розвиток критичного мислення, цифрової грамотності та відповідальної поведінки в онлайн-середовищі. Завдання соціального педагога полягає у формуванні культури безпечної комунікації та усвідомленій соціалізації користувачів мережі, розвитку їхньої цифрової культури та критичного мислення.

Висновки. Соціальні мережі стали невід’ємним чинником соціалізації сучасної молоді, змінюючи способи взаємодії, комунікації та самовираження особистості. Вони поєднують значний виховний потенціал із ризиками деформації соціальних цінностей і міжособистісних стосунків. Тому соціально-педагогічна діяльність має бути спрямована на формування в користувачів критичного мислення, цифрової культури та відповідальної поведінки в онлайн-просторі. Ефективна соціалізація в умовах соціальних мереж можлива лише за умови гармонійного поєднання традиційних і новітніх підходів соціально-педагогічної підтримки.

Список використаних джерел:

1. Вплив соціальних мереж на підлітків | Український Медичний Часопис. *Український Медичний Часопис - новини медицини і здоров'я. Медична практика в Україні.* URL: <https://umj.com.ua/uk/novyna-214665-vpliv-sotsialnih-merezh-na-pidlitkiv> (дата звернення: 23.10.2025).

2. Вплив соціальних мереж на суспільство і бізнес: переваги, недоліки та майбутні перспективи. *InProject - IT компанія, яка створює неймовірні digital продукти.* URL: <https://inproject.org/vplyv-soczialnuh-merezh-na-suspilstvo-i-biznes/> (дата звернення: 26.10.2025).

3. Горlach П. TikTok, YouTube, Telegram – найпопулярніші соцмережі серед українських дітей та молоді: дослідження. *Суспільне Культура.* URL: <https://suspilne.media/culture/812865-tiktok-youtube-telegram-najpopularnisi-socmerezzi-sered-ukrainskih-ditej-ta-molodi-doslidzenna/> (дата звернення: 23.10.2025).

4. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді : за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» : моногр. / О. М. Бала-кірева, Т. В. Бондар та

ТНПУ

Стратегії наукового пошуку в соціальній роботі, соціальній педагогіці та соціальній освіті: поліфункціональність ідей

ін. ; наук. ред. О. М. Балакірєва ; ЮНІСЕФ, ГО «Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка». К. : Поліграфічний центр «Фоліант», 2019. 127 с.

5. Соціальні мережі 2024: Рейтинг найпопулярніших платформ в Україні та світі, статистика і тренди Marketer. *Marketer*. URL: <https://marketer.ua/ua/social-media-rating-of-the-most-popular-platforms-in-ukraine-and-the-world/> (дата звернення: 24.10.2025).

6. Réseaux sociaux les plus utilisés dans le monde 2025| Statista. *Statista*. URL: <https://fr.statista.com/statistiques/570930/reseaux-sociaux-mondiaux-classes-par-nombre-d-utilisateurs/> (дата звернення: 23.10.2025).

Юлія Рубльовська

*здобувач спеціальності 231 Соціальна робота
ВСП Бережанський фаховий коледж НУБіП*

Науковий керівник: **Софія Підлужна**

*викладач соціальних дисциплін I категорії
ВСП Бережанський фаховий коледж НУБіП*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ ТА ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Проблема сирітства в Україні належить до числа найгостріших соціальних викликів сучасності. Її масштаби зумовлені складними соціально-економічними процесами, такими як безробіття, трудова міграція, руйнування сімейних відносин, зниження рівня матеріального забезпечення населення. Попри визнання сім'ї пріоритетною формою виховання дитини, значна кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, продовжує перебувати у державних закладах опіки, що створює ризики для їхнього повноцінного особистісного та соціального розвитку [1, с.164.]

У процесі змін в освітній системі пріоритетним стає впровадження особистісно орієнтованого підходу до виховання. Ця концепція базується на визнанні унікальності кожної дитини, її неповторної цінності, а також забезпеченні права на всебічний розвиток, реалізацію власного потенціалу [1, с.164.] Такий підхід дозволяє розглядати дитину-сироту не лише як об'єкт виховання, а й як активного суб'єкта соціалізації, здатного до осмисленої і творчої інтерпретації власного життєвого досвіду. Сучасна соціально-педагогічна діяльність, спрямована на роботу з дітьми цієї категорії, орієнтована на забезпечення умов для гармонійного розвитку їхньої особистості, формування системи ціннісних орієнтирів, мотиваційної структури, соціальної компетентності та готовності до самостійного і відповідального життя. Важливим завданням виступає мінімізація наслідків депривації, тобто обмеження базових потреб дитини у любові, турботі, емоційній підтримці, що є типовим для інтернатних закладів [1, с.167.]

Результати численних досліджень підтверджують, що тривале перебування дітей у закритих установах суттєво впливає на формування їхньої мотиваційно-ціннісної сфери, призводячи до серйозних труднощів. Діти-сироти, як правило, вирізняються обмеженим колом бажань, невизначеністю життєвих цілей і розмитим уявленням про власне майбутнє. Їхня поведінка значною мірою зумовлена потребою у схваленні з боку дорослих — як позитивному, так і негативному.

Унаслідок цього формуються переважно зовнішні, ситуативні мотиви діяльності, що ускладнює розвиток внутрішньої моральної позиції [2, с.95–96]. Для гармонійного розвитку особистості дітей, позбавлених батьківського піклування, важливим є створення умов для позитивної самоідентифікації, емоційної стабільності та формування стійких соціальних зв'язків. Одним із ефективних інструментів такої підтримки є наставництво, який визначається як добровільна діяльність дорослої особи, спрямована на надання індивідуальної допомоги дитині у розвитку її потенціалу, соціальної адаптації та підготовці до самостійного життя [3, с. 28–29].

Наставництво сприяє подоланню браку емоційної підтримки, створюючи для дитини середовище довіри, захищеності та впевненості у власних можливостях. У сучасному світі система соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні формується в умовах соціально-економічних і політичних випробувань. Ця проблема стає особливо відчутною через наслідки війни, яка значно поглибила кризу втрати батьків та збільшила кількість дітей, які потребують державної підтримки. У зв'язку з цим держава стикається з необхідністю вдосконалювати механізми надання соціальної допомоги, опіки та супроводу таких дітей [4, с.376].

Одним із ключових напрямів державної політики є формування дієвої системи соціального захисту, яка включає надання соціальних послуг, забезпечення правового захисту, медичної та освітньої підтримки, а також підготовку дітей до самостійного життя. Органи місцевого самоврядування мають значні повноваження у цій сфері: вони організовують надання соціальних послуг, координують роботу закладів опіки, контролюють дотримання прав дітей, здійснюють моніторинг якості соціальної допомоги, формують місцеві програми підтримки сімейних форм виховання [4,с.379–380]. Важливою складовою соціального захисту є фінансова підтримка.

Держава призначає щомісячну грошову допомогу батькам-вихователям та прийомним батькам, забезпечує виплати дітям, які навчаються у закладах освіти, на рівні від 2,5 до 3,5 прожиткових мінімумів залежно від віку й стану здоров'я [4, с.379]. Такі виплати спрямовані на забезпечення належних умов життя, виховання й розвитку дитини. Разом з тим, державна підтримка має бути не лише матеріальною, а й психологічною, педагогічною та соціальною, що передбачає інтеграцію роботи соціальних служб, педагогів, психологів та медичних фахівців. Особливе місце у системі соціальної підтримки займають заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених

батьківського піклування, у яких важливу роль відіграє соціальний педагог. Його професійна діяльність спрямована на всебічний розвиток дитини, формування навичок соціальної адаптації, реінтеграції у суспільство, а також на підготовку до самостійного життя [5, с.402].

Соціальний педагог у подібних закладах виконує низку професійних функцій, зокрема: захист прав та інтересів дитини, забезпечення дотримання її прав, а також попередження порушень майнових і житлових гарантій; розвиток соціальних навичок у вихованців, формування практичних умінь взаємодії з оточенням, самообслуговування та вирішення життєвих питань; консультант і агент соціальних змін, який надає підтримку дітям у подоланні психологічних труднощів, формуванні навичок ефективної комунікації, вирішенні конфліктних ситуацій та визначенні життєвих орієнтирів [5, с. 403–404]; організатор дозвілля, який створює умови для культурного розвитку, соціальної інтеграції та залучення дітей до участі у творчих, спортивних і освітніх програмах [5, с. 405].

Висновки. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, виступає одним із ключових напрямів державної соціальної політики, адже саме через цю діяльність реалізується головне завдання — забезпечення права кожної дитини на повноцінний розвиток, освіту, соціалізацію та гідне життя.

Складність цієї роботи пояснюється низкою проблем, з якими стикаються діти цієї категорії: психологічною травматизацією, соціальною ізоляцією, відсутністю емпатії, а також труднощами у формуванні життєвих цінностей і орієнтирів. Одним із ключових завдань соціально-педагогічної діяльності є створення сприятливих умов для успішної соціалізації дітей. Це передбачає відновлення порушених зв'язків між особистістю та суспільством, формування у дітей почуття власної гідності, впевненості у власних можливостях і прагнення до самостійного життя. Використання особистісно-орієнтованого підходу дає змогу бачити дитину не як об'єкт опіки, а як активного учасника свого розвитку, здатного приймати рішення, брати відповідальність за свої вчинки і долучатися до життя громади [1, с.164].

Наставництво відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної стабільності дітей-сиріт. Воно являє собою форму довготривалої емоційної й соціальної підтримки, яку надає доросла людина, допомагаючи дитині адаптуватися до самостійного життя, розвивати навички взаємодії в суспільстві та знижувати загрозу виникнення девіантної поведінки [3, с.28–29].

Наставництво створює умови для формування у дитини почуття довіри, безпеки та соціальної приналежності, чого часто бракує у традиційних інтернатних закладах. Не менш значущим є державний соціальний захист, який реалізується через систему правових, економічних і організаційних заходів. Держава здійснює системну підтримку дітей-сиріт та осіб із їхнього числа, надаючи матеріальну допомогу, соціальні послуги,

житлові гарантії та доступ до освітніх можливостей. Нормативно-правова база закріплює їхні права на отримання фінансової підтримки, пільгове обслуговування, доступ до якісної освіти, медичної допомоги, а також забезпечує соціальний супровід після завершення перебування в інтернатних установах [4, с.378–381]. Водночас ефективність такої підтримки значною мірою залежить від координації дій між державними структурами, місцевими громадами, неурядовими організаціями та педагогічними працівниками.

Провідна роль у практичній реалізації соціально-педагогічних завдань належить соціальному педагогу. Він виступає посередником між дитиною і суспільством, координатором взаємодії закладу, сім'ї, громади та державних органів. Його професійна діяльність поєднує функції консультанта, вихователя, захисника прав дитини, організатора дозвілля, наставника й психолога. Ефективна діяльність соціального педагога вимірюється його здатністю забезпечувати індивідуальний підхід до кожної дитини, сприяти її соціальній інтеграції, формуванню позитивного світогляду та підготовці до дорослого життя [5, с.401–405].

Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, які залишилися без батьківського піклування, виступає не лише актом гуманізму, але й стратегічно значущим елементом у розвитку українського суспільства. Її метою є не тільки захист цієї вразливої категорії дітей, але й внесок у виховання соціально зрілих особистостей, здатних до самореалізації та свідомої участі в суспільному житті.

Список використаних джерел:

1. Лялюк Г. Особистісно-орієнтована парадигма виховання дітей-сиріт: соціокультурний вимір // Збірник наукових праць Національної академії ДПСУ. Серія: Педагогічні науки. 2020. №1.
2. Стельмащук Х. Особливості мотиваційно-ціннісної сфери дітей-сиріт // Наука і освіта. 2015. №7.
3. Гук О., Удовенко Ю. Забезпечення організації процесу наставництва для дітей-сиріт в Україні // Соціальна робота. 2020. №1(6).
4. Павлюк Т. І., Швець К. В. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування // Current trends in scientific research development: Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference. Boston, USA: BoScience Publisher, 2024.
5. Особливості соціально-педагогічної діяльності в закладах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2013. №5(31).

СЕКЦІЯ 4.**Вплив соціальної освіти
на забезпечення ментального здоров'я нації.**

*Daryna Oliinyk,
first (bachelor's) level of
higher education D8 - Law,
Kharkiv National University of Internal Affairs*

*Scientific advisor: Valentyna Kochyna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Language Training
Kharkiv National University of Internal Affairs*

**SOCIAL PLATFORMS AND MOBILE APPLICATIONS AS TOOLS
FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF SOCIAL ASSISTANCE**

In modern society, digitalization is becoming a key factor in the development of all spheres of human activity. The social sphere is no exception, because it is in it that the need for quick access to information, resources and assistance is concentrated. One of the most promising areas of innovation in social work is the use of social platforms and mobile applications. They provide efficiency, transparency and personalization of the process of providing social assistance. Conducting any business activity without incorporating these technologies is nearly impossible. One of the most popular types is mobile technology, valued for its capability to be used anytime and anywhere [1]. Social platforms act as intermediaries between citizens, social services and public organizations. They create a digital space for interaction, exchange of experience and communication between specialists and clients. The use of such platforms allows you to form electronic databases, monitor population requests, and coordinate actions between different levels of social services.

Mobile applications provide convenient access to social services at any time and from any place. This is especially important for people with disabilities, the elderly, as well as residents of remote settlements. Applications can contain functions for online contact with a social worker, benefit directories, tools for making an appointment for a consultation or receiving assistance. One of the key examples of successful implementation of digital tools is state services such as “Diya”, which allow receiving social services online without the need to visit institutions. Similar solutions are actively developing in the world: in Germany there is the platform “Sozialplattform.de”, in Canada – “Wellness Together”, in Poland – “Emp@tia”. All these services are focused on creating a single digital space of social support. The use of social platforms allows to optimize the work of social services, reduce bureaucratic burden and improve the quality of communication between all participants in the process. They promote transparency, as the user can track the status of their applications and receive feedback. In addition, digital tools open up new opportunities for collecting statistics,

analyzing population needs, and predicting social trends. Artificial intelligence algorithms can analyze large data sets, identify risk groups, offer personalized recommendations, and improve management decision-making. Mobile applications are also actively used in the field of psychological support. However, health apps carry great potential. There are already several trials that evidence the positive impact of mobile health interventions on the management of various pathologies such as diabetes, asthma, or hypertension [2]. For example, self-help apps for stress, depression, or anxiety help users manage their emotional state, receive online counseling, or seek professional help. Such solutions can increase access to psychosocial support and reduce barriers to seeking help.

An important component of the digitalization of the social sphere is the security of personal data. Digitalization of the social sphere is a rather complex and long-term process, in which it is important to anticipate possible risks, minimize threats and reduce the impact of barriers. Modern information capabilities contribute to a strategic movement towards openness and accessibility of information, government, and society [3, p. 192]. All social platforms and mobile services must adhere to the principles of confidentiality, information protection and ethical norms. That is why the development of such systems should be based on international cybersecurity standards and legislative norms regarding the processing of personal data. In addition to the technological aspect, a prerequisite for the effectiveness of digital tools is training. Social workers must be digitally literate, understand the principles of platform operation, be able to use electronic databases and consult clients online. Improving the skills of specialists in this area is one of the priorities for the development of modern social education. Current trends show that combining social work with IT technologies contributes to increasing the efficiency of social process management. Thanks to this, social services become more accessible, targeted and more focused on the needs of a specific person. This, in turn, strengthens social justice and contributes to the development of an inclusive society.

However, along with the positive aspects, there are also challenges. Among them are digital inequality, insufficient internet access in rural areas, as well as distrust of online services by some users. Therefore, it is important to combine digital solutions with traditional forms of social work, ensuring equal opportunities for all categories of the population. The gradual integration of social platforms and mobile applications into the work of social services creates a new model of social assistance - interactive, flexible and open. Such a model allows combining state, public and volunteer resources into a single system of supporting citizens. In the future, digital technologies will be able to ensure not only the provision of services, but also the active participation of citizens in the formation of social policy. Social platforms become a space for discussion, initiatives and feedback, which makes the social sphere more democratic and customer-oriented. Therefore, the use of social platforms and mobile applications is not just a technological update, but a profound transformation of approaches to

providing social assistance. These tools are shaping a new culture of interaction between the state, society, and the citizen.

Thus, innovative digital solutions in the social sphere are a guarantee of increasing the efficiency, accessibility and quality of social services. They are becoming an important factor in the development of modern social policy aimed at people, their needs and well-being.

References:

1. Pawełszek-Korek, I. (2009). Technologie mobilne w dostarczaniu wiedzy. Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej.
2. Moreno, C.; Wykes, T.; Galderisi, S.; Nordentoft, M.; Crossley, N.; Jones, N.; Cannon, M.; Correll, C.U.; Byrne, L.; Carr, S.; et al. How mental health care should change as a consequence of the COVID-19 pandemic. *Lancet Psychiatry* 2020, 7, 813–824.
3. Danyliuk M., Dmytryshyn M., Goran T. Informatization in Ukraine: Realities, problems, prospects. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. № 10 (4). pp. 190-198.

Галина Лещук

*доцент кафедри соціальної роботи
та соціальної педагогіки*

*Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

Ігор Гринчишин,

*здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти,*

*спеціальність А1 Освітні науки (Соціальна педагогіка),
Тернопільський національний педагогічний
університет імені В. Гнатюка*

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

ПІДЛІТКІВ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

У зв'язку зі складною соціально-економічною ситуацією, проблемами, породженими війною, зниженням авторитету родини та освітніх інституцій, у сучасному українському суспільстві спостерігається зростання проявів девіантної поведінки серед підлітків – агресії, правопорушень, булінгу, вживання психоактивних речовин тощо. Саме тому формування соціальної відповідальності як стійкої особистісної риси набуває особливої значущості для гармонійного розвитку молоді.

Проблема профілактики девіантної поведінки підлітків залишається однією з ключових у соціальній педагогіці, психології та соціальній роботі. Проте більшість профілактичних програм орієнтовані на контроль чи покарання, а не на розвиток внутрішніх морально-вольових якостей дитини. У той же час в Україні актуалізоване завдання створення безпечного освітнього середовища, формування громадянської свідомості та розвитку життєвих компетентностей школярів (згідно з Концепцією «Нова українська школа», Національною стратегією з профілактики правопорушень

серед дітей).

Підлітковий вік – критичний період становлення особистості. Саме тоді формується система цінностей, моральні орієнтири та відповідальність за власну поведінку. Відсутність цих якостей часто призводить до девіацій. Саме тому формування соціальної відповідальності – важливий профілактичний чинник, що сприяє розвитку зрілої, морально стійкої особистості.

Серед основних чинників виникнення девіантної поведінки підлітків можна виокремити такі:

- природні – кліматичні, геофізичні, екологічні умови проживання, хімічне та радіаційне забруднення середовища;
- соціальні – несприятливі умови життя суспільства, соціальна напруженість, великий розрив між соціальними верствами;
- біологічні – пов'язані з порушенням роботи систем організму, вродженими дисфункціями внаслідок органічного ураження головного мозку, спадковістю;
- загальнопсихологічні – несприятливі умови взаємодії індивіда зі своїм найближчим оточенням, з негативним впливом останнього на розвиток особистості;
- індивідуально-психологічні – певні характеристики індивіда, що ускладнюють процес його соціалізації;
- соціально-педагогічні – недоліки сімейного та соціального виховання, зумовлені кризою сімейних цінностей, зростанням кількості родин із дисгармонійними, деструктивними стилями виховання, низьким соціальним статусом дітей та молоді в суспільстві, слабкою системою позашкільної зайнятості дітей та молоді [2, с. 37].

Соціальна відповідальність може стати ефективним інструментом профілактики підліткових девіацій, оскільки вона сприяє формуванню в індивіда свідомої поведінки, що відповідає суспільним нормам, і зменшує ймовірність правопорушень, залежностей та інших форм девіантної поведінки. Заохочення соціальної відповідальності допомагає розвивати просоціальні якості, формувати стійкість особистості та коригувати деструктивні моделі поведінки.

Соціальна відповідальність – усвідомлення та виконання особою або організацією своїх обов'язків перед суспільством, що включає дотримання етичних норм, законів та активну участь у суспільному житті [1, с. 36, 89].

О. Пилипчак і Я. Раєвська зазначають, що формування соціальної відповідальності підлітків є багатокомпонентним процесом, що передбачає цілеспрямовану психолого-педагогічну діяльність, спрямовану на розвиток моральних, емоційних та поведінкових аспектів особистості такими шляхами та методами [3]:

1. Залучення до суспільно корисної діяльності – волонтерство, участь у громадських та волонтерських організаціях, соціальних проектах, організація благодійних акцій сприяють набуттю підлітками позитивного соціального досвіду, формуванню емпатії, інтеграції в суспільство та формуванню почуття значущості.

2. Просвітницька та виховна робота – проведення тематичних занять, бесід, тренінгів і виховних годин, аналіз життєвих ситуацій, літературних чи відеоматеріалів, спрямованих на усвідомлення соціальних норм, наслідків вчинків, значення моральних цінностей (чесність, справедливість, взаємоповага).

3. Використання когнітивно-поведінкових методик і технік когнітивно-поведінкової терапії передбачає навчання підлітків самоаналізу, контролю емоцій, саморегуляції поведінки, а розробка індивідуальних програм розвитку допомагає усвідомити причинно-наслідкові зв'язки між власними діями та їх соціальними наслідками.

4. Розвиток емпатії та моральних цінностей – проведення занять, що допомагають розуміти емоції інших людей, обговорювати моральні дилеми, визначати правильні рішення у складних ситуаціях; формування ціннісно-сислової сфери підлітків через гуманістичні принципи, приклади моральної поведінки, колективне обговорення.

5. Інтерактивні методи навчання і виховання – тренінги, рольові ігри, дискусії, групові вправи сприяють засвоєнню соціально прийнятних моделей поведінки, розвитку комунікаційних навичок, уміння працювати в команді, а ігрова терапія дає змогу прожити соціальні ситуації, відпрацювати конструктивні способи вирішення конфліктів та відчутти успіх у взаємодії з іншими.

6. Групова та індивідуальна психологічна підтримка – групові заняття забезпечують атмосферу довіри, взаєморозуміння та підтримки, допомагають розвивати соціальні навички й самоповагу, тоді як індивідуальна робота з психологом чи соціальним педагогом спрямована на подолання особистісних труднощів (низької самооцінки, негативного соціального досвіду, сімейних проблем тощо).

7. Використання програм психолого-педагогічної корекції, які навчають управлінню емоціями, знижують рівень тривожності, агресії та стресу, сприяючи соціальній адаптації підлітків, передбачають системну роботу над міжособистісною комунікацією, емоційною регуляцією, вирішенням конфліктів.

Таким чином, формування навичок соціальної відповідальності у підлітків потребує комплексного підходу, що включає психолого-педагогічну корекцію, розвиток моральних цінностей, професійну психологічну підтримку. Синтез цих методів сприяє створенню умов для успішної соціалізації підлітків та їхньої інтеграції в суспільство.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Бусел. К.: Перун, 2002. 1440 с.

2. Лещук Г. Особливості профілактики комунікативних девіацій дітей в умовах соціокультурного середовища. *Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід : монографія / О. Янкович, О. Кікінежді, І. Козубовська, В. Поліщук, Г. Радчук та ін. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. С. 37.*

3. Пилипчак О., Раєвська Я. Формування навичок соціальної відповідальності у

*Людмила Дзиціна,
здобувач другого рівня вищої освіти,
спеціальність 053 Психологія,
факультет іноземної філології та соціальних комунікацій,
Сумський державний університет*

*Науковий керівник: Аліна Чернякова,
кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри психології,
політології та соціокультурних технологій
Сумський державний університет*

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПІДЛІТКІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Соціальні мережі є одними з найбільш широко використовуваних веб-платформ серед підлітків і використовуються для спілкування, отримання інформації та розваг. Актуальність даної теми визначається великим впливом соціальних мереж на психіку підлітків в епоху постправди, який може бути як позитивним, так і негативним. Як зазначають сучасні психологи, соціальні мережі можуть стимулювати розвиток соціальних навичок, сприяти самовираженню та розширенню кругозору, кращому аналізу доступної інформації та здатності критично мислити. Однак, вони також стають джерелом поширення дезінформації, використання мови ворожнечі, ізоляції користувачів, що призводить до погіршення емоційного стану підлітків, заниження їхньої самооцінки, підвищення рівня тривожності тощо. В наш час розвиток критичного мислення в молоді стає не просто важливим питанням, яке слід підіймати та досліджувати, а життєво необхідним.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз українських та зарубіжних джерел надав підстав виокремити декілька сформованих понять критичного мислення. Хоча й спостерігається відмінність у тлумаченні цього поняття, думки вчених та дослідників, які опрацьовували це питання, збігаються в певних міждисциплінарних аспектах. У контексті психології Н. Козаченко зазначає, що критичне мислення – це «мислення про мислення» [1]. Воно виступає своєрідним механізмом контролю мислення і має на меті поліпшити його. Найважчим завданням критичного мислення є поєднання гнучкості, поміркованості та впевненості, і як наслідок, наполегливості та послідовності у проведенні своєї точки зору [1]. Згідно з визначенням С. Штайнерта, Л. Марін та С. Розер, критичне мислення являє собою намагання узгодити свої переконання з наявними доказами на основі обґрунтованих когнітивних стандартів (таких як чуйність

до причин, доказові судження, використання лише точної інформації) [5]. На відміну від поглядів Н. Козаченко, зарубіжні вчені вважають, що мета критичного мислення як соціальної практики полягає в тому, щоб уникнути того, щоб колективне прийняття рішень спиралося на пропаганду чи ідеологію [5]. Рівень розвитку критичного мислення залежить від сприятливого середовища, яке його підтримує та поліпшує, а також вимагає відкритості та готовності переглянути протиріччя [5].

Аналіз зазначених вище праць дає підстави стверджувати, що часте та довготривале перебування в соціальних мережах тісно пов'язане з розвитком критичного мислення у підлітків. Соціальні мережі виступають багатофункціональними та легкодоступними платформами для пошуку інформації, перегляду різноманітного контенту, перевірки фактів та новин. Крім того, соціальні мережі в період пандемії та війни користуються в якості платформи для навчання, де діти можуть зв'язуватися з вчителями та однокласниками, спілкуватися і покращувати свої знання. Проте, витік контенту, який може виходити за вікові рамки, спричиняє неабиякі наслідки на психіку підлітків. Конфлікти, суперечки та дискусії, постійне порівняння з іншими та бажання отримати визнання – все це змушує підлітків аналізувати, що дійсно стосується їхньої особистості, а що ні, що також потребує наявності в дітей навички критично мислити. Великою проблемою стає залежність від соціальних мереж. У своїй праці Гектор Галіндо-Домінгес, Марія Хосе Безанілья та Лусія Кампо висвітлили, що багато авторів виявили негативну кореляцію між залежністю від соціальних медіа та розвитком навичок критичного мислення, а результати досліджень свідчать про те, що надмірна прихильність до соціальних медіа може перешкоджати розвитку навичок критичного мислення у студентів університетів [4]. С. Штайнерт, Л. Марін та С. Розер вважають, що соціальні мережі є особливим середовищем, яке в принципі може підтримувати, але насправді в багатьох випадках перешкоджати розвитку критичного мислення [5]. На думку дослідників, позитивні емоції, викликані в соціальних мережах, такі як радість чи щастя, навпаки, розширюють сферу уваги та можуть підтримувати збагачення мислення та дій [5]. Таким чином, випадки в соціальних мережах, які переважно характеризуються негативними емоціями щодо інших, можуть погано впливати на критичне мислення, ніж випадки, де переважають позитивні емоції. Це вказує на взаємозв'язок емоційного інтелекту з рівнем розвитку скептичного мислення у підлітків.

Наразі в соціальних мережах існує тенденція популяризації та широкого поширення інформації та контенту, який створений штучним інтелектом. Ця практика дійсно вимагає від користувачів веб-платформ здатності критично мислити, щоб ефективно інтерпретувати та використовувати величезні обсяги інформації, що генерується та обробляється за допомогою ШІ. Оскільки великий відсоток відвідувачів Інтернет-сегментів становлять саме підлітки, слід виокремити вплив користування ШІ в соціальних мережах на розвиток критичного мислення підлітків. Серед вчителів та

батьків існує переконання, що системи, які мають в основі свого створення ШІ, можуть зменшити потребу в розвитку в підлітків критичного мислення, креативності і командної роботи. Згідно з результатами дослідження С. Толочко, Н. Бордюг та А. Годунової підлітки, як особливо вразлива до маніпуляцій категорія, мають бути проінформовані про можливості й ризики, пов'язані із ШІ [3]. Їхнє розуміння маніпулювання медіа важливе для підтримання демократії, довіри, безпеки й особистого простору. Але треба зазначити, що введення ШІ як додаткової складової в соціальних мережах має не тільки негативний вплив на розвиток психіки підлітків. Вчені зазначають, що усвідомлення підривання довіри до медіа-контенту, який може бути відредагований або створений за допомогою ШІ, допоможе підліткам критично оцінювати інформацію, з якою вони стикаються в інтернеті [3].

Повертаючись до позитивних рис використання підлітками соціальних мереж, необхідно відмітити, що використання соціальних медіа може сприяти розвитку навичок критичного мислення у молоді в таких аспектах: завдяки діяльності, що передбачає аналіз та оцінку проблем, формування думок, взаємодію з цифровим контентом, студенти можуть вдосконалити власне критичне мислення та навчитись вільно його використовувати [4]. Якщо соціальні медіа використовуються для сприяння інтерактивності та спільного навчання, для покращення комунікації, співпраці, читання й обміну інформацією, розробки освітніх проєктів, а також розвитку цифрової компетентності, то їх застосування може бути позитивним для розвитку критичного мислення [4].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у обраному напрямі. Отже, у ході наукової розвідки ми дійшли висновків, що соціальні мережі мають в собі декілька варіацій впливу на критичне мислення: з одного боку, вони створюють сприятливі умови для потрапляння у так звану «соціальну бульбашку», в якій підлітки ризикують стикнутися з неприємним досвідом, який впливає на їх психологічний стан і заважає розкривати своє справжнє «я», погіршує уміння та навички, які є необхідними для соціального життя в майбутньому, а з іншого веб-платформи можуть стати джерелом для самовдосконалення, місцем, де необхідно застосовувати критичне мислення і скептицизм, як було зазначено вище. Але, щоб позитивний досвід від використання соціальними мережами був вагомим, необхідна спільна праця батьків, соціальних педагогів та психологів, які б забезпечили в повній мірі безпечне середовище для розвитку як критичного мислення, так й інших якостей, зокрема навички самоконтролю, соціальної компетентності, співпраці, толерантності у процесі взаємодії з різними людьми. Перспективним напрямом подальших розвідок стане вивчення кращих практик співпраці освітян, підлітків і батьків у напрямі медіаграмотності.

Список використаних джерел:

1. Козаченко Н. Критичне мислення: граничні підходи та оптимальні шляхи. Актуальні проблеми духовності. 2017. № 18. С. 165–178. URL: <https://doi.org/10.31812/apd.v18i1.24> (дата звернення 29.10.25).

2. Нечиталюк М.О. Соціально-психологічні чинники впливу соціальних мереж на психіку підлітків / М.О. Нечиталюк; наук. кер. Л.П. Клевака // Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 15 листоп. 2024 р. Переяслав, 2024. Вип. 102. С. 143-146.

3. Толочко, С.В., Бордюг, Н.С. та Годунова, А.В. Розвиток критичного мислення молоді в епоху розвитку технологій зі штучним інтелектом. Baltija Publishing, с. Riga, Latvia, стор. 462-490. ISBN 978-9934-26-405-4

4. Galindo-Domínguez, H., Bezanilla, M.J. & Campo, L. Relationship between social media use and critical thinking in university students. Educ Inf Technol 30, 6641–6665 (2025). URL: <https://doi.org/10.1007/s10639-024-12953-z> (дата звернення 29.10.25).

5. Steinert S., Marin L., Roeser S. Feeling and thinking on social media: emotions, affective scaffolding, and critical thinking. Inquiry. 2022. P. 1–28. URL: <https://doi.org/10.1080/0020174x.2022.2126148> (дата звернення 29.10.25).

Оксана Жизномірська,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогіки і психології та
інклюзивної освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної педагогічної освіти
Марія Корман,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри педагогіки і психології та
інклюзивної освіти Тернопільський обласний
комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА – ЗАПОРУКА УСПІХУ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

У сучасних реаліях війни кожен з нас відчуває тривогу, неспокій, розчарування, байдужість, що визначає наше «Я» у різних соціальних взаємодіях та спільнотах. Наша свідомість спрямована на цілісне сприйняття світу, людини, природи, однак війна внесла свої корективи і порушила гармонію життя особистості. Водночас молода людина намагається віднайти психологічне благополуччя, щоб бути задоволеною у праці, щасливою у спілкуванні з однолітками, бачити перспективи свого розвитку. Безпечне освітнє середовище є важливим фактором для успішної самореалізації та персоналізації особистості. Унаслідок глобальних протиріч між проголошеними цінностями гуманізму в суспільстві й реальною жорстокою конкуренцією і культом сили, серед молоді зростає рівень тривожних станів. Так, учні можуть сприймати навколишній світ небезпечним, а себе – нездатними протистояти цій небезпеці. Окрім

цього, збільшується кількість учнів із проблемами у навчанні, емоційно-когнітивними, поведінковими розладами [1;7].

Вважаємо, що психологічна безпека для сучасного педагога відіграє важливу роль, оскільки вона корелюється із викликами сьогодення війни, щоденними стресовими ситуаціями, цілісним усвідомленням особистості «бажанні» протистояти труднощам, внутрішній психологічній стійкості, витримці, та зрештою, учителю треба навчити здобувачів освіти миттєво собі допомагати у різних труднощах (навчальних, шкільних, життєвих). З нашої точки зору, одним із вагомих показників (складників) психологічної безпеки може бути стресостійкість особистості, де остання має можливість реагувати, діяти адекватним чином та приймати правильні рішення у складних, непередбачуваних, кризових ситуаціях. Як зазначає Т. Панченко у своїй статті «Проблемні питання психологічної безпеки освітнього середовища», що психологічна безпека особистості проявляється у її здатності зберігати врівноваженість, стійкість, спокій, добре почуватися в соціумі з наявними психотравмуючими впливами, чинити опір щодо деструктивних факторів [3; 19].

У структурі освітнього середовища розглядають такі складові: – специфічний педагогічний інформаційний простір. Існує поняття "інформаційно освітнє середовище", тобто сукупність навчальної інформації, система знань, парадигм і культурний контекст, у якому суб'єкти освітнього процесу перебувають. Ця складова включає також інформаційні засоби поширення та відтворення інформації; – система умов і заходів, що забезпечують освітній процес, повноцінний розвиток особистості й реалізацію низки педагогічних завдань. Сюди входять фізичний вимір освітнього простору, оточення суб'єктів освітнього процесу. Це, насамперед, спеціально організоване матеріальне середовище, у якому відбувається педагогічний процес: приміщення та обладнання, технічні засоби навчання й комунікації. Ця складова охоплює також організаційно-структурний поділ системи освіти, що включає підсистему дошкільного виховання, середню, старшу, вищу школи, спеціалізовані середні та вищі навчальні заклади тощо; – соціально-психологічний вимір освітнього середовища. Сюди входить система соціально-психологічних відносин (стосунків, взаємин, взаємозв'язків тощо), до якої належать всі суб'єкти освітнього процесу [2].

Вважаємо, що для особистісного добробуту та позитивного відчуття власної спроможності адекватно себе реалізувати в соціумі є ментальне здоров'я. «Ментальне здоров'я» - це не лише відсутність розладів, а й внутрішні ресурси для того, аби активно жити, реалізувати свої здібності, працювати, піклуватися про інших, пам'ятаючи й про себе [4]. Підтримуємо думки різних дослідників у сфері психічного здоров'я, що ментально здорова особистість – це людина, яка прагне до життя, праці; докладає максимум зусиль для подолання труднощів; працює над своїми недоліками; позитивно спрямована; прагне себе реалізувати у певній сфері; намагається досягти успіху та перебуває у гармонії із собою тощо.

Психічне здоров'я значною мірою залежить від атмосфери у сім'ї; родинного спілкування; поваги та розуміння; довірливих взаємин із дорослими; соціальних контактів. Хвилюючим питанням для сучасного педагога є учні підліткового віку, оскільки вони формуються у своєму розвитку; відбувається їхнє становлення власного «Я» серед інших; намагаються самоствердитися різними формами (способами); презентують свої переваги та недоліки серед однолітків та дорослої спільноти. Ми солідарні із представниками, головними спеціалістами ВООЗ, що певні порушення в своєму організмі, тілі варто помічати та вчасно собі допомагати. Такими ментальними «маркерами» можуть бути порушення сну; розлади харчової поведінки; фізична біль; емоційні порушення; конативні; когнітивні труднощі; проблеми сприймання будь-якої інформації. Ментально здорова особистість – це запорука успіху у всіх її починаннях (спілкуванні, поведінці, взаєминах, сприйманні, відчуттях, аналізі, мисленні).

Поради, які допомагають покращити своє психічне здоров'я: прийняття себе як людини, гідної поваги; вміння людини підтримувати взаємини з іншими; автономно регулювати свою поведінку та не чекати похвали з боку оточуючих; наявність мети в житті людини; самовдосконалення; здатність змінювати свою поведінку залежно від зміни життєвих обставин [3].

Самодопомога особистості: Будьте собою. Учіться розмовляти. Додайте рухів у життя. Навчіться новому. Дружні взаємини. Усвідомлений відпочинок. Просіть допомоги в іншого. Будьте креативними. Залишайтеся на зв'язку [5].

Таким чином, психологічна безпека є значущим для кожної особистості, оскільки війна та життєві виклики провадять нас до усвідомленого розуміння власного «Я» в соціумі, власних труднощів, негараздів, бажанні турбуватися про своє здоров'я, чітко ставити пріоритети та водночас сміливо діяти у різних ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. Бондарчук О. І. Психологічна безпека освітнього середовища: сутність та умови створення. Спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти. Київ. 2018. 24 с.

2. Динамічні процеси в малій групі: соціально-психологічний вимір освітнього середовища. Монографія. [П. П. Горностай, О. Л. Вознесенська, І. В. Грибенко та ін.]; за наук. ред. П. П. Горностая; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 190 с.

3. Психологічна безпека освітнього середовища: Вісник психологічної служби Київщини. Випуск 9 / за ред. Т. Л. Панченко. Біла Церква: КВНЗ КОР "Академія неперервної освіти", 2016. 228 с.

4. МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ. URL: [HTTPS://CENTRALJUST.GOV.UA/NEWS/INFO/MENTALNE-ZDOROVYA-PONYATTYA-TA-OZNAKI](https://centraljust.gov.ua/news/info/mentalne-zdorovya-ponyattya-ta-oznaki) (ДАТА ЗВЕРНЕННЯ: 03.11. 2025).

5.10 порад, що допоможуть покращити стан свого психічного здоров'я. URL: <https://www.enableme.com.ua/ua/article/10-porad-so-dopomozut-pokrasiti-stan-svogo-psihicnogo-zdorov-a-11691> (дата звернення: 03.11. 2025).

*Наталія Ключкович,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальність 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет*

*Науковий керівник: Оксана Фурман,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет*

ОСОБИСТА ГІГІЄНА ЛЮДИНИ: ВІД ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДО ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Постановка проблеми. В сучасному світі, позначеному високою динамікою соціальних змін, інтенсивністю інформаційних потоків і зростанням психоемоційних навантажень, особистісна гігієна людини постає як невід'ємна умова збереження цілісності й стабільності внутрішнього світу. Поступове усвідомлення того, що психічне здоров'я не зводиться лише до відсутності розладів, а включає ширший спектр характеристик – від емоційної рівноваги до здатності до саморегуляції та осмисленого саморозвитку – актуалізує потребу в обґрунтуванні поняття особистісної гігієни і як наукової категорії, і як сукупності профілактичних дій, і як шляху переходу від базового психічного здоров'я до вищого рівня психологічного благополуччя, що забезпечує гармонійне функціонування особистості у різних сферах життєдіяльності.

Мета статті – обґрунтування особистої гігієни людини як передумови її психологічного благополуччя.

Виклад основного матеріалу. Феномен особистої гігієни людини в постнекласичному світі набуває нового значення, виходячи далеко за межі традиційного розуміння та охоплюючи широкий спектр психологічних практик, спрямованих на підтримання психічного здоров'я та розвиток психологічного благополуччя. З огляду на те, що сучасні виклики впливають не лише на фізичний стан, а й на емоційний, когнітивний та соціальний виміри життя, особиста гігієна постає як цілісна система щоденної турботи про себе, яка забезпечує стійкість, адаптивність і здатність до конструктивного саморозвитку.

Поняття «особиста гігієна людини» у сучасній науковій традиції тлумачиться багатоаспектно. Так, І. Коцан підкреслює, що особиста гігієна людини – це системно організована сукупність індивідуальних дій та щоденних регулятивних практик, спрямованих на підтримання оптимального фізичного, психічного та емоційного стану, яка забезпечує здатність особистості зберігати функціональну цілісність у мінливих умовах [3]. Р. Поташнюк визначає особисту гігієну людини як систему профілактичних і регулятивних дій, спрямованих на запобігання порушенням фізичного та психічного функціонування, а також на зміцнення адаптивних можливостей індивіда [4]. М.

Андрос підкреслює, що особиста гігієна людини – це культурно та індивідуально зумовлена система норм, стратегій і поведінкових моделей, орієнтована на підтримання внутрішньої гармонії, самозбереження й здатності до конструктивної взаємодії з довкіллям [1]. І. Толкунова репрезентує особисту гігієну як динамічну систему, що охоплює процеси усвідомленого ставлення до власного фізичного, психологічного й соціального благополуччя і передбачає цілісне бачення себе, уміння оцінювати власний стан, своєчасно коригувати поведінку й формувати належні умови для власного гармонійного розвитку [5]. Загалом особиста гігієна в такому розумінні є не стільки набором норм і правил гігієни, скільки індивідуальною практикою відповідального управління особи своїми життєвими ресурсами, що дає змогу підтримувати емоційну стабільність, цілеспрямованість і внутрішню рівновагу.

Аналіз наукової літератури (М. Андрос [1], О. Голець [5], О. Гринь [5], В. Ждан [2], Л. Животовська [2], І. Коцан [3], Г. Ложкін [3], М. Мушкевич [3], Р. Поташнюк [4], А. Скрипніков [2], І. Смоляр [5], І. Толкунова [5] та ін.) уможливив виокремлення таких аспектів особистої гігієни людини як важливої передумови її психологічного благополуччя.

1. Особиста гігієна як умова підтримання психічного здоров'я охоплює комплекс профілактичних заходів, спрямованих на запобігання перевтомі, емоційному виснаженню та порушенням саморегуляції. Так, її елементами є розвиток здатності до ефективного управління стресом, що передбачає формування навичок відновлення, адаптивних способів реагування та свідомого контролю над власними психоемоційними станами. Важливими є раціональний розподіл часу, дотримання сну й відпочинку, збалансоване чергування навантаження та пауз. Формування здорових звичок, таких як регулярна фізична активність, якісне харчування й гігієна сну, створює підґрунтя для стабільного функціонування психіки та забезпечує довготривалу стійкість до стресів.

2. Психічне здоров'я – фундаментальна передумова психологічного благополуччя, оскільки забезпечує базову внутрішню стабільність та здатність особистості до гармонійного функціонування. Стан психічної рівноваженості створює умови для переживання позитивних емоцій, усвідомлення власної цінності, підтримання мотивації та здатності до продуктивної діяльності. Наявність базового психічного ресурсу підсилює можливості суб'єкта у сфері саморозвитку, соціальних взаємодій і реалізації життєвих цілей. У цьому контексті психологічне благополуччя – це вищий рівень функціонування, що спирається на структурованість внутрішніх переживань особистості.

3. Поведінкові, емоційні та когнітивні аспекти особистої гігієни як система управління власним життям, що забезпечує внутрішній порядок і стійкість. Організація особистого простору, як фізичного, так і психологічного, сприяє оптимізації повсякденних процесів та зменшенню хаосу у взаємодії з середовищем. Емоційна

саморегуляція передбачає здатність розпізнавати, приймати й коригувати власні переживання, що є важливим чинником емоційної стабільності. Важливим постає планування навантажень, раціональне прийняття рішень і дотримання принципів інформаційної гігієни, що мінімізує вплив зайвої чи негативної інформації на особистість.

4. Соціально-комунікативний вимір особистої гігієни передбачає формування якісних міжособистісних стосунків, заснованих на повазі, емпатії та взаємній відповідальності. Важливою умовою є встановлення та дотримання особистих кордонів, які захищають психічний простір людини від надмірних вимог, критики чи маніпуляцій. Принцип екологічності спілкування передбачає конструктивний обмін інформацією, відмову від агресивних або руйнівних форм взаємодії та прагнення до відкритого діалогу. Додатковим елементом є здатність до самозахисту від токсичних стосунків, що включає розпізнавання дисфункційних патернів і своєчасне припинення шкідливого впливу.

5. Ресурсний підхід до особистої гігієни підкреслює значення свідомого управління життєвими ресурсами – фізичними, емоційними, енергетичними та часовими. Одним із аспектів є регулярне відновлення, що включає повноцінний відпочинок, релаксаційні практики та відновлення енергетичного балансу після навантажень. Баланс між активністю та відпочинком забезпечує оптимальний рівень працездатності й запобігає хронічній перевтомі. Особливе місце займає турбота про тіло, оскільки фізичний стан безпосередньо впливає на психічну регуляцію та здатність зберігати емоційну стабільність. Енергетична грамотність – уміння розподіляти сили та уникати надмірних витрат – формує основу для тривалого психоемоційного благополуччя.

6. У щоденних практиках самоорганізації особиста гігієна виявляється через раціональне планування діяльності, підтримання порядку й дотримання структурованого розпорядку дня. Планування забезпечує передбачуваність і контроль над життєвими процесами, зменшуючи хаотичність і рівень стресу. Ритуали та звички, що повторюються, формують відчуття стабільності та слугують точками опори у складних ситуаціях. Дисципліна особи у виконанні повсякденних завдань сприяє підвищенню її ефективності та формує більш продуктивний стиль життя. У цьому контексті особиста гігієна постає як система щоденної організації, що підтримує внутрішню гармонію.

7. Інформаційно-цифрова гігієна – це й важлива складова особистої гігієни, оскільки сучасне інформаційне середовище створює високі навантаження та ризики інформаційного перенасичення. Контроль інформаційних потоків, зокрема вибірковість щодо джерел і змісту інформації, запобігає появі тривоги, хаотичних думок та дезорієнтації. Практика тимчасової відмови від гаджетів і соціальних мереж сприяє відновленню уваги та внутрішнього спокою, а формування здорових меж взаємодії з

технологіями передбачає регламентований час роботи з екраном, уникнення «інформаційних пасток» і розвиток усвідомлених цифрових звичок, створюючи умови для збереження когнітивної ясності та емоційної стабільності особистості.

8. Перехід від психічного здоров'я до психологічного благополуччя пов'язаний із поступовим накопиченням внутрішніх ресурсів і розвитком здатності до усвідомленого проживання власного життя. Особиста гігієна виконує роль механізму, що забезпечує стабільність базових психічних функцій і створює умови для вищого рівня позитивного функціонування. Регулярне застосування гігієнічних практик сприяє формуванню самоповаги, внутрішньої рівноваги та здатності до конструктивного саморозвитку. Завдяки цьому особа відчуває більшу задоволеність життям та смислову визначеність.

9. Недотримання особистої гігієни створює значні ризики для психічного стану людини, зокрема підвищує ймовірність розвитку хронічного стресу, виснаження та психоемоційної дестабілізації. Інформаційне перенасичення, що виникає внаслідок неконтрольованого споживання цифрового контенту, сприяє зниженню концентрації уваги та формуванню тривожних реакцій. Стресові перевантаження, обумовлені надмірною кількістю завдань і відсутністю режиму відпочинку, призводять до порушення адаптаційних механізмів.

10. Стратегії та технології формування особистої гігієни охоплюють широкий спектр освітніх, психологічних, терапевтичних підходів, спрямованих на розвиток навичок усвідомленого самоуправління. Освітні програми сприяють формуванню базової грамотності у сфері здорового способу життя та психічної профілактики. Психологічні інструменти, такі як соціально-психологічні тренінги, практики майндфулнес чи техніки когнітивної саморегуляції, допомагають інтегрувати гігієнічні звички у повсякденність.

11. Рефлексивний аспект особистої гігієни полягає у здатності людини регулярно оцінювати власний стан, відстежувати рівень навантажень і своєчасно реагувати на ознаки виснаження чи дискомфорту. Рефлексія сприяє усвідомленню причин власних переживань, аналізу ефективності поведінкових стратегій і виявленню ресурсів, які потребують посилення. Осмислення досвіду дає змогу коригувати щоденні практики, формувати більш адаптивні способи взаємодії з середовищем і зміцнювати внутрішню узгодженість. На цій основі вибудовується індивідуальна система турботи про себе, яка поєднує самоаналіз, самоспостереження й відповідальне ставлення до власного добробуту.

Висновки. Отже, особиста гігієна людини постає як багатовимірна система щоденної турботи про власне психічне функціонування, що об'єднує профілактичні заходи, саморегуляцію, раціональне управління навантаженнями та свідоме формування здорових звичок й забезпечує базову стабільність, яка є фундаментом для досягнення вищих рівнів психологічного благополуччя, зумовлюючи розвиток внутрішніх ресурсів, здатність до саморозвитку та переживання життєвої задоволеності.

Особливу роль відіграє інформаційно-цифрова гігієна, яка захищає від перенасичення та психоемоційної дестабілізації, а також рефлексивний компонент, що забезпечує усвідомлене коригування власних стратегій і формування індивідуальної моделі турботи про себе.

Список використаних джерел:

1. Андрос М.Є. Психічне здоров'я особистості: психологічне консультування керівників шкіл. *Освіта і управління*. 1998. Том 2, № 2. С. 64-68.
2. Ждан В.М., Скрипніков А.М., Животовська Л.В. Основи медичної психології: навч.-метод. посіб. Полтава : АСМІ, 2014. 255 с.
3. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. 430 с.
4. Потапшнюк Р.З. Психогігієна: навч. посіб. Луцьк: Надстрія, 2000. 62 с.
5. Толкунова І. В., Гринь О. Р., Смоляр І. І., Голець О. В. Психологія здоров'я людини. Київ, 2018. 156 с.

Олександр Овод,
*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 015 Професійна освіта.
Хмельницький національний університет*

Науковий керівник: **Юлія Овод,**
*кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницький національний університет*

МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ: ОСВІТНІЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

Ментальне здоров'я є ключовим показником соціального добробуту, стабільності та розвитку будь-якої нації. У ХХІ столітті, коли суспільство стикається з численними викликами — війнами, пандеміями, економічною нестабільністю, інформаційною перенасиченістю — питання психічного здоров'я набуває особливої актуальності.

Водночас, одним із найефективніших інструментів профілактики та підтримки ментального здоров'я є соціальна освіта, яка формує у громадян здатність до адаптації, емоційної саморегуляції, критичного мислення та соціальної відповідальності.

Соціальна освіта охоплює широкий спектр знань і навичок, що сприяють інтеграції особистості в соціальне середовище. Вона включає в себе соціально-психологічну грамотність, емоційну компетентність, знання про права людини, механізми соціальної підтримки, навички конструктивного вирішення конфліктів та саморефлексії.

Як зазначає О. Гуменюк, соціальна освіта є не лише інструментом соціалізації, а й ресурсом психічного здоров'я, оскільки вона сприяє формуванню внутрішньої стійкості особистості та здатності до подолання життєвих труднощів [2]

Зв'язок між рівнем соціальної освіти та станом ментального здоров'я

підтверджується численними емпіричними дослідженнями. Зокрема, Л. Юдіна у своїй роботі «Психологічна підтримка в освітньому середовищі» зазначає, що освітні програми, які включають елементи емоційної грамотності, значно знижують рівень тривожності та агресивності серед молоді [3].

Подібні висновки робить і М. Бас, аналізуючи вплив соціальної освіти на психоемоційний стан населення в умовах війни: авторка наголошує, що просвітницькі кампанії, тренінги з саморегуляції та медіаграмотності сприяють стабілізації емоційного фону та зменшенню соціального напруження [1].

Особливої ваги соціальна освіта набуває в умовах кризових ситуацій. У періоди соціальних потрясінь — таких як війна, масова міграція, пандемія — вона виконує роль стабілізуючого чинника, допомагаючи громадянам зберегти психічне здоров'я, підтримати вразливі групи населення, зокрема дітей, молодь, людей похилого віку.

Всесвітня організація охорони здоров'я у своєму глобальному звіті 2021 року підкреслює, що інтеграція психосоціальних компонентів у шкільну освіту є одним із найефективніших способів профілактики психічних розладів серед дітей та підлітків [5].

Практична реалізація соціальної освіти може здійснюватися через формальні та неформальні канали. У межах формальної освіти важливою є інтеграція соціально-психологічних дисциплін в навчальні програми — таких як громадянська освіта, етика, психологія. Неформальна освіта охоплює тренінги, семінари, онлайн-курси, просвітницькі кампанії, які спрямовані на розвиток емоційної грамотності, медіаграмотності, навичок саморегуляції. Як зазначає Р. Лазарус, саме здатність до когнітивної переоцінки ситуації, що формується через освітні практики, є ключовим механізмом подолання стресу [4].

Важливо також враховувати вікові та соціальні особливості впливу соціальної освіти. Для дітей та підлітків вона сприяє формуванню навичок саморегуляції, розвитку емоційного інтелекту, зниженню проявів булінгу. Для молоді — підвищенню рівня соціальної відповідальності, профілактиці ризикованої поведінки. Для дорослих — формуванню навичок конструктивного вирішення конфліктів, стресостійкості, підтримки інших. Для літніх людей — збереженню соціальної активності, профілактиці ізоляції, підтримці психоемоційного балансу. Таким чином, соціальна освіта є стратегічним ресурсом забезпечення ментального здоров'я нації. Вона формує у громадян здатність до адаптації, емоційної стійкості, соціальної згуртованості.

У контексті сучасних викликів — війни, інформаційної турбулентності, соціальної фрагментації — її роль набуває особливої значущості. Інтеграція соціальної освіти в усі рівні освітньої системи, підтримка міждисциплінарних підходів та розвиток просвітницьких програм є необхідними умовами формування психічно здорового суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бас М. Вплив соціальної освіти на ментальне здоров'я населення. Матеріали конференції ТНПУ. 2023. С. 245–250.
2. Гуменюк О. В. Соціальна освіта як ресурс психічного здоров'я молоді. *Гендерні студії*. 2023. № 1. С. 59–66.
3. Юдіна Л. О. Психологічна підтримка в освітньому середовищі: соціальні аспекти. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2022. № 2. С. 33–40.
4. Lazarus R. S., Folkman S. *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer, 1984. 456 p.
5. World Health Organization. *Mental health and psychosocial well-being in schools: a global framework*. Geneva: WHO, 2021.

Віра Пономарьова,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи,
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ЗБЕРЕЖЕННІ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна у нашій країні поставила перед суспільством безпрецедентні виклики, серед яких одним із найгостріших є збереження ментального здоров'я населення. Щоденне переживання загрози життю, втрата близьких, руйнування домівок, вимушене переселення, відсутність стабільності та невизначеність майбутнього призводять до глибоких психічних і соціальних наслідків. У таких умовах питання психічного благополуччя стає не лише медичною, а й соціальною проблемою, яка потребує системного, міждисциплінарного підходу та взаємодії різних фахівців.

У даному контексті слід відзначити важливу роль соціальних працівників, які стають першою ланкою допомоги для людей у кризових ситуаціях, забезпечуючи психосоціальну підтримку, виявлення вразливих груп і сприяючи доступу до фахової допомоги [1].

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, ментальне здоров'я – це стан благополуччя, за якого людина може реалізовувати власний потенціал, долати життєві труднощі, ефективно працювати й робити внесок у життя своєї спільноти. Під час війни ці базові умови опиняються під постійною загрозою, тому система охорони психічного здоров'я має адаптуватися до кризових ситуацій. У межах цієї адаптації значне місце відводиться моделі MHPSS (Mental Health and Psychosocial Support), запропонованій Міжвідомчим постійним комітетом ООН (IASC). Її ключовими принципами є багаторівневість підтримки, недопущення шкоди, орієнтація на громаду, гендерна чутливість і залучення місцевих ресурсів [2].

Згідно з цією моделлю, допомога здійснюється на чотирьох рівнях:

- 1) забезпечення базових потреб і безпеки;

- 2) підтримка родини та громади;
- 3) надання спеціалізованих психосоціальних послуг;
- 4) клінічне втручання (за необхідності).

Соціальні працівники виступають ключовими виконавцями першого та другого рівнів цієї моделі. Їхня діяльність включає первинну оцінку потреб, надання психологічної першої допомоги (Psychological First Aid, PFA), інформування населення, сприяння адаптації, а також направлення осіб, які потребують спеціалізованої допомоги, до відповідних фахівців.

Згідно з практичними рекомендаціями ВООЗ і національними дорожніми картами з питань психічного здоров'я, соціальний працівник повинен уміти швидко оцінювати ступінь психологічної вразливості клієнта, встановлювати довірливий контакт, надавати емоційну підтримку, а також володіти інформацією про місцеві ресурси допомоги [1; 3].

Збереження ментального здоров'я населення в умовах воєнного стану передбачає також ефективну міжсекторальну координацію. Соціальний працівник має взаємодіяти з представниками системи охорони здоров'я, освіти, волонтерських та громадських організацій, місцевої влади. Така взаємодія дозволяє уникати дублювання зусиль, створювати єдині маршрути направлення осіб до фахівців і формувати мережу підтримки на рівні громади. Досвід України свідчить, що найефективнішими є ті моделі, які інтегрують соціальні послуги в роботу центрів психічного здоров'я та координують діяльність через регіональні МНПSS-групи [4].

Особливу увагу соціальні працівники приділяють вразливим категоріям населення: внутрішньо переміщеним особам, ветеранам, сім'ям військовослужбовців, дітям і людям похилого віку. Робота з цими групами потребує індивідуального підходу та гнучких методів. Для ВПО актуальними є завдання забезпечення базових потреб, відновлення соціальних зв'язків і сприяння адаптації до нових умов життя.

Для ветеранів – підтримка у процесі реінтеграції, подолання симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР), налагодження родинних і професійних стосунків. Соціальний працівник у цьому випадку виступає посередником між клієнтом, медичною системою та громадськими ініціативами, які надають психологічну або реабілітаційну допомогу [5].

Під час виконання своїх обов'язків соціальні працівники стикаються з великим емоційним навантаженням, ризиком професійного вигорання та моральних дилем. Тому важливими складовими їхньої діяльності є дотримання принципів професійної етики, забезпечення конфіденційності, отримання інформованої згоди клієнтів і турбота про власне психічне благополуччя. Супервізія, командна підтримка, навчання методам самопомоги та управління стресом – необхідні умови сталості професійної діяльності в умовах війни [1].

Сучасні виклики зумовлюють також розвиток цифрових інструментів підтримки

ментального здоров'я. В Україні активно впроваджуються онлайн-платформи, мобільні додатки та чат-боти, які дозволяють надавати базові консультації, проводити самодіагностику, направляти користувачів до фахівців або кризових служб. Соціальні працівники можуть використовувати ці технології для розширення доступу до допомоги, особливо у віддалених громадах або в умовах обмеженої мобільності. Проте цифрові рішення потребують дотримання вимог конфіденційності та етичного використання даних.

Отже, збереження ментального здоров'я населення України під час воєнного стану є складним багаторівневим процесом, який потребує не лише медичного втручання, а й активної соціальної роботи. Соціальні працівники відіграють ключову роль у цьому процесі – вони забезпечують перший контакт із постраждалими, організують доступ до допомоги, координують взаємодію між секторами та здійснюють просвітницьку діяльність у громадах. Вони стають тими фахівцями, які допомагають людям відновити не лише психологічну рівновагу, а й соціальні зв'язки, відчуття безпеки й надії. Впровадження міжнародних стандартів МНПСС, підтримка професійного розвитку соціальних працівників і розширення мережі психосоціальних послуг є запорукою формування стійкої системи ментального здоров'я, здатної відповідати на виклики війни та сприяти відновленню українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. World Health Organization. Scaling up mental health and psychosocial services in war-affected regions – best practices from Ukraine, 2023. URL: <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/scaling-up-mental-health-and-psychosocial-services-in-war-affected-regions--best-practices-from-ukraine> (дата звернення: 10.10.2025).
2. World Health Organization. IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Geneva, 2007. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/iasc-guidelines-for-mental-health-and-psychosocial-support-in-emergency-settings> (дата звернення: 12.10.2025).
3. Ukrainian Prioritized Multisectoral МНПСС Actions. National Roadmap, 2022. URL: https://www.fhi.no/contentassets/921fab71838642b597a01c9e96ef0546/mhpss-roadmap-ukraine_eng_8-dec-2022.pdf (дата звернення: 12.10.2025).
4. Mental Health and Psychosocial Support in Ukraine : Desk Review. ARQ International, 2024. URL: <https://arq.org/sites/default/files/2024-03/ARQ%20desk%20review%202024%20-%20MHPSS%20in%20Ukraine%20-%20full%20report.pdf> (дата звернення: 11.10.2025).
5. Pinchuk I. Mental health services during the war in Ukraine: Two years of adaptation. *Int J Ment Health Syst.* 2025, Mar 28. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11951524/> (дата звернення: 12.10.2025).

Олександра Риждкова,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

Науковий керівник: **Ольга Сорока,**
доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри соціальної роботи
та соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПІДЛІТКІВ

Сучасне підліткове середовище функціонує в умовах постійних соціальних, інформаційних та емоційних викликів. Війна, нестабільність, невизначеність майбутнього, тиск соціальних мереж і зміни в системі цінностей формують ситуацію, у якій підліток часто опиняється сам на сам зі своїми страхами та переживаннями. У таких умовах саме стресостійкість стає однією з ключових життєвих компетентностей, що визначає здатність молоді людини адаптуватися, приймати рішення і зберігати психологічну рівновагу.

Однак рівень стресостійкості підлітків у сучасному українському суспільстві нерідко виявляється недостатнім через обмежені ресурси підтримки, відсутність системної профілактичної роботи та брак навичок емоційного саморегулювання. Це зумовлює потребу у фаховому втручанні соціальних працівників, діяльність яких спрямована на формування внутрішніх ресурсів, підтримку емоційного благополуччя та розвиток адаптивних механізмів поведінки у підлітків.

Вивчення стресу зарубіжними вченими (У. Кеннон, Г. Сельє) свідчить про те, що «стресові фактори, незалежно від їхньої природи, спричиняють схожі фізіологічні та психологічні реакції, спрямовані на адаптацію організму до змін. Проте нездатність ефективно долати стрес може призводити до серйозних наслідків у професійній, соціальній та емоційній сферах життя» [2, с. 41; 7, с. 119-121].

Таким чином, постає науково-практична проблема – визначити роль соціального працівника в процесі розвитку стресостійкості підлітків, дослідити ефективні форми, методи, технології соціальної роботи, які сприятимуть підвищенню психологічної стійкості молоді до зовнішніх і внутрішніх стресових факторів. Вивчення цієї проблеми має не лише теоретичне, а й соціальне значення, адже саме стресостійкі підлітки

становлять потенціал для відновлення, розвитку та духовного зміцнення українського суспільства.

Воєнний стан в Україні, введення цифрових технологій сприяли збільшенню різноманітності конфліктів, які спричинили шкідливі наслідки (зростання насильства, спад академічної успішності, деградація психофізичного стану, спроби самогубства підлітків тощо). Тому недаремно серед основних компетентностей учнів Нової Української Школи першочерговими є соціальна й громадянська компетентність, до якої належать «усі види поведінки, що необхідні для продуктивної та конструктивної участі у громадському житті, у родині, у професійному середовищі. Здатність співпрацювати з іншими для досягнення результату, запобігати та вирішувати конфлікти, досягати компромісів» [3, с. 10-12].

Стресостійкість варто розглядати не тільки в контексті визначення її змісту та оцінювання, але і в контексті того, як вона розвивається на різних етапах професійного шляху, під час адаптації до професії та залежно від характеру професійної діяльності. Такий підхід дасть змогу з'ясувати, від чого залежить здатність людини ефективно переживати складні життєві ситуації (Т. Титаренко, Н. Чепелева), яку роль відіграє особистий досвід людини (О. Лактіонов), її суб'єктна активність (В. Татенко, Ю. Швалб), стійкі ознаки емоційності в структурі особистості (О. Саннікова).

Повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного сектору є неабияким ключовим аспектом. Адже сучасне суспільство, особливо в умовах війни, соціальної нестабільності та інформаційного перевантаження, висуває нові вимоги до особистості підлітка. Від нього очікують не лише адаптації до змін, а й уміння долати складні життєві ситуації без руйнівних наслідків для психічного здоров'я. Саме тому розвиток психічної витривалості стає одним із ключових напрямів соціально-педагогічної роботи з молоддю.

Розглядаючи стресостійкість, варто зазначити, що така психологічна якість представляє собою комплексну характеристику особистості, яка демонструє її здатність справлятися з напругами, зберігати емоційну стабільність, контролювати свої дії та знаходити продуктивні виходи зі складних ситуацій [4]. Особливо вагомим цей аспект є для підлітків, оскільки саме на цьому етапі відбувається формування ключових механізмів саморегуляції, формування самооцінки, розвитку емоційної зрілості та усвідомлення соціальної відповідальності.

Пізнавальні можливості та загальний рівень психічного розвитку, на наш погляд, відіграють ключову роль у формуванні стресостійкості підлітків. Надмірне інтелектуальне навантаження в школі може спричинити втрату інтересу до навчання, що часто супроводжується розвитком хронічного стресу та зниженням ефективності розумової діяльності. «Постійні стресові ситуації, викликані тиском з боку батьків, учителів або однолітків, значно ускладнюють процес адаптації, особливо якщо підліток не може об'єктивно оцінити ситуацію чи знайти шляхи для подолання труднощів. У

таких умовах виникає порочне коло: низька стресостійкість призводить до нагромадження проблем, розв'язання яких стає дедалі складнішим» [7, с. 116].

У контексті соціальної роботи розвиток стресостійкості підлітків розглядається як комплексна профілактична діяльність, спрямована на формування внутрішніх ресурсів і зовнішніх умов підтримки. Соціальний працівник у цьому процесі виконує не лише консультативну чи допоміжну функцію, а виступає посередником між підлітком, його сім'єю та соціальним середовищем, допомагаючи гармонізувати їхню взаємодію.

Сутність ролі соціального працівника у формуванні стресостійкості можна описати через три взаємопов'язані напрями діяльності:

1) психосвітній напрям – передбачає формування у підлітків знань про природу стресу, його фізіологічні, когнітивні та емоційні прояви, а також ознайомлення з ефективними методами самодопомоги (дихальні техніки, техніки усвідомленості, рефлексію). Соціальний працівник стає своєрідним «провідником у світ емоцій», допомагає підлітку зрозуміти, що страх, гнів чи тривога – не слабкість, а природна реакція, якою можна керувати;

2) розвивально-тренінговий напрям – передбачає впровадження практичних занять, тренінгів особистісного зростання, інтерактивних ігор, групових обговорень, спрямованих на розвиток комунікативних умінь, впевненості, навичок асертивної поведінки. Завдання соціального працівника – створити середовище підтримки і безпеки, де кожен підліток зможе проявити себе, відчувати власну цінність і навчитися долати труднощі спільно з іншими;

3) психосоціальний напрям – охоплює роботу із сім'єю, педагогами, однолітками. Соціальний працівник координує взаємодію між усіма учасниками виховного процесу, сприяючи створенню системи соціальної підтримки, у якій підліток відчувається прийнятим, почутим і захищеним [1].

На наш погляд, розвиток здатності до протистояння стресу у підлітків потребує комплексного підходу, який враховує особливості кожної дитини та ситуацію, в якій вона опинилась. Підтримка від родини, оточення в школі й загалом від суспільства дуже важлива для того, щоб зменшити негативний вплив стресу, особливо під час війни. Одночасно звертаємо увагу на те, які ресурси має сам підліток, щоб використати методи, що допоможуть йому добре адаптуватися навіть у важких обставинах.

Отже, можна стверджувати, що роль соціального працівника у розвитку стресостійкості підлітків полягає не лише в наданні допомоги у кризових ситуаціях, а, насамперед, у створенні системи профілактичної, розвивальної та підтримувальної роботи, спрямованої на зміцнення особистісних ресурсів дитини. Соціальний працівник виступає провідником, наставником і фасилітатором внутрішніх змін, допомагаючи підлітку знайти внутрішні опори в собі, а не в зовнішніх обставинах.

Інноваційні форми соціальної роботи, а саме тренінги емоційного інтелекту, групи підтримки, арт-терапевтичні заняття, peer-to-peer програми – сприяють

підвищенню психологічної грамотності молодих людей, розвитку довіри до соціальних інституцій і зміцненню соціального капіталу громади загалом.

Таким чином, соціальний працівник у процесі розвитку стресостійкості підлітків виконує місію соціального архітектора, який допомагає будувати внутрішню стійкість, гармонізувати емоційний світ підлітка та сприяє формуванню його активності та свідомої життєздатності.

Список використаних джерел:

1. Вступ до соціальної роботи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Семигіної Т.В., Миговича І.І. Київ: Академвидав, 2005. 304 с.
2. Журба К. Війна як чинник впливу на смисложиттєву сферу сучасних підлітків. *Нова педагогічна думка*. 2022. С. 39–47.
3. Концепція нової української школи. Режим доступу: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczyia.pdf> (дата звернення: 17.10.25).
4. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості особистості: монографія. Київ: Ніка-Центр. 2007. 432 с.
5. Макаренко Н., Гончарова Т. Психологічні особливості переживання стресу у підлітків з окупованих територій. *Психологічний часопис*. 2017. № 1(5). С. 66–75.
6. Носенко Е. Л., Аршава І. Ф. Системний підхід до вивчення стійкості людини у світлі новітніх досліджень емоцій і психічних станів. *Зб. наук. праць ін.-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. 2006. № 8 (5). С. 229–243.
7. Столярчук О. А. Навчання та психоемоційний стан українських підлітків в умовах війни в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. С. 112–123.

Тетяна Чопик,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальність 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник: **Надія Буняк,**
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПСИХІЧНОГО ТА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ-СИРІТ

Постановка проблеми. У сучасних соціально-економічних умовах особливої актуальності набуває проблема психічного та особистісного розвитку дітей-сиріт, які часто зазнають психоемоційної депривації, дефіциту соціальної підтримки та труднощів у формуванні особистісної ідентичності.

Наявність специфічних життєвих обставин зумовлює потребу у визначенні соціально-психологічних чинників, які здатні оптимізувати їхній розвиток, забезпечити

емоційну стабільність, сформуванню адекватну самооцінку, соціальні навички та здатність до самореалізації. Окрім того, необхідність обґрунтування таких чинників обумовлена потребою у побудові цілісної системи соціально-педагогічних і психологічних впливів, спрямованих на подолання негативних наслідків сирітства та забезпечення гармонійного становлення особистості.

Мета статті – обґрунтування психосоціальних чинників оптимізації психічного та особистісного розвитку дітей-сиріт.

Виклад основного матеріалу. У контексті сучасних трансформаційних процесів суспільства вагомості набуває пошук шляхів оптимізації психічного та особистісного розвитку дітей-сиріт, які належать до однієї з найбільш вразливих соціальних груп. Відсутність стабільного сімейного середовища, досвід травматичних подій та дефіцит емоційної підтримки ускладнюють формування гармонійної особистості, що зумовлює необхідність цілеспрямованого впливу з боку соціальних інститутів.

Для забезпечення ефективної підтримки цієї категорії дітей потрібне глибоке розуміння соціально-психологічних механізмів, що лежать в основі їхнього розвитку, а також обґрунтування умов, здатних створити сприятливе середовище для їхнього становлення. Саме тому важливим є науковий аналіз та систематизація відповідних підходів, які дозволять розробити комплексні стратегії допомоги, спрямовані на подолання наслідків сирітства та сприяння успішній соціалізації й особистісній самореалізації.

Аналіз наукової літератури (Л. Артюшкіна [1], Д. Гошовська [2], Я. Гошовський [2], І. Манохіна [3], О. Поліщук [4], А. Полянничко [1], Х. Стельмашук [5], Л. Токарчук [6], І. Юрченко [7] та ін.) уможливив виокремлення низки психосоціальних чинників оптимізації психічного та особистісного розвитку дітей-сиріт.

1. Стабільне позитивно-емоційне довкілля – базова передумова психічного благополуччя дітей-сиріт, оскільки воно компенсує досвід емоційної депривації та втрати родини. Наявність передбачуваності, безпеки та підтримки дитини у повсякденному житті створює відчуття захищеності, що сприяє зниженню рівня її тривожності та формуванню довірливого ставлення до оточення. Такий тип середовища позитивно впливає на розвиток емоційної регуляції, підвищує здатність дитини справлятися зі стресом і формує відчуття внутрішньої стабільності. Сприятлива емоційна атмосфера стимулює прояви прихильності, доброзичливості та емпатії. Крім того, позитивне емоційне тло підвищує мотивацію до навчання та розвитку, оскільки дитина відчуває себе прийнятою та цінною. У такому довкіллі зменшується ризик формування деструктивних поведінкових моделей, притаманних дітям із травматичним досвідом.

2. Соціальна підтримка – охоплює комплекс ресурсів, що надаються дитині різними соціальними інститутами для задоволення її емоційних, інформаційних та

матеріальних потреб. Наявність такої підтримки з боку дорослих сприяє формуванню відчуття значущості, що позитивно впливає на самооцінку та емоційну стабільність. Соціальна підтримка виконує й буферну функцію у ситуаціях стресу, знижуючи негативний вплив на дитину травматичних подій та підвищуючи стійкість до психоемоційних труднощів. Сюди входить як психологічне консультування й наставництво, так і соціально-педагогічний супровід та доступ до соціальних послуг, які забезпечують умови для особистісного зростання і дають змогу дитині отримати моделі позитивної поведінки, норми соціальної взаємодії та навички вирішення конфліктів.

3. Формування довірливих міжособистісних стосунків – враховує, що довіра є важливим компонентом міжособистісної взаємодії, забезпечуючи емоційну близькість і відчуття безпеки, особливо для дітей-сиріт. Формування довірливих стосунків сприяє розвитку прихильності, що є підґрунтям стабільного емоційного функціонування та здатності будувати здорові соціальні зв'язки у майбутньому. У таких стосунках дитина вчиться відкрито виражати свої почуття, не боячись негативної оцінки. Довіра стимулює й розвиток емпатії та взаємної підтримки, дозволяє дитині переймати моделі конструктивної поведінки. У стабільних взаєминах вона отримує досвід позитивної комунікації, що формує у неї навички емоційної регуляції та відповідального ставлення до інших людей. Крім того, такі зв'язки сприяють формуванню внутрішньої мотивації, оскільки дитина бачить сенс у соціальній взаємодії та саморозвитку.

4. Підвищення самооцінки та впевненості – визначає, як дитина сприймає власну цінність, що впливає на її здатність діяти, приймати рішення та долати труднощі. Слід враховувати, що діти-сироти часто мають занижену самооцінку внаслідок травматичного досвіду й соціальної стигматизації, тому підвищення самооцінки сприяє розвитку внутрішнього почуття компетентності, формуванню позитивної Я-концепції. Висока самооцінка знижує ризик девіантної поведінки, оскільки дитина не шукає підтвердження власної значущості у деструктивних способах. Вона також стимулює активну участь у навчальній, соціальній та творчій діяльності, що розширює можливості для самореалізації.

5. Розвиток життєвих та адаптаційних навичок – є надзвичайно важливим для успішної інтеграції дітей-сиріт у соціум і розвитку їх здатності самостійно функціонувати у дорослому житті. Вказані навички охоплюють уміння планувати свій час, приймати рішення, вирішувати проблеми, встановлювати цілі та відповідально діяти. Їх формування сприяє розвитку самостійності, що особливо актуально для дітей, які не мають постійної сімейної підтримки. Адаптаційні навички забезпечують здатність гнучко реагувати на зміни, долати стрес та пристосовуватися до нових умов. Розвиток соціально-побутових компетентностей (ведення бюджету, самообслуговування, комунікація та ін.) підвищує шанси на їх успішне працевлаштування і соціальну мобільність.

6. Соціально-педагогічна підтримка – сприяє розкриттю когнітивного потенціалу дітей-сиріт, формують пізнавальну активність і мотивацію до навчання. Забезпечення доступу до якісної освіти компенсує можливі прогалини у попередньому розвитку та зменшує нерівність можливостей.

Стимулювання інтелектуальної діяльності через індивідуалізовані підходи, цікаві завдання та підтримку з боку педагогів підвищує рівень академічної успішності. Освітнє середовище, яке враховує емоційні та соціальні потреби дитини, сприяє формуванню внутрішньої мотивації до саморозвитку. Така підтримка також включає корекційно-розвивальні програми та допомогу в подоланні труднощів у навчанні, що запобігає фрустрації. Високий рівень освітніх досягнень розширює соціальні перспективи та є важливим чинником майбутньої самореалізації.

Висновки. Отже, виділені психосоціальні чинники оптимізації психічного та особистісного розвитку дітей-сиріт спрямовані на подолання наслідків емоційної депривації, соціальної ізоляції та травматичного досвіду. Зокрема, стабільне позитивно-емоційне довкілля створює основу для відчуття безпеки та формування внутрішньої рівноваги, соціальна підтримка забезпечує доступ до ресурсів та компенсує дефіцит уваги й турботи; довірливі міжособистісні стосунки сприяють формуванню прихильності і емпатії; підвищення самооцінки допомагає дитині усвідомити власну значущість і здатність до самореалізації; розвиток життєвих та адаптаційних навичок забезпечує її готовність до самостійного функціонування у суспільстві; соціально-педагогічна підтримка розширює когнітивні можливості й підвищує навчальну мотивацію. Сукупно ці чинники формують цілісне середовище розвитку, яке не лише підтримує психічне благополуччя дітей-сиріт, а й сприяє їхній успішній соціалізації.

Список використаних джерел:

1. Артющкіна Л.М., Поляничко А.О. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально-правовий аспект). Суми : СумДУ, 2022. 268 с.
2. Гошовська Д.Т., Гошовський Я.О. Поведінкові стратегії депривованої дитини в контексті втраченого родинного генезу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2015. № 1(36). С. 14-18.
3. Манохіна І. В. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування : навч. посіб. Дніпропетровськ : ДНУ ім. Альфреда Нобеля, 2012. 276 с.
4. Поліщук О. А. Характерні особливості роботи соціального педагога з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2019. № 6 (329). Ч.1. С. 118-127.
5. Стельмащук Х. Р. Фактори, які впливають на особистісне ставлення різних категорій дітей-сиріт. *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2016. Том 21, вип. 1 (39). С. 187-198.
6. Токарчук Л. Влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : приватно-правові проблеми. Одеса : Фенікс, 2020. 420 с.

СЕКЦІЯ 5.

Інноваційні технології в соціальній сфері.

Аліна Богомол,

*здобувач першого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний університет*

Ілля Ключко,

*здобувач першого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний університет*

Науковий керівник: *Олена Купенко,*
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології,
політології та соціокультурних технологій,
Сумський державний університет*

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ

ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

У сучасному світі стрімко розвиваються інноваційні технології, відкриваючи нові горизонти для удосконалення всіх сфер життя. Зокрема, у соціальній роботі цей прогрес надає можливості для підвищення ефективності та якості надання послуг. Ключовим каталізатором цих змін виступає штучний інтелект (ШІ), який сьогодні активно розвивається і все сильніше впливає на соціальну сферу. Він дозволяє вдосконалити соціальні комунікації, беручи на себе функцію автоматизованого посередника у взаємодії між громадянами, бізнесом і державними структурами.

Штучний інтелект відіграє важливу роль в розвитку майбутнього не лише України, а й всього світу. Завдяки своїм можливостям, штучний інтелект забезпечує прискорення або повну автоматизацію тих процесів, які зазвичай, потребують значних витрат часу – від персоналізації інформаційного контенту до обробки великих обсягів даних.

Доцільно проаналізувати різні напрями використання штучного інтелекту для оцінки потенціалу його розвитку і застосування в соціальній сфері. Основними типами штучного інтелекту, що мають практичне значення для соціальної роботи, є генеративний, розпізнавальний, допоміжний та розмовний ШІ [1]. Допоміжний штучний інтелект розроблений і навчений так, щоб допомагати людям виконувати різні за змістом завдання, підвищувати ефективність їх виконання та якість кінцевого результату. До цього типу ШІ відносять такі інструменти, як віртуальні консультанти,

помічники та системи рекомендацій [1].

Контрольоване навчання цього типу ШІ дозволяє збільшувати кількість можливостей його застосування та перейти від простих систем рекомендацій, до розробки більш складних та комплексних інструментів на базі штучного інтелекту, які в подальшому можна інтегрувати в сферу соціальних послуг. Проте, слід зазначити, що існує недовіра та певна упередженість щодо таких моделей штучного інтелекту, думки про застосування цих інструментів є неоднозначним і багато в чому залежить від обставин роботи з ними.

Розглянемо дані з дослідження Корнельського університету “Social consequences of using AI in conversations” в якості помічника для надання відповідей. Дослідження показало, що ті учасники, які в своїх репліках використовували ШІ, що надавав “розумні відповіді”, схилилися до використання більш позитивної мови, а їх розмови стали більш ефективними. Учасники більш негативно оцінювали співрозмовника, якого вони підозрювали у використанні ШІ у відповідях, незалежно від того чи була вона згенерована насправді [2].

Частковим обґрунтуванням думки про недовіру до інструментів на базі ШІ є застереження про можливі помилки моделі ШІ та обов’язковість перевірки важливих даних. Цю виноску мають більшість генеративних моделей чат-ботів, у тому числі і найпоширеніші такі, як “Chat-GPT”, ”Gemini”, “Copilot” та інші.

Генеративний штучний інтелект працює поетапно, де проміжною стадією формування відповіді є власне її генерація на основі бази знань моделі, або з Інтернету. Спрощений механізм побудови відповіді Chat-GPT складається з послідовного прогнозування найбільш ймовірних слів виходячи з контексту запиту за допомогою нейронної мережі, навченої на великих обсягах текстових даних [3]. На відміну від генеративного типу, попередньо навчений допоміжний тип ШІ не генерує відповідь, а знаходить її залежно від запиту користувача. Тобто, та відповідь, яку надала модель, не нова, а взята з бази даних на основі якої вона працює [4].

Виходячи з цього найпростішого формулювання – допоміжна модель не може помилитися в тих даних, які вона надає. Відтак, штучний інтелект відкриває перед соціальними працівниками значні перспективи для покращення та оптимізації всієї робочої діяльності. Розвиток ШІ висуває вимогу забезпечення прозорості в роботі систем, які повинні бути не лише засобом для вирішення завдань, але й демонструвати зрозумілість процесу отримання результатів. Важливо, щоб такі системи не діяли як «чорні скриньки», а забезпечували ефективну й обґрунтовану підтримку в прийнятті рішень [5].

Застосування аналізу даних та інструментів автоматизації не тільки підвищує загальну ефективність їхньої праці, але й забезпечує можливість переходу до максимально індивідуалізованого та цільового підходу у вирішенні життєвих потреб клієнтів. Крім того, штучний інтелект забезпечує можливість створення і використання

власних баз знань, моделей прийняття рішень, алгоритмів обробки інформації та визначення шляхів досягнення поставлених цілей [7].

Хоча для України інтеграція ШІ у соціальну роботу є новою сферою досліджень, такі країни, як США та Велика Британія, вже активно використовують його для радикального поліпшення системи соціального забезпечення. За кордоном технології успішно застосовуються для точного виявлення потреб, надання адресної підтримки людям із психічними розладами та в інших аспектах. Міжнародні організації також активно вивчають глобальні можливості ШІ для підвищення якості соціальних послуг, що беззаперечно підтверджує перспективність і неминучість розвитку цієї сфери.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, зростає попит на допоміжні технології, а до 2050 року прогнозоване охоплення становитиме близько 2,5 мільярда людей. Такі показники підкреслюють важливість інклюзивної політики їх надання.

Під впливом стрімких темпів розвитку людства починаючи з восьмидесятих років минулого століття, розвивалися і трансформувалися допоміжні технології [4]. Сучасний етап їхнього розвитку це інтеграція ШІ, що робить пристрої більш адаптивним та доступними. Різні рішення на базі штучного інтелекту дають можливості для більшої автономії людей з інвалідністю.

Наприклад, інструменти на базі вже згаданої моделі Chat-GPT, забезпечують більшу інклюзивність в освітньому середовищі для людей з когнітивними порушеннями, не лише дають можливість навчатися, а й підсилюють незалежність користувача від допомоги інших людей, а саме соціальних працівників. Тому дедалі важливішим для підготовки соціальних працівників стає потреба застосування таких технологій, які будуть покращувати та надавати нові можливості у їх роботі. Як приклад використання ШІ в Україні можна навести додаток «Дія.AI», який є першим у світі національним AI-асистентом [6]. Цей помічник може виконувати запити та надавати готові послуги прямо в чаті з головної сторінки порталу «Дія». Основні завдання додатку – надати консультацію з певного питання, надати відвідіть, знайти послугу, надати послугу безпосередньо в самому чаті та отримати персоналізовані поради.

Впровадження інноваційних технологій, штучного інтелекту, незворотно трансформує соціальну роботу, відкриваючи значні перспективи для підвищення ефективності та якості послуг. ШІ дозволяє персоналізувати допомогу, точніше прогнозувати потреби клієнтів та оптимізувати робочі процеси соціальних працівників. При цьому, ключовим викликом залишається подолання недовіри та упереджень суспільства, що частково виникає через ризики помилок генеративних моделей. Незважаючи на це, допоміжний ШІ, який працює на основі наявних баз знань, пропонує більш надійні інструменти для прийняття рішень. Критично важливим є забезпечення прозорості роботи систем ШІ для обґрунтованої підтримки фахівців.

Застосування сучасних технологій є вкрай важливим для розвитку та покращення

надання соціальних послуг. Для України це достатньо нові технології, які тільки починають застосовувати. З огляду на зростаючий глобальний попит на інклюзивні допоміжні технології на базі ШІ, подальший розвиток цієї сфери є неминучим і вимагає постійного балансу між технологічним прогресом та збереженням людських цінностей.

Список використаних джерел:

1. Gozalo-Brizuela, R., Garrido-Merchan, E. C. CHAT GPT is not all you need: A state of the art review of large generative AI models. *arXiv*. 2023. URL: <https://arxiv.org/abs/2301.04655> (дата звернення: 26.10.2025).
2. How ChatGPT and our foundation models are developed. *OpenAI Help Center*. URL: <https://help.openai.com/en/articles/6554162-how-chatgpt-and-our-foundation-models-are-developed> (дата звернення: 26.10.2025).
3. Integrating AI and Assistive Technologies in Healthcare: Insights from a Narrative Review of Reviews. *PMC*. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9374151/> (дата звернення: 27.10.2025).
4. Social consequences of using AI in conversations. *ScienceDaily*. URL: <https://www.sciencedaily.com/releases/2023/12/231206121949.htm> (дата звернення: 27.10.2025).
5. The Ultimate Breakdown of Different AI Types and Models. *Analytics India Magazine*. URL: <https://analyticsindiamag.com/the-ultimate-breakdown-of-different-ai-types-and-models/> (дата звернення: 27.10.2025).
6. Дія.АІ: Ваш персональний помічник у світі державних послуг / Дія. Дія. URL: <https://diia.gov.ua/diia-ai> (дата звернення: 28.10.2025).
7. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. *Законодавство України*. Дата оновлення: 29.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80> (дата звернення: 28.10.2025).

Ярослав Гарбич,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 015 Професійна освіта, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Науковий керівник: **Оксана Романишина,**
доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри інформатики та методики її навчання, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ТЬЮТОРСТВО І МЕНТОРСТВО

ЯК ЕЛЕМЕНТИ ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Питання вдосконалення процесу соціалізації здобувачів освіти є сьогодні надзвичайно актуальним та зумовлене, у нашому баченні, недостатнім використанням потенціалу тьюторства і менторства в освітньому та виховному процесі. Беручи до уваги той факт, що соціалізація у Енциклопедії для фахівців соціальної сфери трактується як доволі складний «процес входження людини в суспільство разом із її соціальними зв'язками та інтеграцією в різні типи соціальних спільнот, унаслідок чого відбувається становлення соціального індивіда» [3, с. 79].

Наголосимо на тому, що соціалізуватися здобувачам освіти до умов навчання у закладах вищої та фахової передвищої освіти доволі складно без сторонньої допомоги, то саме тьютори та ментори відіграють у цьому процесі провідну роль, адже мають цілеспрямовано використовувати студентоцентрований підхід у своїй діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Насамперед відзначимо, що ми поділяємо думку О. Іваницької у тому, що «психологічна та соціальна підтримка студентів у період війни та післявоєнного відновлення дає змогу не лише забезпечити наставництво з боку досвідчених викладачів та практиків, а й сприяє професійній підготовці та формуванню стійкості, здатності долати кризові ситуації» [6, с. 3]. Зокрема, авторка аргументовано довела, що саме тьюторство й менторство нині стають важливими засобами вдосконалення освітнього процесу, знайомлять з принципами академічної доброчесності і тим самим підвищують якість процесу соціалізації.

Питання використання практики тьюторства і менторства в освітніх закладах різних рівнів акредитації вивчали О. Комар, Т. Кравцова, Ю. Чорна, Ж. Савич та ін. У ході дослідження нами було з'ясовано, що методологічні та практичні особливості організації роботи тьютора та ментора в освітніх закладах аналізували О. Дубасенюк, Т. Завгородня, Н. Муқан. Питання організації тьюторсько-менторського супроводу здобувачів освіти перебували в центрі уваги М. Грицько, А. Стеблецького, Г. Товканець та ін. У контексті нашого наукового пошуку цінними є публікації, які висвітлюють міжнародний досвід тьюторства і менторства (О. Кузнецова, І. Слюсаренко, О. Цветков). Іноземні науковці (E. Amsel, P. Alves, E. Lentz, E. Voyles) ґрунтовно проаналізували особистісні риси та якості, якими повинні оволодіти педагогічні фахівці для того, щоб якісно виконувати усі обов'язки ментора і тьютора.

Відзначимо, що нині практично в усіх закладах вищої та фахової передвищої освіти активно функціонують інститути менторства, а також тьюторства, які спрямовані на надання активної соціально-психолого-педагогічної підтримки здобувачам освіти щодо набуття та вдосконалення ґрунтовних соціально-комунікативних навичок та розуміння менталітету освітньої установи та особливостей освітнього процесу.

До прикладу, тьютори допомагають студентам цілеспрямовано працювати над розвитком особистісних якостей та необхідних рис характеру, підтримують бажання студентів адаптуватися до нових умов навчання, а також, при потребі, чітко пояснюють ментальні особливості навчання. Як доводять у своїх напрацюваннях А. Бойко [1], Н. Дем'яненко [2], О. Комар [7], С. Подпльота [8], Ж. Савич [9] у сучасному освітньому просторі саме тьютори та ментори є тими особами, які активно допомагають студентам збагнути і усвідомити важливість принципів взаємоповаги та академічної доброчесності.

Ми повністю поділяємо позицію С. Іваницької [4; 5; 6] у тому, що в освітніх закладах робота тьютора та ментора має базуватися на основі цілеспрямованого впровадження синергетичного та аксіологічного підходів, які дозволяють педагогічним фахівцям ефективно здійснювати процес соціалізації здобувачів освіти та усвідомити усі особливості тієї професії, яку вони здобувають.

Доцільно зробити акцент на тому, що висококваліфіковані тьютори та ментори активно використовують у своїй професійній діяльності зі студентами особистісно орієнтований та індивідуальний підходи, а також їх діяльність має включати основні позиції культурологічного, діяльнісного та акмеологічного підходів. Як показує наш особистісний досвід найбільш ефективними методами робота тьюторів і менторів у сучасних умовах є інноваційні методи роботи такі як-от: метод кейсів, SWOT-аналіз. Однак, вагомий позитив мають і традиційні методи (бесіда, спостереження, рефлексія). Професійна діяльність менторів і тьюторів спрямована на налагодження емоційного комфорту здобувачів освіти та передбачає дотримання партнерських стосунків, які базуються на довірі та співпраці зі студентами.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у обраному напрямі. Отже, тьюторство і менторство сприяє підвищенню соціалізації, допомагає розвивати корпоративний дух у студентському колективі кожного конкретного закладу освіти, допомагає налагодити ефективну адаптацію здобувачів освіти у процесі виконання поставлених освітньо-професійних та виховних завдань, а також забезпечує підвищення рівня їхньої професійної підготовки під час здобуття професії. Варто акцентувати увагу на тому, що така практика корисна не тільки для студентів, а й для менторів й тьюторів, які мають можливість під час спілкування зі здобувачами освіти суттєво покращувати свої комунікативні здібності, розвивати власну педагогічну майстерність, підвищувати особистісний рівень професійних компетентностей. Подальші наукові доробки будуть спрямовані у сферу ефективної розробки програми тьюторства і менторства з метою налагодження процедури ефективної соціалізації здобувачів освіти, які навчаються у закладах фахової передвищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Бойко А. М. Тьютор – якісно вища педагогічна позиція і новий простір духовно-моральної взаємодії. *Педагогічні науки*. 2011. Вип. 2. С. 4–10.

2. Дем'яненко Н. М. Посада «педагог-тьютор»: доцільність упровадження до класифікатора професій України. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. Сер. «Педагогічні науки». 2018. Вип. 151 (1). С. 47–51.

3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге вид. / За заг. ред.. проф. І.Д. Зверевої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.

4. Іваницька О. Академічне менторство у закладах вищої освіти України. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Сер. : «Педагогіка. Соціальна робота». 2024. Вип. 1 (54). С. 63–66.

5. Іваницька О. Менторська діяльність у процесі соціальної адаптації студентів закладів вищої освіти (ЗВО) в Україні. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 72, т. 2. С. 230–234.

6. Іваницька О. С. Теорія і практика реалізації тьюторства та менторство у закладах вищої освіти: реферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук; спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Львів: Національний університет «Львівська політехніка». 2025. 42 с.

7. Комар О. С. Тьюторський супровід розвитку дорослих учнів в умовах відкритого освітнього простору. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. Вип. 3 (29). С. 311–317.

8. Подпльота С. Переваги студентського тьюторства у провідних закладах вищої освіти. *Проблеми освіти*. 2022. Вип. 2 (97). С. 43–60.

9. Савич Ж. В. Наставництво як інструмент адаптації нових працівників у закладах освіти : практикум. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2021. 52 с.

Володимир Гуменюк,
здобувач другого рівня вищої освіти,
спеціальність І 10 Соціальна робота та консультування,
Хмельницький національний університет

Науковий керівник: **Юрій Бриндіков,**
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Хмельницький національний університет

МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЧЛЕНІВ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Одним з актуальних питань українського сьогодення є припинення

повномасштабної війни, що спричиняє деструктивний вплив на суспільно важливі галузі. З'явилась чимала кількість проблемних аспектів, серед яких вирізняються загострення матеріального становища осіб, що представляють категорію соціально незахищених верств населення, суттєве зростання різниці між номінальними та реальними доходами населення. Проблемним залишається питання нормативно-правового супроводу осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, адже, більшість законів має декларативний характер або виконується частково. Крім того, з'явилась чимала кількість нових категорій населення, що потребують нагального втручання органів державної влади, установ та закладів соціального спрямування з метою подолання важких життєвих ситуацій. Однією з таких категорій є військовослужбовці-учасники бойових дій та члени їх сімей.

З метою виявлення головних проблем, що стоять на заваді повноцінної соціалізації учасників бойових дій та членів сімей проведено діагностичне дослідження 43 осіб, серед яких були комбатанти, їх діти та дружини. Експериментальною базою виступив КНП «Хмельницький обласний медичний центр психічного здоров'я». Нами розроблено та застосовано анкету для військовослужбовців-учасників бойових дій та членів їх сімей щодо виявлення соціальних проблем, яка містить наступні питання:

1. ПІБ

2. Статус особи:

а) учасник бойових;

б) дружина / чоловік;

2. Опишіть проблеми, з якими зіштовхнулись Ви (Ваші рідні) при проходженні військової служби під час проведення військових дій?

3. Чи існували соціальні проблеми у вашій сім'ї до проходження військової служби?

4. Виділіть проблеми, з якими зіштовхнулась Ваша сім'я: житлові; медичні; професійні; педагогічні; інші (опишіть).

6. Чи маєте Ви (Ваш чоловік / дружина) травми та поранення? Чи здійснено державою компенсаційні виплати?

7. Чи існує психологічна напруга у Ваших стосунках з чоловіком / дружиною, дітьми? Які головні причини таких стосунків.

12 % респондентів вказали на відсутність належних технічних засобів пересування, 52 % опитуваних незадоволені умовами проходження військової служби, 64 % вказали на відсутність належних умов проживання, у 63 % опитуваних виявлено проблеми спілкування (психологічні проблеми), 73 % опитуваних осіб вказали причиною соціально-психологічних проблем тривале перебування у зоні бойових дій.

Відсутність належних умов під час проходження військової служби, виконання комбатантами своїх професійних обов'язків, понаднормове їх перебування в зоні бойових дій є першопричинами стресу як захисної реакції на негативні впливи, зокрема,

депривацію життєво важливих функцій. Стрес трактується як психічна напруга, що виникає у людини під дією сильних впливів. Саме стрес згодом призводить до появи посттравматичних стресових розладів в учасників бойових дій та членів їх сімей у формі порушень пам'яті, надзвичайної пильності, порушення сну, дезадаптації, втрати сенсу життя, вживання алкоголю, наркотиків, раптової агресії, непорозуміння колег, постійних конфліктів у сім'ї [1; 3].

Нами досліджені військовики-учасників бойових дій та члени їх сімей. Під час вивчення роботи лікаря-психіатра з пацієнтами, що характеризуються посттравматичними стресовими розладами, було встановлено, що ПТСР виявляється не раніше, ніж через місяць після травмувальної події. Встановлено, що клінічні прояви посттравматичного стресового розладу можуть бути достатньо різними та змінюватись з часом. ПТСР має хвилеподібну форму та характерні ознаки, такі як повторне переживання, уникнення та емоційне заціпеніння, перезбудження тощо. Досліджувана група клієнтів засвідчила присутність сорому в осіб через звернення до психіатричного закладу, довгий час долаючи проблеми самостійно. З'ясовано, що вчасне звернення до лікаря, встановлення вірного діагнозу та застосування потрібного медико-психологічного інструментарію дозволяє покращити самопочуття клієнта та сприяє оптимізації реабілітаційного процесу. Визначено діагностичні критерії посттравматичного стресового розладу та діагностичний інструментарій виявлення ПТСР в комбатантів, що включає структуроване клінічне інтерв'ю, заходи самозвітування та опитувальники [2]. Встановлено етапи психолого-фармакологічного лікування учасників бойових дій, що характеризуються посттравматичними розладами. Зауважено, що члени сім'ї потрапляють під безпосередній або опосередкований вплив симптомів ПТСР, що супроводжуються психологічними та емоційними труднощами як результат хвороби їхнього партнера.

З'ясовано клінічні прояви у дітей, що перебувають під впливом дорослих з ПТСР, серед яких нічні кошмари, страх темряви, гнів, дратівливість, агресія. Висвітлено інструментарій оцінки для дітей, до переліку якого входять Контрольний список симптомів травми маленьких дітей, Опитувальник щодо симптомів впливу травми – повідомлення батьків, Перелік симптомів травми для дітей тощо [2]. Усі вони дозволяють діагностувати найбільш поширені психічні розлади дітей, висвітлюють детермінанти девіантної поведінки дітей. Встановлено заходи втручання при ПТСР психологічного та фармакологічного спрямування.

Список використаних джерел:

1. Блінов О. А. Вплив стрес-факторів діяльності на військовослужбовців. URL: <https://er.kai.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23a6da05-ac68-46c2-a1f6-d945c83c4791/content> (дата звернення: 01.10.2025).

2. Посттравматичний стресовий розлад. Адаптована клінічна настанова, заснована на доказах URL : https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/2016_121_akn_ptsr.pdf (дата звернення: 20.08.2025).

*Маргарита Літвіх,
студентка другого курсу магістратури, ОНП «Психологія»,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Науковий керівник: *Ольга Морозова-Ларіна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психодіагностики та клінічної психології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ІННОВАЦІЙНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Сучасний соціальний простір України зазнає глибоких трансформацій, пов'язаних із воєнними, економічними та культурними викликами, що істотно змінюють запити суспільства до системи соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціальної освіти. В умовах невизначеності та кризових процесів постає потреба у пошуку нових стратегій, здатних забезпечити стійкість соціальних інститутів і гармонійний розвиток особистості. У цьому контексті інноваційні психологічні технології розглядаються не лише як сукупність інструментів практичної психології, а як стратегічний ресурс оновлення соціальної сфери, що має значний потенціал міждисциплінарного впливу [1].

Традиційні моделі соціальної допомоги часто не відповідають викликам сучасності, серед яких: цифрова ізоляція, інформаційне та емоційне виснаження, травматичний досвід війни, а також зниження довіри до соціальних інститутів. Саме тому актуалізується наукова проблема інтеграції психологічних інновацій у соціальну практику. Йдеться не лише про модернізацію методів, а про створення нового типу гуманітарної взаємодії, де технологічні засоби поєднуються з глибоким розумінням людських потреб, цінностей і механізмів соціальної поведінки. Завдання наукового пошуку полягає у формуванні концептуальної моделі поліфункціональності інноваційних ідей, яка б поєднувала психологію, соціальну педагогіку, освіту, менеджмент і технології в єдину систему впливу [5].

Інноваційні психологічні технології в соціальній сфері охоплюють кілька взаємопов'язаних напрямів. По-перше, це психодіагностичні й аналітичні технології, засновані на використанні цифрових платформ, штучного інтелекту, алгоритмів Big Data, які дозволяють прогнозувати соціальні ризики, моніторити емоційний стан спільнот і приймати управлінські рішення на основі наукових даних. По-друге, психокорекційні й розвиваючі технології, інтегровані у практику соціальної роботи, освіти та реабілітації: когнітивно-поведінкові програми, арт- та наративна терапія, VR-терапія, тілесно-орієнтовані методи, які сприяють формуванню адаптивної поведінки, розвитку емоційної регуляції та підвищенню соціальної стійкості особистості. По-третє, психоосвітні технології, що реалізуються у підготовці фахівців соціальної сфери та

педагогіки. Вони спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, фасилітаційних і медіаційних навичок, цифрової етики, емпатійного мислення, здатності до саморефлексії [2].

Поліфункціональність цих технологій полягає в тому, що вони одночасно виконують дослідницьку, корекційну, освітню, управлінську та соціально-культурну функції. Зокрема, технології e-psychology можуть бути використані як у дистанційному консультуванні, так і в системі освіти для формування психологічної культури майбутніх фахівців, або у соціальній роботі — для побудови індивідуальних програм реабілітації. Такі практики відкривають можливості для створення міждисциплінарних моделей соціального супроводу, де психологічна підтримка інтегрується з педагогічною взаємодією та освітнім менеджментом [4].

Сучасні наукові стратегії у сфері соціальної роботи й педагогіки мають орієнтуватися на мультидисциплінарність, інтеграцію емпіричних досліджень і практичного досвіду. Створення інноваційних платформ психосоціальних досліджень, що об'єднують психологів, педагогів, соціологів, IT-фахівців, дозволить підвищити ефективність професійної освіти, сприятиме розробці нових форматів підтримки у кризових ситуаціях, формуванню культури психічного здоров'я в суспільстві. У такий спосіб психологічні інновації стають не лише технологіями впливу, а й чинником розвитку соціального капіталу та гуманізації суспільних відносин [3].

Отже, інноваційні психологічні технології є стратегічним ресурсом розвитку соціальної сфери, що поєднує науковий, освітній і практичний потенціал. Їхнє впровадження підвищує ефективність соціальної роботи, сприяє адаптації, розвитку професійних компетентностей, профілактиці емоційного вигорання та формуванню етичної культури взаємодії.

Перспективи подальших досліджень пов'язані зі створенням моделей інтеграції психотехнологій у соціальну освіту, розробкою стандартів психосоціальних інновацій і засад етичного використання цифрових ресурсів. Поліфункціональність цих ідей визначає новий стратегічний вектор розвитку соціальної педагогіки, освіти та практики соціальної допомоги в Україні.

Список використаних джерел:

1. Avolio B. J., Luthans F., Youssef-Morgan C. M. Psychological Capital and Beyond. Oxford University Press Incorporated. 2015. P. 336.
2. Goleman D. Emotional Intelligence: Why it can matter more than IQ. Audio Renaissance. 2005.
3. Hodgson D., Goldingay S., Boddy J., Nipperess S., Watts L. Problematizing Artificial Intelligence in Social Work Education: Challenges, Issues and Possibilities. The British Journal of Social Work. 2021.
4. Riva G., Serino S. Virtual Reality in the Assessment, Understanding and Treatment of Mental Health Disorders. Journal of Clinical Medicine. 2020. Vol. 9. № 11.
5. Rogers C. R. Freedom to learn for the 80's. Merrill Pub. Co. 1983. P. 312.

*Ангеліна Ситник,
здобувач першого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський Державний Університет*

Науковий керівник: *Олена Купенко,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри психології, політології
та соціокультурних технологій,
Сумський Державний Університет*

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСІБ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ДОГЛЯД ВДОМА НА НЕПРОФЕСІЙНІЙ ОСНОВІ

Сучасні соціально-демографічні тенденції свідчать про стрімке старіння населення, що зумовлює збільшення кількості осіб, які потребують догляду. В сьогоденних умовах деінституалізації, у більшості випадків, значна частина відповідальності за реалізацію доглядової діяльності покладається на членів родини потребуючого. Догляд вдома також часто розглядається як продовження сімейних відносин й моральне зобов'язання перед близькими, при чому як і в контексті батьківсько-дитячих стосунків, так і у вимірі шлюбних взаємин [6].

Водночас здійснення догляду за літніми родичами змінює структуру родинних ролей та трансформує комунікацію, оскільки турбота поєднується з напруженням, втомою, нерозумінням, а іноді – міжособистісними конфліктами. Такий стан справ актуалізує необхідність дослідження комунікативної компетентності осіб, які здійснюють догляд вдома на непрофесійній основі, як важливого чинника ефективної взаємодії й психоемоційного благополуччя всіх учасників процесу турботи.

Комунікація загалом виступає базовим механізмом соціалізації та психологічної підтримки людини, тому в умовах доглядової діяльності вона набуває особливого значення. Специфічною особливістю комунікації у ситуації догляду є те, що нерідко доглядачі стають основним джерелом емоційної стабільності, задоволення екзистенційних потреб своїх підопічних, тож на доглядальників покладається непросте місія, якої складно досягнути без фахової допомоги та відповідних знань.

На відміну від багатьох міжнародних практик функціонування програм різнопланової підтримки неформальних доглядальників, в Україні подібні ресурси знаходяться на етапі формування. Як наслідок, піклувальники стикаються з критичною проблемою – браком спеціалізованої підготовки та доступу до навчальних ресурсів, особливо в умовах воєнних дій, що погіршує якість повсякденної комунікації в системі догляду [2].

Подеколи спілкування з особами, які потребують догляду, може бути додатково ускладнене наявністю психічних розладів, що вимагає від піклувальників особливих зусиль у наданні підтримки. Розглядаючи контекст окресленої проблематики, емоційна стійкість неформальних доглядальників постає значущою складовою якісної турботи й чуйної комунікації між тими, хто надає догляд і тими, хто його потребує [1].

Однак непоодинокими є випадки, коли доглядальники стикаються з цілою низкою негативних симптомів (пригнічений настрій, запаморочення, роздратованість, тривога і т.п.), викликаних надмірним моральним і фізичним навантаженням, що у результаті призводить до погіршення комунікації з підопічним [4].

Наприклад, у батьківсько-дитячих стосунках дорослі діти-доглядачі, які доглядають одного або обох батьків, відчують конфлікт між власним життям і обов'язком доглядати, що провокує образи та непорозуміння. Натомість у шлюбних відносинах догляд може призводити до «рольового перевороту», коли один з партнерів стає «батьком» для іншого, руйнуючи інтимність й взаємну повагу [3]. Дана ситуація ще раз підкреслює обов'язковість розвитку комунікативної компетентності – сукупності навичок, які забезпечують ефективний обмін інформацією, емоційну підтримку та уникнення конфліктів. За наявності проблем з нею, догляд перетворюється на джерело стресу, знижуючи добробут як неформальних піклувальників, так і їх підопічних [5].

Ефективна комунікація з особами, які потребують догляду, особливо за наявності психічних розладів (приміром, деменції чи депресії), вимагає спеціальних підходів. Перш за все взаємодія з підопічними потребує від доглядачів терпіння й співпереживання, адже емпатія знижує рівень агресії та підвищує увагу до співрозмовника. Ключовими аспектами власне комунікації у доглядовій діяльності виступають використання простих слів, уникнення складних конструкцій і абстрактних понять, повторення значущої інформації, уточнення змісту повідомлення, техніка активного слухання – все це полегшує розуміння змісту підопічним, сприяє запобіганню конфліктів.

Надважливим у повсякденній комунікації є також використання невербальної мови. Такі прості речі як підтримка зорового контакту, відкрита поза, в міру активна жестикуляція та інші не складні тонкощі, у щоденному використанні, здатні підтримувати у комунікації атмосферу довіри, безпеки й спокою, що є запорукою покращення реалізації доглядової діяльності. Окрім того, слід намагатися підтримувати позитивний емоційний стан, оскільки це допомагає зменшити напруження та тривожність, полегшуючи і самопочуття особи, про яку турбуються, і здійснення догляду близькою людиною [1].

Отже, перелічені складові – це не ізольовані прийоми, а інтегрована система, що формує комунікативну компетентність як цілісну здатність піклувальника до адаптивної, чуйної та ефективної взаємодії з підопічним. Без системного опанування

цих навичок догляд залишається реактивним і конфліктогенним; з ними – перетворюється на джерело взаємної підтримки й психологічного відновлення.

Комунікативна компетентність неформальних доглядальників є не лише індивідуальною навичкою, а й соціальним ресурсом, що компенсує брак інституційної підтримки в умовах деінституалізації та воєнного стресу. Вона забезпечує зниження емоційного вигорання піклувальників, покращення когнітивного й емоційного стану підопічних, збереження родинної гармонії попри рольові трансформації.

Перспективи подальших розвідок у розрізі даної проблематики полягають у поглибленому вивченні міжнародного досвіду функціонування комплексних програм надання підтримки доглядальникам, з подальшою їх адаптацією до українського контексту. Також важливим напрямком для майбутніх досліджень залишається розробка інтервенційних програм для осіб, які здійснюють догляд вдома на непрофесійній основі, з метою забезпечення багатогранної допомоги, включно з доступом до навчальних ресурсів з теми підвищення комунікативної компетентності.

Список використаних джерел:

1. Догляд за людьми похилого віку, які живуть з деменцією : навч.-метод. посіб. / Н. Тимошенко та ін. ; ред. Н. Тимошенко. Київ : РПА «51 Паралель», 2020. 350 с.
2. За лаштунками турботи: близькі ветеранів та доглядова праця. Огляд міжнародного досвіду програм підтримки та ситуації в Україні / Т. Полек та ін. Київ : Принцип, 2023. 70 с.
3. Іванова Т. Соціальна робота з людьми похилого віку : навч. посіб. Київ : Ун-т «Україна», 2023. 220 с.
4. Ісаков Р. Якість життя жінок, що здійснюють догляд за пацієнтами із судинною деменцією і хворобою Альцгеймера. Практикуючий лікар. 2022. № 4. С. 53-56.
5. Коваленко В., Марценюк Д. Комунікативна компетентність як складова професійної компетентності соціального працівника. Молодий вчений. 2020. Т. 4, № 80. С. 75-77.
6. Greenwood N., Smith R. Motivations for being informal carers of people living with dementia: a systematic review of qualitative literature. BMC Geriatr. 2019. Vol. 19, no. 169 p.

*Андріана Нестерук,
здобувач (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 013 «Початкова освіта»,
Мукачівський державний університет*

*Науковий керівник: Ганна Товканець,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії та методики початкової освіти,
Мукачівський державний університет*

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ

Сучасна школа покликана не лише передавати учням знання, а й формувати в них уміння критично мислити, приймати обґрунтовані рішення та відповідально діяти. В умовах інформаційного суспільства, коли обсяг даних стрімко зростає, особливого значення набувають інтерактивні методи навчання. Вони створюють атмосферу співпраці, діалогу, забезпечують активну позицію школярів у навчальному процесі та сприяють розвитку критичного мислення як важливої компетентності XXI століття.

Використання інтерактивних методів в останні роки стали предметом вивчення як учених, так педагогів-практиків. Цінними для нашого дослідження є праці О. Буштрук, О. Матюх, В. Мироненко, І. Видахевич, К. Струшко тощо. Науковці наголошують, що систематичне використання інтерактивних методів навчання на уроках дозволяє підвищити залученість учнів у навчальний процес, активізує пізнавальну діяльність, розвиває навички аналізу та критичного мислення, дозволяє отримати якісні результати навчання завдяки активізації мисленнєвої діяльності, діалогічній взаємодії з вчителем та іншими учнями.

Інтерактивні технології навчання базуються на ідеї активної взаємодії «учитель – учень» та «учень – учень». Вони створюють умови для занурення школярів у ситуації, що вимагають аналізу, співставлення та прийняття рішень. Найпоширенішими інтерактивними технологіями розвитку критичного мислення школярів є «Мікрофон», «Мозковий штурм», гронування (асоціативний куш) та метод «Карусель», які забезпечують активну участь учнів у навчальному процесі та формування навичок аналізу й аргументації [5].

Метод роботи «Мікрофон» є ефективним як на етапі актуалізації знань учнів, так і під час узагальнення навчального матеріалу. Суть методу полягає в тому, що учень, тримаючи в руках символічний «мікрофон», має коротко і чітко відповісти на запитання. Відповідає лише той, у кого мікрофон, а далі він передається наступному учаснику. Такий підхід варто застосовувати майже на кожному етапі навчання. Завдяки «Мікрофону» можна з'ясувати думки учнів щодо прочитаного матеріалу, перевірити виконання домашніх завдань або підсумувати урок [2].

Техніка «мозкового штурму» є інструментом генерації ідей, який активізує творче мислення здобувачів початкової освіти та сприяє виробленню нетривіальних рішень. Заохочення до вільного висловлювання навчає здобувачів освіти знаходити й оцінювати альтернативні шляхи розв'язання проблеми, що є важливим аспектом критичного мислення [3].

Метод «Асоціативний куш» ефективно застосовується на різних етапах уроку. На початку заняття він слугує для активізації знань учнів та ознайомлення з їхнім сприйняттям теми. У середині уроку цей метод допомагає краще зрозуміти матеріал та встановити зв'язки між новими і вже засвоєними поняттями. На етапі узагальнення

«Асоціативний куш» дозволяє структурувати пройдений матеріал та закріпити отримані знання. Розвиток критичного мислення за допомогою даного методу відбувається завдяки формуванню навичок аналізу інформації, порівняння різних точок зору, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, формулювання аргументованих висновків та оцінювання достовірності [1].

Метод «Карусель» базується на діяльності учнів у змінних парах і спрямований на активний обмін думками між усіма учасниками класу. Під час його використання учні розташовуються по колу, сидячи одне навпроти одного. Після завершення обговорення, зовнішнє коло переміщується, тоді як внутрішнє залишається на місці, забезпечуючи можливість взаємодії кожного учня з новим партнером. У початковій школі, особливо на уроках метод часто застосовується для організації взаємних опитувань. Сутність такого підходу полягає в тому, що кожен учень або отримує, або самостійно формулює питання з даної теми навчання і з почерговим використанням задає його учням, з якими він потрапляє в пару. Окрім цього, технологія «Карусель» ефективно використовується під час обговорення проблемних ситуацій у парах, де необхідність у нестандартному мисленні або креативних припущеннях допомагає знайти оригінальні рішення завдань. Такий формат сприяє розвитку критичного мислення, комунікаційних навичок та формує активну позицію в учнів до взаємодії та навчання [4].

Розвиток критичного мислення школярів є одним із ключових завдань сучасної освіти. Інтерактивні методи створюють умови для активного залучення учнів у навчальний процес, формують навички аналізу та аргументації, сприяють розвитку комунікативної культури й уміння працювати в команді. Таким чином, упровадження інтерактивних технологій у шкільну практику забезпечує підготовку компетентної, творчої та відповідальної особистості, здатної ефективно діяти в умовах інформаційного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бушtruk О. Л. Інтерактивні методи навчання на уроках «Я досліджую світ» 2021 С. 19-26.
2. Матюх О. І. Активізація пізнавальної активності учнів, шляхом використання інтерактивних форм і методів навчання. 2023 С. 10-23.
3. Мироненко О. В, Видахевич Т. І. Використання ігрових технологій як засобу налагодження взаємодії між учасниками освітнього процесу на уроках української мови у початковій школі. Інноваційна педагогіка. 2022 №54. С. 80-81.
4. Струшко К. О. Використання методу «Асоціативний куш» для формування критичного мислення на уроках ЯДС 3-4 класи. ІІ Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасна початкова освіта: погляди молодих дослідників» 23 квітня 2025 р., Ніжин. 2025. С. 259-262.
5. Товканець Г.В. Застосування активних методів навчання на уроках мовно-літературної освітньої галузі в початкових класах Наукові інновації та передові технології» (Серія «Педагогіка»). 2025. № 7 (47). С. 1193-1202.

СЕКЦІЯ 6.**Професійна підготовка фахівців освітньої та соціальної сфери: досвід, проблеми, перспективи.**

Марина Васильєва-Халатнікова,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

**ІНКЛЮЗИВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

Повномасштабна військова агресія росії проти України створила виклики для системи вищої освіти, поставивши під загрозу принцип інклюзивності. Інклюзивний університет в умовах російсько-української війни повинен забезпечувати рівний доступ до якісної освіти для всіх здобувачів вищої освіти, майбутніх фахівців соціальної роботи. Це вимагає швидкої адаптації, інноваційних підходів та стійкості.

Російсько-українська війна посилила існуючі та сформував нові бар'єри для інклюзії:

1. *Безпека та фізична доступність.* Пошкодження або руйнування освітньої інфраструктури, необхідність організації навчання в укриттях або в онлайн-форматі ускладнили фізичний доступ до університетів для здобувачів вищої освіти.

2. *Цифрові перешкоди.* Незважаючи на успішний перехід до дистанційного навчання, перебої з електропостачанням та нерівномірний доступ до високошвидкісного інтернету формують цифрові перешкоди для здобуття освіти.

3. *Психосоціальні потреби здобувачів вищої освіти та науково-педагогічних працівників.* Російсько-українська війна спричинила масштабні психологічні травми та посттравматичний стресовий розлад серед усіх учасників освітнього процесу [1, С. 67 - 82].

4. *Інтеграція демобілізованих ветеранів ЗСУ.* Очікуване значне збільшення кількості демобілізованих ветеранів ЗСУ, які вирішать здобувати освіту або повертатися до неї, вимагає від університетів готовності до комплексної інтеграції, що включає соціальну, психологічну та педагогічну реабілітацію, адаптовані програми та усунення архітектурних бар'єрів [2, С. 59 – 67].

Університети України демонструють високу стійкість [2, С. 59 – 67], впроваджуючи гнучкі та інноваційні підходи для підтримки інклюзивності:

1. *Гнучке та дистанційне навчання.* Застосування змішаного та дистанційного форматів навчання стало ключовим інструментом забезпечення доступності. Воно дозволяє здобувачам вищої освіти продовжувати освіту з будь-якого безпечного місця, включаючи тимчасове перебування за кордоном, а також оперативно переходити в режим онлайн під час повітряних тривог [4].

2. *Технологічна підтримка.* Використання онлайн-платформ з функціями, що підвищують доступність [4].

3. *Адаптація психологічної служби.* Створення або адаптація психологічних центрів та груп підтримки, орієнтованих на роботу з травмою, стресом та адаптацією [4].

4. *Кадрова інклюзивна компетентність.* В умовах вимушених змін та переміщення фахівців, зростає необхідність у розвитку інклюзивної компетентності науково-педагогічних працівників [4].

Інклюзивний університет у повоєнний період повинен стати опорою для відновлення людського капіталу України. Стратегія подальшого розвитку включає:

1. *Ветераноцентричний підхід.* Необхідно систематизувати та масштабувати освітні та реабілітаційні програми для військовослужбовців та ветеранів війни, інтегруючи їх у загальну політику інклюзивності університетів. Це є стратегічною місією для української вищої освіти [3, С. 60 - 83].

2. *Універсальний дизайн.* При відбудові та модернізації інфраструктури університету є необхідність дотримуватись принципів універсального дизайну та створення безбар'єрного середовища.

3. *Формування інклюзивної культури університету.* Подолання стигматизації та формування емпатійного ставлення до здобувачів вищої освіти з інвалідністю, ВПО, демобілізованих ветеранів ЗСУ, представників ЛГБТ+ спільноти вимагає обов'язкового навчання інклюзивності [3, С. 60 - 83].

4. *Міжнародна інтеграція.* Залучення міжнародної допомоги та досвіду для забезпечення технологічної бази, закупівлі спеціалізованого обладнання та підтримки психосоціальних програм для найбільш вразливих груп здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників, співробітників [3, С. 60 - 83].

Відтак, незважаючи на руйнівний вплив російсько-української війни, університети України продовжують боротьбу за право на освіту.

Список використаних джерел:

1. Васильєва-Халатникова М. О. Педагогічні умови та особливості організації соціокультурного середовища інклюзії у закладі загальної середньої освіти для дитини з інвалідністю // *Advanced trends of the modern development of psychology and pedagogy in European countries: Collective monograph.* Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing». 2019. P. 67 – 82.

2. Мельнік М. А. Інклюзивна політика держави під час війни // *Вісник СХУ ім. В. Даля.* 2023. № 1(27). С. 59 – 67.

3. Чернуха Н.М., Васильєва-Халатникова М.О., Співак Я.О., Токарчук Л.В. Інклюзивна освіта: міжнародний досвід та українські реалії // *Topical issues of pedagogy: Collective monograph.* Edizioni Magi, Roma, Italia. 2019. P. 60 – 83.

4. *Ukrainian universities in a time of war.* AAUP. URL: <https://www.aaup.org/academe/issues/winter-2025/ukrainian-universities-time-war>

Ming Ding,*Postgraduate student of the Department of
Social Work and Social Pedagogy
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
China**Research supervisor: **Olga Soroka,**
Professor, Doctor of Pedagogical Sciences,
Head of the Department of
Social Work and Social Pedagogy
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Ternopil*

TYOLOGICAL FEATURES OF STRESS MANAGEMENT STRATEGIES BY STUDENTS OF VOCATIONAL PRE-HIGHER EDUCATION

The problem of overcoming stress related to the effectiveness of managers' professional activities is actively studied in modern psychological and pedagogical science [1; 2; 4]. The formation of a manager's personality is a complex and lengthy process. One of the stages of professionalization is the period of study at institutions of various levels of accreditation, which is associated with the formation of the student's personality as a subject of professional activity.

Educational programs for training future managers, focused on the formation of resources for overcoming professional stress, also play an important role. In this regard, it is important to study the features of stress management, which will subsequently contribute to the successful resolution of stressful situations in the professional activity of a manager. However, despite the growing demands on the creative potential and creativity of managers, the resources for overcoming stress in future managers have not been fully identified, which determines the relevance of this study.

The specific nature of a modern manager's work is determined by many factors. Therefore, it is not only the manager's skills and competencies in searching for and analyzing the necessary information that are important, but also their ability to communicate with colleagues and clients. An important role is played by the resource potential of a manager, which is related to the ability to overcome stress and difficult situations that may arise in professional activities and communication. Enriching behavioral resources that help cope with stress can contribute to the manager's successful actions not only in familiar circumstances, but also in changing situations of professional activity associated with stress and ways to overcome it.

The term “stress,” introduced by H. Selye, originally referred to a nonspecific response of the body to environmental demands and was considered a general adaptation syndrome [6]. From a medical point of view, “stress is an integral part of our lives. Thanks to this state, the

human body's resistance to negative factors can not only decrease but also increase” [5, pp. 34–35]. We understand stress as a phenomenon associated with stressful states that arise under the influence of various stressors.

There are numerous types of stress: sociogenic, technogenic, psychological, professional, naturally induced, autogenic, and others, which can be overcome using various behavioral resources. It has been established that behavioral resources that help to cope with stress can be considered as coping reactions, coping actions, coping strategies, and coping styles associated with a person's thoughts, feelings, and experiences.

We are impressed by the definition of “coping” proposed by L. Karamushka and Y. Snigur, who believe that “the concept of coping (from the English word ‘cope’ –” to overcome,” “to manage,” “to overcome”) is understood as cognitive, emotional, and behavioral efforts aimed at overcoming difficulties in the process of human interaction with the environment” [3, p. 24].

Behavioral resources that help to cope with difficulties can also be considered as individual and environmental means, conditions, and opportunities that are available in a potential state and that a person can actualize and consciously use, when necessary, in order to overcome a difficult life situation or while in a state of stress.

Students of higher professional education are in a state of stress of varying intensity, which leads to the emergence of different strategies for overcoming tension. They can be conditionally divided into several groups according to the characteristics of their response to stress. Let us consider them in more detail.

Students who predominantly use emotionally-oriented strategies are more likely to consider their own communication skills, ability to establish relationships with others, use social support, and identify themselves with successful professionals. In their opinion, overcoming stress is associated with receiving help from others and practical and emotional support from colleagues in difficult professional situations. Students in this group note that helping others makes them feel proud and satisfied, which they perceive as proof of their self-worth or superiority over others.

Students with a predominance of professionally-oriented coping resources more often experience praxic and gnostic emotions. Praxic emotions manifest themselves as joyful excitement, emotional uplift, enthusiasm, and feelings of pride caused by the progress of work and its successful results. Gnostic emotional orientation is accompanied by satisfaction caused by the realization of the essence of the phenomenon.

Students who predominantly use avoidance strategies emphasize that during classes they feel the desire not to delve into the stresses associated with professional situations. They emphasize that in such situations, they feel the urge to distance themselves from situations related to finding effective ways to develop organizations, as well as from adjusting their own professional plans. According to many students in this group, such behavior helps them avoid undesirable situations and change their attitude toward the problem.

Most students in this group defend the expediency of traditional management models associated with the predominance of authoritarian approaches in the organization of the company's activities. We also observed negative opinions about the need for harmonious relationships with customers who are consumers of services. Among the resources of co-dominant behavior, most students in this group primarily included concern for their well-being and resilience. In this regard, they noted that in difficult situations, they strive to “switch gears,” take better care of themselves, try to “be around people,” watch movies, visit friends, and call friends. Also, in their opinion, thoughts about their own uniqueness can help them overcome stressful situations. Communication with people whose life experience interests them is considered by students in this subgroup to be a useful behavioral resource that helps them cope with difficulties, which is important in the work of a modern manager.

It should be noted that stress can have not only negative but also positive effects, manifested in increased endurance, growth in skill and self-esteem, and an increase in the number of resources for adaptation in stressful situations. Behavioral resources that help cope with stress contribute to overcoming it in adequate ways related to predicting the likely effectiveness of a manager's activities in the context of using strategies focused on problems, emotions, or avoidance of coping.

It should be taken into account that the choice of behavioral resources that help future managers cope with problems is influenced by many factors, primarily their personal qualities related to their perception of themselves as subjects of managerial activity. Most applicants for higher education have resources related to emotionally-oriented behavioral strategies that help them cope with stress.

Список використаних джерел:

1. Василик Н. М. Впровадження та розвиток стрес-менеджменту в організації. *Ефективна економіка*. 2019. URL : http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/2_2022/93.pdf
2. Гуцуляк Н., Чуйко О., Дуб В. Стратегії подолання професійного стресу в управлінській діяльності. *Наука і освіта* : наук.-практ. журнал. 2024. № 1. С. 40-46.
3. Карамушка Л. М., Снігур Ю. С. Копінг-стратегії: сутність, підходи до класифікації, значення для психологічного здоров'я особистості та організації. *Актуальні проблеми психології*. 2020. Том I. Випуск 55. С. 23–30.
4. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 2015. 324 с.
5. Орос М. М., Гал А. В. Стрес, дистрес, його види та корекція. *Ліки України*. 2021. № 7 (253). С. 32–35.
6. Selye H. Stress without distress. Philadelphia, 1974. PA: J.B. Lippincott Co.

*Yurii Hnatyshyn**PhD student**specialty 231 Social Work**Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University*Scientific supervisor: *Liudmyla Petryshyn**Professor, DSc, PhD**Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University*

SOCIAL WORKER'S SKILLS IN FINDING MUTUALLY ACCEPTABLE SOLUTIONS WITHOUT IMPOSING THEIR OWN POSITION

Abstract. The article examines the essence of a social worker's ability to facilitate the search for mutually acceptable solutions in the process of professional interaction with clients. The psychological, ethical and communicative aspects of this ability are analyzed and its importance in ensuring the effectiveness of social work is defined. The pedagogical conditions for forming a tolerant, partnership-oriented position of the social worker without imposing personal views are substantiated.

Keywords: social worker, professional competence, communicative culture, mediation, mutually acceptable solution, empathy, neutrality.

Problem statement. Modern social realities in Ukraine require specialists in the social sphere to possess a high level of communicative culture, ethical maturity and professional flexibility. In their work, social workers often face situations in which they must help clients find a solution to a problem without imposing their own point of view. This skill is based on the principles of partnership, trust, respect for the client's autonomy and recognition of their right to make independent decisions. Therefore, developing the ability to facilitate the achievement of mutually acceptable decisions without exerting pressure is one of the key tasks in the professional training of social workers.

Issues of professional ethics and communication among social workers have been explored by I. Bekh, T. Semyhina, who emphasize the importance of developing empathy, neutrality and the ability to facilitate clients' decision-making processes [1; 5].

The essence of the professional ability to facilitate the search for solutions.

A social worker's ability to support the client in decision-making involves the capacity to:

- create an atmosphere of trust and respect;
- listen attentively and understand the client's needs;
- help the person recognize their own resources and the possible consequences of their choices;
- do not evaluate, impose judgments or ready-made solutions;
- facilitate dialogue between parties in a conflict situation.

This ability has a mediatory character, as the social worker acts as an intermediary who helps the parties independently find a way out of the situation [2].

Ethical and psychological foundations.

The foundation of non-intrusive support lies in the ethical principles of social work: respect for the client's dignity, the right to self-determination, responsibility, and the professional's neutrality. From a psychological perspective, this ability is associated with the development of empathy, tolerance, self-control, assertiveness and the ability to manage one's emotions. A social worker must be able to maintain a balance between professional influence and the client's freedom of choice [3].

Components of the professional skill.

The ability to facilitate the search for mutually acceptable solutions includes the following components:

1. *Cognitive* – knowledge of the principles of mediation, conflict psychology and active listening methods.
2. *Emotional-value* – a positive attitude toward the client and readiness to accept their position without judgment.
3. *Communicative-behavioral* – mastering techniques of facilitation, neutral paraphrasing and reflection of feelings.
4. *Reflective* – the ability to analyze one's own actions, avoiding manipulation or pressure [4].

Formation of the specified ability in the educational process

Effective formation of this skill among future social workers is ensured through:

- the use of role-playing games and empathy-listening training and the case study methods;
- analysis of ethical dilemmas and situations of moral choice;
- practice in organizations where a mediation approach is applied;
- systematic reflection on one's own professional experience.

Conclusions. A social worker's ability to facilitate the search for mutually acceptable solutions without imposing their own position is an important indicator of their professional competence, ethical maturity, and humanistic orientation. This ability is based on the principles of trust, partnership, empathy, and neutrality. Its development requires specially organized pedagogical work aimed at forming students' skills in non-violent communication, self-reflection, and mediation culture.

A promising direction for further research is the development of methodology for diagnosing the level of this ability among future social workers.

References:

1. Bekh I. Selected scientific works. Personality education. Selected scientific works: in 2 volumes: T.2 / Ivan Dmytrovych Bekh. Chernivtsi: Bukrek, 2015. 640 p. (Series "School of the Future").

2. Dahrendorf, R. Der moderne soziale Konflikt. Essay zur Politik der Freiheit, 1992. Stuttgart: DVA, 325 s.
3. Dutkevych T. Conflictology with the basics of management psychology: Textbook. - Kyiv: Center for Educational Literature, 2005. 456 p.
4. Hnatyshyn Yu., Klishch H., Sas L. Mediation as a Conflict Resolution Technology. Медична освіта, 2023. №4. С. 79-84.
5. Semigina T. New global ethical principles of social work. <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2019/03/Ukrainian-Global-SW-statement-of-Ethical-Principles.pdf> (дата звернення 29.10.25).

Ольга Бойко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальність 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник: **Анатолій Фурман,**
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет

ВИКОРИСТАННЯ ЗНАНЬ З ПРИКЛАДНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ФАХІВЦЯМИ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ

Постановка проблеми. Соціальні працівники, педагоги, менеджери соціальних проєктів, консультанти дедалі частіше стикаються з необхідністю розуміння психічних процесів, мотивації, міжособистісної комунікації та регуляції поведінки. Застосування прикладних психологічних знань дає змогу підвищити ефективність професійної діяльності, попереджувати конфлікти, забезпечувати підтримку різним категоріям населення, а також формувати здорове соціальне середовище. Водночас у практиці все ще спостерігається недостатній рівень інтеграції психологічних компетентностей, що актуалізує необхідність наукового дослідження механізмів, умов і шляхів їх упровадження у професійну діяльність фахівців соціогуманітарної сфери.

Мета статті – обґрунтування особливостей використання знань з прикладної психології фахівцями соціогуманітарної сфери.

Виклад основного матеріалу. Необхідність використання знань з прикладної психології фахівцями соціогуманітарної сфери зумовлена тим, що їх професійна діяльність безпосередньо пов'язана з взаємодією з людьми, розумінням їхніх потреб, поведінки, емоційних станів та соціальної динаміки. У сучасних умовах зростання соціальних викликів, психологічної вразливості населення, ускладнення міжособистісних відносин застосування психологічних підходів стає ключем до ефективного вирішення професійних завдань. Знання з прикладної психології дають змогу фахівцям аналізувати соціальні явища, попереджувати конфлікти, створювати

умови для підтримки особистісного розвитку та соціальної адаптації різних категорій населення.

Аналіз наукової літератури (О. Кузьо [1], А. Обухівська [2], В. Панок [3], А. Фурман [5] та ін.) показує, що прикладна психологія – це галузь психологічної науки, спрямована на практичне застосування теоретичних знань про психічні процеси, властивості та поведінку людини для розв’язання конкретних індивідуальних і соціальних проблем у різних сферах життєдіяльності; охоплює аналіз і оптимізацію міжособистісної взаємодії, підтримку психічного здоров’я, підвищення ефективності діяльності, адаптацію до стресових ситуацій, профілактику деструктивної поведінки та розвиток особистісного потенціалу; використовує обґрунтовані методи діагностики, консультування, корекції, забезпечуючи перенесення теоретичних положень у професійну практику.

Охарактеризуємо напрями використання знань з прикладної психології фахівцями соціогуманітарної сфери.

1. Психодіагностика та оцінювання індивідуально-психологічних якостей. Психодіагностика передбачає використання стандартизованих методик, тестів, опитувальників, спостереження та інтерв’ю з метою отримання даних про психічний стан та внутрішній потенціал людини. Для фахівців соціогуманітарної сфери психодіагностика дає змогу глибше розуміти потреби клієнтів, прогнозувати поведінку та визначати оптимальні шляхи підтримки. Діагностика також допомагає виявляти психологічні труднощі та ризики на ранніх етапах, що дає змогу розробляти індивідуалізовані програми психопрофілактики або психологічної корекції. Важливим аспектом є етичність процедури оцінювання, дотримання принципів конфіденційності та добровільної участі.

2. Психологічне консультування – важливий напрям прикладної психології, що передбачає професійну допомогу особам у подоланні внутрішніх конфліктів, адаптації до життєвих змін і розвитку особистісного потенціалу. Фахівці соціогуманітарної сфери використовують знання з психології для підтримки клієнтів у кризових ситуаціях, надання емоційної підтримки та роз’яснення механізмів власної поведінки. Консультування сприяє розвитку критичного мислення та ефективних стратегій вирішення різних проблем. Завдяки консультуванню спеціалісти здатні ефективно впливати на соціальне довкілля та сприяти гармонізації особистісних і суспільних процесів.

3. Профілактика та подолання стресу й емоційного вигорання. Так, знання про механізми стресових реакцій дозволяють спеціалістам визначати фактори психоемоційного перевантаження та розробляти стратегії їх мінімізації. Використання психологічних методик релаксації, управління емоціями та когнітивного реструктурування сприяє зниженню рівня тривожності та формуванню стійкості до стресу. Також важливо проводити профілактичну роботу щодо деструктивної поведінки

серед клієнтів та колег, зокрема через соціально-психологічні тренінги, групові дискусії та індивідуальні консультації. Емоційне вигорання у працівників соціогуманітарної сфери може негативно впливати на якість надання послуг, міжособистісні відносини та професійну мотивацію, тому раннє виявлення симптомів є критично важливим.

4. *Організація ефективної міжособистісної та професійної комунікації.* Ефективна міжособистісна комунікація є ключовим інструментом у діяльності фахівців соціогуманітарної сфери, оскільки якість взаємодії безпосередньо впливає на результат професійної діяльності та задоволеність клієнтів. Знання з прикладної психології дозволяють спеціалістам розуміти механізми вербальної та невербальної комунікації, визначати бар'єри у спілкуванні та застосовувати стратегії їх подолання. Важливою складовою є розвиток навичок активного слухання, емпатійного реагування та ефективного зворотного зв'язку, що сприяє формуванню довірливих відносин.

5. *Медіація та врегулювання конфліктів* – дає змогу мінімізувати негативні наслідки конфліктних ситуацій і підтримувати соціальну стабільність. Фахівці соціогуманітарної сфери використовують психологічні знання для аналізу причин конфліктів, оцінки емоційного стану учасників та прогнозування розвитку ситуацій. Застосування технік активного слухання, нейтрального ведення бесіди та фасилітації сприяє конструктивному вирішенню суперечок без втрати соціальних зв'язків. Медіація дає змогу сторонам знайти взаємовигідні рішення, враховуючи потреби та інтереси кожного учасника конфлікту, що підвищує ефективність соціальних програм та зменшує рівень стресу.

6. *Формування мотивації та підтримка особистісного розвитку.* Фахівці використовують психологічні теорії мотивації для визначення внутрішніх та зовнішніх стимулів, що спонукають до цілеспрямованої діяльності та розвитку особистісного потенціалу. Психологічна підтримка спрямована на зміцнення впевненості, подолання бар'єрів і формування позитивного ставлення до змін. У соціальній роботі та освіті мотиваційна діяльність допомагає підвищувати самоорганізацію, навчальну активність та адаптивність до соціальних ролей. Знання психології мотивації також допомагає попереджати демотивацію, емоційне вигорання та формувати позитивний соціальний клімат.

7. *Адаптація та соціалізація вразливих категорій населення.* Фахівці використовують психологічні знання для оцінки індивідуальних потреб, ресурсів та потенційних труднощів, що дає змогу розробляти індивідуальні програми підтримки. Адаптація включає формування навичок міжособистісної взаємодії, комунікації, самостійності та ефективного прийняття рішень. Застосування знань про соціальні ролі, групові норми та поведінкові стратегії сприяє більш швидкому і безпечному включенню у соціальне довкілля.

8. *Робота з груповою динамікою та розвиток командної взаємодії.* Фахівці застосовують знання про етапи формування груп, ролі учасників, лідерство та

комунікаційні процеси для підвищення продуктивності колективу. Психологічні методи дозволяють виявляти конфліктні зони, напруженість, соціальні бар'єри та способи їх подолання. Знання про групові процеси допомагає формувати довіру, співпрацю та підтримку між членами команди. Важливим є розвиток командних навичок, здатності до спільного прийняття рішень і відповідальності.

9. *Психологічна просвіта та підвищення психологічної компетентності.* Фахівці соціогуманітарної сфери використовують знання з психології для організації лекцій, тренінгів, семінарів та інформаційних кампаній, що роз'яснюють основи психічного здоров'я, стресостійкості та міжособистісної взаємодії. Цей напрямок допомагає формувати усвідомлення власних емоцій, потреб і ресурсів, а також навчати ефективним способам вирішення конфліктів і розвитку комунікативних навичок. Психологічна просвіта також включає навчання основам саморегуляції, мотивації та позитивного мислення.

10. *Застосування тренінгових технологій у навчанні, управлінні та соціальних проєктах.* Використання групових та індивідуальних тренінгів дає змогу розвивати комунікативні, мотиваційні, лідерські та управлінські навички. Тренінги також сприяють самопізнанню, підвищенню емоційної стійкості та розвитку критичного мислення. У соціальних проєктах тренінгові технології допомагають мобілізувати ресурси команди, координувати дії та забезпечувати ефективну взаємодію з цільовими групами.

Висновки. Отже, використання знань з прикладної психології фахівцями соціогуманітарної сфери є важливим чинником підвищення ефективності професійної діяльності та якості соціальної взаємодії. Різні напрями, включаючи психодіагностику, консультивання, профілактику стресу, а також розвиток комунікаційних та мотиваційних компетентностей, соціалізацію вразливих груп та застосування тренінгових технологій, забезпечують комплексний підхід до роботи з людьми. Завдяки інтеграції психологічних знань у практичну діяльність фахівці можуть ефективно підтримувати клієнтів, запобігати конфліктам, стимулювати особистісний розвиток та підвищувати соціальну адаптацію. Таким чином, прикладна психологія виступає невід'ємним інструментом формування професійної компетентності, розвитку соціально значущих навичок і забезпечення гармонійної взаємодії в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Кузьо О. Основи психологічної практики : навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 124 с.
2. Обухівська А.Г., Острова В.Д. Психологічна служба : підручник. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с.
3. Панок В. Г. Практична психологія : теоретико-методологічні засади розвитку : монографія. Чернівці : Технодрук, 2019. 486 с.
4. Прикладна психологія : навчальний посібник / В. М. Павленко, І. В. Кряж, О. Л. Луценко та ін. ; за ред. В. М. Павленко. Харків : ХНУ ім. В. Каразіна, 2015. 532 с.

5. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування : монографія.
Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 378 с

Вадим Буяр,
здобувач другого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Хмельницький національний університет

Науковий керівник: **Наталія Голова,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і
соціальної педагогіки
Хмельницький національний університет

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Сучасні трансформаційні процеси в українському суспільстві, зумовлені військовими подіями, соціальними викликами та зростанням потреб у підтримці вразливих груп населення, актуалізують питання підготовки фахівців соціальної роботи, здатних ефективно діяти в умовах високої соціальної напруги.

Від фахівця соціальної сфери сьогодні вимагається не лише професійна компетентність, а й розвинене соціальне лідерство, що включає ініціативність, уміння мобілізувати ресурси громади, організовувати командну діяльність та приймати відповідальні рішення в ситуаціях невизначеності. Саме тому пошук ефективних засобів формування лідерських якостей у здобувачів спеціальності «Соціальна робота» набуває особливої значущості.

Одним із найбільш дієвих інструментів розвитку соціального лідерства виступає волонтерська діяльність, яка створює умови для практичної реалізації соціально значущих ініціатив, взаємодії з різними категоріями населення та набуття досвіду соціальної відповідальності. Участь студентів у волонтерських проектах сприяє формуванню емпатії, комунікативних і організаційних умінь, навичок саморегуляції, рефлексії, командної роботи — ключових складових лідерського потенціалу. Волонтерство дозволяє майбутнім фахівцям соціальної роботи на практиці засвоїти принципи гуманізму, партнерства, суб'єктності клієнта, що є фундаментом професійної етики соціального працівника.

В умовах розширення волонтерського руху в Україні зростає потреба в науково обґрунтованих методичних підходах до організації студентського волонтерства як елементу професійної підготовки. Незважаючи на значну увагу до волонтерства як соціального феномена, питання його цілеспрямованого використання для розвитку соціального лідерства майбутніх соціальних працівників досі недостатньо розроблене. Виявлення педагогічних умов, форм, методів і технологій, які забезпечують ефективність цього процесу, має не лише теоретичне, а й практичне значення для

закладів вищої освіти.

Таким чином, дослідження волонтерства як засобу розвитку соціального лідерства майбутніх фахівців соціальної роботи є своєчасним і суспільно важливим, адже відповідає нагальним потребам сучасної системи підготовки кадрів соціальної сфери та сприяє зміцненню потенціалу громад, громадянського суспільства й соціальних інституцій України [3, с.67-68].

Теоретичні та методологічні засади дослідження феномену волонтерства та його мотиваційних аспектів розглядалися зокрема, в наукових працях: Рідкодубської А., Романовської Л., Голови Н., Бриндікова Ю.[4, с.34-36]. Розвиток особистісних та професійних якостей майбутніх фахівців соціальної сфери у волонтерській діяльності розглядалися: Олійник К., О.Василенко, А.Шеремет, Ю.Овод, Н.Синюк [1, с.20]. На думку Н.Голови, соціальне лідерство – це соціально-психологічний процес впливу на поведінку людей у групі чи колективі через особистий авторитет, знання та управлінські навички для досягнення спільних цілей. Це особливий вид влади, що ґрунтується на добровільній наслідуваності, а не на формальній посаді [2, с.173].

До ключових аспектів соціального лідерства, науковці відносять:

1. Вплив і авторитет: лідер впливає на інших людей завдяки своїм особистим якостям, харизмі, знанням та авторитету, а не через формальні повноваження.

2. Процес впливу: соціальне лідерство є динамічним процесом, що передбачає взаємодію, де лідер спрямовує дії групи до досягнення спільної мети.

3. Добровільність: послідовники добровільно підкоряються лідеру, оскільки його вплив базується на довірі та повазі.

4. Досягнення цілей: основною функцією соціального лідерства є спрямування групи на досягнення конкретних цілей, що можуть бути як формальними, так і неформальними.

5. Відповідальність: лідер добровільно бере на себе значну частину відповідальності за досягнення групових цілей[1, с.22].

На відміну від керівника, який має формальну владу, надану посадою, лідер впливає на людей завдяки своїм особистим якостям і авторитету. Керівник регулює офіційні стосунки, а лідер – міжособистісні.

Соціальне лідерство вимагає знань соціального і управлінського характеру, а також певних стилів лідерства, таких як демократичний або наставницький, що сприяють ефективному впливу на групу. Основні поняття, принципи, права та обов'язки волонтерів закріплені в «Загальній декларації волонтерів». Загальна декларація волонтерів (Universal Declaration on Volunteering) — це міжнародний нормативно-етичний документ, ухвалений Міжнародною асоціацією волонтерських зусиль (IAVE) у 1990 році та оновлений у 2001 році в межах Міжнародного року волонтерів. Декларація визначає ключові принципи, цінності та стандарти, що лежать в основі волонтерської діяльності в усьому світі. Документ підкреслює, що волонтерство

є проявом людської солідарності, відповідальності та активної громадянської позиції, формує соціальний капітал і зміцнює демократичні процеси в суспільстві.

Декларація закріплює права та обов'язки волонтерів, наголошує на важливості створення безпечних, гідних і професійно організованих умов для їхньої діяльності. Значна увага приділяється ролі організацій та держав у підтримці волонтерства, розвитку правового поля, забезпеченні визнання та суспільного престижу волонтерської праці. Як міжнародний орієнтир, документ слугує фундаментом для формування національних політик, програм та стандартів волонтерської діяльності, а також використовується освітніми закладами, громадськими організаціями й соціальними службами для популяризації волонтерства та розвитку громадянського суспільства [2, с.150].

Також, згідно з Загальною декларацією волонтерів, яку було прийнято на 11 Конгресі Міжнародної Асоціації Волонтерів 14 вересня 1990 року в Парижі, волонтерська діяльність розглядається як інструмент соціального, культурного, особистісного, економічного та екологічного розвитку [1, с.13].

Волонтерська робота виконує функцію збереження та відтворення духовно-моральних і соціокультурних цінностей. В основі взаємодії волонтера з підопічним лежить ставлення „людини, що допомагає до „людини нужденної“. Головною причиною участі у волонтерській діяльності є можливість самоствердитися, бажання знайти нових друзів, можливість спілкуватися з однолітками, набути нових навичок і знань, проведення власного дозвілля.

Важливою умовою саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення майбутнього фахівця соціальної сфери є створення у закладі суб'єктивних і об'єктивних умов, які, збуджуючи відповідні внутрішні протиріччя, спонукали б до формування у молоді людини таких особистісних якостей, як: соціальна активність, соціальне лідерство, комунікативність, відповідальність, толерантність, доброзичливість, емпатія, альтруїзм, милосердя, вимогливість до себе і інших.

Волонтерська робота належить також і до таких видів соціальної діяльності, де особистісні якості волонтерів значною мірою визначають ефективність та успішність їхньої роботи. Зупинимось на тих особистісних якостях, що розвиваються у волонтерській діяльності. Передусім це соціальна активність – свідоме ставлення до життя соціуму, його соціальних цінностей, що виражається в енергійності, працездатності, небайдужості до всього, що відбувається навколо, прагненні розбудити ініціативу людей, зробити їх співучасниками соціально-педагогічного процесу. Соціальне лідерство — це форма лідерства, яка спрямована на ініціювання, організацію та підтримку соціально значущих змін у суспільстві, громаді чи колективі.

На думку, Н. Голови: «Емпатія – здатність розуміти внутрішній світ іншої людини, проникати в її почуття, відгукуватися на них та співпереживати. Ця здатність, на думку С. Харченка, виражається в таких характеристиках, як доброзичливість і

пошана до дітей, чуйність і дбайливість, інтерес до їхнього життя, вірність своїм обіцянкам, емоційна сприйнятливість». «Альтруїзм (від лат. alter – інший) – принцип життєвої орієнтації особистості, згідно з яким благо іншої людини більш важливе і значуще, ніж власне благо й особисті інтереси» [2, с. 145].

Отже, волонтерська діяльність – це добровільна, безоплатна, соціально спрямована діяльність громадян, яка полягає у наданні допомоги іншим людям, громадам або суспільству загалом без очікування матеріальної винагороди. Вона є важливим проявом громадянської активності, соціального лідерства, соціальної відповідальності та людяності.

Список використаних джерел:

1. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / О.В. Безпалько та інші; Під заг. ред. І.Д. Звереві. Київ. Науковий світ, 2024. 69 с. С.13-22.

2. Грига І. Досвід волонтерської роботи та напрями її вдосконалення // Соціальна робота в Україні: Перші кроки / Під редакцією В.Полтавця. Київ."КМ Academia". 2020. С.145-173.

3. Історія, теорія і практика соціальної роботи в Україні: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упорядники: С.Я. Харченко, М.С. Кратінов, Л.Ц. Ваховський, О.П. Песоцька, В.О. Кратінова, О.Л. Караман. Луганськ: Альма-матер, 2025. 408 с. / С.67-68.

4. Капська А.Й. Технологія волонтерської роботи в сучасних умовах. Київ., 2021. 140 с. С.34-36.

Вікторія Войцешук,

*здобувач другого рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Галина Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та
соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

САМОМЕНЕДЖМЕНТ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Постановка проблеми. Професійна діяльність соціального працівника передбачає роботу з людьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, що супроводжується високими психологічними навантаженнями, необхідністю приймати оперативні рішення та ефективно організовувати свою діяльність. У таких умовах саме самоменеджмент виступає інструментом оптимізації роботи та збереження професійної стійкості.

Розвинені навички самоменеджменту дозволяють соціальному працівнику підтримувати баланс між професійними обов'язками та власними ресурсами. Соціальні працівники працюють із різними категоріями людей, а це вимагає від фахівця емпатії, стресостійкості, аналітичного мислення та вміння діяти в умовах обмежених ресурсів. Без ефективного самоменеджменту виникають ризики професійного вигорання, зниження продуктивності та емоційного виснаження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Самоменеджмент як сучасний напрям управлінських знань сформувався у середині 1990-х років. Сучасні умови розвитку суспільства вимагають від менеджерів постійного особистісного зростання, вміння керувати власною діяльністю та раціонально використовувати свій творчий потенціал [2]. Цей підхід спрямований на якнайповніше використання людиною власних ресурсів і свідоме планування робочого часу, тому питання самоорганізації фахівця сьогодні набуває дедалі більшої актуальності.

Під самоменеджментом зазвичай розуміють систематичне та цілеспрямоване застосування керівниками чи іншими спеціалістами перевірених методів і практичних прийомів у повсякденній роботі з метою підвищення ефективності професійних дій та досягнення визначених цілей. Самоменеджмент є важливим і перспективним складником сучасного менеджменту, що виник у відповідь на потреби суспільства та спрямований на підвищення результативності діяльності людини шляхом досягнення її особистих та професійних цілей [3].

Основне призначення самоменеджменту полягає в оптимальному використанні власних можливостей, свідомому регулюванні перебігу власного життя (самовизначенні) та вмінні долати зовнішні перешкоди як у професійній, так і в особистій сфері. Особливо для майбутнього менеджера важливо навчитися перетворювати хаотичну, невпорядковану діяльність, зумовлену зовнішніми чинниками, на чітко структуровану систему конкретних і реалістичних завдань.

Є такі складові самоменеджменту соціального працівника:

1. Тайм-менеджмент та планування. До основних методів належать постановка SMART-цілей, визначення пріоритетів, планування дня і тижня, розподіл важливих та термінових завдань.

2. Управління емоціями та розвиток стресостійкості. Робота з кризовими клієнтами вимагає вміння контролювати власні емоції. Ефективними є практики майндфулнес, дихальні техніки, встановлення професійних меж та участь у супервізіях.

3. Саморефлексія та професійний розвиток. Аналіз професійної діяльності, участь у тренінгах, колегіальні обговорення та ведення рефлексивного щоденника сприяють підвищенню професійної компетентності.

4. Управління ресурсами та енергією. Здоровий спосіб життя, регулярний відпочинок, підтримка балансу між роботою та особистим життям забезпечують емоційну стабільність професіонала.

5. Комунікаційний самоменеджмент. Соціальний працівник повинен володіти навичками ефективної комунікації: активним слуханням, асертивністю, конструктивним вирішенням конфліктів, умінням підтримувати професійні межі.

Розвинені навички самоменеджменту сприяють: підвищенню ефективності професійної діяльності; зменшенню ризику вигорання; покращенню якості соціальних послуг; розвитку професійної компетентності; збереженню психологічного благополуччя спеціаліста.

Висновки. Отже, самоменеджмент є ключовим елементом професійної діяльності соціального працівника. Він дозволяє фахівцю ефективно організовувати робочий час, управляти емоційними та енергетичними ресурсами, підтримувати стабільність і професійну стійкість. Розвиток навичок самоменеджменту є необхідною умовою якісної та ефективної соціальної роботи, а також важливим чинником забезпечення власного здоров'я та довготривалої професійної реалізації.

Список використаних джерел:

1. Бочарова, В. Г. Самоменеджмент соціального працівника. Київ: Центр навчальної літератури, 2020.
2. Колпаков В. М. Самоменеджмент. К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. 528 с.
3. Лукашевич М. П. Теорія і практика самоменеджменту. К.: МАУП, 2010. 225 с.

Андрій Лазарук,

викладач кафедри психології і соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет

ВЧИНКОВИЙ ПІДХІД У КОНТЕКСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Постановка проблеми. На початку третього тисячоліття категорія вчинку набула особливої значущості, що зумовлено вагомим посиленням гуманістичних тенденцій суспільного розвитку, зорієнтованих на утвердження цінностей людської індивідуальності, свободи вибору та персональної відповідальності особистості за власний професійний розвиток. У цьому контексті зростає роль учинкової активності людини, яка розглядається як механізм самотворення, самореалізації та духовно-морального зростання. Відповідно, у процесі освітньо-професійної підготовки майбутніх соціальних працівників учинковий підхід постає не лише як методологічна основа, а й як дієвий засіб формування професійної суб'єктності, моральної зрілості та готовності до фахової діяльності.

Аналіз науково-психологічної літератури свідчить, що проблема вчинку як базової категорії психології представлена в працях З. Карпенко [1], А. Лазарука [2], В. Роменця [3; 4; 5], П. М'ясоїда [4], В. Татенка [5; 7], Т. Титаренко [7],

А.А. Фурмана [8], А.В. Фурмана [4; 8] та ін. Дослідники розкривають ціннісно-смисловий, морально-духовний і суб'єктно-розвивальний потенціал учинку, що становить теоретичне підґрунтя модернізації сучасної професійної освіти. Проте спеціальних досліджень, присвячених удосконаленню освітньо-професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на основі вчинкового підходу, нами не виявлено, що актуалізує потребу в розробленні цієї проблематики.

Мета статті – обґрунтування вчинкового підходу в аспекті вдосконалення освітньо-професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу. В умовах суспільних змін проблема вдосконалення освітньо-професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери має особливе значення, оскільки актуалізується потреба у спеціалістах, здатних не лише адаптуватися до динамічних умов соціального довкілля, а й активно впливати на його розвиток через реалізацію власного потенціалу, розвитку професійної майстерності та утвердження гуманістичних цінностей. Соціальний працівник у своїй фаховій діяльності має бути готовим до конструктивної взаємодії з людьми, розуміння їхніх життєвих обставин, морально-психологічних переживань і потреб, що потребує високого рівня самосвідомості, рефлексивності та духовної зрілості. У цьому контексті вчинковий підхід виступає методологічною основою, здатною інтегрувати перелічені якості в систему їх освітньо-професійної підготовки.

Як зазначає В. А. Роменець, вчинок – це не просто дія, а вільне, морально виважене й творче діяння, у якому особистість проявляє свою суб'єктність, реалізує духовну свободу та моральну відповідальність [3; 5]. Відповідно, освітньо-професійна підготовка соціальних працівників має бути організована так, щоб кожен етап їхнього навчання – від ситуаційного осмислення соціальної проблеми до рефлексії професійного досвіду – виступав як етап вчинкового становлення. Вказане забезпечує не лише засвоєння знань і формування вмінь, а й розвиток ціннісно-смиислової сфери фахівця, його здатності приймати морально виважені рішення у складних життєвих ситуаціях клієнтів.

Як наголошує В. Татенко, саме через осмислення власних дій як вчинків, спрямованих на творення добра, людина наближається до розуміння життя як відповідального процесу самотворення і професійного становлення [6]. Отже, в контексті професійної освіти майбутніх соціальних працівників вчинковий підхід сприяє формуванню моральної відповідальності, емпатійності, готовності до рефлексії, а також розвитку здатності до самовдосконалення, що є вагомими складовими їх професійної компетентності та фахової майстерності.

У дослідженнях З. Карпенко, здійснених у межах її аксіопсихологічної теорії, вчинок трактується як центральний елемент ціннісно-смиислового виміру суб'єктності, який постає не як імпульсивна реакція, а як творчий акт-подія самоорганізації та самотворення особи [1]. Такий підхід особливо важливий у підготовці соціальних

працівників, адже професійна діяльність у соціальній сфері передбачає постійне зіткнення з моральними дилемами, ситуаціями вибору й необхідністю діяти згідно з власними етичними переконаннями. У цьому сенсі вчинковий підхід дозволяє студентам усвідомити свою фахову підготовку і майбутню професію як простір власного духовно-морального самоздійснення, де кожна дія і вчинок набуває особистісного і суспільного значення.

Важливий внесок у розвиток вчинкової методології зробив А.В. Фурман, який розглядає вчинок як найвищу форму існування людини у світі, що поєднує ситуацію, мотивацію, дію та рефлексію в єдиний цикл морально-духовного та фахового зростання особистості [7]. Згідно з його позицією, лише через здійснений учинок людина здобуває внутрішню свободу та внутрішню цілісність, інтегруючи особистісні й соціальні смисли власного буття в структуру власного Я. У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників це означає формування вміння діяти свідомо, відповідально й творчо, спираючись на цінності добра, істини, справедливості та любові до людини. Саме такий підхід забезпечує розвиток гуманістичного світогляду фахівця соціальної сфери, його здатності здійснювати соціальну підтримку як морально вчинкову взаємодію, спрямовану на розкриття потенціалу клієнта.

Відповідно до концепції структури вчинку, представленій у працях В. Роменця [5] та А.В. Фурмана [7], процес розгортання вчинкової активності особи охоплює послідовні етапи – від ситуативного до мотиваційного, дійового та рефлексивного. У контексті удосконалення освітньо-професійної підготовки майбутніх соціальних працівників ця логіка набуває особливого значення, адже саме вчинковий підхід забезпечує перехід від формального засвоєння знань до їх особистісно-смыслового засвоєння і морального осмислення, формуючи у студентів здатність не лише діяти відповідно до професійних стандартів, а й усвідомлювати соціальну, етичну та гуманістичну сутність власної діяльності.

Ситуаційний компонент вчинку у процесі підготовки соціальних працівників розкривається через усвідомлення студентом соціальної реальності, у якій він має діяти як майбутній фахівець. Їх професійне становлення починається з осмислення ситуації соціального вибору – усвідомлення потреби служіння іншим, готовності допомагати людям, які перебувають у кризових життєвих обставинах.

Як показує освітня практика, мотивація вступу студентів до закладів вищої освіти соціального профілю часто пов'язана з особистим досвідом або впливом соціального оточення. Проте на етапі навчання цей компонент набуває рефлексивно-ціннісного змісту – студент починає розуміти, що соціальна робота є не просто професією, а формою морального служіння суспільству. Таким чином, ситуація професійного вибору стає для майбутнього соціального працівника першим кроком до самовизначення як суб'єкта гуманістичної діяльності, що діє у просторі добра, справедливості й милосердя.

Наступний – мотиваційний – компонент вчинення відображає глибинні ціннісно-смыслові засади, які спонукають особистість до професійного самоздійснення. Як зазначає В. Роменець [5], мотиваційний принцип вчинку полягає у тому, що поведінка людини визначається не лише зовнішніми обставинами, а й внутрішньою боротьбою мотивів, у процесі якої особистість самостверджується як суб'єкт власного життя. Для майбутніх соціальних працівників це означає, що справжня професійна мотивація має морально-ціннісне підґрунтя: прагнення допомогти, розуміння страждання іншої людини, віра у можливість позитивних змін у суспільстві. Саме внутрішня гуманістична мотивація надає професійній діяльності вчинкового характеру, коли дії фахівця набувають не лише соціальної, а й духовної цінності. Таке ціннісно-мотиваційне осмислення професійного вибору сприяє формуванню його відповідального ставлення до майбутньої діяльності, стимулює постійне самовдосконалення, поглиблення морально-етичної культури та розвиток емпатії.

Дійовий компонент вчинку, за А.В. Фурманом [7], реалізується у практичному вимірі – у здатності людини втілювати власні наміри в конкретних соціально значущих діях. Для студентів спеціальності «соціальна робота» цей етап передбачає активну участь у волонтерських і соціальних проєктах, практичних тренінгах, допомогу у реальних соціальних службах. Такі дії виступають не лише формою професійного навчання, а й постають проявами особистого досвіду, який інтегрує знання, цінності й практичні навички в єдину цілісність.

Вчинкова дія в контексті соціальної роботи має глибокий смисл, оскільки виступає проявом соціальної відповідальності, готовності приймати вольові рішення у складних моральних ситуаціях і розвиненої здатності діяти на основі співчуття, справедливості та гуманізму. У цьому процесі майбутній фахівець навчається бачити у клієнті не «об'єкт допомоги», а повноцінного суб'єкта взаємодії, що підкреслює гуманістичну сутність професії.

Рефлексивний (післядійовий) компонент завершує цикл вчинення і має особливо важливе значення для професійної підготовки соціальних працівників. Саме через рефлексію відбувається усвідомлення моральних і психологічних наслідків власних дій, переосмислення ціннісних орієнтирів і професійної позиції. Як зазначають В. Роменець [5] і А.В. Фурман [7], вчинок без рефлексії втрачає свою цілісність, адже лише осмислення дозволяє перетворити зовнішню дію на внутрішнє зростання особистості. У процесі професійної освіти це означає формування у студентів здатності до самостереження, моральної самооцінки, аналізу власних вчинків і рішень у соціальних ситуаціях. Розвинена рефлексія дає змогу особі оцінити не лише правильність своїх дій, але й відповідність їх гуманістичним цінностям соціальної роботи – добра, гідності, справедливості, свободи вибору, відповідальності та ін. Такий досвід сприяє формуванню зрілого професійного світогляду фахівця соціальної сфери, у якому поєднуються як соціальна ефективність, так і моральна відповідальність.

Змістовну сутність вчинкового підходу в контексті удосконалення освітньо-професійної підготовки майбутніх соціальних працівників узагальнено у таблиці.

Таблиця 1.

Вчинковий підхід в контексті удосконалення освітньо-професійної підготовки майбутніх соціальних працівників

Компонент вчинку	Змістова характеристика компонента вчинку	Основні результати у підготовці соціальних працівників
1. Ситуативний	Усвідомлення студентом соціальної ситуації професійного вибору; формування уявлення про соціальну місію професії, необхідність служіння людям у складних життєвих обставинах	Професійне самовизначення; становлення морально-сміслової позиції; розуміння суспільної ролі соціального працівника
2. Мотиваційний	Осмислення здобувачем особистісних мотивів допомоги іншим; прийняття гуманістичних і просоціальних цінностей як внутрішнього джерела власної професійної активності	Формування внутрішньої гуманістичної мотивації; розвиток емпатії, співчуття, відповідальності, персональної духовно-моральної зрілості
3. Дійовий	Реалізація професійних намірів у конкретних діях: участь у волонтерських ініціативах, соціальних проєктах, фахово значущих заходах; прояв здатності діяти у складних моральних ситуаціях.	Розвиток професійних компетентностей, моральної автономії, здатності до прояву надситуативної активності у фаховій сфері та прояву персональної відповідальності
4. Рефлексивний	Аналіз майбутнім фахівцем власних дій, осмислення моральних і соціальних наслідків прийнятих професійних рішень, співвіднесення їх із суспільними цінностями добра, гідності, справедливості, допомоги	Формування здатності до саморефлексії, морального самоконтролю, зрілої самосвідомості та морально-духовного самовдосконалення
Цілісний та завершений вчинок	Інтеграція пізнавальних, емоційно-вольових і морально-ціннісних аспектів професійної підготовки; становлення	Формування цілісної, відповідальної, морально зрілої особистості майбутнього соціального працівника, здатної

	особистості майбутнього соціального працівника як суб'єкта власного освітньо-професійного розвитку	діяти усвідомлено, відповідально, вчинково
--	--	--

Відтак констатуємо, що упровадження вчинкового підходу в систему освітньо-професійної підготовки майбутніх соціальних працівників сприяє формуванню особистості, яка здатна не лише виконувати соціальні функції, а й діяти у відповідності зі своїми моральними переконаннями, духовними ідеалами та внутрішніми смислами. Вчинок як основа професійного становлення особи стає механізмом морального саморозвитку, саморефлексії та самоздійснення, що забезпечує перехід від зовнішньої дії до внутрішньо мотивованої професійної творчості. Саме тому вчинковий підхід розглядається як інноваційна парадигма гуманістичної підготовки фахівців соціальної сфери, здатних нести власну відповідальність за зміни у житті людей і суспільства загалом.

Висновки. Отже, вчинковий підхід у контексті удосконалення освітньо-професійної підготовки майбутніх соціальних працівників постає інтеграційною основою розвитку професійної та особистісної зрілості. Ситуаційний компонент вчинення формує усвідомлення студентами соціальної реальності й необхідності здійснення морального вибору; мотиваційний – закладає гуманістичне підґрунтя реалізації власного професійного покликання; дійовий – спрямовує здобувача освіти на практичне втілення цінностей та життєвих сенсів у соціальній діяльності; рефлексивний – забезпечує духовно-моральне осмислення здобутого досвіду і перспективне фахове самовдосконалення. Відтак реалізація вчинкового підходу у системі професійної освіти сприятиме становленню відповідального, морально зрілого соціального працівника, здатного діяти не лише компетентно, а й вчинково – у єдності думки, почуття, волі та персонального сенсу.

Список використаних джерел:

1. Карпенко З. Аксіометрика вчинку: модус самотворення. *Психологія і суспільство*. 2016. №2. С. 90-97.
2. Лазарук А. Феноменологія самовизначення особи: базові теоретичні підходи у психології. *Психологія і суспільство*. 2024. №1. С. 131-149.
3. Основи психології : підручник / за ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. Київ : Либідь, 1999. 632 с.
4. Психологія вчинку : шляхами творчості В.А. Роменця : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. Київ : Либідь, 2012. 296 с.
5. Роменець В.А. Вчинок і постання канонічної психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії* / за ред. В.О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 11-36.
6. Савельчук І.Б. Підготовка соціальних працівників в інноваційному освітньому середовищі університету : монографія. Житомир: ЖДУ ім. Івана Франка, 2019. 375 с.

7. Татенко В., Титаренко Т. Канонічна психологія Володимира Роменця : вчинок, історія, особистість. *Психологія і суспільство*. 2011. №2. С. 22-38.

8. Фурман А.А., Фурман А.В. Вчинкова буттєвість особистості : від концепту до метатеорії. *Психологія і суспільство*. 2018. №1-2. С. 5-26.

Галина Лещук

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

Наталія Задоріжна,

*магістрантка II курсу
ОПП «Соціальне адміністрування у громаді»,
Тернопільського національного педагогічного
університету імені В. Гнатюка*

РОЛЬ КОУЧИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Сучасна соціальна робота характеризується зростанням вимог до професійної гнучкості, компетентності та психологічної стійкості фахівців. Ускладнення соціальних проблем, необхідність роботи з різними цільовими групами клієнтів зумовлюють потребу в застосуванні нових інструментів професійного розвитку фахівців з соціальної роботи. Одним із таких інструментів є коучинг, який розглядається як сучасна технологія, яку створили для розвитку потенціалу людей і команд, задля досягнення заздалегідь узгоджених цілей та докорінної зміни моделей поведінки, що призводить до розкриття внутрішнього потенціалу особистості [2, с. 5]. Завдяки інтеграції коучингових методик у практику соціальної роботи з'являються можливості для розвитку саморефлексії, усвідомлення професійних цілей і формування стратегій ефективної діяльності фахівця.

Коучингові технології сприяють підвищенню ефективності діяльності фахівців соціальної сфери, забезпечуючи структуровану основу для професійного саморозвитку, постановки цілей і вдосконалення професійних навичок. Застосування інструментів коучингу дає змогу фахівцям з соціальної роботи досягати вищих результатів у процесі професійного зростання, оскільки вони допомагають спеціалістам визначати власні сильні сторони, цінності та потенційні напрями для розвитку.

Коучингові практики також можуть бути спрямовані на розвиток конкретних компетентностей, таких як соціальна ініціативність, гнучкість мислення чи цифрова грамотність, які є ключовими у сучасній соціальній роботі.

Одним із ключових аспектів коучингового підходу в соціальній освіті є формування й уточнення цілей професійного розвитку. Коучинг сприяє ефективнішому управлінню професійними цілями соціальних працівників, допомагаючи адаптуватися

до змінного середовища та долати професійні труднощі. Соціальний працівник, опановуючи коучингові інструменти, може розробити персоналізований план розвитку, визначити пріоритетні напрями професійного зростання та сформулювати критерії досягнення поставлених цілей. Це забезпечує цілеспрямованість і системність професійної діяльності.

Коучинг також сприяє підвищенню професійної мотивації, розвитку емпатії, відновленню внутрішніх ресурсів і запобіганню синдрому емоційного вигорання [1]. Особливо актуальним це є для спеціалістів, які працюють у сфері допомоги людям з інвалідністю, сім'ям із дітьми з особливими освітніми потребами, де навантаження має не лише емоційний, а й моральний характер.

Л. Ніколаєв аналізує коучингові технології, які можуть застосовуватися для розвитку особистості фахівця та клієнта [3]:

1. Технологія SUCCES допомагає зрозуміти свої цілі та створити реалістичний план їх реалізації і базується на п'яти етапах:

- ~ Set the stage – створення атмосфери довіри та визначення контексту;
- ~ Uncover the current reality – усвідомлення поточного стану;
- ~ Create awareness – формування усвідомленості й розуміння власних ресурсів;
- ~ Craft the way forward – розробка шляхів досягнення цілей;
- ~ End with commitment – прийняття зобов'язань і конкретизація дій.

2. Технологія ПРАПДА (Прагнення-Результат-Альтернативи-План-Дії-Активний нагляд) орієнтована на результат і практичне досягнення цілей, передбачає визначення альтернатив, розробку плану дій і постійний контроль за його виконанням.

3. Технологія GROW (Goal-Reality-Options-Will) дозволяє структуровано вести коучинговий процес і сприяє ефективній взаємодії коуча з клієнтом:

- ~ Goal – постановка чітких і досяжних цілей;
- ~ Reality – аналіз поточної ситуації;
- ~ Options – пошук можливих варіантів дій;
- ~ Will – прийняття рішення й планування конкретних кроків.

4. Технологія VALOR (Vision-Alignment-Learning-Obstacles-Roadmap) сприяє стратегічному мисленню, саморозвитку та досягненню довгострокових цілей:

- ~ Vision – створення бачення бажаного майбутнього;
- ~ Alignment – узгодження візії з цінностями та реаліями;
- ~ Learning – розвиток необхідних знань і навичок;
- ~ Obstacles – подолання внутрішніх і зовнішніх перешкод;
- ~ Roadmap – створення детального плану дій.

Вище зазначені коучингові технології допомагають фахівцям соціономічних професій (соціальним працівникам, соціальним педагогам т.ін.) підвищувати ефективність роботи, розвивати лідерські якості, управляти стресом і досягати балансу між професійним і особистим життям.

Таким чином, коучингові технології мають значний потенціал у забезпеченні сталого професійного розвитку фахівців соціальної сфери. Вони сприяють підвищенню ефективності діяльності, розвитку рефлексивного мислення, формуванню навичок самоменеджменту та зміцненню психологічної стійкості.

Список використаних джерел:

1. Лещук Г.В. Сутнісні характеристики емпатії як професійно значущої риси соціального працівника. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2021. Вип. 1. С. 176–184.
2. Нежинська О. О., Тименко В.М. Основи коучингу: навчальний посібник. Київ; Харків: ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2017. 220 с.
3. Ніколаєв Л. Технології коучингу як інструмент підвищення ефективності діяльності фахівців соціономічних професій. *Вісник Національного університету оборони України.* 2024. 5 (81). С. 126–134.

Софія Наконечна,

*здобувач другого рівня вищої освіти,
спеціальності 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Галина Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та
соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Постановка проблеми. Сучасні процеси у суспільстві, швидкі зміни в освіті, соціальній політиці та засобах зв'язку вимагають від соціального педагога постійно оновлювати знання, навички та здібності. Професійний розвиток особистості соціального педагога – це гарант ефективного розв'язання соціально-педагогічних задач, підтримки дітей, молоді, сімей і людей, які вразливі в соціальному відношенні. З урахуванням людяності професії важливим є не тільки розвиток професійних знань, а й здатність приймати рефлексію, проявляти емпатію, розвивати комунікативні навички та бути готовим до саморозвитку [1, с. 45].

Проблема професійного розвитку соціального педагога дуже важлива в умовах євроінтеграції України, тому що система освіти зосереджена на компетентному підході, неперервному навчанні та розвитку особистих можливостей майбутніх фахівців [2, с. 27].

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійне розвиток соціального педагога – це постійний процес розвитку особистих і професійних якостей, необхідних для виконання соціально-педагогічних функцій. У його структурі виділяють три компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний і діяльнісний. Когнітивний компонент охоплює засвоєння теоретичних основ соціальної педагогіки; мотиваційно-ціннісний – розуміння важливості професії для суспільства; діяльнісний – використання навичок у практичній діяльності [3, с. 56].

Соціальний педагог працює на межі педагогіки, психології, соціології та права, тому його професійне розвиток має міждисциплінарний характер. Це вимагає від нього розвитку критичного мислення, етичної культури, толерантності та здатності до ефективної взаємодії з іншими людьми. Процес професійного зростання включає кілька етапів: орієнтацію, навчання, адаптацію, самовдосконалення і самореалізацію. На початку з'являється бажання працювати в обраній галузі та розуміння її важливості для суспільства. Під час навчання в університеті студент набуває основних знань і навичок. Під час адаптації особистість відчуває, як вона входить в нове середовище та шукає власного способу роботи. Далі відбувається самовдосконалення через участь у семінарах, тренінгах, самоосвіту. На останньому етапі особистість досягає високого рівня професійних навичок і може реалізувати інноваційні ідеї [4, с. 32].

На професійний розвиток соціального педагога впливають внутрішні та зовнішні фактори. Внутрішні – це мотивація, бажання до самореалізації, рівень рефлексії, емоційна стабільність, творчий підхід. Зовнішні – це умови праці, підтримка керівництва та колег, участь в професійних групах, можливості підвищення кваліфікації. Серед важливих факторів – професійна рефлексія, яка допомагає аналізувати свої дії, результати та шляхи подальшого зростання [2, с. 35].

Ефективність професійного розвитку залежить від забезпечення умов для неперервної освіти, методичного супроводу, розвитку самоосвіти, професійного управління та використання сучасних технологій. Важливу роль відіграють форми супроводу, як-от супервізія та коучинг, які підвищують професійну компетентність та запобігають вигоранню [1, с. 52].

Серед сучасних тенденцій варто зазначити зростання важливості цифрової грамотності та емоційного інтелекту соціального педагога. Здатність використовувати технології для обміну інформацією, моніторингу, аналізу соціальних процесів та діагностики значно підвищує ефективність роботи. Емоційний інтелект, своєю чергою, допомагає фахівцю краще зрозуміти потреби клієнтів та створити довірливі стосунки [5, с. 19]. Отже, професійний розвиток соціального педагога розглядається не лише як процес усунення недоліків і набрання навичок, а як глибоке особистісне зростання, яке спрямоване на реалізацію гуманістичних ідей, служіння суспільству та розвиток людини.

Висновки. Професійний розвиток соціального педагога – це безперервний і багатовимірний процес, який включає формування знань, навичок, цінностей та установок, потрібних для ефективної соціально-педагогічної діяльності. Він включає етапи орієнтації, підготовки, адаптації, самовдосконалення та самореалізації, а його ефективність визначається взаємодією внутрішніх і зовнішніх факторів. Подальші дослідження слід спрямувати на пошук інноваційних методів формування професійної компетентності соціальних педагогів в цифровому середовищі та розробку моделей неперервного професійного супроводу.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. *Соціальна педагогіка: теорія і технології*. Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 432 с.
2. Зверєва І. Д. *Соціальна педагогіка*. Київ: Академвидав, 2019. 368 с.
3. Карамушка Л. М. *Психологія професійного розвитку особистості*. Київ: Ніка-Центр, 2018. 312 с.
4. Харченко С. Я. Професійна компетентність соціального педагога: сутність і структура. // *Наукові записки НПУ ім. М. Драгоманова*. 2021. №150. – С. 45–52.
5. Миськевич Л. В. *Формування професійної рефлексії майбутніх соціальних педагогів*. Тернопіль: ТНПУ, 2022. 210 с.

Віталій Кульчицький,
*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін,
Тернопільський національний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України*

Ольга Попович,
*здобувач другого рівня вищої освіти,
спеціальність 223 Медсестринство,
Тернопільський національний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України*

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕМПАТІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МЕДИЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Сучасні трансформаційні процеси у сфері медичної та соціальної допомоги, зумовлені глибокими суспільними змінами, модернізацією системи охорони здоров'я, посиленням міждисциплінарних зв'язків і підвищенням вимог до якості професійної діяльності, актуалізують необхідність переосмислення змісту, форм і методів підготовки фахівців цих галузей. Динаміка соціальних процесів, розвиток біоетики, розширення сфери комунікативних практик у професійній діяльності та впровадження інноваційних технологій лікування і реабілітації потребують нового бачення ролі особистісного чинника у системі професійної компетентності.

Від майбутніх медичних і соціальних працівників сьогодні вимагається не лише високий рівень професійних знань, практичних умінь і технологічної компетентності, але й сформована морально-емпатійна компетентність – інтегрована особистісна якість, що поєднує здатність до співпереживання, моральної відповідальності, етичного мислення, гуманістичної спрямованості та емоційної стійкості. Вона виступає своєрідним психологічним і моральним підґрунтям для здійснення якісної професійної діяльності, що орієнтована на цінність людського життя, гідність особистості та повагу до її автономії.

Морально-емпатійна компетентність визначає якість професійних відносин між фахівцем і пацієнтом, сприяє формуванню довіри, забезпечує ефективність соціально-психологічної підтримки, а також створює позитивний морально-психологічний клімат у середовищі надання допомоги [3, с. 112-120]. Вона є необхідною умовою реалізації принципів гуманізму, милосердя та толерантності, без яких неможливо досягти високого рівня професіоналізму в медичній та соціальній сферах.

У контексті гуманізації освіти та зростання ролі людиноцентричного підходу особливої ваги набуває проблема цілеспрямованого формування морально-емпатійної компетентності під час професійної підготовки у закладах вищої освіти. Це вимагає оновлення освітніх програм, запровадження інтегративних курсів етичного спрямування, використання активних методів навчання (тренінгів, рольових ігор, емпатійних практик), а також створення освітнього середовища, що сприяє розвитку емпатії, морального саморефлексування і внутрішньої відповідальності майбутніх фахівців. Водночас наявні педагогічні практики не завжди забезпечують належний рівень розвитку емпатії, етичної культури, моральної рефлексії та здатності до емоційного саморегулювання у студентів медичних і соціальних спеціальностей. Це може призводити до зниження якості професійної комунікації, неадекватного реагування на стресові ситуації, байдужості чи емоційного вигорання.

Відтак, постає об'єктивна потреба у науковому обґрунтуванні педагогічних умов, методів і технологій, спрямованих на розвиток морально-емпатійної компетентності майбутніх фахівців медичної та соціальної сфери. Такий підхід сприятиме формуванню у здобувачів вищої освіти здатності діяти в межах етичних норм, проявляти співчуття й толерантність, підтримувати високий рівень професійної взаємодії, що є важливою складовою їхнього професіоналізму та соціальної відповідальності.

Морально-емпатійна компетентність, як складова професійної культури фахівця, відображає його внутрішню готовність до розуміння емоційного стану іншої людини, дотримання етичних принципів і прояву милосердя. Її структура включає *когнітивний компонент* (знання моральних норм, етичних принципів професії, розуміння психологічних механізмів емпатії), *емоційно-ціннісний* (повага до людської гідності, гуманістичні установки, доброзичливість, толерантність) та *поведінковий* (уміння етично взаємодіяти, виявляти співчуття, підтримку, довіру) [2, с. 59-66].

Саме гармонійний розвиток цих компонентів забезпечує ефективність професійної діяльності у медичній та соціальній сферах, спрямованій на служіння людині. Формування морально-емпатійної компетентності майбутніх медичних і соціальних працівників є складним і багатограним процесом, який передбачає цілеспрямований педагогічний вплив, інтеграцію теоретичних знань, практичних умінь і особистісного досвіду студентів. Цей процес реалізується через органічне поєднання освітніх, виховних і практично орієнтованих компонентів, спрямованих на розвиток здатності до морального судження, співпереживання, гуманістичного ставлення до людини.

Особливе місце в системі підготовки займають освітні компоненти етичного та психологічного спрямування, що забезпечують засвоєння базових понять професійної етики, моральних норм, принципів гуманізму, доброчесності, справедливості. Водночас велике значення мають тренінги з розвитку емоційного інтелекту, рольові ігри, волонтерська діяльність, практикуми з міжособистісного спілкування, які сприяють зануренню студентів у реальні чи змодельовані ситуації морального вибору та емпатійної взаємодії. Завдяки таким формам роботи формується здатність розуміти емоційний стан інших, адекватно реагувати на потреби пацієнтів і клієнтів, зберігати внутрішню рівновагу у стресових умовах професійної діяльності.

Важливою умовою розвитку морально-емпатійної компетентності є створення в освітньому середовищі атмосфери довіри, взаємоповаги, підтримки й етичної відповідальності. Педагог виступає не лише джерелом професійних знань, а й моральним орієнтиром, прикладом емпатійної, толерантної, відповідальної поведінки. Саме особистісна позиція викладача, його ставлення до студентів, стиль спілкування та педагогічна етика мають вирішальне значення для формування гуманістичних цінностей і моральних переконань майбутніх фахівців.

Ефективними засобами формування морально-емпатійної компетентності є методи рефлексивного аналізу професійних ситуацій, групові дискусії, дебати, моделювання конфліктних кейсів, які потребують від студентів прояву моральних і емпатійних якостей. Використання портфоліо, самооцінювання, ведення щоденників рефлексії дозволяє відстежувати особистісний прогрес і поглиблює усвідомлення власних цінностей та професійної ролі. Досвід підготовки майбутніх фахівців медичного та соціального профілю засвідчує, що інтеграція етичних знань із практичним досвідом сприяє підвищенню рівня їхньої професійної зрілості. Розвиток емпатії як здатності емоційно співпереживати і морально реагувати на страждання іншої людини формує гуманістичний світогляд, підвищує рівень психологічної стійкості, запобігає професійному вигоранню [1, с. 78-85].

Таким чином, формування морально-емпатійної компетентності виступає не лише важливим педагогічним завданням, а й актуальною соціальною потребою сучасного суспільства, зорієнтованого на утвердження цінності людського життя, духовності та

моральної зрілості особистості. Реалізація цього завдання сприяє підготовці фахівців нового типу – високопрофесійних, духовно розвинених і здатних до морально відповідальної діяльності в інтересах людини та суспільства.

Отже, теоретичний аналіз засвідчив, що в умовах сучасних трансформаційних процесів у сфері медичної та соціальної допомоги особливого значення набуває формування морально-емпатійної компетентності майбутніх фахівців. Вона є інтегрованою особистісною якістю, що поєднує професійні знання, моральні переконання, емпатійні вміння, етичне мислення та здатність до гуманістично спрямованої взаємодії з пацієнтами і колегами. Саме морально-емпатійна компетентність визначає якість професійних відносин, сприяє створенню атмосфери довіри, знижує ризики емоційного вигорання й підвищує ефективність соціально-психологічної підтримки.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі пов'язані з розробленням діагностичних інструментів для оцінювання рівня сформованості морально-емпатійної компетентності, обґрунтуванням педагогічних умов і технологій її розвитку, експериментальною перевіркою ефективності авторських методик формування емпатійності та моральної відповідальності, а також дослідженням взаємозв'язку цієї компетентності з емоційним інтелектом, професійною ідентичністю та запобіганням професійному вигоранню.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко І.М. Формування морально-етичних цінностей у процесі професійної підготовки студентів соціальної сфери. *Вісник Київського університету імені Бориса Грінченка. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 45. С. 78-85.
2. Климчук В.О. Розвиток емпатійної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи в умовах гуманістично орієнтованого навчання. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2023. № 1. С. 59-66.
3. Шевченко Г.П., Дубровіна О.В. Психолого-педагогічні умови розвитку емпатії у майбутніх медичних працівників. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2021. № 3. С. 112-120.

Ігор Стечишин,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями),
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ІНТЕГРАЦІЯ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ У ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Інтеграція систем управління навчанням у професійну підготовку соціальних педагогів є важливим напрямом трансформації сучасної освіти, що відповідає викликам цифрової епохи. У контексті глобальних змін, спричинених розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, освітні заклади змушені переосмислювати традиційні

підходи до організації освітнього процесу, зокрема у сфері соціальної педагогіки. Системи управління навчанням (Learning Management Systems — LMS) виступають не лише технічним засобом, а й новим освітнім середовищем, яке дозволяє реалізувати принципи гнучкості, доступності, індивідуалізації та інтерактивності навчання. Для соціальної педагогіки, яка базується на гуманістичних цінностях, емпатії, міжособистісній взаємодії та підтримці соціального становлення особистості, використання LMS відкриває нові можливості, але водночас породжує низку викликів, що потребують глибокого осмислення.

Системи управління навчанням дозволяють організувати освітній процес у дистанційному або змішаному форматі, забезпечити доступ до навчальних матеріалів у будь-який час, здійснювати моніторинг успішності студентів, проводити онлайн-опитування, тести, дискусії, а також підтримувати постійний зв'язок між викладачем і здобувачем освіти [1]. У професійній підготовці соціальних педагогів LMS можуть бути використані для реалізації практико-орієнтованих курсів, моделювання соціальних ситуацій, проведення тренінгів, супервізій, рольових ігор, що сприяє розвитку професійних компетентностей. Крім того, LMS дозволяють інтегрувати мультимедійні ресурси, відеолекції, інтерактивні презентації, що підвищує мотивацію студентів і сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Однак впровадження LMS у соціально-педагогічну освіту супроводжується низкою труднощів. По-перше, технічні обмеження, зокрема недостатнє забезпечення закладів освіти сучасними цифровими ресурсами, нестабільний інтернет-зв'язок, обмежений доступ до ліцензованих платформ, створюють бар'єри для ефективного використання LMS. По-друге, методичні труднощі пов'язані з відсутністю адаптованих навчальних програм, які враховують специфіку соціально-педагогічної діяльності в онлайн-середовищі, а також із потребою у розробці нових форм і методів навчання, що відповідають вимогам LMS. По-третє, психолого-педагогічні бар'єри включають низький рівень цифрової грамотності викладачів, опір змінам, побоювання втрати живої міжособистісної взаємодії, яка є ключовою для соціальної педагогіки [4].

Особливої уваги заслуговує питання готовності викладачів до використання LMS у власній професійній діяльності. Дослідження показують, що значна частина педагогів має недостатній рівень володіння цифровими інструментами, що ускладнює процес інтеграції LMS у навчання. Водночас існує позитивний досвід використання LMS у підготовці соціальних педагогів. Зокрема, платформи Moodle, Google Classroom, MS Teams та Zoom активно застосовуються для організації освітнього процесу, проведення практичних занять, групових проєктів, обговорень та супервізій. LMS сприяють формуванню у здобувачів освіти навичок самостійного навчання, критичного мислення, цифрової комунікації, що є важливими компетентностями сучасного соціального педагога [2].

Інтеграція LMS також має значний потенціал у контексті забезпечення інклюзивності навчання. Завдяки можливості адаптації контенту до індивідуальних потреб здобувачів освіти, LMS дозволяють створити безпечне освітнє середовище, що підтримує ментальне здоров'я студентів, сприяє їхньому особистісному розвитку та соціальній інтеграції. Важливо також враховувати, що LMS можуть використовуватися для формування емоційної компетентності, розвитку навичок саморегуляції, рефлексії, що є ключовими для майбутніх соціальних педагогів.

Перспективи інтеграції LMS у соціально-педагогічну освіту пов'язані з необхідністю розробки спеціалізованих навчальних курсів, які враховують особливості соціальної роботи та педагогіки, підвищення кваліфікації викладачів у сфері цифрової педагогіки, впровадження елементів гейміфікації, створення онлайн-спільнот для обміну досвідом між здобувачами освіти, викладачами та практиками. Важливим є також етичний аспект використання LMS, зокрема забезпечення академічної доброчесності, захисту персональних даних, підтримки психоемоційного стану учасників освітнього процесу.

Не менш важливою є проблема оцінювання ефективності використання LMS у професійній підготовці соціальних педагогів. Для цього необхідно розробити систему критеріїв, яка враховує не лише академічні результати, але й рівень сформованості професійних компетентностей, мотивацію до навчання, здатність до самостійної роботи, рівень соціальної активності студентів. Такий підхід дозволить здійснювати комплексну оцінку якості освітнього процесу та вчасно виявляти проблемні зони, що потребують корекції.

Сучасні дослідження у сфері цифрової трансформації освіти свідчать про зростаючу ефективність використання систем управління навчанням у підготовці фахівців соціальної сфери. Аналіз практики впровадження LMS у вищих педагогічних закладах показує, що такі платформи сприяють розвитку ключових професійних компетентностей, зокрема здатності до самоорганізації, критичного мислення, цифрової комунікації та рефлексії. Здобувачі, які навчаються з використанням LMS, демонструють вищу мотивацію до навчання, активніше залучаються до інтерактивних форм роботи, краще орієнтуються в інформаційному середовищі. Однак цифрове навчальне середовище потребує особливої уваги до психоемоційного стану здобувачів освіти, адже відсутність безпосередньої міжособистісної взаємодії може знижувати рівень емоційної підтримки. Це вимагає від викладачів нових підходів до організації освітнього процесу, зокрема впровадження елементів емоційного інтелекту, фасилітації та супроводу в онлайн-форматі [3].

Таким чином, системи управління навчанням мають значний потенціал для трансформації професійної підготовки соціальних педагогів. Їхнє впровадження сприяє модернізації освітнього процесу, формуванню нових компетентностей, розширенню можливостей навчання та підвищенню якості підготовки фахівців соціальної сфери.

Водночас успішна інтеграція LMS потребує комплексного підходу, що поєднує технологічні рішення з педагогічною чутливістю, врахуванням гуманістичних засад соціальної педагогіки та готовністю до змін усіх учасників освітнього процесу. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку моделей інтеграції LMS, які поєднують технічні можливості з педагогічними принципами, забезпечують ефективну підготовку соціальних педагогів до роботи в умовах цифрового суспільства та сприяють розвитку соціальної освіти як ключового чинника формування ментального здоров'я нації.

Список використаних джерел:

1. Бугайчук К. Л. Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. Т. 54. № 4. С. 1–18.
2. Лисенко І. М. Організація дистанційного та змішаного навчання на платформі Moodle. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2023. Вип. 2. С. 79–88.
3. Солодчук А. Система змішаного навчання в закладах вищої освіти в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 68. Т. 2. С. 265–271.
4. Стечишин І. С. Системи управління навчанням у професійній підготовці фахівців соціальної сфери. *Соціальна робота: виклики сьогодення: збірник тез XIV Міжнародної науково-практичної конференції, 24–25 квітня 2025 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка*. 2025. С. 68–71.

*Костянтин Щербина,
аспірант кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: Ольга Сорока,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ДО КОМАНДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Однією із знакових категорій сучасних фахівців є менеджери. Від їхньої ефективної роботи залежить загальний добробут суспільства. Разом з тим успішність менеджерів визначається здатністю до грамотної взаємодії з підлеглими. Відмінною рисою сучасних управлінців є їхня хороша поінформованість про високу продуктивність командної роботи. Разом з тим не всі майбутні керівники мають психолого-педагогічну готовність до роботи в згуртованому колективі. Ще однією

проблемою є відсутність у менеджерів навичок командоутворення. Для того щоб вирішити перелік зазначених проблем, потрібно провести ґрунтовну підготовчу роботу в рамках системи вищої освіти. У даному випадку йдеться про розробку та апробацію єдиної системи принципів формування готовності майбутніх менеджерів до командної взаємодії. Для того щоб забезпечити зазначену методологічну єдність навчальних правил і вимог ми звернулися до ідей Р. Белбіна [1].

Аналізуючи дослідження Р. Белбіна, ми наголошуємо на важливості трьох провідних принципів формування досліджуваної якості у майбутніх менеджерів. В першу чергу, досліджувана категорія здобувачів вищої освіти повинна розуміти комплексний зміст кінцевої мети. Іншими словами, вони повинні не тільки уявляти практичну значимість розвитку своїх соціальних і комунікативних навичок, а й їх морально-етичну цінність. Також майбутні управлінці повинні засвоїти навички синхронізації та узгодження моделей поведінки в колективі. Досягти цього вони можуть завдяки розвитку власної емпатії. Не менш важливим елементом формування навичок командоутворення є розвиток у майбутніх менеджерів умінь прогнозувати довгострокові результати спільної діяльності.

Звертаючись до напрацювань зарубіжних дослідників [3], ми прийшли до висновку, що принципи командної роботи, які успішно використовують у бізнесі, доцільно застосовувати у процесі фахової підготовки майбутніх менеджерів. Йдеться про такі принципи командоутворення:

- добре організовані та підтримані команди, як правило, демонструють вищі результати у порівнянні зі звичайними робочими групами;
- щоб група могла перетворитися на справжню команду, їй необхідно зіткнутися з певним професійним викликом під час виконання завдання або реалізації проекту;
- ефективна команда має чітко визначену, конкретну мету, яка не збігається із загальними цілями організації, а спрямована на досягнення власного результату;
- рівень командної успішності залежить, передусім, від гармонійного поєднання професійних умінь і компетентностей учасників, а не лише від їхніх особистих рис;
- досягнення високих результатів у командній роботі можливе лише за умови дисципліни, організованості та системного підходу. Формування згуртованого колективу потребує часу, а досягнення високої продуктивності – ентузіазму й наполегливості;
- командний успіх значною мірою зумовлюється постійним обміном досвідом, зразками поведінки, а також регулярною й прозорою комунікацією між учасниками;
- команда проходить природні етапи розвитку – від об'єднання окремих людей у групу до створення згуртованого колективу, у якому учасники підтримують один одного та дбають про спільний результат.

Ми переконані, що готовність майбутніх менеджерів до командоутворення є одним із пріоритетних завдань сучасної системи освіти. Пояснюємо свою позицію тим,

що досліджувана якість дає змогу здобувачам вищої освіти управлінського профілю ставати більш конкурентоспроможними, підвищуючи тим самим загальний рівень професіоналізму. Основним принципом формування готовності до командоутворення ми вважаємо безпосередню практичну діяльність з відпрацювання навичок роботи в колективі.

Аналіз наукової літератури [1; 2], дав змогу виокремити такі принципи формування готовності майбутніх менеджерів до командної взаємодії: 1) цільової визначеності; 2) узгодженості моделей поведінки; 3) передбачуваності результатів спільної діяльності; 4) інтегративності освітніх впливів. Розглянемо їх детальніше. Так, принцип цільової визначеності означає, що освітній процес повинен бути побудований таким чином, щоб привчати студентів формулювати і прагнути реалізувати цілі своєї майбутньої професійної діяльності. При цьому мова йде не про приватні, а командні цілі, оскільки сучасний менеджмент не мислиться без колективної проєктної діяльності, успіх якої цілком залежить від якості роботи кожного члена команди.

Також важливо підкреслити, що розглянутий принцип вимагає відпрацювання у майбутніх менеджерів особливих навичок. Зокрема, викладачам необхідно робити ґрунтовний акцент на розвитку аналітичних та емпатійних здібностей у майбутніх управлінців. Важливість розвитку зазначеної групи навичок пояснюється тим, що майбутній менеджер повинен вміти грамотно проаналізувати наявний у його підлеглих фізіологічний і психологічний потенціал, необхідний для досягнення загальнокомандних цілей.

Принцип узгодженості моделей поведінки вказує, що освітня програма для майбутніх менеджерів повинна виховувати в них почуття співпереживання до своїх підлеглих і колег. Завдяки названому дидактичному принципу формування готовності майбутніх менеджерів до командної взаємодії буде найбільш продуктивним. Також варто зазначити, що досліджуваний принцип передбачає, що у майбутніх менеджерів буде сформована емпатія, що дасть їм можливість узгоджувати особливості моделей поведінки членів команди. Додамо, що здатність до емоційного співпереживання іншій людині можна назвати одним із обов'язкових елементів сформованої готовності управлінця до командної взаємодії.

Принцип передбачуваності результатів спільної діяльності підкреслює, що формування досліджуваної характеристики у майбутніх менеджерів повинно торкатися розвитку здібностей до прогнозування результатів управлінської діяльності. В першу чергу зміст освітніх програм повинен бути орієнтований на розвиток когнітивних здібностей здобувачів вищої освіти управлінського профілю.

При цьому йдеться про вміння й навички успішного прогнозування наслідків від прийнятих управлінських рішень майбутніх менеджерів. Варто додати, що для реалізації заявленого принципу потрібно залучення особливої групи навчальних форм,

методів і засобів, серед яких повинні бути представлені методи мозкового штурму, вільних асоціацій, а також комплекс імітаційних завдань.

Принцип інтегративності освітніх впливів передбачає, що формування готовності майбутніх менеджерів до командної взаємодії повинно враховувати природну потребу особистості управлінця в систематизації розрізнених фактів про психологію колективної діяльності. Йдеться про необхідність вибудовування у майбутніх менеджерів міждисциплінарних зв'язків між знаннями гуманітарного профілю та психолого-педагогічними законами поведінки колективів. Виокремлення названих вище принципів формування готовності майбутніх менеджерів до командної взаємодії не претендує на вичерпність, адже процес професійного становлення фахівця й розвитку управлінця є динамічним і багатограним. Представлені положення окреслюють лише основні орієнтири організації освітнього процесу, спрямованого на розвиток умінь ефективною командною роботи.

Список використаних джерел:

1. Belbin R. M. Management Teams: Why They Succeed Or Fail. Routledge, 2010. 193.
2. Crebert G., Patrick C-J., Cragolini V., Smith C., Worsfold K., Webb F. Teamwork skills toolkit. Griffith University, 2011. 43 с. URL: <https://www.coursehero.com/file/23311607/Teamwork-skills> (дата звернення 29.10.25).
3. Katzenbach J. R., Smith D. K. The Wisdom of Teams: Creating the High-performance Organization. Boston: Harvard Business School, 1993. 275.

***Володимир Янчишин**
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
спеціальності 231 Соціальна робота
Тернопільського національного педагогічного
університету імені В.Гнатюка*

*Науковий керівник: **Віра Поліщук**,
доктор педагогічних наук, професор
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЮРИДИЧНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

В умовах посилення і активізації збройних конфліктів на міжнародній арені та війни росії проти українського народу цілком очевидним і беззаперчним стає той факт, що цивілізоване і безпечне існування світової спільноти і окремих країн у значній мірі залежить від здатності до безконфліктної взаємодії представників різних культур,

народів та їх готовності до безконфліктних, толерантних, ділових, професійних і культурних взаємин.

Рівень реалізації означених взаємодій і взаємин зумовлюється багатьма чинниками, в тому числі й рівнем міжкультурної компетентності фахівців юридичної сфери, які в силу особливостей професійної діяльності зреалізують і забезпечують ці взаємодії на різних рівнях. Сучасні трансформації українського суспільства, зумовлені воєнною агресією проти України, актуалізують потребу у підготовці високомобільних, професійно компетентних фахівців юридичної сфери, здатних ефективно діяти в багатокультурному середовищі.

У процесі дослідження ми опиралися на наукові розвідки дослідників щодо тратування суті міжкультурної компетентності (О. Пришляк [3]), її структурних компонентів (О. Байбакова [1], Н. Самойленко [8]); концепцій, підходів, моделей і практик її формування (Н. Рабецька [6]); порівняльного аналізу досвіду упровадження інноваційних стратегій викладання міжкультурної комунікації у закладах вищої освіти (О. Пришляк, М. Джаммал, Е. Мушеану, П. Оленчук [4]).

На основі аналізу опрацьованих нами джерел виявлено, що дослідники дотримуються різних підходів щодо трактування суті, складових компонентів і способів/моделей/технологій формування міжкультурної компетентності. Нам імпонують підходи науковців, які тратують міжкультурну компетентність як: ідеологію, яка забезпечує/лежить в основі мирного співіснування людей в міжкультурному суспільстві (О. Пришляк [3], Н. Рабецька [6]); як ідентичність, що на основі інтеграції цінностей, компетентностей, моделей і способів поведінки забезпечує мирне співіснування культурного плюралізму у мультикультурному світі (О. Байбакова [1], Н. Бідюк [2], Н. Самойленко [8]).

На основі аналізу наукових розвідок, ми дійшли узагальнення, що міжкультурну компетентність майбутніх фахівців юридичної сфери доцільно тратувати як інтегративну характеристику, що охоплює систему знань про культурні особливості різних соціальних груп, умінь міжкультурної взаємодії та готовність до толерантного й етичного правозастосування. У сучасних умовах формування міжкультурної компетентності майбутніх юристів набуває особливого значення, оскільки вони в силу об'єктивних обставин працюватимуть з представниками інших націй і культур – військовими іноземних підрозділів, переміщеними особами, біженцями, волонтерами, міжнародними правозахисниками та міжнародними експертами.

Вважаємо за доцільне зауважити, що незважаючи на відмінності щодо трактування суті, компонентів міжкультурної компетентності, моделей і технологій її формування, дослідники є одностайними стосовно того, що міжкультурну компетентність необхідно розглядати як критично важливу компетентність кожного фахівця і кожної людини XXI століття. Це зумовлено тим фактом, що власне міжкультурна компетентність лежить в основі їх успішної інтеграції у світовий мультикультурний простір і слугує вкрай

важливим фактором зниження негативних впливів інтеграційних, міграційних і глобалізаційних процесів, виступає важливою передумовою їх ефективної життєдіяльності й виконання професійних завдань і функцій у міжкультурному середовищі.

У контексті осмислення проблеми формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців юридичної сфери вважаємо за доцільне відімітити той факт, що в Україні у контексті нових викликів затверджено нові стандарти юридичної освіти (стандарти вищої освіти бакалаврського та магістерського рівнів зі спеціальності 081 «Право» (2022 р.) та стандарт вищої освіти зі спеціальності 081 «Право» третього (освітньо-наукового) рівня, що відповідає рівню доктора філософії (2023р.), які зорієнтовані на забезпечення відповідності професійної підготовки майбутніх юристів в ЗВО України Європейським рамкам міжкультурної компетентності; співпраці і активізації академічної мобільності з університетами Європейського Союзу та підготовку до роботи у міжнародних структурах та міжкультурному середовищі.

На основі аналізу наукових напрацювань нами здійснено спробу визначити суть міжкультурної підготовки/міжкультурної освіти майбутніх фахівців юридичної сфери у ЗВО як процесу організованого і цілеспрямованого формування їх особистості в результаті впливу на світогляд (усвідомлення ціннісної значущості, неповторності кожної світової культури) і формування міжкультурної компетентності, що базується на визнанні, сприйманні духовно-культурних здобутків і особливостей інших культур і народів.

У практичному контексті метою міжкультурної освіти є формування міжкультурної компетентності майбутніх юристів як необхідної передумови і важливої складової їх життєвої самореалізації та успішної професійної діяльності у міжкультурній команді та міжкультурному середовищі.

Аналіз опрацьованої нами літератури і практики здійснення професійної підготовки майбутніх юристів у ЗВО слугує підставою для узагальнення, що логіка формування їх міжкультурної компетентності має носити системний характер і базуватися на постійному удосконаленні й оновленні змістово-технологічного забезпечення цього процесу.

Причому змістово-технологічне забезпечення має передбачати інтенсифікацію присутності міжкультурної складової в усіх видах професійної підготовки здобувачів освіти:

навчальній (через змістове збагачення загальноосвітніх і фахових навчальних дисциплін; інтеграцію засадничих положень міжнародного права у фахові дисципліни; залучення міжнародних лекторів та міжнародних експертів і практиків з прав людини (онлайн-гостьові лекції, вебінари);

практичній (через наповнення програм практичної підготовки цільовими завданнями конструктивного характеру, зорієтованими на роботу у міжкультурній

команді та у міжкультурному середовищі; забезпечення проходження практики в юридичних агенціях/інституціях, що передбачають роботу з представниками різних культур, моделювання реальних ситуацій міжкультурної взаємодії на семінарських і практичних заняттях);

науково-дослідній (через залучення здобувачів освіти до проведення наукових досліджень та розробок інноваційних проєктів з юридичної практики, активізацію міжнародної навчальної та наукової мобільності студентів і викладачів);

виховній (через долучення студентів до активностей з популяризації культурного різноманіття, участі у волонтерській діяльності) та самоосвітній (через участь у неформальній та інформальній освіті).

Закономірно, що удосконалення процесу формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців юридичної сфери в умовах воєнного часу має базуватися на використанні інноваційних технологій, зокрема цифрових платформ міжкультурної комунікації (Moodle, Zoom, Microsoft Teams), що допомагають забезпечити безперервність навчання та взаємодію учасників освітнього процесу в умовах кризових ситуацій. Удосконаленню процесу професійної підготовки сприяє використання віртуальних симуляцій та моделювання юридичних процесів у міжнародному контексті (електронні судові засідання, симуляційні модулі міжнародних переговорів, аналіз юридичних ситуацій і практик, онлайн-кейси із застосування міжнародного гуманітарного права тощо).

В умовах сьогодення набувають поширення технології проєктного навчання, активного використання тренінгів з міжкультурної компетентності, толерантності та антидискримінаційної комунікації; кейс-методу з опорою на міжнародні правові кейси; правові дебати, залучення технологій штучного інтелекту для перекладу, аналізу міжнародних документів, вивчення правових систем інших країн тощо. В умовах воєнного стану важливе значення має упровадження елементів змішаного та дистанційного навчання, оскільки значна частина здобувачів освіти – майбутніх юристів через воєнні дії перебувають у різних регіонах країни або за кордоном. Ця ситуація створює реальне міжкультурне освітнє середовище, сприяючи розвиткові комунікативної толерантності і поваги до культурного різноманіття.

Застосування названих та інших інноваційних технологій сприяє розвитку у здобувачів освіти уміння аргументовано й виважено приймати рішення, обстоювати свою позицію, здатності до аналізу культурно зумовлених конфліктних ситуацій та правових позицій сторін, формує навички оперативної адаптації до роботи у міжкультурній команді та грамотного вирішення нестандартних професійних ситуацій у міжкультурному середовищі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного аналізу можемо констатувати, що у вирішенні завдань формування міжкультурної компетентності майбутніх юристів в сучасних умовах інноваційні технології стали

потужним інструментом; вони сприяють безперервності процесу професійної підготовки та інтеграції України до світового правового простору.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у площині розроблення та упровадження практико-орієнтованих цифрових рішень, які б дали можливість поєднувати міжнародний правозахисний досвід з актуальними потребами українських ЗВО.

Список використаних джерел:

1. Байбакова О. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи у вищих навчальних закладах США: дис.....канд. пед. наук. Ужгород, 2017.
2. Бідюк Н.М. Формування іншомовної професійної компетентності у студентів-іноземців в університетах Канади / Н. Бідюк // Наук. вісн. Чернів. ун-ту. Педагогіката психологія: зб. наук. пр. / Чернів. нац. ун-т ім. ЮріяФедьковича. Чернівці, 2012. Вип. 617. – С. 3–8.
3. Пришляк О. Ю. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій: теоретичний контекст: монографія / за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2021. 552 с.
4. Пришляк, О., Джаммал, М., Мушеану, Е., & Оленчук, П. (2025). Удосконалення практики викладання міжкультурної комунікації в університетах. *Академічні візії*, 2025. – Вип. 47. С. 37-48.
5. Мова і міжкультурна комунікація: теорія та практика : колективна монографія / за наук. ред. Н. Сизоненко. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 256 с.
6. Рабецька Н. Л. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери у професійній підготовці: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.0004/ ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2018. 20 с.
7. Самойленко Н. Б. Теоретичні та методичні засади формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців гуманітарного профілю у вищих педагогічних навчальних закладах; автореф. дис. ... д-ра пед. наук: НАПН України. Інститут вищої освіти. Київ, 2014.

Степан Ганджа

здобувач третього (освітньо-наукового)

рівня вищої освіти,

спеціальності 231 Соціальна робота

Тернопільського національного педагогічного

університету імені В. Гнатюка

ПРИНЦИПИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ (ВПО)

Сучасні соціальні процеси в Україні, зумовлені воєнними діями та масштабними міграційними переміщеннями населення, актуалізували проблему соціального захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Набуття статусу ВПО регламентується

положеннями Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [1], який визначає гарантії держави щодо забезпечення їхніх прав і свобод. У цьому контексті соціальний працівник виступає ключовим суб'єктом реалізації державної соціальної політики, забезпечуючи підтримку, супровід та сприяння інтеграції ВПО у приймаючі громади.

Професійна діяльність соціального працівника з внутрішньо переміщеними особами ґрунтується на системі принципів, що визначають гуманістичну, правову та етичну спрямованість соціальної роботи. Передусім йдеться про принцип гуманізму та поваги до гідності особистості. ВПО нерідко переживають втрату житла, соціальних зв'язків, роботи, відчуття безпеки, що супроводжується психологічною напругою та дезадаптацією. Тому в центрі професійної взаємодії має бути людина з її потребами, переживаннями та ресурсами, а гуманістичний підхід при цьому має передбачати емпатію, підтримку, недопущення стигматизації та дискримінації [1; 2; 3].

Невід'ємним є принцип дотримання прав людини. Соціальний працівник забезпечує реалізацію соціальних, економічних і культурних прав ВПО, сприяє доступу до соціальних послуг відповідно до норм Закон України «Про соціальні послуги», а також здійснює правопросвітницьку діяльність. Особливого значення набуває правозахисна функція у випадках порушення прав переміщених осіб, труднощів із працевлаштуванням, отриманням житла чи соціальних виплат.

Важливим професійним орієнтиром є принцип добровільності та активної участі клієнта. Соціальна допомога не може нав'язуватися; вона надається за згодою особи та за умови її залучення до процесу прийняття рішень. Такий підхід сприяє відновленню суб'єктності ВПО, формуванню відповідальності за власне життя, розвитку здатності до самопомоги. Соціальний працівник виступає партнером, а не контролером, що відповідає сучасній моделі клієнтоцентричної соціальної роботи [3; 5].

У роботі з внутрішньо переміщеними особами особливої ваги набуває принцип конфіденційності. Інформація про особисте життя, стан здоров'я, обставини переміщення часто має чутливий характер. Дотримання положень Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України гарантує захист персональних даних та формує довіру між фахівцем і клієнтом. Без атмосфери довіри ефективна соціальна допомога є неможливою.

З огляду на багатовимірність проблем ВПО, визначальним є принцип комплексності. Переміщення впливає не лише на матеріальне становище особи, а й на її психологічний стан, соціальні зв'язки, професійну реалізацію. Тому допомога має передбачати міжвідомчу взаємодію органів соціального захисту, освітніх закладів, медичних установ, центрів зайнятості, громадських організацій. Реалізація комплексного підходу часто здійснюється через кейс-менеджмент, що дозволяє системно координувати процес надання послуг та забезпечувати індивідуальний супровід.

Принцип індивідуального підходу логічно впливає з попереднього. Кожна ситуація переміщення є унікальною: різняться причини евакуації, сімейний склад, рівень ресурсів, досвід пережитих подій. Особливої уваги потребують діти, люди похилого віку, особи з інвалідністю, сім'ї військовослужбовців. Соціальний працівник має враховувати ці особливості при розробленні індивідуального плану роботи та визначенні пріоритетів допомоги.

Одним із стратегічних орієнтирів є принцип соціальної інтеграції та інклюзії. Завдання соціальної роботи не обмежується наданням матеріальної підтримки; воно спрямоване на створення умов для повноцінного включення ВПО у соціальне життя громади. Йдеться про сприяння працевлаштуванню, доступу до освіти, участі в громадських ініціативах, формуванні нових соціальних зв'язків. Інтеграція сприяє зниженню соціальної напруги та формуванню соціальної згуртованості.

Не менш важливим є принцип превентивності, що передбачає попередження можливих ризиків вторинної дезадаптації, соціальної ізоляції, конфліктів у приймаючій громаді. Профілактичні заходи, групи підтримки, інформаційно-просвітницька робота сприяють стабілізації психоемоційного стану ВПО та запобіганню соціальним ускладненням.

Висновки. Таким чином, принципи роботи соціального працівника з внутрішньо переміщеними особами формують цілісну методологічну основу професійної діяльності. Вони забезпечують гуманістичний характер взаємодії, правову захищеність клієнтів, комплексність допомоги та орієнтацію на довгострокову інтеграцію. У сучасних умовах воєнного стану ці принципи набувають стратегічного значення, оскільки сприяють не лише підтримці окремої особи, а й зміцненню соціальної стійкості суспільства загалом.

Список використаних джерел:

1. «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 1. Ст. 1.
2. Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики України. 2016. URL : <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>. (дата звернення: 09.10.2025 р.)
3. Петришин Л. Й., Лещук Г. В. Змістові аспекти соціально-педагогічної роботи із вимушеними переселенцями та їх сім'ями в сучасних соціальних умовах. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія, 2016. № 1(11). С. 40-46
4. Одарич О. І. Технології соціальної роботи з адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб. 2023. URL:<https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/.pdf> (дата звернення: 03.10.2025).
5. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 8. С. 434-446. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_8_53 (дата звернення: 03.10.2025).

ТНПУ

*Стратегії наукового пошуку в соціальній роботі, соціальній педагогіці та соціальній освіті:
поліфункціональність ідей*

УДК 001:[364+37.013.42]:005.745](477)

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

СТРАТЕГІЇ НАУКОВОГО ПОШУКУ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ, СОЦІАЛЬНІЙ ПЕДАГОГІЦІ ТА СОЦІАЛЬНІЙ ОСВІТІ: ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ІДЕЙ

ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
ІІІ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА МОЛОДИХ УЧЕНИХ

(7 листопада 2025 року)